

**Політика в сфері
боротьби
зі злочинністю**

**Матеріали
Всеукраїнської
науково-практичної
конференції**

1-2 березня 2013 року

м. Івано-Франківськ

Міністерство освіти і
науки, молоді та спорту України

Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника

Юридичний інститут

Івано-Франківський обласний осередок Асоціації
кримінального права України

Політика в сфері боротьби зі злочинністю

Матеріали Всеукраїнської науко-
во-практичної конференції
(1-2 березня 2013 року)

78 73 57

м. Івано-Франківськ, 2013

ББК 67.9 (4Укр)
П68

Оргкомітет та редакційна колегія:

Фріс Павло Львович – завідувач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Заслужений діяч науки і техніки України, академік АН ВО України, доктор юридичних наук, професор

Микитин Юрій Іванович – заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Загурський Олександр Богданович - доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Козич Ігор Васильович – старший викладач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук

П68 Політика в сфері боротьби зі злочинністю [текст] : *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (1-2 березня 2013 року, м.Івано-Франківськ)*. - Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. - 307 с.

У збірник включені статті і тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю», яка відбулася 1-2 березня 2013 року на базі Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Висвітлюються результати наукових досліджень проблем кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики, а також інші аспекти політики Української держави в сфері боротьби зі злочинністю.

Теоретичні положення і практичні рекомендації учасників конференції щодо удосконалення різних підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю стануть вагомим кроком на шляху розвитку правової думки та законодавчого процесу.

Для студентів, слухачів, курсантів юридичних інститутів та факультетів, науковців, практиків та працівників та всіх зацікавлених осіб.

© Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Фріс П.Л.

доктор юридичних наук, професор

ПОЛІТИКА У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПОНЯТТЯ, НАПРЯМИ, ЗАВДАННЯ (ВИРОБЛЕННЯ ПІДХОДІВ)

Аналіз наукових досліджень проблематики політики у сфері боротьби зі злочинністю призводить до достатньо парадоксального висновку про те, що фактично ("по великому рахунку") такі дослідження в Україні (і, в принципі, ні в Радянському Союзі, ні в країнах пострадянського простору), ніколи не здійснювались. Окремі питання політики у сфері боротьби зі злочинністю розглядались в контексті аналізу кримінально-правової та кримінально-виконавчої політик (дослідження кримінальної процесуальної та кримінологічної політики фактично ніколи ніким не здійснювались). Така ситуація призвела до того, що в сучасній правовій науці відсутні глибокі наукові дослідження цього важливого виду внутрішньої політики держави¹, що негативно відбивається на розробці концепції, доктрини та законотворчій діяльності у сфері боротьби зі злочинністю.

Фактично на сьогодні в Україні не сформульовані на доктринальному рівні поняття політики у сфері боротьби зі злочинністю, її задачі, методи, рівні, форми реалізації та інші фундаментальні поняття.

Звичайно, що в межах цієї публікації не можливо визначитись і докладно проаналізувати усі аспекти позначеного питання. Тому зупинимось лише на основних, даючи загальні характеристики без належного обґрунтування зроблених висновків.

Політика у сфері боротьби зі злочинністю перебуває у сегменті внутрішньої політики, її правової політики, хоча існує можливість і необхідність розглядати окремі її аспекти і в сегменті зовнішньої політики при визначенні напрямків співпраці держави з іншими країнами, при здійсненні боротьби з міжнародними злочинами та злочинами міжнародної спрямованості. Співвідношення понять «внутрішня політика» – «правова політика» – «політика у сфері боротьби зі злочинністю» являє собою співвідношення загального, особливого та спеціального.

Політика у сфері боротьби зі злочинністю реалізується в діяльності органів кримінальної юстиції, суду та адвокатури на основі норм низки галузей права. Кожна з них (галузей) має свою специфіку, накладає певний відбиток на форми й методи реалізації. Незважаючи на особливості, всі вони забезпечують вирішення єдиного завдання – боротьбу зі злочинністю.

¹ Наявна єдина монографічна праця автора "Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини" (Івано-Франківськ, 2010 р.) жодним чином не претендує на закінченість розробки проблеми, а є першим кроком в її опрацюванні.

У теоретичному сенсі це дає підстави для виділення у політиці у сфері боротьби зі злочинністю, як цілісної соціально регулятивної системи, окремих її підсистем – кримінально-правової, кримінальної-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики.

Вказані складові утворюють, так би мовити, базовий рівень політики, що розглядаються.

Одночасно політику у сфері боротьби зі злочинністю входять і ряд законів та правових норм, які, можливо, і не мають своїм безпосереднім завданням боротьбу зі злочинністю, але так чи інакше впливають на неї. До цього рівня (він може бути позначений як *підтримуючий*), входять криміналістична політика, державно-правова політика у сфері структурування та діяльності органів кримінальної юстиції, суду та адвокатури, окремі законодавчі акти (н-д, законодавство про зброю) та т. ін. Особливо слід визначитись з місцем оперативно-розшукової політики у політиці у сфері боротьби зі злочинністю. Ряд авторів вже давно висловлювалися за її включення до базового рівня розглядуваної політики [1]. За для об'єктивності слід зазначити, що автор тривалий час висловлювався проти включення оперативно-розшукової політики в об'єм політики у сфері боротьби зі злочинністю, аргументуючи це тим, що оперативно-розшукова діяльність виконувала, так би мовити, технічну функцію. Зміна позиції у цьому питанні викликана прийняттям та вступом у силу нового Кримінального-процесуального кодексу України, який включив оперативно-розшукову діяльність до сфери кримінального процесуальної діяльності.

Таким чином, політика у сфері боротьби зі злочинністю визначає стратегію і тактику боротьби зі злочинністю, маючи, як кінцеву мету, зменшення рівня злочинності на основі усунення причин і умов, що її породжують, використовуючи як засоби кримінальне, кримінальне-процесуальне, кримінально-виконавче законодавство, заходи профілактики, а також законодавство інших галузей системи права, яке спроможне тим чи іншим чином посилити дію законодавства базового рівня..

Виходячи з наведеного, можна дати наступне визначення політики у сфері боротьби зі злочинністю: *політика у сфері боротьби зі злочинністю є виробленою українською державою генеральною лінією, що визначає стратегію, основні концепції, напрями, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінального-процесуального законодавства, кримінально-виконавчого законодавства (базовий рівень), а також законодавства, яке посилює (каталізує) вирішення зазначених завдань (підтримуючий рівень), регулювання практики їх застосування, а також розробка й реалізація заходів, спрямованих на запобігання злочинам.*

Базовий рівень утворюють, як видно, ті галузі права, на які безпосередньо покладене завдання боротьби зі злочинністю. Саме кримінальне право визначає межі злочинного, кримінальне процесуальне – процедуру визнання особи винною, визначення оптимального виду та розміру покарання, яке необхідно застосувати до винного в якості адекватної реакції держави на вчинений злочин.

Підтримуючий рівень утворюють закони (а у деяких випадках, окремі правові норми), які не мають своїм безпосереднім завданням боротьбу зі злочинністю, але так чи інакше виконують цю функцію.

Як вже підкреслювалось, за роки існування української держави не розроблено, а ні концепції, а ні доктрини політики у сфері боротьби зі злочинністю. Існування кількох відомих Комплексних програм профілактики злочинності [2] аж ніяк не можна віднести до документів такого виду. Єдиним нормативним документом, який несе у собі концептуальне навантаження політики у сфері боротьби зі злочинністю, є Концепція реформування кримінальної юстиції України, яка була схвалена рішенням РНБОУ від 15 лютого 2008 року та введена в дію Указом Президента України № 311/2008 від 08 квітня 2008 року [3] (у подальшому – Концепція).

Напрями політики у сфері боротьби зі злочинністю можливо класифікувати взявши за основу різні критерії. Так, найбільш простим є аналіз під кутом зору складових цієї політики – базового рівня (кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політик) і підтримуючого рівня.

Завданнями політики у сфері боротьби зі злочинністю є:

- зниження її показників (рівня, коефіцієнта, динаміки);
- зниження інтенсивності впливу соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-біологічного факторів на злочинність;
- мінімізація наслідків злочинності.

Зниження показників злочинності. Об'єктивним завданням, яке може бути поставлено перед політикою у сфері боротьби зі злочинністю, є не повна її ліквідація, а максимально можливе зниження її показників. Відома теза часів існування радянської ідеології, яка полягала у постановці завдання повного викорінення злочинності у суспільстві, як явища. Відомі на сьогоднішній день фактори і причини злочинності наочно свідчать про неможливість досягнення такого кінцевого результату. Завжди, у будь-якому суспільстві будуть існувати ревнощі і заздрощі, ненависть і кохання, які, у відповідних ситуаціях, будуть визначати вчинення злочину. Тому об'єктивно можна вести мову лише про зниження показників, їх стабілізацію, зниження темпів приросту та т. ін. Усе необхідно визначати індивідуально, виходячи із конкретної соціально-політичної і соціально-економічної ситуації. При цьому визначати як для злочинності у цілому, так і в розрізі конкретних видів злочинності та груп злочинців.

Зниження інтенсивності впливу соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-біологічного факторів на злочинність².

² Зараз не ставиться мета дослідити питання щодо факторів, причин та умов злочинності, змісту окремих з них та т. ін. Ці питання достатньо глибоко досліджені у радянській та вітчизняній науковій літературі. В контексті проблем, які є об'єктом нашого аналізу, хотілось би зафіксувати деякі позиції саме з точки зору завдань політики у сфері боротьби зі злочинністю. Див. праці Г. А. Аванесова, М. М. Бабаєва, В.І. Борисова, В.В. Вагилевича, О.М.Джузи, А.І.Долгової, А.Е.Жалинського, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, В.С.Зелинецького, К.Є.Ігошева, І. І. Карпеца, М. В. Костицького, В.М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, П. П. Михайленко, Г. М. Міньковського, О. М. Яковлева та ін.

Формування політики у сфері боротьби зі злочинністю повинно будуватись на комплексному вивченні усіх факторів, які впливають на неї. Сучасний стан розвитку вчення про причини та умови злочинності характеризується багатополарністю позицій, що дає можливість представити весь спектр питання.

Зниження впливу соціально-політичного фактору. У Радянському Союзі вплив політичного фактору на злочинність розглядався виключно з позицій «впливу ворожого імперіалістичного оточення». Щоправда, у 20-х та 30-х роках ХХ ст. внутрішньополітична ситуація реально визначала такі тенденції злочинності (звичайно, з позицій розуміння злочину радянським керівництвом). Це було пов'язано з опором радянській владі (Антонівські повстання, опір у Середній Азії, спроби повалення радянської влади, які реально здійснювались політичною еміграцією). Відповідного значення цей фактор знов набрав у період після Другої світової війни у зв'язку з опором радянській владі, який здійснювався на теренах Західної України та Прибалтики. Фактично після подолання цього опору вести мову про вплив соціально-політичного фактору на злочинність було безпідставно. Так званий «дисидентський рух» 70-80-х років ХХ ст. на злочинність ніякого впливу не здійснював і взагалі був надзвичайно обмеженим як за колом осіб, так і за сферою діяльності.

Соціально-політичний фактор не міг реально існувати у Радянському Союзі з його однопартійною системою, безмежним пануванням комуністичної ідеології, наявністю системи тотального контролю суспільства з боку КДБ.

Після розпаду СРСР, зі створенням незалежної української держави, з розвитком демократичних процесів у країні ситуація щодо впливу політичних процесів на злочинність докорінно змінилась. З'явилося політичне протистояння, розширилась діяльність, спрямована на прихід до влади, яка часто здійснюється з порушенням кримінально-правових норм. Мають місце випадки замахів на життя та вбивств з політичних мотивів та т. ін.

Зниження впливу соціально-економічного фактору. На відміну від соціально-політичного, існування цього фактору у Радянському Союзі не виключалось, хоча і йому надавалось відповідне ідеологічне забарвлення, відкидаючи реальний зміст.

Із створенням незалежної української держави, з переходом до ринкової економіки – дія соціально економічного фактору злочинності посилилась. Можна сміливо стверджувати, що його роль зросла і стала чи не визначальною у всій системі факторів злочинності.

По-перше, ринкові відносини пов'язані із процесами приватизації – розподілом і перерозподілом права власності, породили і посилили корупцію, рекет, злочини проти особи і т. ін.

По-друге, концентрація в одних руках величезних (без перебільшення) цінностей за умов існування нестабільної економіки викликала незаконний відтік капіталів за кордон, що спричинило (і спричиняє) значні збитки економіці країни.

По-третє, економічні негаразди (як перших років незалежності так і сьогодні) і подальше економічне розшарування суспільства визначає зростання корислово-насильницької злочинності і, взагалі, злочинності проти власності.

По-четверте, поява монополій призвела до виникнення злочинів у сфері господарської діяльності, пов'язаних із порушенням антимонопольного законодавства.

По-п'яте, розвиток банківської сфери викликав зростання злочинності у банківській сфері і т. ін.

Це лише поверхневий погляд на проблему, який абсолютно не претендує ані на закінченість, ані на глибину. Хотілось би лише продемонструвати, що економічний фактор визначає злочинність у різних сферах життєдіяльності і проти різних об'єктів кримінально-правової охорони.

Зниження впливу соціально-біологічного фактору. Тривалий час політика у сфері боротьби зі злочинністю в питаннях причин та умов злочинності була орієнтована виключно на подолання негативних явищ і тенденцій у соціально-політичній та соціально-економічній сферах. Соціально-біологічна сфера була поза увагою, якщо не сказати більшого, під забороною. Тих, хто так чи інакше ставив питання детермінації злочинними особливостями конкретної особистості, обвинувачували в антинауковій діяльності, приналежності до «неоломброзіанства», «неофрейдизму» та т. ін.

Говорячи про наукове обґрунтування існування соціально-біологічного фактору не можна не згадати ім'я видатного вченого професора Й.С. Ноя, який у 70-ті роки ХХ ст. не побоявся підняти на самий високий рівень питання про його існування [4].

Сьогодні існування біологічної детермінанти є практично загальноприйнятим. Активно досліджує ці питання А. П. Тузов в Україні, Ю. М. Антонян в Росії та інші вчені. Навіть багато з тих, хто у 70-ті роки категорично виступав проти, сьогодні потрохи змінюють свою точку зору.

Звичайно на сьогодні відсутня об'єктивна інформація біологічної науки біологічною наукою, яка могла б підтвердити (чи спростувати) її існування на основі конкретних даних досліджень³. Вбачається, що система у цьому ланцюзі «працює» за наступною схемою: наявність вродженої детермінанти, що не проявляє себе до спрацювання відповідного підричника, яким є соціальна ситуація, у яку потрапляє особистість.

На дію біологічного фактору впливають також і алкоголізація і наркоманізація, які розвиваються дуже високими темпами. Впливає і зростання рівня психічних захворювань у межах осудності, межових станів та т. ін. Питання надзвичайно складне, щоб його характеризувати поспіхом. Фіксуємо лише його існування та значення для політики у сфері боротьби зі злочинністю як таке.

Вивчення усіх факторів та їх вплив на злочинність повинні здійснюватись у першу чергу чесно і відверто. Речі повинні називатись своїми іменами, і висновки не повинні бути заангажованими політичною кон'юнктурою. Радянська кримінологічна наука, яка перебувала в узді ідеологічних штампів не могла чесно і відверто і вивчати процеси і явища і робити чесні висновки з відповідними

³ Практично в останні часи появилась інформація, про відкриття яке зроблено одним з найвідоміших у Німеччині експертів по захворюванню мозку Германом Ротом, який стверджує, що віднайшов ділянку мозку, яка відповідає за антисоціальну поведінку вбивць [5]

пропозиціями. Вирішення завдання зниження впливу факторів злочинності на її показники неможливе без глибинного дослідження всіх їх характеристик.

Мінімалізація соціальних наслідків злочинності. Питання про наслідки конкретного злочину (або злочинів) перебуває постійно в центрі уваги органів досудового розслідування, суду, науковців. Необхідність і обов'язковість дослідження цього питання нормативно визначена для органів досудового розслідування (п.3 ст. 91 КПК України).

Збитки, завдані злочинном, більше ніде у кримінально-процесуальному законодавстві не акцентовані.

Для політики у сфері боротьби зі злочинністю не мається на увазі розмір шкоди, яка заподіяна потерпілому, питання цивільного позову та відшкодування витрат медичному закладу. На політичному рівні першочерговими виступають соціальні наслідки злочинності в цілому.

Першим, хто звернув увагу на цю проблему, був М. М. Бабаєв у навчальному посібнику «Социальные последствия преступности» [6]. Проте питання наслідків злочинності і по цей день фактично залишаються terra incognita у правовій науці. Лише окремі характеристики для окремих злочинів у свій час були прораховані кримінологами.

Що ж входить у це поняття? Якими показниками воно характеризується? Як їх прораховувати? Інші питання, що стосуються їх характеристик. Звичайно, що прорахувати весь обсяг характеристик дуже важко і навряд чи під силу одному досліднику. Питання в контексті проблеми, що аналізується, повинно ставитись наступним чином – усю політику у сфері боротьби зі злочинністю необхідно спрямувати на мінімізацію соціальних наслідків злочинності. Але для цього повинні бути проведені і теоретичні, і емпіричні дослідження, яких, на жаль, на сьогодні немає.

1. Н-д див.: Александров А. И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы / Под ред. В. З. Лукашевича. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – С.67; Митрофанов А. А. Основные напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. – Одеса, 2004. – С..24; Герцензон А.А. Уголовное право и социология. – М.: Юридическая литература, 1970 та ін.
2. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/achambler/control/uk/publish/printable>
3. Електронний ресурс. Режим доступу: [p://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=311%2F2008](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=311%2F2008)
4. Ной Й.С. Методологические проблемы советской криминологии. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1975
5. Смолий А. Немецкий невролог нашел участок мозга, отвечающий за насилие // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sbio.info/page.php?al=nemetskij_nevrolog_nashe
6. Бабаєв М.М. Социальные последствия преступности: Учебное пособие. – М.: Академия МВД СССР, 1982

Бойко А.М.

доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА ОЦІНКА ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ЗЛОЧИНОМ ШКОДИ У ВИПАДКУ УМОВНОГО ПРИПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ПОЛЬЩІ

Інститут умовного припинення провадження у кримінальній справі за кримінальним правом Польщі (ст.ст. 66-68 Кримінального кодексу Польщі (надалі КК Польщі)) [1] не має аналогу у кримінальному праві України, хоча до певної міри є подібним до умовного звільнення від покарання.

Умовне припинення провадження у кримінальній справі за КК Польщі (ст. 66 КК) є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності і застосовується у випадках, коли виправлення винної особи може відбутись без призначення покарання, в силу того, що суспільна небезпека діяння не є значною, обставини його вчинення не викликають сумнівів, особа, яка його вчинила не має судимості за вчинення умисного злочину, а її поведінка, особисті якості, а також спосіб життя до вчинення злочину, дають підстави вважати, що незважаючи на припинення провадження у кримінальній справі, ця особа буде дотримуватись правопорядку і не вчинить нового злочину. Характерними ознаками цього інституту є те, що: а) він застосовується до ухвалення обвинувального вироку суду; б) застосовується виключно за рішенням суду; в) має умовний характер – встановлюється іспитовий строк від 1 до 2 років; г) спрямований на виправлення особи без призначення їй покарання.

Матеріальною підставою умовного припинення провадження у кримінальній справі є недоцільність призначення покарання в силу малозначності самого діяння (вчинення злочину, за котрий передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком до 3 років (за загальним правилом)) чи значного зменшення суспільної небезпечності винної особи, про що свідчить: а) примирення потерпілого з особою, яка вчинила злочин, і ця особа відшкодувала заподіяну злочином шкоду або узгодила з потерпілим спосіб її відшкодування; б) її поведінка, особисті якості, а також спосіб життя до вчинення злочину, дають суду підстави вважати, що винна особа буде дотримуватись правопорядку і не вчинить нового злочину.

Умовний характер припинення провадження у кримінальній справі полягає в тому, що винний протягом визначеного судом іспитового строку не ухиляється від нагляду чи виконання покладеного обов'язку або призначеного заходу кримінально-правового впливу, виконує умови угоди про примирення з потерпілим і не вчиняє нового злочину.

Висновок суду про те, що для виправлення особи можна застосувати припинення провадження у кримінальній справі повинен базуватися на сукупності об'єктивних та суб'єктивних передумов, а саме: тяжкості злочину, особи вин-

ного та інших обставин справи, які дають підстави вважати, що винна особа не вчинить нового злочину.

У випадку застосування припинення провадження у кримінальній справі КК Польщі передбачає і використання інституту відшкодування заподіяної злочином шкоди (компенсації), при чому як для досягнення цілей виправлення особи, яка вчинила злочин, так і для посилення правових гарантій захисту прав та законних інтересів потерпілого.

Зокрема, за пар. 2 ст. 66 КК Польщі добровільне відшкодування заподіяної злочином шкоди або узгодження способу її відшкодування у випадку примирення з потерпілим є винятковою підставою для застосування умовного припинення провадження у кримінальній справі до особи, яка вчинила злочин, за котрий передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком до 5 років (за загальним правилом до 3 років). Як бачимо добровільне відшкодування винним заподіяної злочином шкоди або узгодження з потерпілим способу її відшкодування оцінюється як позитивна посткримінальна поведінка і відповідним чином мотивується саме як виняткова підстава для застосування умовного припинення провадження у кримінальній справі, зрозуміло за наявності й інших необхідних підстав.

Важливим є і те, що саме прагнення особи, яка вчинила злочин, відшкодувати заподіяну злочином шкоду, яке виразилось в узгодженні з потерпілим способом її відшкодування в період іспитового строку є свідченням того, яке значення цьому надає законодавець, зважаючи на можливості винного та враховуючи інтереси потерпілого. Суд зважає на те, що дієве прагнення є тією обставиною, яка свідчить про можливість виправлення винного за умови застосування припинення провадження у кримінальній справі.

Крім врахування добровільного відшкодування заподіяної злочином шкоди суд, застосовуючи припинення провадження у кримінальній справі, покладає на особу, яка вчинила злочин, обов'язок повного або часткового відшкодування шкоди (пар. 3 ст. 67 КК Польщі), або може покласти такий обов'язок в якості заходу кримінально-правового примусу (пар. 5 ст. 39 та ст. 46 КК Польщі).

Покладення на особу, яка вчинила злочин, обов'язку повного або часткового відшкодування заподіяної злочином шкоди в якості заходу кримінально-правового примусу не обмежує цивільно-правових прав і можливостей потерпілого у відшкодуванні заподіяної злочином шкоди (пар. 1 ст. 46 КК Польщі).

Невиконання умов у визначений іспитових строк у частині відшкодування заподіяної злочином шкоди може тягнути відновлення провадження кримінальної справи. Так, суд може відновити провадження у кримінальній справі, якщо особа, яка вчинила злочин, під час іспитового строку ухиляється від виконання обов'язку про повне чи часткове відшкодування заподіяної злочином шкоди або ухиляється від повного чи частково виконання відшкодування в якості заходу кримінально-правового примусу, або не виконує укладеної з потерпілим угоди про спосіб відшкодування шкоди (пар. 2 ст. 68 КК Польщі).

У висновку варто зазначити, що використання у кримінальному законодавстві Польщі відшкодування заподіяної злочином шкоди у випадку застосування припинення провадження у кримінальній справі демонструє найбільш відмінні,

від тих, що використовуються в кримінальному законодавстві України, форми використання інституту відшкодування заподіяної злочином шкоди для кримінально-правових цілей і, що не менш важливо, для захисту прав та законних інтересів потерпілого, тобто виконує ще й компенсаційну функцію.

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny /Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553.

Бурдін В.М.

доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ ГОТУВАННЯ ДО ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. Питання, які стосуються стадій вчинення злочину, завжди викликали науковий інтерес. Розуміння кожної стадії вчинення злочину пов'язано з необхідністю вирішення цілої низки спірних питань. В межах цієї статті ми розглянемо окремі проблеми розуміння стадії готування до злочину. В науці кримінального права неоднозначно вирішується питання про поняття готування до злочину, перелік діянь, які утворюють цю стадію злочину, а також про особливості підстави кримінальної відповідальності за підготовчі діяння. Вказані проблеми були предметом дослідження Т.М. Данилюк, М.Д. Дурманова, М.Д. Дякур, А.П. Козлова, Н.В. Маслак, І.С. Тішкевича, А.В. Шевчука та інших вчених. Разом з тим, значна частина питань і наділі залишається дискусійними, що зумовлює появу нових публікацій по цій темі. В цій статті наша увага буде зосереджена на формах готування до злочину, а також доцільності їх подальшої диференціації в законі про кримінальну відповідальність.

Стан дослідження. Історичний аналіз розвитку положень вітчизняного кримінального законодавства в частині, що стосується визначення готування до злочину, свідчить про те, що законодавець в кожному наступному кримінальному кодексі все більше і більше казуалізує форми готування, виділяючи їх нові види. Вчені по різному оцінюють таку законодавчу тенденцію, як існуючий в ч. 1 ст. 14 КК України перелік діянь, в яких може відбуватися готування.

Як зазначає В.О. Навроцький, поняття готування до злочину, сформульоване в ч. 1 ст. 14 КК України, є недостатньо конкретним, оскільки у ній перераховані дії, в яких може полягати готування до злочину (до того ж перелік не вичерпний), а характерні ознаки цієї стадії вчинення злочину у законодавчому визначенні не названі. Таке формулювання, на думку вченого, дозволяє підвести під поняття готування практично будь-яке діяння, яке характеризується відповідними об'єктивними та суб'єктивними ознаками [1, с. 156]. Аналогічної позиції дотримується А.П. Козлов, який пропонує законодавцю при визначенні поняття готування намагатися якомога чіткіше перелічити відповідні діяння, що надасть закону більшої ясності [2, с. 236].

Протилежну позицію займає Є.В. Благов, який зазначає, що законодавцю не варто настільки деталізувати форми готування до злочину, оскільки всі вони так чи інакше зводяться до створення умов для подальшого вчинення злочину. В зв'язку з цим він вважає, що якщо і потрібно наводити перелік окремих діянь, в яких може відбуватися готування, то це потрібно робити тільки після загально-

го визначення поняття готування як створення умов для подальшого вчинення злочину, передбаченого Особливою частиною кримінального кодексу [3, с. 64].

Виклад основних положень. З одного боку, надмірна казуалізація зумовлює проблеми при розумінні різних форм підготовчих діянь і відмежування однієї форми від іншої. Так, зокрема, підшукування знарядь чи засобів вчинення злочину, як правило, розглядають як намагання особи заволодіти відповідними предметами в будь-який спосіб, а під пристосуванням знарядь чи засобів розуміють дії, спрямовані на те, щоб надати певним предметам додаткових властивостей з метою подальшого використання саме цих властивостей при вчиненні злочину [4, с. 113; 5, с. 272].

Разом з тим, в науковій літературі виникло питання, чи охоплюється цими формами підготовчих дій повне виготовлення відповідних певних предметів, які до того не існували? Так, зокрема, П.Л. Фріс та Н.В. Маслак вважають, що оскільки підшукування означає отримання певних предметів в будь-який спосіб, а отже включає і виготовлення знарядь чи засобів вчинення злочину [6, с. 169; 7, с. 36]. На думку О.О. Дудорова, повне виготовлення знарядь чи засобів вчинення злочину слід відносити до такої форми готування як пристосування [8, с. 55]. Водночас, С.Д. Шапченко вважає, що виготовлення знарядь чи засобів вчинення злочину взагалі не охоплюється жодною з безпосередньо визначених законодавцем форм готування [9, с. 27]. Наумов А.В. вважає, що специфічною формою готування, яка навряд чи буде охоплюватися виділеними законодавцем формами, є прямування винного до місця вчинення злочину [5, с. 273]. Наведені спірні позиції щодо розуміння змісту діянь, які можуть утворювати готування до злочину, наштовхують на думку про необхідність подальшої їх диференціації законодавцем і виділення нових форм готування з метою усунення спірних моментів. Дещо захопившись ідеєю розширення форм готування, А.В. Шевчук у своєму дисертаційному дослідженні пропонує поряд з передбаченими в кримінальному законі формами готування закріпити і такі форми, як мотивація та планування злочину, а також вибір об'єкту та мети, оскільки, на його думку, ці складові є невід'ємною частиною більшості умисних тяжких та особливо тяжких злочинів [10, с. 8]. З такою позицією вченого тяжко погодитися хоча б з урахуванням того, що перелічені ним «форми готування» є по своїй суті психічною діяльністю, яку можна розглядати лише як формування наміру на вчинення злочину.

Разом з тим, розглядаючи перелік законодавчо передбачених діянь, які утворюють готування до злочину, М.В. Гринь цілком правильно зауважує, що всі вони так чи інакше але перебувають у між собою тісному зв'язку і, незважаючи на те, що кожне діяння має своє самостійне значення, досить часто в одному і тому ж діянні можна виявити одночасно ознаки декількох форм готування [11, с. 23]. Слушно зазначає з цього приводу і П.Л. Фріс, що готування може відбуватися в найрізноманітніших діяннях, навести перелік яких просто неможливо [6, с. 169]. Така позиція зумовлює протилежний висновок про доцільність скорочення розширеного переліку форм готування і об'єднання їх в поняття з більшим обсягом. Так, зокрема, О.І. Сітнікова пропонує відмовитися від терміну «підшукування» як застарілого, очевидно, вважаючи, що в даному випадку

цілком можна обмежитися такою формою як пристосування знарядь чи засобів [12, с. 227, 229].

Неоднозначно розглядаються в науковій літературі таку форму готування як змова на вчинення злочину. Одні вчені розуміють змову як домовленість двох чи більше осіб для вчинення злочину [4, с. 114-115; 5, с. 272]. Інші, зокрема, С.Д. Шапченко вважає, що для змови недостатньо самої лише домовленості на спільне вчинення злочину, а необхідні і певні сумісні дії співучасників щодо планування вчинення цього злочину, погодження розподілу ролей тощо [9, с. 26-28]. А на думку О.І. Сітнікової, ця форма готування взагалі є невизначеною [12, с. 227, 229]. Разом з тим, на наш погляд, в першу чергу, необхідно поставити питання про те, а яка потреба була в окремому виділенні цієї форми підготовчих діянь? Адже, якщо потенційні співучасники не дійдуть згоди, то діяння ініціатора домовленості все одно можна буде кваліфікувати як готування до злочину у формі підшукування співучасників.

На наш погляд, треба погодитися з позицією тих вчених, які заперечують щодо необхідності подальшого казуального розширення законодавцем переліку підготовчих діянь [7, с. 41]. Адже, як було показано, існуючий на сьогодні перелік форм готування до злочину створює чимало проблем для правозастосування. Крім того, правозастосувач природно звертає увагу, в першу чергу, на ті діяння, які безпосередньо перераховані законодавцем як форми готування до злочину, і якщо певна ситуація не підпадає під жодне з них, мало хто наважиться самостійно віднести її до «іншого умисного створення умов для вчинення злочину», навіть якщо будуть для цього підстави. Скоріше за все в таких випадках сам факт готування буде або взагалі проігноровано, або до такої ситуації будуть застосовані положення про малозначність. Таким чином, можна підтримати думку Є.В. Благова, який зазначає, що при визначенні поняття готування, в першу чергу, законодавцю необхідно визначити сутність цієї стадії як умисного створення умов для вчинення злочину, передбаченого Особливою частиною КК, на що повинен, в першу чергу, звернути увагу і правозастосувач, і вже після цього можна навести орієнтовний перелік форм, в яких найчастіше відбуваються підготовчі діяння [3, с. 64].

Аналізуючи форми готування, більшість вчених стверджують, що для цієї стадії злочину характерним є лише активна поведінка особи – вчинення певних дій [5, с. 275; 13, с. 7]. Інші науковці не такі категоричні у цьому питанні і вважають, що, як правило, готування відбувається у формі активної поведінки особи, проте бувають випадки, коли готування може відбуватися і у формі бездіяльності [3, с. 64; 14, с. 160]. Так, зокрема, для підтвердження цієї думки наводять приклад, коли сторож залишає двері відчиненими або не зачиняє вікно для того, щоб створити умови для вчинення крадіжки [4, с. 86; 1, с. 157]. Заперечуючи можливість вчинення готування шляхом бездіяльності, Н.В. Маслак вважає, що, вочевидь, і в наведеному прикладі діяльність працівника по створенню умов цим не обмежилась і попередньо він вчинив активну дію – вступив у злочинну змову з особами, які безпосередньо вчинятимуть крадіжку [7, с. 108].

Щодо розглядуваної проблеми більш обгрунтованою ми вважаємо позицію, згідно якої готування завжди відбувається у формі активної поведінки особи.

Адже підшукування, пристосовування, а також змова передбачають вчинення лише активної поведінки. Неможливо щось пристосувати, підшукати або змовитися і при цьому нічого не вчинити. В ч. 1 ст. 14 КК України як окрему форму готування законодавець виділяє створення умов для вчинення злочину. Проте і створити щось шляхом бездіяльності також неможливо, адже творення завжди передбачає якусь активність. Тобто навіть при формальному тлумаченні ч. 1 ст. 14 КК України можна зробити висновок про те, що готування може відбуватися лише у формі дій. Що ж до наведеного прикладу, коли працівник не зачиняє вікно для наступної крадіжки, то, на наш погляд, він все одно не доводить можливість вчинення готування у формі бездіяльності незалежно від того хто буде в подальшому безпосередньо вчиняти крадіжку. Адже, якщо відчинене вікно працівник залишив для вчинення крадіжки іншими особами, то він попередньо мав би вступити з ними в злочинну змову. І в цьому відношенні правильно вважає Н.В. Маслак, що в такому випадку створенням умов буде не факт залишення відкритого вікна, а його відкриття або сам факт змови між співучасниками [7, с. 108]. Якщо працівник залишив відкрите вікно для того, щоб самому вчинити крадіжку, то і в такому випадку готуванням буде факт відкриття ним вікна. Якщо ж злочинний намір на вчинення крадіжки виник після того, як особа відкрила вікно, або ж коли вікно було відкрито іншою людиною, бездіяльність особи, яка його не зачинила, не можна вважати готуванням. Адже в таких випадках вона нічого не створила для вчинення злочину, вона лише використовує вже створені без неї умови.

Більшість вчених, аналізуючи діяння, в які відбувається готування до злочину, вважають, всі вони так чи інакше спрямовані на створення сприятливих умов для подальшого вчинення злочину, а виділення законодавцем окремих форм готування відбувається лише тому, що саме вони є найбільш поширеними його видами, які зустрічаються на практиці [4, с. 113; 5, с. 272; 15, с. 70]. Разом з тим, в літературі була висловлена думка про те, що розуміння готування не повинно обмежуватися лише створенням умов для подальшого вчинення злочину. Так, зокрема, М.С. Таганцев стверджував, що готування до злочину може проявлятися у таких трьох формах: 1) підготовка до вчинення злочинного діяння; 2) готування до користування плодами злочину; 3) готування безкарності вчиненого злочину [16, с. 533]. На сьогодні таку розширену позицію щодо розуміння підготовчих діянь підтримує професор В.О. Навроцький [1, с. 157-158].

Перед вчиненням злочину особа дійсно може вчиняти попередньо багато діянь в тому числі і тих, які будуть утруднювати розкриття злочину, сприяти майбутній реалізації викраденого майна чи володіння таким майном тощо. Проте, на нашу думку, готуванням буде лише та частина попередньо вчинених діянь, які були спрямовані на створення умов для подальшого вчинення злочину. Адже сам факт володіння викраденим майном не є злочином, знаходиться за межами об'єктивної сторони складу, а тому готування до такого володіння чи користування також не можна вважати суспільно небезпечним діянням. Якщо незаконне поводження з певними предметами чи речовинами передбачено як самостійний склад злочину, наприклад, як це має місце щодо незаконного поводження з вогнепальною зброєю, то попереднє вчинення діянь, які б полегшу-

вали таке володіння можна вважати готуванням, але не до викрадення зброї, а до злочину, передбаченого в ч. 1 ст. 263 КК України. Те саме стосується і попереднього вчинення діянь, які спрямовані на те, щоб уникнути кримінальної відповідальності. Адже вчинення винним діянь по приховуванню вчиненого ним злочину не тягне за собою кримінальної відповідальності, якщо такі діяння не утворюють іншого самостійного злочину, наприклад, вбивство свідка, а тому попереднє створення умов для такого приховування також не є кримінально караним і не може відноситися до готування. Крім того, необхідно звернути увагу і на формальний аспект цієї проблеми. Так, наводячи приблизний перелік діянь, в яких може відбуватися готування до злочину, законодавець далі використовує загальне формулювання і каже про «інше умисне створення умов для вчинення злочину». Таким чином, можна зробити висновок про те, що коли йдеться про «інші умови», то попередні діяння також по своїй суті є нічим іншим як створенням умов для вчинення злочину.

Висновок. Наведений аналіз форм готування до злочину дозволяє зробити висновок про недоцільність подальшої диференціації форм підготовчих дій, адже всі вони так чи інакше охоплюються поняттям «створення умов для вчинення злочину». Надмірна казуалізація тільки ускладнює розуміння суті цієї стадії розвитку злочину, що може призводити до проблем у правозастосуванні.

1. Навроцький В.О. *Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. Посібник / В. Навроцький.* – К.: Хрінком Інтер, 2006. – 704 с.
2. Козлов А.П. *Учение о стадиях преступления / А. Козлов.* – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 353 с.
3. Благов Е.В. *Актуальные проблемы уголовного права (Общая часть): учеб. пособие / Е. Благов.* – Ярославль: ЯрГУ, 2008. – 303 с.
4. Тер-Акопов А.А. *Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. Тер-Акопов.* – М.: «ЮРКНИГА», 2003. – 480 с.
5. Наумов А.В. *Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 1. Общая часть. - 3-е изд., перераб. и доп. / А. Наумов.* – М.: Юрид. лит., 2004. – 496 с.
6. Фріс П.Л. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник.* – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
7. Маслак Н.В. *Кримінальна відповідальність за готування до злочину / Н. Маслак.* – Х.: Право, 2010. – 232 с.
8. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.* – 3-тє вид. – К.: Атіка, 2003. – 1056 с.
9. *Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Под ред. С.С. Яценко.* – 3-е изд. – Киев: А.С.К., 2003. – 1088 с.
10. Шевчук А.В. *Стадії вчинення злочину / А. Шевчук: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.* – Київ, 2002. – 20 с.
11. *Энциклопедия уголовного права. – Издание профессора Малинина, СПб. – Т. 5: Неоконченное преступление, 2006. – 464 с.*
12. Ситникова А.И. *Законодательная текстология уголовного права / А. Ситникова.* – М.: Юрлитинформ, 2011. – 344 с.

13. Маслак Н.В. Підстава кримінальної відповідальності за готування до злочину / Н. Маслак // *Кримінальне право України*. – 2006. – № 4. – С. 3-10.
14. Пудовочкин Ю.Е. Учение о преступлении: избранные лекции. – 2-е изд., испр. и доп. / Ю. Пудовочкин. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 280 с.
15. Тихий В.П. Готування до злочину (коментар статті 14 Кримінального кодексу України) / В. Тихий // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2004. – № 3. – С. 70-73.
16. Таганцев Н.С. Русское уголовное право / Н. Таганцев. – Тула: Автограф, 2001. – Т. 1. – 800 с.

Грищук В.К.

доктор юридичних наук, професор

СТАДІЇ НЕГАТИВНОЇ (РЕТРОСПЕКТИВНОЇ) КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Етимологічне значення терміна «стадія» розкривається наступним чином: 1) певний момент, період, стан у житті, розвитку когось, чого-небудь, які мають свої якісні особливості; 2) істор. У Стародавній Греції – одиниця відстані під час спортивних змагань [1, с. 1382]. Інше тлумачення: 1) період, фаза або ступінь розвитку чого-небудь; 2) у древніх греків – стадіон, місце для спортивних змагань; 3) стадій – давньогрецька міра довжини, що дорівнює приблизно 150-190 метрів [2, с. 475]. Правда, в «Сучасному словнику іншомовних слів», поряд з цим, вказується, що стадій є одиницею виміру відстаней у стародавніх народів: стадій вавилонський дорівнював 195 метри, єгипетський – 230,4 метра, римський – 185 метрів [3, с. 394].

Отже, стосовно до кримінально-правових реалій, про *стадії* можна говорити як про періоди, етапи зародження, виникнення, розвитку та припинення кримінальної відповідальності людини. Стадії кримінальної відповідальності людини пов'язані як з цілеспрямованою, так і з нецїлеспрямованою поведінкою людини, яка є першопричиною переростання її *потенційної* кримінально-правової відповідальності у кримінально-правову відповідальність *реальну, дійсну*.

Важливе значення має подальше дослідження гостродискусійної проблеми визначення *темпоральних (часових) меж* негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини, зокрема, її початку і закінчення. Розбіжність поглядів науковців щодо даної наукової проблематики достатньо широка. Як правило, автори при визначенні початку і закінчення цієї кримінально-правової відповідальності виходять з власного розуміння її поняття і змісту.

Значний вплив на розуміння українськими вченими-криміналістами початку кримінально-правової відповідальності справило рішення Конституційного Суду України № 9рп/99 від 27 жовтня 1999 року (справа про депутатську недоторканність), згідно якого кримінальна відповідальність людини настає з *моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду*. Більшість з них просто приєдналася до позиції Конституційного Суду, незважаючи на власне

розуміння поняття кримінальної відповідальності людини, або у зв'язку з тим, що воно відповідає їх розумінню цього поняття.

Як випливає з названого рішення Конституційного Суду України, його автори, на тлі чинного тоді КК України, висунули оригінальну синтезовану інтегровану концепцію розуміння поняття негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини: *«кримінально-правова відповідальність – осуд і звільнення від покарання або осуд і покарання»*. Разом з тим, вони обійшли питання поняття кримінальної відповідальності людини, ствердивши лише, що вона є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин, що є підстави розглядати її як особливий правовий інститут. Таким чином, порушено логічний ряд мислення: з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду виникає те, що не знайшло свого змістовно-логічного визначення як категорія, як поняття. Нічого не сказано в рішенні Конституційного Суду України і про припинення кримінально-правової відповідальності.

Необхідно розрізняти, як думається, два поняття: *«виникнення кримінально-правової відповідальності»* та *«реалізація кримінально-правової відповідальності»*, що не враховано в названому рішенні Конституційного Суду України. Як би ми не розглядали негативну (ретроспективну) кримінально-правову відповідальність людини – чи то через призму обов'язку, чи правовідносин, чи покарання, санкції, примусового впливу, обмеження прав і свобод тощо, *початок її виникнення*, генезис необхідно пов'язувати з юридичним фактом – *вчинення злочину*. Саме з цього моменту виникають *обов'язок* особи, яка вчинила злочин, дати звіт за вчинене і *право перетерпіти відповідно до закону* покарання, або інші заходи кримінально-правового впливу, а також *право і обов'язок* держави в особі компетентних органів виявити вчинений людиною злочин і застосувати до неї кримінальну відповідальність, чинне кримінальне законодавство в широкому його розумінні.

Реалізація негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини – це є, насамперед, кримінально-процесуальним поняттям, а пізніше, з часу звернення обвинувального вироку до виконання, – також і кримінально-виконавчим поняттям. До початку кримінально-процесуальних, а пізніше виконавчо-процесуальних дій кримінально-правова відповідальність перебуває в статусі «потенційної», теоретично можливої.

Для початку кримінально-правової відповідальності людини в процесуально-правовому полі необхідним є *юридичний факт* – порушення кримінальної справи і притягнення особи в якості обвинуваченого, а в кримінально-виконавчому полі – *обвинувальний вирок* суду, що набрав законної сили. Але це все в класичному варіанті, коли кримінально-правова відповідальність людини реалізується у всіх трьох формах: осуд, покарання, судимість, що найчастіше і буває. Разом з тим, як відомо, кримінально-правова відповідальність людини може завершуватися *лише осудом особи* в разі звільнення нею від кримінальної відповідальності на підставі ст.ст. 44, 45, 46, 47, 48, 49, ч. 1 ст. 97 КК України, яке здійснюється постановою (ухвалою) суду, хоча, як уже зазначалося, звільнення

від кримінальної відповідальності не є в цілому формою реалізації негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини. Таку роль виконує лише один з її елементів – осуд. Обвинувальний вирок у таких випадках не виноситься. В інших випадках, як зазначено вище, осуд відбувається обвинувальним вироком суду, але без призначення покарання.

Припинення негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності люди інші сучасні вчені-криміналісти, як правило, пов'язують з припиненням (погашенням або зняттям) судимості, з чим, в цілому, не можна не погодитися. Разом з тим, відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, судимість виникає з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду. А як бути у тих випадках, коли, як уже зазначалося, обвинувального вироку суду немає? Знову ж таки, йдеться про осуд при звільненні особи від кримінальної відповідальності, яке здійснюється постановою (ухвалою) суду і судимості в таких випадках, відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, не виникає. Окрім цього, слід брати до уваги, що за ч. 3 ст. 88 КК України, особи, засуджені вироком суду без призначення покарання, або звільнені від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом, визнаються такими, що не мають судимості. Такими, що не мають судимості також визнаються особи, які були реабілітовані (ч. 4 ст. 88 КК України).

Оскільки кримінально-правова відповідальність людини має індивідуальний, персоніфікований характер, то з урахуванням конкретних форм її реалізації можливі, як видається, наступні найтипівіші варіанти припинення негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини: 1) з моменту погашення судимості; 2) з моменту зняття судимості судом; 3) з моменту скасування судимості за вчинений злочин (злочини) законодавцем; 4) з моменту звільнення особи від кримінальної відповідальності; 5) з моменту набрання чинності вироком суду, яким особу засуджено без призначення покарання; 6) з моменту звільнення особи від покарання; 7) з моменту втрати особою осудності; 8) з моменту набрання чинності кримінальним законом, яким усунуто злочинність і караність вчиненого особою діяння; 9) з моменту реабілітації особи; 10) з моменту настання смерті особи, яка вчинила злочин.

Кримінально-правова відповідальність людини, яка виникла внаслідок вчинення злочину, може існувати і в *нереалізованому виді*. Наприклад: злочин вчинено, але не виявлено, він залишається *латентним*; особу, яка вчинила злочин, не виявлено; особа, яка вчинила злочин, виявлена, але вона померла, вчинила самогубство чи вбита; особа, яка вчинила злочин виявлена, але вона користується дипломатичним імунітетом; особа, яка вчинила злочин виявлена, але даний склад злочину декриміналізований; особа, яка вчинила злочин виявлена, але вона переховується від слідства і суду.

Важливе значення має не лише *момент настання юридичного факту*, з якого виникає або припиняється негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність людини, але й конкретний час, з якого вона починається і припиняється: доба, день, година, що важливо для відбування покарань.

Думається, що *темпоральні межі настання юридичного факту*, з настанням якого виникає або припиняється кримінальна відповідальність людини, слід

обчислювати в таких часових одиницях: день, година, місяць і рік настання відповідного юридичного факту.

Отже, є підстави говорити про *три стадії негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини*: а) виникнення; б) реалізація; в) припинення.

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009.
2. *Толковый словарь русского языка* / под ред. Б.М. Волина и Д.Н. Ушакова. – Т. IV. – М.: Изд-во иностранных и национальных словарей, 1940.
3. *Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів* / О.П. Семотюк. – Х.: Веста: «Ранок», 2007.

Гумін О.М.

доктор юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На сьогодні теоретичні знання про причини, які породжують насильство, та умови, що сприяють цьому, механізм його впливу, а також міра обмеження особи із різною повнотою аналізуються у багатьох науках та наукових напрямках у контексті свого предмета та методу. Але водночас реальної дійсності потребує синтезу знань, які стосуються насильства, та системного підходу.

Автори концептуальних досліджень проблем причинності у кримінології наголошують, що злочинна поведінка, як і будь-яка інша, підпорядковується закону причинності.

Якщо уявити весь комплекс детермінантів, що впливають на особистість злочинця, як певну систему взаємообумовлених елементів, то цими елементами будуть: 1) правова система; 2) соціально-економічне становище суспільства; 3) морально-психологічний клімат; 4) сімейно-побутова сфера; 5) виховання дітей та молоді, в тому числі культурне, правове та статеве.

Відомо, що детермінація будь-якого суспільного феномена є складною, багаторівневою та комплексною, стосується багатьох сфер суспільних відносин та процесів, що є предметом відповідних суспільних наук.

Існування і прояви кримінального насильства визначаються загалом тими ж причинами й умовами, що й вся злочинність. Але коло та інтенсивність низки криміногенних явищ і процесів є специфічними, пов'язаними, зокрема, з напругою у суспільстві та мікросередовищі, стереотипами поведінки, що склались, уявленнями про дозволеність насильства в ньому.

Як слушно зазначають А.А. Деркач, В.І. Жукова та Л.Г. Лаптева, насильство – невід'ємна частина суспільного буття. Його коріння сягає біосоціальної природи людини. Людська агресивність з давніх-давен, як і її соціальність, є заходом боротьби за виживання, у процесі якої вона не гасне, а набуває характеру

насилення з метою задоволення перш за все надбіологічних, соціальних потреб у статусі, престижі, самоствердженні [1, с. 358].

Більш детально слід зупинитися на механізмі злочинної поведінки, що запропонував В.М. Кудрявцев. Прийнято вважати, що вчинення злочину не відбувається спонтанно; воно майже завжди підготовлено за більш-менш тривалий період виникнення мотивів, через планування діяння та прийняття рішення про його здійснення. Таким чином, механізм умисного злочину, як найбільш повний, включає три основні блоки: 1) мотивацію злочину; 2) планування злочинних дій; 3) виконання злочину (при цьому враховується вплив різноманітних психічних станів і процесів, зовнішнього середовища, прийняті людиною рішення та зворотні зв'язки) [2 с. 33-34].

Цілком обгрунтовано провідне місце у системі детермінації конкретного злочину відведено у кримінологічній літературі причинній детермінації, що також дає можливість говорити про коректність застосування терміна «механізм» для опису конкретного злочину, оскільки в «механізмі» рух одних елементів є причиною руху інших – наслідку.

Детермінація – це своєрідна форма спрямованого зв'язку, коли один об'єкт визначає інший, можливо, ще не обумовлює і тим більше не спричинює його, але між ними є детерміністична залежність.

На думку А.П. Закалюка, основною рисою детерміністичного зв'язку між об'єктами (подіями, процесами, явищами) є наявність залежності між ними, одного від другого, а реально – одного від інших об'єктів [3, с. 186].

Щоб побудувати ефективну систему профілактичних заходів, необхідно встановити, на що вони повинні бути спрямовані. Саме для цього потрібно знати, з яких етапів складається причинний ланцюжок, що веде до злочинного результату.

На наше переконання слід виділити три основні ланки у причинному ланцюгу, який призводить до протиправних вчинків. Перша охоплює те, що передує злочинному діянню, тобто період формування особистості злочинця та взаємодію її з конкретною життєвою ситуацією. Друга пов'язує причину і наслідок, особистість злочинця із його волею та свідомістю. Третя (наслідок) включає розвиток причинного зв'язку від акту протиправної поведінки до появи злочинного результату. Саме такої точки зору дотримується і більшість авторів, які займались вивченням цього питання [4, с. 119; 5, с. 60-61].

Аналіз наукової літератури свідчить, що, серед значної кількості чинників, що впливають на формування насильницької поведінки, слід назвати регрес у соціально-економічному розвитку держави. Спрямованість поведінки людей визначається характером суспільних відносин, які в свою чергу складаються з цілої низки міжособистісних відносин – сімейних, побутових, тих, що пов'язані з рівнем життя членів суспільства, їх ставленням до позитивних і негативних проявів. При все більшому погіршенні рівня життя людей їх поведінка деформується, в ній з'являються кримінально-значущі ознаки, дії набувають злочинної спрямованості.

Наведена теза щодо визнання соціальних протиріч як причин насильницької поведінки особи є доволі переконливою, логічно злагодженою і перспективною

для подальшого розвитку кримінологічної думки. Але у випадку прийняття даної позиції як єдино правильної виникнуть істотні труднощі щодо прийняття практичних заходів у боротьбі з насильницькою поведінкою. Словом, вирішувати соціальні протиріччя доведеться на так званому макрорівні, що часто є неможливим. Вихід із даної ситуації, на нашу думку, – у ліквідації конкретних причин, що пов'язують соціальні протиріччя з насильницькою злочинністю.

Відповідно до другого підходу причини та умови злочинності пояснюються через суб'єктивну сферу життя людини, соціальної групи, суспільства. На думку Н.Ф. Кузнецової, причини злочинності визначаються як система соціально-психологічних негативних явищ у вигляді традицій, звичок, моралі [6, с. 88], а також соціально-економічних процесів [7 с. 103-117]. При цьому до умов, що сприяють криміногенному формуванню особистості, належать такі явища, як негативний вплив сім'ї, близького оточення, недостатність шкільного, виробничого, побутового виховання, різного роду організаційно-управлінські упущення та прорахунки. Таку позицію поділяють чимало дослідників.

Як відомо у кримінологічній літературі розрізняють найрізноманітніші класифікації причин та умов злочинної поведінки, виділені за всіма можливими критеріями: об'єктивні і суб'єктивні [8, с. 124]; матеріальні та ідеологічні [9, с. 136]; повна та специфічна причина, причини, пов'язані із протиріччями соціального розвитку, пов'язані з конкретною особистістю [10, с. 118]; причини різних соціальних рівнів функціонування, причини, укорінені в різноманітних сферах суспільного життя та ін. [11, с. 118].

Підтримуємо прихильників комплексної теорії причин злочинності, відповідно до якої девіантна та злочинна поведінка базується не на одній, а на багатьох причинах, що формують певний фізичний, психологічний і соціальний тип особи.

У комплексному вивченні взаємозв'язку і взаємодії особистості з різними чинниками оточуючої дійсності найбільш ефективною та перспективною, на нашу думку, є класифікація, пов'язана з розглядом причинного комплексу кримінальної насильницької поведінки на трьох взаємопов'язаних рівнях: перший рівень – соціальне середовище (макросередовище) загалом; другий – безпосередні чинники формування особистості (мікросередовище) і третій – сама особа, яка взаємодіє з конкретною життєвою ситуацією. При цьому для конкретизації сутності сторін, які становлять дану класифікацію, при збереженні змісту можлива «формальна» заміна понятійного апарату. Тобто причини і умови кримінальної насильницької поведінки слід розглядати на загально-соціальному (філософському), конкретно-соціальному та індивідуальному рівнях.

На наше переконання до детермінантів кримінальної насильницької поведінки особи, що заздалегідь планується, необхідно віднести:

- несприятливе соціально-економічне і морально-психологічне становище у державі, економічну нестабільність, що породжують індивідуалізм, здирництво, правовий і моральний нігілізм серед усіх верств суспільства, найуразливішим прошарком якого є особи, схильні до вчинення насильницьких злочинів;

- алкоголізацію, наркотизацію, маргінальність значних груп населення. Розширення прошарку неадаптованого до законослухняності населення, утвер-

дження кримінальних поглядів і субкультури, а відтак, примітивізму і стереотипу міжособистісних стосунків, заснованих на зневажанні особи, насильстві і зловживанні спиртними напоями, породжують конфліктність, агресивність, часто насильницький спосіб вирішення конкретних життєвих ситуацій;

- слабку кримінологічну поінформованість населення про насильницьку злочинність, що значно ускладнює вживання запобіжних заходів, призводить до погіршення соціально-психологічного клімату на виробництві, в сім'ї, у подружніх стосунках, зокрема, через девіантну поведінку різних учасників стосунків;

- надмірне демонстрування у засобах масової інформації, кіно, на телебаченні культу сили, насильства, сексуальної розбещеності, розпусти, що породжує вседозволеність, кримінальний бізнес, виправдує «круту» поведінку, розпалює підлі пристрасті. Як свідчать результати проведеного нами моніторингу досліджень друкованих ЗМІ, неухильно зростає тенденція до надмірного висвітлення форм насильства в українському суспільстві: фізичного (із 10,2% у 2001 р. до 16,5% у 2011 р.), психічного (із 4,7% у 2001 р. до 20,8% у 2011 р.), сексуального (із 3,8% у 2001 р. до 24,6% у 2011р.), економічного (із 2% у 2001 р. до 24,3% у 2011 р.)

Водночас ще раз знайшла підтвердження теза про те, що факт спостереження дитиною сцен насильства (жорстокості) у будь-якій формі у майбутньому може негативно вплинути на рівень правопорушень серед підлітків (75,9% опитаних). Демонстрація сцен насильства може бути сприйнята взагалі як культивування насильства.

Окрім пропагування насильства у ЗМІ, більш широкою сферою психічного насильства є так зване «інформаційне маніпулювання». ЗМІ – основний засіб такого маніпулювання.

Крім того, відбувається послаблення соціального контролю над проявами насильства. Не ведеться належна боротьба із кримінальним сімейним неблагополуччям; правоохоронні органи недостатньо реагують на ранні прояви насильницької злочинності, знизився рівень роботи органів внутрішніх справ з незаконним володінням громадянами зброєю, неналежною є робота у місцях позбавлення волі тощо;

- недостатній психологічний, фізичний, правовий, технічний захист особи.

Серйозну увагу слід звернути на обставини, що формують агресивну насильницьку спрямованість особи в дитинстві та підлітковому віці.

За результатами нашого дослідження, одними з основних причин насильства серед молоді є:

- а) неправильне виховання в сім'ї (86%);
- б) негативний вплив засобів масової інформації (82,2%);
- в) кризові явища в економіці (безробіття, низький рівень життя) (75,5%);
- г) неповага до норм права та моралі (понад 80%).

Не слід недооцінювати такі причини, як вживання алкоголю та наркотичних речовин, наслідування поведінки дорослих, відсутність впливу релігії, конфліктні стосунки у сім'ї, впевненість у безкарності.

Як зазначає Є.І. Бойко, умови, які сприяють неповнолітньому вчинити злочин, перш за все слід шукати на конкретно-соціальному (соціально-психологічному) рівні, адже саме в його рамках здійснюється взаємодія підлітка з криміногенною або віктимілогічною ситуацією як каталізуючою для вчинення ним злочину в подальшому. До таких умов належать:

- обстановка в сім'ї, яка деформує особистість і породжує схильність до вирішення конфліктів шляхом застосування насильства (приклади розпусти, аморального та протиправного способу життя, жорстокості та байдужості щодо близьких, пияцтва, паразитизму і т.п.) [12, с. 126]. Про це свідчить і результати проведеного нами опитування, згідно з якими за останні роки зниження рівня конфліктності не спостерігається (90,3%);

- деморалізуючий вплив найближчого побутового оточення, в тому числі у процесі неформального спілкування за місцем проживання, роботи, навчання [13, с. 148-149]; жорстокість до людей, тварин; знущання над молодшими та слабкими; участь у неформальних групах антисоціальної спрямованості зі схильністю до насильства; групові бійки, побої, пияцтво тощо.

Такі специфічні риси характеру, що притаманні неповнолітньому, як комунікативність, адаптованість, поступливість, будучи доволі гнучкими за своєю природою, під впливом тих чи інших чинників навколишньої дійсності можуть слугувати базою для формування або соціально схвалюваних, або антисоціальних морально-психологічних установок та цінностей, від чого залежить подальший розвиток кримінальної насильницької поведінки;

- цілеспрямоване втягнення підлітків у пияцтво, вживання наркотичних засобів та інших одурманюючих засобів, злочинну або іншу антисуспільну діяльність агресивного характеру дорослими злочинцями та раніше судимими однолітками (особливо тут слід відзначити цілеспрямовану діяльність з вербування «кадрів» з боку учасників організованих злочинних груп та угруповань, професійних злочинців, пропаганду ними звичаїв свого оточення). Раніше судимі особи, які не стали на шлях виправлення, діють «далекоглядно», адже саме неповнолітніх найпростіше втягнути у вчинення злочину, створити навколо себе групу аморальних підлітків, готових до вчинення будь-якого злочину згідно з установкою дорослого злочинця. Церква на сьогодні відокремлена від держави. Тому недопустимо нав'язувати неповнолітнім ту чи іншу клерикальну ідеологію. Усе це може мати чітко визначену мету – спалювати історичне коріння національної моралі, знеславити вітчизняну історію, вплинути таким чином на ідеологію і поведінку молоді, перш за все неповнолітніх. Алкоголізм, наркоманія перестали бути тільки соціальними проблемами. Призводячи до біохімічних змін в організмі людини, ці явища постійно розширюють коло осіб, схильних до вчинення злочину, і саме неповнолітніх, які вживають спиртні напої та наркотики, легше втягнути у вчинення злочину. Однак далеко не всіх підлітків, що вживають наркотики й алкоголь, вдається вчасно виявити та поставити на облік. Переважна частина таких підлітків – це особи, які вже вчинили суспільно небезпечні діяння чи злочини. Водночас неповнолітніх, які вживають наркотики та спиртні напої, але ще не вчинили жодних протиправних діянь, виявляють украй рідко. Хоча необхідно брати до уваги, що саме з їх боку і слід чекати в

майбутньому вчинення злочинів та інших антигромадських дій і що саме вони становлять основну частину втягнених у вчинення злочину або інше антигромадське діяння;

- сприймання насильства як нормального явища соціального життя, вплив на неповнолітніх пропаганди «суперменства», крайнього індивідуалізму, жорстокості та ненависті до оточуючих;

- відсутність соціального контролю з боку школи та інших суспільних організацій, у результаті чого неповнолітні потрапляють під вплив неформальних груп однолітків із подальшим формуванням у них насильницької мотивації.

Повсякденне життя постійно і наглядно демонструє підліткам моделі агресивної поведінки в сім'ї, субкультурі та засобах масової інформації [14, с. 12], які, зрештою, вони переймають. Вражає, що близько 90% неповнолітніх, які відбувають покарання за вчинення насильницьких злочинів, за даними представницького вибіркового дослідження, ще до початку злочинної діяльності самі були об'єктами жорстокого поводження [15, с. 104]. Звідси певною мірою і їх озлобленість та агресивність, які, відповідно, породжують насильство і жорстокість. Це підтверджують і результати проведеного нами анкетування. Те, що ЗМІ, особливо телебачення, демонструючи сцени насильства, сприяють засвоєнню «моделей» агресивної поведінки, визнають 84,6% опитаних.

Економічні детермінанти кримінальної насильницької поведінки неповнолітніх пов'язані, головним чином, з різким майновим розподілом суспільства, матеріальним неблагополуччям і бідністю сімей та домінують на загально-соціальному рівні причинності, створюючи основу для криміногенної мотивації підлітка, яка формується на визначеному соціальному рівні під впливом конкретних життєвих умов і ситуацій.

Нагальною видається проблема правового виховання особи. Ріст злочинних посягань, в тому числі стосовно неповнолітніх, на фоні загального падіння моральних цінностей суспільства свідчить про втрату сучасною системою національної освіти не лише культурного, предметно-діяльного контексту, а й суті правового аспекту виховання. Тобто, говорячи про бездуховність, ми констатуємо факт відсутності правової культури, оскільки остання є невід'ємною складовою культури особи.

Отже, питання істотного удосконалення правового виховання підростаючого покоління набуло першочергового значення. У зв'язку з цим підвищується роль сім'ї у формуванні правосвідомості неповнолітніх, адже саме від неї, від того, які стосунки панують у родині, багато в чому залежить майбутнє правове спрямування особистості.

За результатами нашого дослідження, однією з основних причин насильства серед молоді є неправильне виховання в сім'ї (86%). На думку опитаних, ще недостатньо приділено уваги з боку владних державних структур до проблем сім'ї (86,9%), материнства та дитинства (89,8%), до боротьби зі злочинністю (82,8%), а також негативним проявам у сімейно-побутовій сфері (90,7%).

Вікові особливості неповнолітніх значно впливають на мотивацію їхніх вчинків. Такими особливостями є: недостатній життєвий досвід; схильність до наслідування; вплив на них оточуючих, особливо дорослих осіб; бажання по-

казати себе самостійним і намагання звільнитися від контролю та опіки з боку батьків, вихователів; специфічне трактування таких понять, як сміливість, чесність, дружба; неправильна оцінка конкретних життєвих ситуацій; недостатній розвиток, а інколи і повна відсутність критичного ставлення до своїх вчинків, вчинків інших.

Значною мірою сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми такі обставини, як безконтрольність з боку батьків, відсутність профілактичних заходів у роботі з «важкими» підлітками, їх незайнятість, вживання спиртних напоїв та наркотичних засобів, проблеми в сім'ях, безробіття батьків і відсутність у них коштів на утримання дітей [16].

На наш погляд, сім'ї, за її природою, притаманна первісна і до того ж тривала функція виховання дітей. У Конституції України закріплено норму, що регулює виховання дітей батьками, звідки випливає, що сама держава приділяє належну увагу питанням виховання підростаючого покоління. У ст. 1 Сімейного кодексу «Завдання Сімейного кодексу України» задекларовано: «Регулювання сімейних відносин здійснюється з метою: ...забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного і фізичного розвитку» [17]. Чи достатньо цього? На нашу думку, – ні, відтак, необхідно більш конкретно й ґрунтовно розглядати взаємостосунки в сім'ї, де непоодинокими є випадки жорстокого поводження з дітьми, і як наслідок – вони покидають родину, тікають з дому і навіть стають волоцюгами.

Без сумніву, сімейне неблагополуччя спричиняє злочинну поведінку неповнолітніх зазвичай у взаємодії з іншими чинниками зовнішнього середовища. Так, обставини, що сприяють неправильному моральному формуванню особистості в сім'ї, Ю.М. Антонян умовно поділяє на суб'єктивні та об'єктивні.

Суб'єктивними обставинами визначено: а) невиконання батьками своїх обов'язків щодо належного виховання дітей, неухвага до їхніх інтересів, грубість, деспотизм тощо; б) виховання дітей неробами, егоїстами, користюлюбцями та ін.; в) наявність у сім'ї антигромадських поглядів, звичаїв та інших шкідливих пережитків, зокрема зневажливого ставлення до праці та інших важливих громадянських обов'язків; г) поганий приклад членів сім'ї, вчинення ними злочинів або інших правопорушень, аморальний спосіб життя, постійні сварки, пияцтво, наркотизм, проституція; д) втягнення неповнолітніх у вчинення злочину або іншу антигромадську діяльність.

До об'єктивних обставин віднесено такі, як: а) неповна сім'я, хвороба батьків та інші обставини, що ускладнюють здійснення ефективного нагляду за дітьми та їх вихованням; б) матеріальні труднощі, погані житлові умови [18, с. 8].

Зазначені суб'єктивні й об'єктивні чинники несприятливого морального формування особистості в сім'ї тісно взаємопов'язані та перебувають у постійній взаємодії.

Як свідчать матеріали наших соціологічних досліджень, антигромадський спосіб життя батьків справляє на виховання дітей просто таки руйнівний вплив. У нездоровому моральному кліматі сім'ї у підлітків більша ймовірність формування антигромадських нахилів.

Підводячи підсумок необхідно зазначити, що тільки комплексне дослідження причин розповсюдження насильницької поведінки буде слугувати запорукою успіху в здійсненні запобіжних заходів по її зниженні.

1. Деркач А.А., Жуков В.И., Лаптев Л.Г. *Политическая психология: учеб. пособие для вузов* / А.А. Деркач, В.И. Жуков, Л.Г. Лаптев. – М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 858 с.
2. Кудрявцев В.Н. *Причинность в криминологии* / В.Н. Кудрявцев. – М., 1968. – 190 с.
3. Закалюк А.П. *Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн.* / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.; Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української криминологічної науки.* – 424 с.
4. Джужа О.М., Михайленко П.П., Кулик О.Г. *Курс криминології: підручник; у 2-х кн.* / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн.1: *Загальна частина.* – 352 с.
5. Долгова А.И. *Криминология* / А.И. Долгова. – М.: Норма-Инфра, 1997. – 779 с.
6. Кузнецова Н.Ф. *Социально-экономические условия преступности* / Н.Ф. Кузнецова // *Методология и методика прикладных криминологических исследований.* – Иркутск, 1982. – С. 88.
7. Кузнецова Н.Ф. *Проблемы криминологической детерминации* / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1984. – 208 с.
8. Кудрявцев В.Н. *Причины правонарушений* / В.Н. Кудрявцев. – М., 1975. – 134 с.
9. Герцензон А.А. *Введение в советскую криминологию* / А.А. Герцензон. – М.: Юрид. лит., 1965. – 227 с.
10. *Криминология: учебник* / [Звирбуль В.К., Клочков В.В., Кузнецова Н.Ф., Куринов Б.А., и др.]. – М.: Юрид. лит., 1979. – 304 с.
11. Аванесов Г.А. *Криминология* / Г.А. Аванесов. – М., 1984. – 368 с.
12. Бойко Е.И. *Мозг и психика (Физиология, психология, кибернетика)* / Е.И. Бойко. – М.: Просвещение, 1969. – 191 с.
13. Власов Д.В. *Криминологическая характеристика и предупреждение рецидива насильственных преступлений против собственности: дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08.* / Д.В. Власов. – М., 2006. – 208 с.
14. *Аргументы и факты.* – 2001. – № 17. – 16 с
15. Зайко Т.В. *Криминологические аспекты предупреждения органами МВД краж личного имущества граждан* / Т.В. Зайко // *Направления уголовной политики в борьбе с преступностью: межвуз. сборник научн. трудов / редкол.: Ю.А. Воронин (отв. ред.), Т.В. Зайко, В.П. Ревин, Ю.А. Туркинов.* – Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1986. – С. 103-106.
16. *Судова статистика 2008 – 2009 рр.* // [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.scourt.gov.ua.
17. *Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р.* // *Відомості Верховної Ради.* – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
18. Антонян Ю.М. *Социальная среда и формирование личности преступника* / Ю.М. Антонян // *Неблагоприятные влияния на личность в микросреде.* – М., 1975. – 150 с.

Денисова Т.А.

доктор юридичних наук, професор

Пальченкова В.М.

кандидат історичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПАТРОНАЖУ НАД ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ ТА ПРАКТИКА СЬОГОДЕННЯ

Протистояння суспільства та злочинності налічує не одне тисячоліття. За цей тривалий період у людства в боротьбі зі злочинністю були і успіхи та поразки. В різні історичні періоди в деяких регіонах вдавалося знизити рівень злочинності до такого мінімуму, що люди переставали сприймати правопорушення як необхідну закономірність. Проте повністю позбавитись від злочинних проявів не вдалося жодній державі і жодному суспільству. На наш погляд цікавими є дослідження історії розвитку запобігання злочинності серед осіб, які відбули покарання, пов'язане із позбавленням волі, а саме проблем соціальної адаптації. З огляду на досить великі обсяги матеріалу з цієї проблематики, вважаємо доцільним у якості узагальнюючих питань звернутися до проблем, котрі існували в той чи інший історичний період, щоби збагнути необхідність їх вирішення сьогодні, оскільки проблема соціальної адаптації осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі, залишається однією з найактуальніших і через сто років.

Ст.50 КК України передбачені кінцеві цілі покарання, а саме кара особи, визнаної винною у вчиненні злочину, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [1]. Саме це є ідеальним результатом, якого прагне досягнути держава. За даними Державної пенітенціарної служби України більше 157 тис. засуджених тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, щорічно з яких звільняється від 60 до 80 тис. осіб. Натомість, кінцеві цілі для значної кількості осіб так і залишаються не досягнутими, оскільки рецидив злочинів, серед осіб, які повертаються з місць позбавлення волі складає близько 30%. Відповідно, як показує статистика, темпи криміналізації суспільства є достатньо значними, а тому боротьба зі злочинністю, зокрема, рецидивною, є однією з пріоритетних державних задач, яку можливо вирішити лише при дієвій участі суспільства. Однак, ні для кого не є новиною, що особам, які звільнилися з місць позбавлення волі, практично неможливо одразу знайти себе у фактично нових й незвичних умовах життя. Більшість з них потребує працевлаштування, житлової, медичної, психологічної та соціальної допомоги.

Держава та суспільство повинні сприяти колишнім засудженим в пошуках роботи або перекваліфікації, в соціальному наймі житла, у поступовій адаптації до нормального людського життя. Поряд з цим, набувають поширення ідеї гуманізації кримінальних покарань за діяння, що не представляють значної сус-

пільної небезпеки, розширення сфери застосування покарань, не пов'язаних із позбавлення волі знаходять останнім часом все більшу підтримку як за кордоном, так і в Україні. Задля забезпечення громадського супроводу наявних декілька проектів законів України «Про службу пробачії України», внесені зміни до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, встановлено напрямки реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [2]. Назріла необхідність і концептуального обговорення у суспільстві, державних інституціях та наукових колах ідей впровадження громадського супроводу (соціального патронажу) та пробачії (випробування) як правового інституту.

Сучасні науковці в ідеї соціального патронажу простежують бажання держави і суспільства прийняти необхідні заходи для встановлення раніше засудженими соціально корисних зв'язків, «без хворобливого входження в новий світ людських відносин» [3, с.69]. Деяким успіхом в цьому напрямку може вважатися прийняття закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк» та включення питань про патронаж над звільненими в Концепцію державної політики у сфері реформування державної кримінально-виконавчої служби України на 2012 -2017 рр. Одним з очікуваних результатів від реалізації концепції визначено створення механізму соціальної реабілітації засуджених та повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. На шляху до реалізації цих завдань пріоритетними визнано: розробку волонтерських програм; заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення або обмеження волі. Підвищення ефективності заходів й створення оптимальної моделі патронажу, як над звільненими з місць позбавлення волі, так і над засудженими, що відбувають покарання, неможливі без ґрунтовного вивчення історії питання.

Ще з 20-х років XIX ст. пенітенціарна наука Російської імперії почала приділяти увагу аналізу сутності патронажу як соціального і правового явища. Більш або менш детальні відомості, перелік та опис існуючих практичних форм здійснення патронажу в різних державах знаходимо в працях І. Я. Гурлянда [4], П. І. Люблінського [5], М. Д. Сергієвського [6], М. С. Таганцева [7], І. Я. Фойницького [8]. Так, однією з перших теоретичних розробок сутності патронажу, не лише в Російській імперії, а взагалі, в Європі, стала робота професора Демидовського юридичного ліцею, приват-доцента І. Я. Гурлянда «Ідея патронажу як ідея внутрішнього управління». В ній науковець здійснив спробу з'ясувати зміст патронажу в широкому та вузькому розумінні, відмежувати його від таких видів контролю суспільства за пенітенціарною системою, як благодійництво та піклування. Відмінності між ними І. Я. Гурлянд зводить не до форм проявів, а до сутності та витоків, виходячи з яких більш сильний надає допомогу слабкому. Благодійництво є швидше обов'язком моральним і не передбачає виникнення зв'язку між благодійником і тим по відношенню до кого здійснюється акт жертвування. З акту благодійництва також не випливають юридично закріплені права й обов'язки сторін. Що стосується піклування, то з точки зору науковця, саме в результаті еволюції цього явища, утворюється патронаж. Допомога потрібна кожному, хто виступає фізично, економічно та юридично слабшим.

Піклування є допомогою, передусім, фізично та економічно слабим, а ідея патронажу з'являється в той момент коли особа потребує юридичного захисту та підтримки, готова у відповідь взяти на себе сукупність певних прав і обов'язків. Відмінність піклування і патронажу також проявляється у виникненні певних зв'язків між куратором і підопічним, при першому між ними встановлюється добровільна згода, стосовно патронажу, захист відбувається на основі закріплених на законодавчому рівні норм, в яких чітко окреслені права і обов'язки сторін. «Таким чином, ідея патронажу в вузькому розумінні, пише І.Я.Гурлянд, - є ідеєю захисту слабких з боку сильних, де слабший приходить до певної сукупності прав і благ, отримує їх захист, несе зі свого боку обов'язки. При цьому між тим хто здійснює патронаж і підопічним виникає певний юридичний зв'язок» [4. - Кн. 72, с.9].

Треба відмітити, що пенітенціаристи XIX ст. патронаж, в першу чергу, пов'язували з ідеєю його застосування стосовно осіб звільнених з місць позбавлення волі, або малолітніх злочинців. При цьому вони прийшли до науково обґрунтованого висновку, про те, що життєві інтереси самої держави викликають необхідність створення інституту, який би корегував негативні наслідки кримінальної кари. П. І. Люблінський, пише, що суспільство саме зацікавлене у тому, щоб злочинність не зростала і тим самим не збільшувалася небезпека порушення прав і користування благами. Інтереси держави і суспільства тут співпадають. Кожний з них по своєму повинен сприяти скороченню і попередженню злочинності [5, с.711]. Продовження ідея тюремного патронажу отримала в наукових та практичних розробках теоретиків та практиків пенітенціарної справи, Е. М. Баранцевича [9], С. К. Гогеля [10], М. Ф. Лучинського [11], Ф. М. Малініна [12], С. В. Познишева [13], Г. С. Фельдштейна [14] та інших.

Так, Ф. М. Малінін здійснив спробу поєднати теоретичні розробки про патронаж з практичними рекомендаціями його запровадження в Російській імперії. Вчений вважав, що патронаж є формою поєднання зусиль суспільства і держави для боротьби зі злочинністю, він «служує наочним підтвердженням того, що задоволення інтересів суспільства не вступає в протиріччя з метою держави, навпаки суспільство й держава є могутніми союзниками у справі спасінні «знедолених». Там де утворилися приватні патронати, вони приносять значну користь і сприяють зниженню повторної злочинності» [12, с.18]. До аналогічного висновку дійшов П. І. Люблінський, вивчивши досвід європейських країн по здійсненню патронажу над звільненими з місць позбавлення волі та межі втручання держави в діяльність цієї інституції. Науковець зазначив, що спроби організувати допомогу засудженим і звільненим з місць позбавлення волі за допомогою інституцій в яких переважає вплив державних органів влади, закінчується зазвичай, тим що встановлюється «мертва рутинна». Як приклад П. І. Люблінський наводить тюремні комітети і відділення, які не дивлячись на зосередження в своїх руках значних коштів, проявляють слабкість у діяльності. На думку науковця, необхідно надати всю справу приватній ініціативі, приватним товариствам, які б лише в деяких питаннях користувалися підтримкою держави. Далі, аналізуючи різні форми і умови на яких держава повинна надавати підтримку приватним товариствам, він найбільш детально зупиняється на досвіді Англії,

де допомога держави патронажним товариствам виражається в трьох основних напрямках: можливості розпоряджатися заробленими в місцях позбавлення волі засудженими грошима; певні грошові субсидії від держави в залежності від результатів діяльності; допомога облаштуванні підопічних осіб. Цієї ж точки зору дотримується в своїй роботі, присвяченій здійсненню тюремного патронажу В. В. Єсіпов, де він зазначає, що задачі держави вичерпані тюремним ув'язненням, а задачею суспільства повинно стати надання підтримки особам, що звільнилися з ув'язнення, які є найбільш небезпечними для правопорядку [15].

Принципові основи, на яких повинна будуватися діяльність патронажу, в завершеному виді сформулював С. В. Познишев. До їх числа він відносить: участь у справі патронажу осіб, які відрізняються високою моральністю і розуміють важливість цієї справи; широку пропаганду ідей патронажу з метою сприяння виникненню, зміцненню і об'єднанню місцевих товариств патронажу, які приймають участь в піклуванні про звільнених, виконують координуючі функції; удосконалення нормативної бази, що регулює діяльність товариств патронажу і спеціальних установ для роботи з відвідувачами; гласність в діяльності патронажу; обережність, яка полягає в тому, щоб піклуванням, по-перше, забезпечувався не кожний, а лише той хто потребує цього, по-друге, патронаж повинен бути заснований на добровільній основі, і включати в підготовку засуджених до життя на волі задалегідь, ще в тюремній установі; створення «трудових сховищ» для короткотермінового перебування в них [13, с. 314-324].

Перші спроби організації допомоги звільненим з місць позбавлення волі в літературі пов'язують з діяльністю Товариства піклувального про тюрми. Хоча, виходячи з Правил Товариства, піклування про звільнених і не входило в коло його обов'язків, але у 1827 р. завдяки зусиллям Санкт-Петербурзького комітету було створено невеликий притулок для звільнених з місць позбавлення волі, проте він проіснував незначний час. Більш вдалою стала спроба у 1844 р., коли притулок проіснував 10 років і за його прикладом були відкриті аналогічні місця, в тому числі у Житомирі Волинської губернії. Першим спеціальним товариством кураторства над особами звільненими з місць позбавлення волі в Російській імперії вважається створене у 1878 р. товариство патронажу у Кишиневі. До початку ХХ ст. таких товариств нараховувалося лише 23, в тому числі на території українських губерній, у Києві, Одесі та Харкові. Всі вони були засновані на межі ХІХ - ХХ ст. Члени товариства зобов'язувалися відкривати ремісницькі та землеробські притулки, школи, так звані «сховища», місця тимчасового перебування звільнених. Їм надавалося право набувати у власність нерухоме майно, займатися працевлаштуванням підопічних, надавати їм грошову допомогу, забезпечувати одягом, харчуванням, сприяти відправці додому, облаштовувати побут, сприяти поверненню на шлях чесного життя, а також допомагати родинам. Доречі, патронаж передбачав виключно добровільну згоду звільненого.

Загалом науковці та практики в своїх працях з'ясували й обґрунтували причини необхідності запровадження патронажу, серед них, незадовільний стан пенітенціарної системи, реформа кримінального права, яка перетворила позбавлення волі на основний вид покарання, різке збільшення кількості засуджених.

Важливим стимулом у розвитку патронажного руху, крім Нормального статуту, став Циркуляр від 12 травня 1912 р. №17 «Про порядок реєстрації товариств патронажу», який дозволив відкривати товариства на місцях без затвердження їх статутів Міністерством юстиції, оскільки на місця був розісланий для керівництва Нормальний Статут товариства патронажу. Нагляд за відповідністю статутів місцевих товариств патронажу Нормальному статуту, Циркуляр покладал на губернське керівництво [20].

Через короткий час Нормальний статут був доповнений законом «Про умовно-дostroкове звільнення», який був прийнятий 22 червня 1909 р. [21]. Закон наділяв членів товариства патронажу правом подавати клопотання про умовно-дostroкове звільнення засуджених, а також висувати своїх представників для участі в роботі Особливого засідання, на якому вирішувалися питання умовно-дostroкового звільнення засуджених. Ст. 15 Закону про умовно-дostroкове звільнення встановила, що засуджені, дostroково звільнені, на весь невідбутий термін позбавлення волі передаються під нагляд і піклування товариства патронажу або Піклувального товариства. Цим же органам передавалися у розпорядження зароблені засудженими під час відбування покарання гроші.

Традиційно, найбільш проблемою діяльності громадських організацій, в тому числі й патронажу, залишалася відсутність необхідних коштів і залежність від приватних пожертвувань. Передумови для часткового вирішення цього питання з'явилися після прийняття законом «Правил про державну допомогу товариствам патронажу над особами, що звільнені з місць ув'язнення» від 24 грудня 1912 р. [22]. У відповідності з законом, товариствам статуту яких затверджені Міністерством юстиції чи створеним раніше, до вступу в дію Нормального статуту, відповідними державними органами, надавалося право: на державні дотації, надання одноразової цільової допомоги, на пільги податкового характеру, звільнення від деяких зборів на користь держави. Для їх отримання приписувалося направляти клопотання до Головного тюремного управління із звітом про діяльність товариства за минулий рік, звітом про борги та витрати за цей період і проектом кошторису на поточний рік.

Всього в державі у 1912 р. нараховувалося 117 товариств патронажу, не враховуючи товариств з аналогічними функціями і задачами, але не затвердженими офіційно [23, с.355]. На жаль, створення патронажних товариств йшло достатньо повільно, наприклад в українських губерніях після прийняття Нового статуту з'явилося лише одно, а саме, Товариство патронажу над звільненими з місць ув'язнення Округу Вінницького окружного суду.

Проте, як справедливо відмічає М. І. Петренко, належне організаційне забезпечення діяльності товариств патронажу дало свої плоди. Послання зусиль держави, тюремного відомства і громадських об'єднань в питаннях трудового і побутового забезпечення звільнених і допомога членам їх родин привели до зниження рівня злочинності, особливо рецидивної, сиріло зміцненню режиму і дисципліни в місцях позбавлення волі; дозволило більш ефективно організувати процес виправного впливу і було безсумнівною ознакою зародження інститутів громадянського суспільства в Російській імперії. Природно, що послання зусиль держави, тюремного відомства і громадськості в питаннях праці і побуту

власну звільнення та допомога членам їх сімей сприятливим чином відби-лася на стані злочинності, особливо рецидивної і на стані режиму та дисципліни в місцях ув'язнення [23, с.151].

Держдепартамент, як один із варіантів покращення цієї ситуації, ініціює проекти щодо створення в Україні служби пробачії. Але розв'язання проблем пов'язаних із залишенням засуджених у вільному суспільстві потребує деталь-ного дослідження, оскільки відомо немало випадків, коли такі особи вчиняли повторні злочини внаслідок недостатнього контролю за ними з боку уповно-важених на це суб'єктів, а також в силу слабкої мотивації засуджених до зміни власних стереотипів кримінальної поведінки.

Отже, накопичений досвід розробки ідеї та практичної реалізації соціаль-ного патронажу над звільненими з місць позбавлення волі в Російській імперії набуває особливої актуальності і цінності саме сьогодні, коли реформування пені-тенціарної системи вимагає активної участі громадськості. Вважаємо, що од-ним із пріоритетних напрямків держави та суспільства повинно стати створення системи установ соціального патронажу при активній участі громадськості й дієвій підтримці держави.

1. Кримінальний кодекс України [із наступними змінами та доповненнями] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
2. Про концепцію державної політики у сфері реформування Державної кри-мінально-виконавчої служби України. Указ Президента України №631/2012 від 08.11.2012 // Урядовий кур'єр від 14.11.2012. – № 209.
3. Неживець О.М. Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звіль-нених з місць позбавлення волі. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 –К., 2005. 24 с. – 24 с.
4. Гурлянд И.Я. Идея патроната как идея внутреннего управления // Временник Демидовского юридического лицея. – Кн.72, 1897. – С.1-56; - Кн.73, 1898. – С.57-168; - Кн.74, 1898. – 169-245.
5. Люблинский П.И. Государственная помощь обществам патроната // Тюрем-ный вестник. -1908. -№10. -С.710-738.
6. Сергиевский Н.Д. Русское уголовное право : пособие к лекциям. Общая часть. Издание третье. – СПб : Тип. М.М. Стяжковича, 1896. – С.172-173 – 380 с.
7. Таганцев Н.С. Уголовное право (общая часть). – Ч.2. По изданию 1902 г. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://allpravo.ru>
8. Фойницкий Учение о наказании в связи с тюремоведением. - . . . , 1889. – С. 491-501. – 504 с.
9. Баранцевич Е.М. Патронат в жизни России (средства борьбы с преступ-ностью). Реформирование и реклассирование преступника при содействии свободных общественных сил. – Тамск : Типография приюта и дома трудо-любия, 1914. – 430 с.
10. Гогель С.К. О развитии правильной постановки патроната в России // Во-просы уголовного права, процесса и тюремоведения : собрание исследова-ний. – СПб : Типография товарищества «Общественная польза», 1906. – С.609-632.

11. Лучинский Н.Ф. Основы тюремного дела. – СПб : Изд-во «Тюремный вест-ник», 1904. - 180 с.
12. Малинин Ф.Н. Роль общества в борьбе с преступностью. Тюремный патро-нат. – СПб : Изд-во «Тюремный вестник», 1906. - 132 с.
13. Познышев С.В. Основы пенитенциарной науки. – М. : Мосполиграф, 13-я тип. «Мысль печатника», 1923. – С.314-324.
14. Фельдштейн Г.С. Патронат его необходимость и принципы организации. – СПб : Сенатская типография, 1900. – 56 с.
15. Есипов В.В. Очерк русского уголовного права: Преступление и преступники. Наказание и наказуемые. Часть общая / Есипов В.В. -2-е изд., пересмотр. –СПб.: Тип. Н.В.Васильева, 1898. – 402 с.
16. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. : Монографія. – Харків: Консул, 2001. – 288 с.
17. Закон від 10 декабря 1900 г.
18. Довбуш С.М. Институт тюремного патроната как предмет дискуссий в Международном союзе криминалистов и его Русской группе // Государство и право: теория и практика : мат-лы междунар. заочн. научн. конф. – Че-лябинск, 2011. – С.41-46.
19. Нормальный устав Обществ покровительства лицам, освобождаемым из мест заключения (патроната) // Хрестоматія з історії пенітенціарної сис-теми України (911-1917). – К. : РВВ КІВС, 1998. – Т.1. – Ч.2. – 402 с. – С.256-289.
20. Отчет по главному тюремному управлению за 1915 г. // Тюремный вестник. Приложение. -№1, 1917. –С.90-91.
21. Об условном досрочном освобождении // ПСЗРИ. – Собр.3. – Т.ХХІХ(1909). – Отд.1. – 32241.
22. О государственной помощи обществам покровительства лица, освобож-денным из мест заключения // ПСЗРИ. – Собр.3. – Т.ХХХІІІ (1912). – Отд.1. – 38585.
23. Петренко Н.И. Становление и развитие управления уголовно-исполнитель-ной системой России. – Чебоксары: Чуваши, кн. изд-во, 2002. –С.355.

Дудоров О.О.

доктор юридичних наук, професор

Письменський Є.О.

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ВИДУ УМИСЛУ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Загальновідомо, що встановлення ознак суб'єктивної сторони злочину за-звичай викликає найбільші труднощі у правозастосувача, оскільки це внутрішня сторона злочину, яка відображає психічні процеси, що відбуваються у свідомо-

сті суб'єкта з приводу вчиненого ним діяння. Якщо звернутись до законодавчих визначень умислу і необережності (ст. 24 і ст. 25 КК України), цілком очевидним є те, що застосування пов'язаних із суб'єктивною стороною норм КК неминуче пов'язане із дискреційною діяльністю правозастосовних органів, яка може включати в себе не просто суб'єктивізм, а корупційну складову. З цього приводу в юридичній літературі справедливо зазначається, що суб'єктивні процеси є такими, що прямо не спостерігаються; їх не можна виміряти якимись приладами. Вину як щось суб'єктивне можна визначити тільки шляхом аналізу та оцінки об'єктивних обставин вчиненого особою правопорушення. Тому досягнення істини при дослідженні суб'єктивних властивостей вчиненого діяння є відносним і цілком залежить, з одного боку, від сукупності об'єктивних фактів, зібраних і зафіксованих у встановленому порядку як докази, та, з іншого, від самого правозастосувача, його досвіду, знань, суб'єктивних особливостей [1, с. 11].

Констатація наявності вини та інших ознак суб'єктивної сторони при вчиненні у тому числі злочинів проти життя і здоров'я особи зазвичай здійснюється через зовнішні ознаки злочину, його об'єктивну (найбільш інформативну) сторону. Саме таким шляхом рухаються вітчизняні суди, які, обґрунтовуючи висновок про вид і форму вини, передусім аналізують об'єктивні ознаки вчиненого злочину. Як приклад розглянемо вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 21 жовтня 2011 р. [2] та ухвалу Апеляційного суду Луганської області від 27 січня 2012 р. [3], законність і обґрунтованість яких згодом було підтверджено ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) від 11 жовтня 2012 р. [4]. З цих судових рішень випливає, що за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК України, був засуджений А., котрий, посварившись з добре знайомою йому В., кухонним ножом завдав їй один удар в ліву частину грудної клітини, чим умисно спричинив потерпілій тяжкі тілесні ушкодження, віднесені до таких за ознакою небезпечності для життя в момент їх заподіяння. На думку засудженого, сформульовану у заяві про перегляд ухвали ВССУ, суд неправильно розв'язав щодо нього питання про вид умислу, з яким він учинив злочин, а, отже, припустився помилки в кримінально-правовій кваліфікації, оцінивши скоєне як замах на вбивство.

Усі судові інстанції, які розглядали справу щодо А., зробили висновок про спрямованість його умислу на позбавлення життя потерпілої, головним чином указуючи на використане засудженим знаряддя вчинення злочину (ніж) і локалізацію нанесеного удару (ліва частина грудної клітини). Справді, такі об'єктивні дані можуть допомогти у визначенні форми і виду вини, з якими був вчинений злочин. За таких обставин зрозумілою виглядає позиція ВССУ, який у своїй ухвалі вказує на «направленість умислу засудженого на протиправне заподіяння смерті іншій людині». Інакше кажучи, на переконання ВССУ, А. вчинив злочин (замах на умисне вбивство) з прямим умислом. Звертаємо, щоправда, увагу на те, що в ухвалі ВССУ від 11 жовтня 2011 р. вид умислу чітко не зазначено, і це, на нашу думку, є вадою вказаного процесуального документа.

Між тим, навіть якщо припустити, що злочин учинений засудженим із прямим умислом, варто звернути увагу на певні обставини, які можуть виключати

кваліфікацію дій А. саме як закінченого замаху на умисне вбивство. Так, напевно можна повністю погодитись із висновком судів про те, що потерпіла не була вбита з причин, які не залежали від волі засудженого. Як свідчить аналіз вищевизначених судових рішень, винний, маючи всі можливості для досягнення злочинної мети (позбавлення життя), припинив свої злочинні дії добровільно: він, млякавшись скоєного, викликав карету швидкої допомоги, надав першу медичну допомогу, повідомив родичів про те, що сталося, з тим, щоб вони допомогли придбати медичні препарати, необхідні для лікування потерпілої.

Таким чином, навіть якщо виходити з того, що А. діяв із прямим умислом, при правовій оцінці його діяння варто враховувати положення ст. 17 КК України про добровільну відмову від доведення злочину до кінця. У злочинах з матеріальним складом (до них належить і умисне вбивство), коли між вчиненням усіх необхідних дій і настанням суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони є певний проміжок часу, добровільна відмова можлива на стадії закінченого замаху. У таких випадках особа може втрутитись у розвиток причинного зв'язку і шляхом вчинення певних дій нейтралізувати його, добровільно запобігши тим самим настанню злочинного результату. Кримінально-правова оцінка у подібних ситуаціях, як відомо, залежить від результативності (успішності) активної протидії настанню суспільно небезпечних наслідків.

Якщо сприйняти викладені вище міркування і визнати позитивну поведінку А. після нанесення ним потерпілій удару ножом не просто діяльним каяттям, а саме добровільною відмовою від доведення злочину до кінця, то з урахуванням ч. 2 ст. 17 КК України дії А. треба розцінювати як умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 121 КК України).

Викладений підхід, звичайно, має право на існування та його втілення в результатах офіційної кримінально-правової кваліфікації. Разом з тим, на нашу думку, існують підстави для аналізу злочинних дій А. під іншим кутом.

Пленум Верховного Суду України (далі – ВСУ) в п. 22 своєї постанови від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» безспідставно і традиційно рекомендує питання про наявність у діях особи умислу на вбивство вирішувати, виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема, треба враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передували події, їх стосунки.

У доктрині кримінального права також наголошується на необхідності вирішувати питання про зміст умислу винного з урахуванням всебічного аналізу конфліктної ситуації. Про наявність умислу на вбивство може свідчити комплекс обставин: 1) нанесення ударів та поранень (їх локалізація) в життєво важливі органи (голову, шию, ліву сторону грудей, печінку, пах тощо); 2) застосування такого знаряддя або засобу вчинення злочину, яке здатне спричинити смерть (пістолет, кастет, сокира, важкий предмет тощо); 3) інтенсивність дій винного, яка достатня для порушення функцій або анатомічної цілісності життєво важливих органів (велика сила нанесення ударів або множинність поранень,

усвідомлення їх несумісності з життям); 4) існування ворожих міжособистісних стосунків між потерпілим і винним до вчинення злочину (попередні погрози, факти бійок між винним і потерпілим тощо); 5) переривання злочинних дій не добровільно, а на вимогу інших осіб, під загрозою бути викритими чи затриманими; 6) свідоме використання обстановки, яка завідомо виключає своєчасне надання медичної обстановки; 7) негативна поведінка після вчинення злочину (наприклад, залишення потерпілого, який знепритомнів або тяжко поранений без медичної допомоги; створення перешкод для того, щоб потерпіла особа не могла залишити місце злочину, дати собі раду сама або покликати на допомогу сусідів чи перехожих) [5, с. 226 – 227].

Екстраполюючи сказане на вчинене А., можна зробити висновок, що суди при кваліфікації його дій фактично врахували лише два чинники – характер знаряддя, з яким вчинювався злочин, та локалізацію удару. І зовсім проігнорованими залишилися такі фактичні дані, як кількість удару (один), наявність близьких стосунків між потерпілою і засудженим, добровільне припинення злочинних дій, надання допомоги потерпілій після нанесеного удару, відсутність раніше висловлюваних погроз на адресу потерпілої тощо.

Здійснене судами врахування характеру знаряддя вчиненого злочину також породжує запитання. В ухвалених у справі щодо А. процесуальних документах відсутня будь-яка характеристика знаряддя вчиненого ним злочину, крім вказівки на те, що цим знаряддям є кухонний ніж. Але ж зрозуміло, що кухонні ножі як предмети господарсько-побутового призначення, що не є холодною зброєю, можуть бути різними, зокрема з точки зору можливостей заподіяння з їх допомогою фізичної шкоди людині.

Вважаємо тут за доречно нагадати, що в одній з ухвал судової колегії в кримінальних справах ВСУ, в якій також вирішувалось питання про зміст вини особи, котра ножем вдарила потерпілого у груди і заподіяла йому тяжке тілесне ушкодження, внаслідок чого людина померла, цілком доречно наводилась детальна характеристика знаряддя вчинення злочину. В ухвалі було зазначено, що при вчиненні своїх злочинних дій винний використав ніж кустарного виробництва довжиною 37 см із лезом довжиною 25 см і насічкою на обухові леза довжиною 7,5 см у вигляді 10 зубців. Характер знаряддя злочину, використаного для завдання удару, поряд з іншими об'єктивними обставинами дав змогу судовій колегії в кримінальних справах ВСУ поставити під сумнів правильність висновку суду першої інстанції про форму вини засудженого щодо смерті потерпілого і вказати на необхідність під час нового розгляду справи більш ретельної перевірки спрямованості умислу винної особи [6].

Отже, якщо комплексно оцінити всі вказані вище обставини, можемо стверджувати, що А. в аналізованій ситуації, скоріш за все, діяв із непрямым умислом. При цьому у ст. 15 КК України однозначно закріплено, що стадія замаху можлива лише у злочинах, вчинюваних з прямим умислом. Цілеспрямованість, за наявності якої можна встановити відповідність між задуманим злочинним і реальним втіленням його в життя, притаманна діянням, в яких особа бажає настання передбачуваних нею суспільно небезпечних наслідків. Щодо злочинів,

які вчинюються з непрямыми умислом, відповідальність за замах виключається, а дії суб'єкта кваліфікуються, виходячи з фактично спричинених наслідків.

Тому дії А. мають кваліфікуватися за ч. 1 ст. 121 КК України.

До речі, суд першої інстанції у своєму вирокі зазначив: винний, можливо, і не бажав, але свідомо припускав настання смерті. Тобто суд схилився до думки про те, що А. діяв із непрямым умислом. Згідно з ч. 3 ст. 24 КК України вольовий момент непрямого умислу полягає в тому, що особа не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, які вона усвідомлює, але свідомо їх припускає, ставиться до настання наслідків байдуже.

Таким чином, якщо прямиї умисел на спричинення смерті не є доведеним з огляду на всю сукупність обставин справи (або є сумнівні в його наявності), кваліфікувати діяння винного як замах на вбивство не можна.

Переконані, що при застосуванні норм кримінального закону закріплене у ст. 63 Конституції України правило «тлумачення сумнівів – на користь особи» має відігравати не менш вагомий роль, ніж під час прийняття процесуального рішення у справі. Точки зору, згідно з якою згадане конституційне правило носить комплексний (матеріально-процесуальний) характер, дотримується чимало відомих вітчизняних науковців, зокрема, П.П. Андрушко, Л.П. Брич, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Хавронюк, А.М. Ришелок.

1. Складов С.В. *Вина и мотивы преступного поведения* / С.В. Складов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 326 с.
2. *Архів Лисичанського міського суду Луганської області. Справа № 1-180/11 за 2011 р.*
3. *Архів Апеляційного суду Луганської області. Справа № 1-1689/11 за 2012 р.*
4. *Архів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Справа № 5-4655 км 12 за 2012 р.*
5. *Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменсько-го. – К.: Істина, 2010. – 430 с.*
6. *Рішення Верховного Суду України. Щорічник. – 1999. – С. 82 – 83.*

Ємельянов В.П.

доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

Останнім часом у сфері протидії тероризму в Україні зроблено чимало, однак вжиті заходи ще не створили належної правової бази протидії тероризму. Так, після ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року були прийняті Закони України від 21 вересня 2006 року № 170-V та від 18 травня 2010 року № 2258-VI якими було встановлено частину четверту та п'яту ст. 258 КК України виключити і доповнити Кодекс статтями 258-1–258-5, що передбачають відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК), створення терористичної групи чи терористичної організації

(ст. 258-3 КК), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК), фінансування тероризму (ст. 258-5 КК).

Однак досконале ознайомлення з цими законодавчими новелами свідчить, що вони не відповідають повною мірою ні Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, ні іншим конвенціям, більш того, вони не тільки не усувають ті протиріччя, які існували раніше в антитерористичному законодавстві, але й породили нові протиріччя та неузгодженості як із кримінально-правовими нормами, так і з нормами іншими галузей права.

Перш за все, слід мати на увазі, що в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму поряд з поняттям «терористична діяльність» вживається поняття «терористичні злочини», і відповідно до положень Конвенції - це та ж терористична діяльність, яка тільки піддана криміналізації, тому в нових статтях КК, які встановлюють відповідальність за ті чи інші форми та види терористичних злочинів (статті 258-1–258-5 КК) не слід використовувати вузьке для українського законодавства поняття «терористичний акт», оскільки це, по-перше, не відповідає тієї термінології, яка має місце в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а по-друге, неминуче породжує додаткові проблеми у кваліфікації злочинів цієї категорії. З метою усунення цих проблем необхідно у вказаних статтях термін «терористичний акт» змінити на термін «терористичний злочин».

Крім того, необхідно усунути протиріччя та недосконалість, які мають місце в цих нових статтях КК України.

Зокрема, в ст. 258-1 КК встановлюється відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту, а в ст. 258-4 КК - за вербування особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою, тобто фактично за однакові дії передбачається відповідальність у різних статтях Кодексу. З метою усунення цього протиріччя, слід виключити зі ст. 258-4 КК - вказані ознаки та охопити їх ознаками ст. 258-1 КК. Також вважається за доцільне вилучити з диспозиції ст. 2584 КК ознаки навчання особи з метою вчинення терористичного акту і передбачити в окремому складі злочину відповідальність за навчання терористичному злочину, оскільки відповідно до положень Конвенції Ради Європи навчання терористичній діяльності необхідно криміналізувати у самостійному складі злочину.

У складі злочину, який передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК), необхідно уточнити, про які саме групи з перелічених у ст. 28 КК тут йдеться, оскільки чинна редакція припускає, що будь-яке об'єднання групи осіб підпадає під ознаки даного складу злочину. Але це занадто поширює дію цієї статті і породжує протиріччя у кримінальному законодавстві. Лише організовану злочинну діяльність міжнародна спільнота розглядає як таку, яка потребує окремої криміналізації. Окрема криміналізація груп, які не є організованими не відповідає й основним положенням чинного Кримінального кодексу України. Тому склад злочину, який передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, необхідно доповнити чіткою вказівкою на ознаки лише *організованої* терористичної групи.

У статті 258-5 КК криміналізоване фінансування тероризму, однак для чого тут потрібна деталізуюча інформація ще відносно фінансування також і конкретних різновидів терористичних злочинів, зрозуміти неможливо, бо всі ці різновиди вже охоплюються загальним поняттям «фінансування тероризму». В той же час чомуся не надане поняття саме фінансування тероризму, яке чітко визначено в положеннях Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Здається за доцільне удосконалити і склад терористичного акту (ст.258 КК), який звертає на себе увагу очевидною громіздкістю і перевантаженістю цілком зайвою інформацією деталізуючого характеру.

Основний же недолік даного складу злочину полягає в тому, що в ньому такі ознаки, як «заякування населення» і здійснення «впливу» передбачаються не у взаємозв'язку і взаємообумовленості, а в альтернативному порядку. За змістом складу терористичного акту виходить, що можливий тероризм із заякуванням населення, але без мети впливу на когось, так само як із впливом на когось, але без заякування населення. Така конструкція складу злочину не відповідає суті тероризму та науковим уявленням про тероризм і породжує протиріччя у законодавстві, оскільки під такий склад злочину підпадають будь-які насильницькі злочини. Тому в складі злочину, який передбачає відповідальність за терористичний акт, заякування населення повинне бути передбачене не як альтернативна, а як конструктивна, зв'язуюча, цементуюча ознака, бо без заякування населення і мети впливу на когось тероризм бути не може.

Слід враховувати й те, що міжнародне визначення терористичного акту включає ознаки вчинення не тільки вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних діянь, але і будь-яких інших суспільно небезпечних діянь, спрямованих на заякування населення, тобто вчинення будь-якого злочину терористичної спрямованості. У зв'язку з цим пропонуємо таке визначення передбачити у складі злочину терористичного акту, тобто розширити ознаки цього складу до ознак видового складу злочинів терористичної спрямованості і викласти диспозицію цього складу злочину у такій редакції:

Терористичний акт, тобто вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу, захоплення заручників, транспортного засобу, підприємства чи установи чи інших суспільно небезпечних діянь, що створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або загрозу настання інших тяжких наслідків і спрямовані на заякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування України, інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами,-

Це дозволить усі злочини терористичної спрямованості кваліфікувати за даним складом злочину, а не за різними статтями КК, за якими можуть кваліфікуватися як ті злочини, котрі мають терористичний характер, так і ті злочини, котрі не мають ніякого відношення до терористичної спрямованості. У тих випадках, коли діяння не будуть мати терористичної спрямованості, вони будуть кваліфікуватися за відповідними статтями КК України.

Звертає на себе увагу і ця обставина, що громадська безпека при вчиненні терористичних злочинів взагалі і злочинів терористичної спрямованості зокрема, хоча завжди і є об'єктом посягання, але фактично не основним, а додатковим. Основним же об'єктом таких складних, багатовимірних злочинів, як терористичні злочини, виступають різноманітні сфери життєдіяльності людей, національні та наднаціональні інститути, посягання на які зумовлюють цілі терористів. Тому з урахуванням багатооб'єктності терористичних злочинів здається доцільним передбачити їх у новому окремому розділі Особливої частини Кримінального кодексу України. Це дозволить, по-перше, чітко визначити коло завдань і повноважень органів, які здійснюють боротьбу з тероризмом, по-друге, усунути наявні в чинному КК недоліки, коли злочини терористичної спрямованості повинні кваліфікуватися за статтями КК, які передбачають відповідальність не тільки за такі злочини і містяться у різних розділах Особливої частини КК, по-третє, чітко окреслити межі інших складових антитерористичного законодавства, які охоплюються іншими галузями законодавства.

З урахуванням викладеного здається доцільним скласти терористичних злочинів (статті 258–258-5 КК) виключити з розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» і передбачити всі склади терористичних злочинів у новому окремому розділі XXI «Терористичні злочини». Хоча назва розділу нетрадиційна для чинного КК і не починається зі слів «Злочини проти...», «Злочини у сфері...», але це не протирічить ані історичній традиції, бо в кодексах 1922, 1927, 1960 років мали місце глави з такими назвами як: «Державні злочини», «Господарські злочини», «Службові злочини», «Військові злочини» тощо, ані чинному КК; бо в назві розділу XIX Особливої частини в дужках вказано «Військові злочини». Тому і назва розділу «Терористичні злочини» також має право на існування. Усі склади терористичних злочинів у цьому розділі вважаємо доцільним передбачити за такими номерами та назвами статей:

Стаття 448. Терористичний акт.

Стаття 449. Втягнення у вчинення терористичного злочину.

Стаття 450. Навчання терористичному злочину.

Стаття 451. Публічні заклики до вчинення терористичного злочину. Стаття 452. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації.

Стаття 453. Фінансування тероризму.

Стаття 454. Сприяння вчиненню терористичного злочину.

Колб О.Г.

доктор юридичних наук, професор

Кондратішина В.В.

кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНІСТЮ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Наукові підходи щодо організації виконання покарань та профілактики злочинів в УВП мають як елементи схожості, так і діаметрально протилежні позиції. З огляду цього, варто досить детально проаналізувати сучасні теорії виконання покарання у виді позбавлення волі та в галузі профілактики злочинів в УВП.

Так, на думку А.Х.Стеланюка, основним у кримінальному покаранні є кара та встановлені законом правообмеження для засудженого [12, с. 101]. Усі інші закріплені в КК України завдання, що пов'язані з виконанням покарання, є нереальними й такими, що важким тягарем лежать на бюджеті нашої держави. Крім того, суспільна практика не знає ні прикладів дійсного виправлення засуджених, ні результатів ефективної профілактики щодо вчинення ними повторних злочинів [13, с. 74-75].

Дійсно, кара та правообмеження є пріоритетними елементами мети покарання. Проте практика виконання кримінальних покарань в Україні засвідчує її вагомий досягнення як щодо виправлення засуджених, так і в галузі профілактики злочинів, особливо індивідуальної, а саме:

1. Незважаючи на погіршення якісного складу засуджених у місцях позбавлення волі, економічні та інші проблеми, що гальмували процеси реформування ДКВС України, кількість злочинів в УВП з 1996 р. постійно зменшується і ця тенденція є визначальною у сьогоденній діяльності органів і установ виконання покарань [3, с. 87].

2. Щорічно з місць позбавлення волі звільняється умовно-дестроково від подальшого відбування покарання майже 40 % засуджених, які за законом мають таку пільгу. Відомо, що згідно з вимогами ч. 2 ст. 81 КК України умовно-дестроково звільнення від покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. Водночас, виправлення засудженого, як зазначено в ст. 6 КВК України, – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої поведінки. Якщо припустити, що виправлення стає результатом реалізації тільки карі та правообмежень щодо особи, то важко уявити цей процес без втручання ззовні, тобто без участі адміністрації УВП та громадськості, враховуючи те негативне об'єктивне середовище, в якому відбуває покарання засуджених. Тому, на наш погляд, слід погодитись з думкою тих

вчених, які вважають, що слід істотно розширити виховну функцію закону, яка є основою виправлення засуджених [14, с. 50].

Отже, вказане вище завдання кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України є реальним і таким, що потрібно ставити перед органами і УВП, а стан його реалізації повинен стати одним з критеріїв оцінки діяльності УВП. Незрозумілим у зв'язку з цим залишається зміст кари та правообмежень щодо засуджених, які пропонує А. Х. Степанюк як основу покарання. Дотепер їх перелік не закріплений у законі, хоча у ч. 3 ст. 63 Конституції України йдеться саме про це. Водночас, тільки у КВК України у сконцентрованому вигляді викладені правообмеження засуджених і лише стосовно порядку та умов відбування покарання. Мають місце й інші обмеження, закріплені в численних нормативних актах, які засудженому нерідко є невідомими, що свідчить про те, що не тільки зменшується виховна роль закону, але й порушуються вимоги ст. 57 Конституції України стосовно доведення до населення в установленому порядку тих нормативно-правових актів, які встановлюють для громадян права і обов'язки. Як прийшов до висновку А.Х. Степанюк, сам факт соціальної неефективності покарання є досить показовим, тому змушує шукати шляхи його удосконалення. Унаслідок таких пошуків були випробувані різноманітні системи відбування покарань, у тому числі такого, як позбавлення волі. Але водночас, важко погодитись з теорією кари цього вченого, оскільки історична практика довела її неефективність – це не що інше, як “квінтесенція” (від лат. – *quinta essentia* – найважливіше, найсуттєвіше) [11, с. 324], різноманітних засобів примусу на засудженого, переважно в контексті його повної ізоляції та абсолютної бездіяльності, що пропонує вказаний автор у своїй концепції покарання та профілактики злочинів.

3. Міжнародне законодавство широко використовує такі терміни, як “виправлення”, “виховання”, “ресоціалізація”, “реінтеграція”, “запобігання вчиненню злочинів”, т. ін. Так, у п. 10 ЄВП мова йде про “виховну програму підготовки засудженого до звільнення”, у п. 66 – про “індивідуальне виправлення в'язнів”, у п. 89 – про “соціальну реінтеграцію”, т. д. Аналогічні терміни закріплені в КВК Білорусі [15], Польщі [2], Росії [16] та багатьох інших країн [1, с. 138-162]. Тому, на нашу думку, нелогічно ігнорувати зарубіжну практику щодо виправлення засуджених та профілактики злочинів у місцях позбавлення волі, на що орієнтує законодавець, закріплюючи це у виді мети і завдань виконання покарань. А з цього випливає, що теорія кари А.Х. Степанюка, який заперечує необхідність існування інших видів діяльності УВП під час виконання покарань (виправлення, профілактику злочинів, ресоціалізацію засуджених тощо), окрім здійснення кари та правообмежень, не може стати пріоритетною при виконанні кримінальних покарань. Крім того, не можна погодитись з його ідеєю про те, що вказані вище інші види впливу на особу повинні здійснюватись не державою, а суспільством і його інститутами: “Як видається, здійснення різних виправних програм, вироблених пенітенціарними психологами, можливе в порядку експерименту для з'ясування їхньої ефективності. Але, усе-таки, краще буде, якщо пропонувані експерименти будуть проводитися не суб'єктами, а учасниками діяльності з виконання покарань, поза, власне, процесом виконання – відбування

покарання, у психолого-педагогічній діяльності, а головне – не за рахунок державного бюджету” [12, с. 200]. Отже, не держава, як це зазначено в ст. 3 Конституції України, повинна захищати та охороняти інтереси людини, а суспільство. Крім цього, висловлювання А.Х. Степанюка ніяк не співвідносяться з вимогами ст. 2 КПК, відповідно до якої одним із завдань кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, тобто охоронна функція держави в галузі виконання покарань повинна зводиться не тільки і не тільки до ізоляції особи в УВП, а до відновлення порушених прав потерпілих від злочину [4, с. 15]. Автор теорії кари пропонує виконувати покарання самому ж потерпілому, а держава повинна лише ізолювати цих суб'єктів від суспільства. Тому можна погодитись з думкою І.В.Шмарова, який вважає, що так як кримінальне і кримінально-виконавче право виконують виховну функцію, то це обумовлює необхідність відображення в законі педагогічних понять і категорій, застосування яких створювало б необхідні передумови для успішного досягнення цілей покарання [18, с. 6].

Таким чином, з цієї та іншої точок зору, що висловлені вище, теорію кари не можна у сьгоднішніх реаліях життєдіяльності України взяти за основу діяльності держави по виконанню кримінальних покарань та запобігання злочинності в УВП.

Не менш цікавою та, на наш погляд, суперечливою є теорія каяття, апологетом якої на території сучасної української держави був Г.О. Радов [6, с. 11]. Головною у цій концепції виконання покарання є ідея каяття, тобто визнання особою, яка вчинила злочин, своєї вини тощо [20, с. 69]. Здійснити це можна в умовах так званих “соціальних клінік”. Саме тому, на думку цього вченого, “пенітенціарний процес, на відміну від кримінально-виконавчого або просто виховного процесу, не є проблемою суто юридичною або педагогічною, а в основі своїй перебуває в площині морально-етичного, духовного характеру. Його предметом є не злочинець, а людина, жива істота, яка має сприйматися не через юридичні, а морально-етичні, психологічні і педагогічні категорії, як носій певних соціальних відхилень і патологій, що зумовили злочинну поведінку і які необхідно усунути” [8, с. 48]. Перебільшуючи роль засудженого як суб'єкта кримінально-виконавчих відносин, Г. Радов запропонував змінити вектор діяльності персоналу УВП: “Пенітенціарна функція ґрунтується на об'єктивному суспільному і державному інтересі в забезпеченні каяття злочинців як єдиної гарантії їхньої майбутньої безпечної поведінки. Сподіватися на досягнення такого результату за рахунок формально-юридичного виконання покарання, зміст якого полягає в утриманні засудженого на протязі терміну, встановленого вироком суду, в умовах певних правових обмежень, просто не доводиться” [7, с. 6-7]. Тобто, як дійшов висновку О.В. Романенко, зміст пенітенціарної функції визначається діяльністю держави по створенню умов для каяття засуджених [9, с. 54]. Крім цього, Г.О. Радов, запропонував до складу пенітенціарної системи включити інші суб'єкти соціального управління, основна профільна діяльність яких співпадає з тим чи іншим елементом пенітенціарної функції або знаходиться в прямому чи опосередкованому зв'язку зі створенням належних умов для їх реалізації при збереженні адміністративної належності таких суб'єктів до своїх

відповідних систем, а функціонально (в межах їхньої ролі в реалізації пенітенціарної функції) вони повинні бути підпорядковані керівному органу пенітенціарної системи.

Поділяючи ідею щодо координації діяльності суб'єктів з реалізації кримінально-виконавчої функції держави, яка є співвідносною з нашою пропозицією, у тому числі щодо таких зусиль у галузі профілактики злочинів, слід все-таки критично оцінити реальні можливості цієї наукової позиції, оскільки для цього потрібно змінити принципи управління державними, соціальними та іншими процесами взагалі та внести зміни у нормативно-правові акти, що визначають правовий статус суб'єктів кримінально-виконавчого процесу (суду, прокуратури, ОВС, ін.). Крім того, концепцію каяття теж не можна взяти за основу виконання покарань в Україні та профілактики злочинів в УВП з таких міркувань:

1. У соціальному плані зміст каяття полягає у визнанні особою своєї провини, самозасудженні, широкому прагненні позбавитися негативних рис, отримати прощення, жити за законами добра. При цьому головним методом досягнення такої мети є сповідь, тобто фактичне оприлюднення своїх непорядних, аморальних вчинків, можливість отримати сторонню оцінку їх, зняти камінь з душі, розділити його з тим, хто вислуховує, отримати від нього розраду, настанову, пораду. Але реалії місць позбавлення волі такі, що, з одного боку, каяття – це акт, який суперечить правилам субкультури засуджених, і за це вони можуть бути покарані з боку злочинного співтовариства, а з іншого – обстановка, в якій відбуває покарання особа (незадовільне харчування, санітарно-гігієнічне, медичне, матеріально-побутове та ін. забезпечення), не відповідають елементарним умовам справедливості та моралі, які є визначальними джерелами процесу каяття. Тобто без змін внутрішнього та зовнішнього середовищ цей процес залишається науковою ідеєю і не більше.

2. Для того, щоб залучити до процесу виконання покарання усі наявні ресурси держави і суспільства потрібно, щонайменше, створити іншу систему управління в Україні. Г.О. Радов в доктринальній моделі Закону “Про пенітенціарну систему України” запропонував до пенітенціарної системи включити такі суб'єкти: Державний пенітенціарний комітет; Регіональний пенітенціарний комітет; органи місцевого самоврядування; суд; прокуратуру; ОВС (міліцію); органи охорони здоров'я (медичні установи); підприємства, організації, установи; об'єднання громадян; засоби масової інформації; пенітенціарні установи [6, с. 13].

Виникає запитання, як можна в одній системі об'єднати органи державної влади і місцевого самоврядування, судову владу та виконавчу, підприємства тощо різних форм власності? Як зобов'язати (а система зобов'язує, це вже не право) об'єднання громадян і засоби масової інформації працювати на Державний пенітенціарний комітет, який, за задумом авторів проекту, повинен управляти пенітенціарною системою. Для цього слід внести зміни в Конституцію України та інші нормативно-правові акти з тим, щоб не тільки створити новий статус вищезазначених суб'єктів, але й підпорядкувати їх по горизонталі, і по вертикалі іншому органу управління (так зване “подвійне” підпорядкування) [10, с. 95]. Крім цього, в державі створиться прецедент (від лат. “praecedens” – той,

що передує) [11, с. 545], коли поряд з Кабінетом Міністрів України існуватиме інший “уряд” – Державний пенітенціарний комітет. Як у зв'язку з цим правильно дійшов висновку Ю.В. Чакубац, типи пенітенціарних систем існують та закономірно змінюються від конкретних суспільно-історичних формацій, будучи елементом суспільної надбудови [17, с. 39], тобто без змін загального характеру, неможливо удосконалити процеси життєдіяльності одиничного явища, ким виступає в даному випадку ДКВС України. Науковцями встановлена й інша закономірність: “Чим стабільніше, тісніше, сильніше суспільство, тим у меншій мірі воно має потребу в застосуванні покарань, а якщо і застосовує, то найбільш легкі, слабкі, необтяжливі” [5, с. 331]. Тому вказана функція суспільства та його різноманітних інститутів повинна зводитись до контролю за діяльністю і наданням допомоги УВП та у формуванні й затвердженні в нормативно-правових актах і суспільній практиці гуманістичних ідей виконання кримінальних покарань, а не навпаки, як пропонував Г. Радов. Крім цього, для забезпечення процесу каяття засуджених необхідно, щоб персонал УВП був підготовлений належним чином [8, с. 49].

Але яким чином створити адміністрацію УВП за зразком монастиря, коли персонал живе за “мирськими” законами: мріє про матеріальний добробут, шукає шляхи покращення житлових умов, т. ін., що не характерно монахам? Водночас, зважаючи на різноманітність релігій та їх відгалужень, проблематично за таким алгоритмом вирішувати кадрові проблеми формування адміністрації колоній. І, насамкінець, легше при вказаному підході функцію виконання покарання передати релігійним громадам, а не державі, що ніяк не співвідноситься з природою та змістом кримінального карання, викладених у ст. 50 КК України, так як покарання є видом державного примусу, а не громадського впливу.

1. *Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини. Навч. посібник / О.М. Джужжа, С.Я. Фаренюк, В.О. Корчинський та ін.; За заг. ред. О.М. Джужжи. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 448 с.*
2. *Кримінально-виконавчий кодекс Польщі // Роль і вплив кримінального та кримінально-виконавчого законодавства Польщі в реформуванні правового поля України / Уклад. Г.О. Колб, А.Б. Косило, О.М. Юхимюк, А.М. Октисюк. – Луцьк, 2001. – 112 с.*
3. *Лукашевич С.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2001. – 193 с.*
4. *Правовий статус потерпілих та інших учасників процесу в кримінальному судочинстві України та засоби їх захисту: Метод. рекам. / О.Г. Колб., О.В. Батюк, І.С. Токарська. – Луцьк, 2002. – 83 с.*
5. *Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / Под ред. Д.А. Шестакова. – С.Пб., 2003. – 353 с.*
6. *Радов Г.О. Доктринальна модель Закону “Про пенітенціарну систему України” // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К.: Київ. ін-т внутр. справ, 1997. – №2. – С. 11-52.*

7. Радюв Г.О. Роль та місце пенітенціарної системи в структурі державного управління // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. – К.: Київ. ін-т внутр. справ, 1997. – №2. – С. 5-10.
8. Радюв Г.О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. – К.: Київ. ін-т внутр. справ, 1998. – №3. – С. 41-49.
9. Романенко О.В. Сутність пенітенціарної функції демократичної держави // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. – К.: Київ. ін-т внутр. справ, 1997. – №2. – С. 53-56.
10. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. – М.: Наука, 1974. – 221 с.
11. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1977. – 775 с.
12. Степанюк А.Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2002. – 393 с.
13. Степанюк А.Х. Сущность исполнения наказания. – Х.: Фолио, 1999. – 255 с.
14. Стручков Н., Шмаров И., Михлин А. Необходима реформа исправительно-трудового законодательства // *Соц. законность*. – 1988. – №7. – С. 50-59.
15. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь. – Минск: Нац. центр правовой информации Республики Беларусь, 2000. – 144 с.
16. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации – М.: ООО "ВИ-ТРЭМ", 2001. – 112 с.
17. Хуторская Н. Опыт применения общественных работ за рубежом // *Аспект: Информ. бюл.* – Донецьк: Донецький меморіал, 2002. – №1 (6). – С. 10-14.
18. Школа С.М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 20 с.
19. Шнайдер Г.Й. Криминология: Пер. с нем. / Под общ. ред. и предисл. Л.О. Иванова. – М.: Изд. группа "Прогресс" – "Универс", 1994. – 504 с.
20. Юридична енциклопедія. – К.: Вид-во "Укр. енцикл.", 2001. – Т. 3. – 669 с.

Костенко О.М.

доктор юридичних наук, професор

ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Саме слово корупція означає зловживання, яке полягає у використанні законодавства чи публічної влади в інтересах одних на шкоду інтересам інших. Законодавство і публічна влада – це інструменти, призначені для забезпечення порядку у суспільному житті людей, заснованого на законах природи. Цей порядок є основою справедливості в розподілі соціальних благ між людьми. Зловживання законодавством і публічною владою є свавіллям, яке полягає в порушенні порядку, заснованого на природних законах суспільного життя людей, а значить

і в порушенні соціальної справедливості. Тому корупція – це завжди використання особою законодавства чи публічної влади на шкоду своїм ближнім. Вона є не лише порушенням правопорядку, а й аморальним вчинком і гріхом.

Корупція сьогодні в Україні має особливості, які відрізняють її від корупції в розвинутих країнах. Без виявлення цих особливостей не можна розробити адекватні заходи протидії їй. Корупція сьогодні в Україні має ту особливість, що це – **корупція кризового типу**. Цей тип корупції полягає в тому, що це корупція, яка: а) породжується кризою сучасного українського суспільства (а не лише недосконалістю кримінальної юстиції), б) здатна поглиблювати кризу українського суспільства, маючи властивість зводити нанівець будь-які політичні, економічні, правові, моральні реформи в Україні. У цьому її загроза для національної безпеки України.

Криза українського суспільства – це наслідок кризи соціальної культури громадян, яка включає в себе, зокрема, політичну, економічну, правову, моральну культуру громадян. Існує наступна закономірність: «Яка соціальна культура громадян – таке й суспільне життя». Отже, корупція кризового типу, що вразила сучасну Україну, має своїм фундаментом значний прошарок громадян, позбавлених належної соціальної культури і тому уражених сваволею та лібюзіями, що проявляються у вигляді корупції. Саме відсутність у громадян належної політичної, економічної, правової, моральної культури, яку мають, наприклад, шведи чи громадяни Німеччини, є живильним середовищем для корупції кризового типу в Україні сьогодні. Така корупція являє собою основну загрозу українській нації, зокрема політичним, економічним, правовим, моральним, культурним закладам її розвитку. При найближчому розгляді можна побачити, що навіть проблеми, які виникають навколо української мови в Україні мають «корупційний компонент».

Викладене вище уявлення про особливість корупції в Україні як корупції кризового типу, що вражає не лише державу, а й громадянське суспільство, обумовлює те, що для ефективної протидії корупції в Україні має бути розроблена адекватна саме цьому типу корупції (а не корупції взагалі) технологія протидії. І тут варто звернутися до досвіду успішного подолання корупції кризового типу, який вже є у світі. Зокрема, це стосується технології протидії корупції кризового типу, використаної Ф.Рузвельтом в рамках так званого «Нового курсу», який був застосований для виведення США із стану Великої депресії 1929-1933 р. р.

На наше переконання, подібного підходу поки що немає в Україні. Та діяльність в протидії корупції, яка має місце сьогодні в Україні є неадекватною сучасній «українській» корупції. Вона зводиться до «сліпого» маніпулювання змінами у законодавстві (що має вигляд його вдосконалення) і хаотичних дій у «вдосконаленні» інституцій кримінальної юстиції (так званих «правоохоронних органів»). Більш ніж десятилітній досвід такої протидії свідчить про її безплідність. Отже, **неврахування закономірностей існування корупції кризового типу в Україні приводить таким чином до волюнтаризму у протидії цій корупції** (зокрема до законодавчого **волюнтаризму**, а також політичного **волюнтаризму**, який проявляється у безсистемному реформуванні інституцій кримінальної юстиції).

Аналіз практики протидії корупції в Україні вказує на те, що ця протидія не заснована на адекватних уявленнях про корені корупції в Україні. Зокрема, в антикорупційній політиці не враховується фактор корупційної активності громадян, і тому все зводиться до корупційної активності посадових (службових) осіб. Це означає, що із стратегії і тактики протидії корупції випадає такий потенціал як «**діяльність, спрямована на зменшення корупційної активності громадян**», що має, на нашу думку, вирішальне значення для протидії корупції кризового типу. Очевидною є наступна істина: чим менше хабарі будуть давати, тим менше їх будуть брати. Або, іншими словами: якщо так багато хабарі беруть, то значить їх багато і дають.

Включення потенціалу «діяльності, спрямованої на зменшення корупційної активності громадян» у систему протидії корупції передбачає розгортання в Україні діяльності по формуванню **антикорупційної культури громадян** (зокрема, наприклад, у вигляді розробки і здійснення спеціальної «Програми формування антикорупційної культури в Україні», з урахуванням зарубіжного досвіду, в тому числі досвіду формування у громадян «антимафіозної культури» в м.Палермо в Італії).

Необхідність зазначеного вище підходу в антикорупційній політиці випливає з розроблюваної в Інституті держави і права ім.В.М.Корецького НАН України **доктрини протидії злочинності, яка виражається формулою: «соціальна культура громадян плюс кримінальна юстиція»**. Ця так звана «культурницька» доктрина вказує на наступне: якщо в Україні не буде створено умов для розвитку соціальної (тобто політичної, економічної, правової, моральної) культури громадян, то ніякі конституційні, законодавчі, судові, управлінські чи інші реформи не будуть мати анти кримінального, в тому числі і антикорупційного ефекту, а значить і будь-якого ефекту взагалі. Допомогти Україні можуть лише реформи типу «Нового курсу» Ф.Рузвельта, які мають саме антикорупційний потенціал, тобто створюють умови для розвитку політичної, економічної, правової, моральної культури громадян.

Виходячи з «культурницької» доктрини протидії злочинності (і корупції), існує наступна закономірність: «кримінальна юстиція є ефективною настільки, наскільки розвинутою є соціальна культура громадян, під якою розуміється політична, економічна, правова, моральна культура громадян». Якщо слідувати цій доктрині в антикорупційній політиці, то виходить, що ніякі «вдосконалення» кримінальної юстиції (тобто вдосконалення антикорупційного законодавства і антикорупційних інституцій) не будуть давати ефекту, якщо не буде розвинута належним чином антикорупційна культура громадян в Україні.

Виходячи з цієї «культурно-каральної» доктрини протидії корупції, підвищуватися має роль просвітництва в Україні, зокрема того просвітництва, що здатне формувати антикорупційну культуру громадян, без якої кримінальна юстиція не може бути ефективною, як би її не вдосконалювали. А це означає – слід підвищувати просвітницьку роль університетів, які мають стати справді осередками сучасного просвітництва. Крім того, розвиток антикорупційного просвітництва вимагатиме підвищення ролі засобів просвітництва - бібліотек, інформаційних

технологій, засобів масової інформації. Заслугує, наприклад, на увагу досвід просвітницької діяльності бібліотеки Конгресу США.

Для реалізації зазначеної антикорупційної доктрини в Україні має здійснюватися функція розробки і впровадження в життя **єдиної антикорупційної політики в Україні**. Як свідчить аналіз світового досвіду, в умовах України органом, який найбільш придатний для здійснення цієї функції є Міністерство юстиції України (за умови відповідного вдосконалення його компетенції з метою адаптації до цієї функції).

Що стосується вдосконалення такого компоненту протидії корупції як вдосконалення кримінальної (антикорупційної) юстиції в поєднанні з формуванням антикорупційної культури в Україні, то тут варто здійснити зокрема наступні заходи:

1. В рамках кримінальної юстиції створити **спеціальну підсистему антикорупційної юстиції**, яка включала б: 1) відповідні правові норми різноманітних галузей права, спрямовані на протидію корупції – як на запобігання їй, так і на забезпечення відповідальності за корупцію; 2) відповідну компетенцію для антикорупційних інституцій, необхідну для ефективною протидії корупції; 3) відповідне фінансове, технічне, науково-методичне, експертне та інше забезпечення антикорупційної юстиції.

2. Створити в Україні функцію (у Міністерстві юстиції України) постійного науково-експертного забезпечення протидії корупції, в тому числі вивчення і впровадження в життя зарубіжного досвіду протидії корупції, зокрема діяльності антикорупційної юстиції. Сьогодні є достатньо підстав вважати, що антикорупційна політика, а також стратегія і тактика протидії корупції в Україні є **антинауковою**. Це є однією з причин її неефективності. Без усунення цього недоліку годі й сподіватися на успіхи у протидії корупції. Про це свідчить і зарубіжний досвід. В зв'язку із зазначеним в Україні гострою є потреба в проведенні наукових досліджень в галузі **політичної кримінології**, що допомогло б виявляти зокрема політичні аспекти корупції.

3. В зв'язку з особливостями корупційної злочинності, в Україні має бути створена **спеціальна система органів антикорупційною юстиції**, пристосованих для виконання функції розслідування саме корупційних злочинів (з урахуванням, наприклад, досвіду ФБР у США).

4. В Україні якийсь антикорупційний орган має виконувати функцію **антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, а також рішень державних органів, органів місцевого самоврядування, а також громадських організацій, партій тощо**. Очевидно, цим органом має бути Міністерство юстиції України з наданням йому відповідної компетенції.

5. В доктрині антикримінальної (в тому числі антикорупційної) політики України має бути запропонована **концепція розмежування політичної і кримінальної відповідальності** суб'єктів публічної політики.

6. Кримінально-правові норми, що передбачають кримінальну відповідальність за корупційні злочини, можуть ефективно застосовуватися лише за умови належного розвитку іншого законодавства: конституційного, цивільного, адміністративного, фінансового, господарського, земельного, муніципального тощо.

Тому це законодавство має бути приведене у стан, який створював би умови для ефективного застосування кримінального законодавства.

7. Важливим засобом протидії корупції як різновиду зловживання службовими особами законодавством і владою є впровадження в Україні **принципу рівності громадянина і держави перед законом і судом**. Саме відсутність цього принципу сьогодні приводить до того, що державні службовці під виглядом реалізації пріоритету державних інтересів зловживають своїми повноваженнями. І це робить неможливою протидію цим зловживанням з боку громадян. Виходячи з цього, варто було б законодавчо забезпечити громадянам України право на конституційну скаргу, враховуючи зокрема досвід ФРН.

8. Слід було б також передбачити в Кримінальному кодексі України відповідальність за купівлю-продаж голосів у виборних (представницьких) органах, в тому числі органах місцевого самоврядування.

9. Важливим чинником протидії корупції має стати також законодавче закріплення механізму відповідальності за незаконні рішення, що приймаються колегіальними органами, в тому числі завідомо незаконні рішення судів, прийняті колегіально.

10. Варто розробити і запровадити **комплексні технології протидії корупції** по основним сферам: державне управління, місцеве самоврядування, правосуддя, будівництво, освіта, медицина і т.п. Ці технології мають складатися з комплексу адекватних заходів, керованих з єдиного спеціального органу: аналітика, експертиза, розвідка, розслідування, судівництво і т.п. Наприклад, виходячи з виявлення корумпованості житлового будівництва, яка спричиняє позазаконмічне підвищення ціни на квартири в Києві (за деякими даними ця корупція спричиняє підвищення цін на квартири в Києві близько 30% - так званий «**корупційний компонент**» ціни).

11. Для здійснення антикорупційного просвітництва і підвищення антикорупційної активності громадян, варто забезпечити поширення в суспільстві інформації про причини та умови, що сприяють корупції, корупційні технології та соціальні (політичні, економічні, правові, моральні) наслідки корупції. Освіта в Україні має включати в себе компонент антикорупційного просвітництва, з залученням просвітницького потенціалу бібліотек, інформаційних технологій, ЗМІ.

12. Протидію корупції шляхом розвитку **соціальної (тобто політичної, економічної, правової, моральної) культури громадян** слід визнати фактором, без якого неможливим є розвиток українського суспільства.

Це лише деякі пропозиції до створення нової технології протидії корупції - соціальному злу, що має здатність зводити нанівець будь-які реформи в Україні і будь-які добрі наміри партій, урядів, парламентів, загрожуючи таким чином, крім іншого, і духовному здоров'ю громадян України.

Литвинов О.М.

доктор юридичних наук, професор

ПОРІГ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: РОЗДУМИ НА ТЕМУ ВІТЧИЗНЯНИХ РЕАЛІЙ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

На сучасному етапі історичного розвитку нашої країни маємо всі підстави констатувати, що вітчизняна злочинність розвивалась і розвивається у відповідності із загальносвітовими закономірностями, хоча із певною специфікою. У повній мірі це стосується і вірогідних тенденцій даного явища. Майже ні в кого не викликає сумніву, що протягом найближчих років суттєвого погіршення, до речі, так само як і покращення, криміногенної ситуації не слід очікувати.

Уявити, що найближчими роками рівень злочинності зросте кількоразово неможливо. Для цього немає підстав. Цього не витримає ані соціальна система, ані система кримінальної юстиції. Мається на увазі, щоб подолати таку злочинну навалу не буде об'єктивних передумов і вся робота може звестись до реєстраційно-облікової діяльності, забезпечення та протекції власних інтересів. Втім, система кримінальної юстиції покликана, в першу чергу, забезпечити охоронюючім законом цінності від всіляких посягань.

Нагомість, якщо уявити можливий сценарій безпрецедентного зростання інтенсивності злочинності до кількості 6-8 тисяч злочинів на 100 тисяч населення, який вважається „порогом криміналізації суспільства”, то доволі райдужні перспективи тануть на очах. Дійсно Україна зараз далека від цих показників, але лише за кількістю виявлених та офіційно облікованих злочинів. Адже, наприклад, за даними деяких кримінологічних досліджень рівень латентності злочинів дрейфує від 2% в насильницьких посяганнях на особу до 100% у злочинах невеликої тяжкості [1, с.6-7].

Проведені розрахунки рівня латентності різних видів злочинів дозволили визначити (з певною умовністю), що на одне зареєстроване вбивство припадає в середньому два незареєстрованих. Для тяжких тілесних ушкоджень цей показник дорівнює – 5, для зґвалтувань – 6, для розбоїв – 33, грабеджів – 57, крадіжок – 151, хабарництва – 2935, вимагання – 17500.

Приблизно про 60% злочинів правоохоронним органам нічого не відомо. Частка злочинів, які приховуються на початкових стадіях кримінального провадження, за різними даними, від 30% до 66%. Отже, статистична картина криміналізації нашого суспільства є, м'яко кажучи, далекою від реальності.

Показовими є також такі цифри. Так, за порівняно ще недавніми офіційними оцінками рівень латентної злочинності, зокрема, щодо злочинів, які реєструються по лінії кримінального розшуку, сягає 40%, а стосовно економічних і посадових злочинів – близько 95% [2].

У ситуації, коли в основі офіційних звітів лежать відомчі аналізи правоохоронних органів, на які переважно покладено відповідальність за зростання злочинності, значна частина злочинів не реєструється [3, с.65]. О.М. Литвак стверджує, що загальні розміри латентної злочинності набагато більші, ніж 90%

від усіх фактично вчинених злочинів, і латентна злочинність реально існує та впливає на суспільне життя через свої наслідки [4, с.63].

До того ж слід додати, що поза системою кримінальної реєстрації залишається величезний пласт прихованої економічної злочинності. За даними О.Г. Кальмана, близько 90% приватизованих підприємств в Україні працюють поза законом та під контролем кримінально-олігархічних кланів, 80% товарів широкого вжитку надходять до країни за тінновими схемами контрабандним шляхом, а в цілому тіньова економіка становить 50-60% [5].

Отже, є вагомі підстави вважати, що деякий спад злочинності останніми роками, який спостерігається в статистичній звітності, свідчить не про ефективність боротьби з нею та високий рівень запобіжної діяльності, а є штучним та зумовленим якщо не кар'єристськими або політичними мотивами, то хибною політикою керівництва правоохоронних органів та неналежною „сумлінністю” виконавців.

Таке припущення спирається на численні парадокси динаміки злочинності, а також на відверті визнання МВС України про неповну реєстрацію злочинів. Так, за інформацією МВС України, сьогодні з кожних 10-ти заяв і повідомлень про вчинені злочини, що надходять до міліції, за 9-тю не порушуються кримінальні справи [6]. Невипадково, що на фоні стрімкого зростання кількості зазначених заяв і повідомлень (з 2004 року вона щорічно в середньому збільшувалася на 16,5% та в 2008 році вже перевищувала відповідний показник відправного року на 25,1%) кількість порушених кримінальних справ зменшувалася зворотньо пропорційно, а саме в середньому щорічно – на 18,6% проти відповідного показника 2004 року. При цьому, якщо в 2004 році питома вага порушених кримінальних справ від загального масиву заяв і повідомлень про них складала 22,6%, то в 2011 році цей показник уже дорівнював усього 13,4%. Натомість кількість рішень щодо відмови в порушенні кримінальних справ щорічно в середньому зростала на 38,6% (у 2011 році вона перевищувала відповідний показник 2004 року аж на 62,7%).

Невідповідність статистичних даних можлива ще й тому, що дані про стан злочинності узагальнюються в Державному комітеті статистики, а надаються різними органами: МВС, Генеральною прокуратурою, Міністерством юстиції України, судами. До статистичних показників додаються дані, які були вже враховані (наприклад, статистична звітність податкової міліції щодо зареєстрованих злочинів, яка вже врахована у звітності ОВС); судова статистика враховує кількість розглянутих справ та винесених вироків, при тому кримінальна справа може бути порушена (злочин зареєстрований), наприклад, в одному році, а розгляд справи та винесення вироку вже в наступному [3, с.68].

До вказаного ще слід додати, що показникам кримінальної статистики властиві певні властивості, які мимовільно привносять хибність у ці показники. Ідеться, зокрема, про те, що:

– інформація статистичного характеру завжди є частково застарілою, тобто є розрив в часі між злочинними фактами й статистичною реєстрацією;

– відомості по кримінальним провадженням часто мають властивість змінюватися, доповнюватися й т. д.;

– статистична інформація консервативна, її зміст не завжди відповідає новим ідеям, підходам при її вивченні й оцінці;

– кримінальна статистика завжди є неадекватною, бо відображає тільки ті злочини, які були зареєстровані.

З огляду на це, розраховані та обґрунтовані у кримінологічній науці дані про кількісний „порог криміналізації суспільства” виглядають для України доволі реалістично. Додати до цього ще й так звані дані про перманентну або іншими словами невідновлену злочинність, розмір якої, за деякими оцінками, вже зараз наближається до 15-30%, і ейфорія та зневажливе ставлення до сучасних тенденцій злочинності зникають самі по собі.

Отже цілком можливо, що в перспективі, за умови збереження негативних тенденцій в організації та здійсненні системою кримінальної юстиції покладених на неї функцій реальна злочинність (врахована плюс латентна) може сягнути показників 6-8 тисяч злочинів на 100 тисяч населення, або в абсолютних показниках – 3 тисячі злочинів.

Практичний зиск від імплементації моделі „порогу криміналізації суспільства” в кримінологічну практику є доволі низьким і не лише у зв'язку зі складнощами обчислення латентності злочинів. Орієнтація на нього вразлива сама по собі, адже створює ілюзію захищеності громадян в певний проміжок часу. Тому, слід вести мову, про мінімальний рівень соціальної захищеності громадян від різного роду загроз, що, так би мовити, є критерієм цивілізованості суспільства. Він характеризує здатність держави забезпечувати основні права і свободи своїх громадян, зберегти особі високу гідність. Держава, як суверенне соціально-політичне і національно-територіальне утворення, перш за все, створюється з метою реалізації соціально значущих цілей шляхом здійснення певних функцій. Однією з найважливіших функцій держави є охоронна функція.

Залежно від ступеня пріоритетності і важливості цілей, які стоять перед державою, в забезпеченні безпеки громадян, захисту їх прав і свобод можна виділити чотири рівні.

Перший рівень визначає необхідність гарантованого забезпечення захищеності природних, невід'ємних прав і свобод громадян, які в сукупності і складають основу людської гідності. Ця задача повинна розглядатися як прямий обов'язок будь-якої суверенної держави незалежно від її ресурсного потенціалу і організаційних можливостей. У випадку, якщо держава не в змозі реалізувати дану мінімальну задачу із забезпечення безпеки, таке утворення не може розглядатися як суверенна держава в прямому розумінні цього поняття. За строго визначених умов, стосовно органів державної влади подібних країн, можуть бути застосовані заходи превентивного характеру.

Другий рівень захищеності визначає необхідність забезпечення фундаментальних, конституційних прав і свобод громадян. Досягнення цього рівня розглядається як необхідна умова для стійкого, безконфліктного розвитку і нормального функціонування суспільства і інститутів державної влади.

Третій рівень захищеності ставить задачу необхідності гарантування прав і свобод громадян в такому об'ємі і такій якості, які є необхідними, щоб створити умови для гідного розвитку особи. Цей рівень захищеності розглядається як ро-

зумна база, що дозволяє суб'єктам протидії злочинності ефективно здійснювати свої функції. З іншого боку, в міру зростання добробуту суспільства і поліпшення фінансово-матеріальних і ресурсних можливостей держави поставлена таким чином задача може бути значно підвищена.

Задача четвертого рівня – створити такий комплексний, соціальний за природою, організаційно-правовий по суті, механізм, який би гарантував високу якість і вільний розвиток особи. Поставлена таким чином задача повинна розглядатися як стратегічна мета, на досягнення якої повинні бути спрямовані дії органів державної влади. Для цього державна влада повинна поступово вживати комплекс організаційних, кадрових, фінансових, правових і інших заходів. Реалізація позначених таким чином задач вимагає зусиль не лише відповідних органів, вони можуть бути здійснені тільки при комплексному підході до даної проблеми.

Отже, кажучи про мінімальний рівень захищеності громадян, слід мати на увазі, що з одного боку, він визначається ресурсними можливостями держави, а з іншого – характеризує морально-етичний і духовний стан всього суспільства. Зрозуміло, значне місце при цьому відводиться організації діяльності правоохоронної системи у сфері протидії злочинності.

Реальне забезпечення виконання завдань протидії злочинності вимагає відповідної організації діяльності суб'єктів і системи протидії злочинності в цілому (особливо у напрямі боротьби зі злочинністю як спеціальною метою протидії злочинності) і вироблення відповідного механізму. Зрозуміло, між реальним забезпеченням прав і свобод громадян і ефективністю боротьби з протиправними посяганнями проглядається пряма залежність. Вона дозволяє нам узагальнити правоохоронні функції (в широкому значенні) відповідних суб'єктів, а саме функціонування представити у вигляді багаторівневого системного утворення, створеного з метою забезпечення впливу на систему злочинності, а також зробити деякі посилки, які надалі можуть бути використані при аналізі проблем оцінки ефективності.

Перший рівень характеризується фактично неконтрольованим з боку суб'єктів протидії злочинності розвитком злочинності. Їх роль при такій організації роботи зводиться лише до реєстрації і констатації самого факту здійснення того або іншого протиправного діяння. В кращому разі, при подібному розвитку подій суб'єкти здатні вжити незначні кримінально-процесуальні заходи по очевидних злочинах. Подібна практика спостерігалася в 1990–1996 рр., коли після розпаду СРСР правоохоронні органи по суті втратили здатність ефективно протистояти розгулу злочинності в країні. Справедливість такого висновку повністю підтверджується кримінально-правовою статистикою. Так, за даними В.М. Дрьоміна, питома вага умисних вбивств серед всіх насильницьких злочинів в ці роки виросла з 16 до 21 відсотка; тяжких тілесних пошкоджень – з 27 до 37 відсотків. Ще більш показовими є дані по корисливо-насильницьким злочинам: з 1987 по 1997 рік кількість розбоїв і грабежів виросла в дев'ять разів, а їх питома вага – в 3 рази [7, с.18].

Зрозуміло, що ефективність організаційних заходів, що вживаються з боку правоохоронних органів та інших суб'єктів протидії злочинності, є при цьому

вкрай низькою. В значній мірі цими обставинами були викликані всі подальші зміни в організації функціонування системи, так само, як істотне розширення повноважень основної виконавчої ланки, а також зміни в структурі, штатах і т.д.

Другий рівень боротьби зі злочинністю характеризується тим, що правоохоронні органи на межі своїх ресурсних можливостей роблять зусилля протистояти загальному валу злочинності. При цьому фактично не залишається сил і засобів на запобігання злочинів, що готуються, а також на розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів, вчинених в умовах неочевидності. Цей рівень організації не може розглядатися як ефективний, оскільки не дозволяє гарантувати захист фундаментальних, конституційних прав у значній частини населення країни.

Третій рівень боротьби зі злочинністю характеризується, перш за все, тим, що правоохоронним органам вдається вживати осмислені, нерідко ефективні заходи з розкриття неочевидних злочинів, а також злочинів, що викликали широкий суспільний резонанс; якісно розслідувати кримінальні справи і проводити попереджувальну роботу серед населення. При такій організації діяльності можна говорити, що суб'єкти протидії злочинності здатні тримати розвиток криміногенної ситуації під контролем і забезпечувати якісні зміни системи злочинності.

Четвертий рівень організації боротьби зі злочинністю досягається тоді, коли правоохоронні органи в стані проводити широку профілактичну, оперативно-пошукову і кримінально-процесуальну діяльність, внаслідок чого є об'єктивні передумови вести мову про мінімізацію злочинності і нейтралізацію дій факторів, що її продукують. Стосовно цих суб'єктів протидії злочинності органи державної влади повинні конкретизувати, який рівень злочинності вони прогнозують на той або інший період, і який рівень захищеності можуть гарантувати своїм громадянам.

Зрозуміло, що таке завдання є достатньо складним хоча б тому, що вимагає науково обгрунтованого підходу до вироблення критеріїв визначення ступеня ефективності забезпечення безпеки і захищеності громадян країни. Думається, що, керуючись принципом розумної достатності, спершу було б корисним розробити такі кількісні показники по прогнозованому рівню злочинності по тяжких злочинах. В сукупності всі ці показники повинні визначати мінімально допустимий рівень захисту населення в країні. Поставлена таким чином мета функціонування суб'єктів протидії злочинності виведеться на підставі принципу розумної достатності.

1. Ефименко М.О., Скоморохов Р.В., Шиханов В.Н. *Кримінологическая теория и практика в организации ведомственного контроля за достоверностью уголовной статистики.* – М.: Волтерс Клувер, 2010.
2. *Протистояння злочинності – концентрація зусиль на пріоритетних напрямках // Іменем Закону.* – 2002. – № 3.
3. Джужа О. Джерела кримінологічної інформації про стан злочинності в Україні / О.Джужа, Д.Голосніченко, А.Кирилюк // *Право України.* – 2003. – № 12.
4. Литвак О. *Латентна злочинність: деякі аспекти // Право України.* – 2003. – № 1.

5. *Зеркало Недели*. – № 8 (736). – 7-13 березня 2009.

6. *Олександр Аргат, Сергій Щекочіхін, 5 канал: 10.03.2009 21:34.*

7. *Дремін В.Н. Преступность и ее организованные формы как социальная практика // Информационное обеспечение противодействия организованной преступности: Сб. науч. статей / Под. ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дремينا. – Одесса: Феникс, 2003.*

Музыка А.А.

доктор юридичних наук, професор

ЧИ ІСНУЄ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА?

Задеклароване у назві виступу запитання є настільки злободенним, наскільки видається очевидним усвідомлення неможливості будь-що реформувати (чи створювати нове) без чіткого плану дій, розрахованого на певну перспективу. На жаль, доводиться констатувати відсутність в Україні кримінально-правової політики.

Не буде перебільшенням визнати, що сучасний *Кримінальний кодекс України* (далі – Кодекс) – це *негативний соціальний експеримент*. На користь такого висновку вказують перманентні зміни і доповнення до зазначеного кодифікаційного акта, котрі ніякою мірою не стосуються справжньої державної діяльності в галузі боротьби зі злочинністю.

І. Які доводи можуть свідчити про відсутність такої політики?

По-перше, кримінально-правові рішення у законодавчій сфері приймаються хаотично, нерідко з популістських мотивів, або з метою задоволення корпоративних інтересів. Все це створюється без врахування міжгалузевих зв'язків, притаманних системі права. Корективи до Кодексу зазвичай вносяться без необхідного наукового забезпечення (зокрема, без врахування даних судової статистики і тенденцій судової практики, які б свідчили про неефективність існуючих видів покарань і меж санкцій за відповідні злочини; за відсутності кримінально-правового та кримінологічного прогнозування наслідків прийняття того чи іншого закону).

Типовим прикладом нестабільності кримінального законодавства, правової невизначеності слугує державна діяльність у сфері протидії «наркотичним» злочинам. Від моменту набрання чинності Кодексом спостерігаємо таке «успадковане шарахання» законодавця: *пом'якшення відповідальності (2001 р.) – пом'якшення відповідальності (2003 р.) – посилення відповідальності (2003 р.) – пом'якшення відповідальності (2008 р.) – посилення відповідальності (2009 р.) – посилення відповідальності (2011 р.) – посилення відповідальності (2011 р.)* [1, с. 75].

По-друге, елементарний прояв зневаги до права яскраво ілюструє позиція законодавця, втілена в окремих новелах *Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.* (йдеться передусім про його некоректні положення стосовно запровадження інституту кримінальних проступків і поняття «кримінальне пра-

впорухнення», оскільки проігнорований предмет кримінально-правового регулювання, а найголовніше – Конституція України).

Можливо, такий стан речей задовольняє владу. І звідси, зокрема, запровадження на відомчому рівні, за «принципом доміно», термінології, що суперечить понятійному апарату Кодексу і навіть КПК України. Це, наприклад, зворотні-неологізми, що знаходимо у Положенні про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженому наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69: «предмети злочинної діяльності» – як при цьому розуміти не менш оригінальні слова «предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій» (ч. 1 ст. 98 КПК) і чому не виокремлюються, за цієї логікою, «предмети діяльності, пов'язаної з кримінальними проступками»? «продовжені кримінальні правопорушення» (поряд з тривалими і продовжуваними злочинами?); «стан алкогольного, наркотичного, психотропного або токсичного сп'яніння» (відповідно до законодавчого визначення наркоманія є наслідком зловживання наркотичним засобом або психотропною речовиною, а тому в цьому аспекті сп'яніння не може бути психотропним); «редагування відомостей Реєстру ... щодо перекваліфікації діянь з менш тяжких на більш тяжкі кримінальні правопорушення або з більш тяжких на менш тяжкі (ст. 12 КК України)» – хіба у зазначеній статті йдеться про такі правопорушення?

Можливо, у цьому зв'язку слід визнати хибним рішення про те, що Генеральна прокуратура України не належить до кола органів, акти яких підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України.

Отже, наразі поняття злочину у правозастосуванні ототожнено з поняттям «кримінальне правопорушення». Аналізоване Положення оперує, власне, цим зворотом, тобто у формах документів первинного обліку реєструється те, чого немає у Кодексі (хоча у двох випадках поняття «кримінальне правопорушення» вже проникло до нього – ч. 2 ст. 374 і ч. 1 ст. 426 КК України).

І ось тут, по-третє, слід пригадати давній борг законодавця чи Уряду стосовно розробки й затвердження державної Концепції кримінально-правової політики України.

Не в останню чергу, по-четверте, зазначений борг зумовлений відсутністю розгорнутої доктринальної платформи (брак належного масиву монографічних праць з проблем кримінально-правової політики), на якій можливо розбудувати відповідну Концепцію. Наявність трьох вітчизняних дисертацій за спеціальністю 12.00.08, присвячених дослідженню аналізованого феномена, – двох докторських (В.С. Зеленецький, П.Л. Фріс) і кандидатської (А.А. Митрофанов), об'єктивно не можуть вважатися достатнім науковим забезпеченням цієї важливої сфери державної діяльності.

По-п'яте, – найголовніше. Розробка подібної Концепції як окремого документа, відірваного від національної системи права, не слугуватиме оптимальному розвитку кримінального законодавства і практики його застосування. За такого підходу неминучими стануть прогалини, суперечності, колізії, дублювання у Кодексі, невиправдані обмеження чи розширення предмета правового регулювання (тобто його ігнорування) тієї чи іншої галузі законодавства. Отже, Кодекс має асоціюватися не стільки з кримінально-правовою, скільки з

правовою політикою держави. У цій справі є багаторічний, зважений досвід Казахстану [2].

А взагалі, беручи до уваги, що правова політика – це складова соціальної політики держави, варто прислухатися до виважених міркувань А.В. Наумова (мовою оригіналу): «Для того, чтобы Концепция была не метафорической, а реальной необходимо изменение (кардинальное) социальной политики Власти. Только почему то верится в это с трудом» [3].

II. Важливо також відповісти на запитання: *чому так легко змінити Кодекс, чому укорінилося таке легковажне ставлення до нього?*

На мою думку, це можна пояснити кількома обставинами.

По-перше, низький рівень правової і політичної культури парламентаріїв. Навіть не маючи юридичного фаху, цілком зрозумілою постає картина правової невизначеності у сфері вітчизняного законотворення, а звідси – і правозастосування (ми є свідками багатьох «мудрих» законодавчих новел і нікчемних судових рішень). Понад двадцять років маємо нещастя спостерігати дивне уявлення народних депутатів України про реальні можливості Кодексу. Зазвичай воно вирізняється гіперболізованим ставленням до предмета правового регулювання. Більшість із них вважає, що стабільність кримінального законодавства допустимо порушувати з будь-якого приводу. Це законодавство, на їх думку, – найефективніше (кримінально-правовими засобами можна успішно і швидко розв'язати будь-які соціальні проблеми: від економічних і службових – до приватних і моральних; або навіть і політичних). Водночас і породжена думка про те, що найкращим видом покарання є позбавлення волі, цей висновок формує і судова практика (вітчизняне «тюремне населення», як свідчить аналіз даних про злочинність та судимість в Україні за 1992–2009 рр., становить 62,5% від загальної кількості усіх засуджених [4, с. 178]).

Вважається також – це законодавство є найміцнішим (воно здатне витримати будь-які внутрішні потрясіння). Верховна Рада України може «пишатися», зокрема, нормами про відповідальність за викрадення шляхом демонтажу «дроту» (ст. 188, виключена із Кодексу), умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства – наприклад, каналізаційних люків, решіток (ст. 270-1). Серед новітніх здобутків законодавця – доповнення Кодексу ст. 381-1 «Невиконання слідчим вказівок прокурора». Наведений перелік можна продовжувати. Поява подібних заборон ілюструє наявність волюнтаризму в законотворчій діяльності.

По-друге, вважається, що зміни до Кодексу не тягнуть за собою фінансових затрат. Про це, як правило, пишуть у пояснювальних записках до відповідних законопроектів (а чому не беруться до уваги витрачання на етапі розробки дивних проектів і прийняття відповідних законів, а також витрати під час навчання і підвищення кваліфікації спеціалістів?).

По-третє, побутує думка, що зміни до Кодексу не торкаються більшості населення, тобто законслухняних громадян; ці зміни ніби не здатні породжувати кримінально-правові ризики для громадян в аспекті порушень гарантованих Основним Законом України прав і свобод людини і громадянина. І порівняно, наприклад, з новелами «чорнобильського» або пенсійного законодавства, які зачі-

пають інтереси багатьох чи більшості співвітчизників та спроможні наповнити людей протестом і «вивести» їх на вулицю, зміни кримінального законодавства безпосередньо (чи навіть опосередковано) не впливають на кожного із нас. Це – помилкове судження. За простим арифметичним підрахунком, удоводж життя однієї людини (візьмемо 65 років) приблизно кожен третій наш співвітчизник набуває статусу засудженого або потерпілого від злочину (у 1996 р. було засуджено 242124 особи). А якщо взяти до уваги латентний характер багатьох злочинів та кількість громадян – членів сімей засуджених і потерпілих, вимушено втягнутих в орбіту кримінально-правових відносин, стане зрозумілим значення кримінального законодавства для кожного і всіх. Пам'ятаймо: лише у 1937 р. в Радянському Союзі було розстріляно 353074 людини, тобто майже по 1 тис. щодня! [5].

Останнім часом люди стали активно реагувати на вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; окремі рішення судів викликають невдоволення і спонукають протести громадян. Тобто, можливо, стихійно формується своєрідний громадський контроль над судовою системою. Така ситуація – не на користь останньої і свідчить про «хворобу» судової влади.

III. *Отже, що робити? (без претензій на винахід).*

Загалом квазіполітика кримінально-правового спрямування є «заручницею» вітчизняної практики статистичного обліку злочинності (зокрема, відсутність державного контролю за діяльністю МВС України у цій сфері, брак офіційного аналізу тенденцій та закономірностей злочинності в Україні, неабиякі ускладнення, пов'язані із запровадженням Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також зумовлені іншими новелами у зв'язку з набранням чинності КПК України 2012 р.).

Давно і гостро постала кадрова проблема слідчих підрозділів, їх штатна чисельність є недостатньою. Зокрема, у Київській області навантаження в окремих слідчих відділах органів внутрішніх справ становить близько 800 «живих» кримінальних проваджень на 9-х спеціалістів. При цьому рівень кваліфікації останніх – неймовірно низький: 6 із них працюють менше року, 4 – бакалаври.

Той підхід до справи (перековка Кодексу), який зараз намагається реалізувати влада у зв'язку із запровадженням інституту кримінальних проступків, є науково незрілим, несистемним і матиме відповідний результат. На мою думку, НАПРН України могла б ініціювати розробку саме такого документа – Концепції (стратегії) правової політики України на десятирічний період, а на її базі – галузевих концепцій, зокрема Концепції кримінально-правової політики (чи навіть – кримінальної політики), котра стала б підґрунтям для розробки Концепції вдосконалення Кодексу.

Для обговорення наведу кілька пропозицій. До Кодексу щороку вноситься безліч коректив. Так, у 2009 р. це робилося аж 18 разів! З огляду на їх зміст подібну практику можна назвати шкідливим втручанням у систему Кодексу. З метою мінімізації продукування кримінально-правових ризиків на стадії правотворчості пропоную на законодавчому рівні запровадити такі правила:

1) прийняття Кодексу, а також внесення змін і доповнень до нього має здійснюватися у спосіб, що передбачений для подібних процедур стосовно Ос-

нового Закону України, – тобто це може відбутися, зокрема, за наявності конституційної більшості голосів (таку практику, до речі, варто запровадити для можливих корегувань будь-яких вітчизняних кодексів);

2) внесення змін і доповнень до Кодексу є допустимим після спливу 3-х років після набрання цим Кодексом чинності; у подальшому внесення змін до Кодексу допускається не частіше одного разу на рік;

3) прийняттю законодавчого рішення про встановлення чи посилення кримінальної відповідальності має передувати розгляд відповідного законопроекту в Конституційному Суді України щодо його конституційності; в Основному Законі України доцільно закріпити відповідне положення, яке поклало б край довільному встановленню кримінально-правових заборон;

4) проект закону і, звісно, прийнятий закон про внесення змін і доповнень до Кодексу, у своїй назві має містити відповідне положення про його спрямованість – про пом'якшення чи посилення кримінальної відповідальності;

5) ініціатори законопроектів мають долучати до них докладний коментар положень гіпотетичних законів;

6) висновки Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо проектів кримінально-правового змісту, якщо їх не сприймає більшість народних депутатів України, мають бути офіційно спростовані (наприклад, відповідним профільним комітетом) з належним обґрунтуванням такої позиції;

7) результати участі науковців, інших спеціалістів у процесі офіційного обговорення законопроектів про внесення змін чи доповнень до КК України, мають одержати офіційну оцінку того ж таки Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, профільних комітетів Верховної Ради України.

Всі ці пропозиції мали б знайти своє відображення у довгоочікуваному «законі про закони» (законі про нормативно-правові акти).

Доволі актуальною видається проблема (ми, звісно, усвідомлюємо нереальність її втілення – це, так би мовити, кримінально-правова фантастика) наукової розробки і нормативного врегулювання питання про відповідальність народних депутатів за прийняття законів, що є відверто недолугими, порушують систему Кодексу, містять інші кримінально-правові ризики.

З огляду на такий стан вважаю за доцільне ввести до наукового обігу «*принцип кримінально-правової спроможності*» і відповідно до нього на стадії розробки і прийняття кримінальних законів визначати їх потенціал крізь призму можливостей реалізації тих чи інших норм (положень) у процесі досудового розслідування і в судовій практиці. Аналогічним може бути принцип кримінально-процесуальної спроможності, а загалом – принцип правової спроможності.

Насамкінець, доречним буде привернути увагу до громадянської позиції наших колег-росіян, які відповідними публікаціями гуртом, єдиним фронтом систематично реагують на законодавчі нісенітниці. А ми здатні на це?

І. Музичко А.А., Горюх О.П. *Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія.* – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 404 с.

2. См.: *Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда.* – 2009. – 27 августа.

3. Наумов А.В. *О реальности научной концепции уголовной политики [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://криминологи.рф/blog/2053.html#cut>

4. Кулик О.Г. *Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія.* – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.

5. *Сталинские палачи-рекордсмены [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://itolk.ru/?p=15741>

Навроцький В.О.

доктор юридичних наук, професор

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ МІЖ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ТА ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЗАЯВ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ, У ЯКИХ ПРИЙНЯТЕ РІШЕННЯ ЄСПЛ

Після прийняття рішення Європейським судом з прав людини (далі ЄСПЛ), у якому констатується порушення прав заявника, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, зацікавлені особи зазвичай не задовольняються лише матеріальним відшкодуванням з боку держави, але й вимагають перегляду несправедливого судового рішення. Такий перегляд здійснюється з підстав та в порядку, визначеному Законом України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання в Україні рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та КПК України. Недостатня чіткість законодавчих формулювань, які стосуються процедури звернення за переглядом рішень українських судів, породжує невизначеність при вирішенні відповідних питань. Зокрема, дискусійним є розмежування повноважень між Верховним Судом України (далі - ВСУ) та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі - ВССУ), кожен з яких має певні функції щодо перегляду справ вказаної категорії. Цей спір є частиною більш загальної дискусії щодо місця та ролі кожного з цих органів у правовій системі України.

Позиція ВССУ з питань розмежування повноважень між цим цим органом та ВСУ щодо розгляду звернень осіб, на користь яких винесені рішення ЄСПЛ, виражена у запиті членам Науково-консультативної ради (вих. №223-122/04-13 від 22.01.2013). Ставлячи питання, ВССУ водночас висловлює і свій підхід, який потребує наукового аналізу.

Так, у вказаному запиті (с.6 абз. 1-2) допускається наявність ситуації, коли «у справі наявні ознаки порушення норм матеріального права, а також щодо цієї норми КК існує ухвала ВСУ про відмову у задоволенні заяви по іншому рішенню ЄСПЛ, допуск до провадження у якій відбувся раніше, у зв'язку з правильним застосуванням судом касаційної інстанції норми закону про кримінальну відповідальність» (тут і далі курсивом виділені цитати з запиту ВССУ). У запиті

висловлюється позиція, згідно якої колегія суддів ВССУ повинна відмовити у допуску до провадження у ВСУ такої справи.

З таким висновком погодитися не може, оскільки:

1) ухвала ВСУ існує не щодо норми КК, а щодо справи. ВСУ не уповноважений здійснювати загальнообов'язкове тлумачення правових норм – це прерогатива все ж таки Конституційного Суду України, а аж ніяк не правозастосовних органів. Відповідно, судове тлумачення – це не нормативне, а казуальне, яке стосується лише конкретного випадку правозастосування;

2) те, чи співпадають ознаки справи (які стосуються правильності застосування норм матеріального кримінального права), щодо якої винесене рішення та справи, відносно якої вирішується питання про допуск її до розгляду Верховним Судом України, можливе лише в ході судового розгляду такої справи. І, аж ніяк, не при вирішенні питання про можливість її допуску, що здійснюється в іншому порядку, ніж, власне, судовий розгляд;

3) питання про те, чи співпадають ознаки справ, може вирішити лише Верховний Суд України, який розглядає першу справу. Врешті-решт, навіть зовнішнє співпадіння ознак справ, не свідчить про повну тотожність їх юридично значущих ознак. Адже абсолютно однакових справ не існує і, виходячи з азбучних положень філософії, не може існувати. Практика ЄСПЛ свідчить, що цей орган неодноразово приймає різні рішення у справах, які на перший погляд, видаються однаковими. Тим більше про це свідчить вітчизняна практика правозастосування;

4) визнання відсутності порушень при застосуванні норм матеріального кримінального права щодо однієї кримінальної справи, свого часу розглянутої судами України та рішення щодо якої прийняте ЄСПЛ, зовсім не означає, що таких порушень не буде допущено при розгляді іншої справи (нібито аналогічної). Виявити наявність чи відсутність таких порушень можна лише при розгляді справи;

5) ЄСПЛ (і це жодним чином не можна ігнорувати) не оцінює «правильність» чи «неправильність» застосування норм матеріального та процесуального законодавства національними правозастосовними органами. Він оцінює наявність чи відсутність порушення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод щодо заявника. І якщо вже ЄСПЛ констатував наявність таких порушень, то вищі судові органи України повинні розглянути відповідну справу під кутом зору виявлених порушень. Пошук підстав для недопущення справи для розгляду ВСУ, як на мене – це не що інше, як умисне невиконання службовою особою рішення ЄСПЛ, що передбачене ч.3 ст.382 КК України;

6) намагання обґрунтувати можливість відмовити у допуску справи до її перегляду ВСУ посиланням на ч.1 ст.458 КПК України 2012 р. видається у цьому випадку неправомірним з огляду на те, що вказана норма стосується застосування судами України положень матеріального та процесуального кримінального законодавства при розгляді інших кримінальних справ, а не виступає засобом обмеження кола справ, які повинен розглядати сам ВСУ. Викладене в цьому запиті припущення, що «допуск справи до провадження ВСУ матиме наслідком відмову у задоволенні заяви про перегляд судового рішення з посиланням на ви-

сновки ВСУ» неприйнятний, оскільки ніхто, крім Верховного Суду України не вправі приймати відповідні рішення та випереджувати його своїми приниженнями, тим самим позбавляти ВСУ можливості висловити свою позицію по суті справи.

З огляду на наведене, вважаю, що прецедентна практика Верховного Суду України щодо перегляду справ після рішень ЄСПЛ, в яких констатовано порушення прав, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, не може обмежувати направлення нових справ на розгляд цього ж суду.

Ще одне з положень, на якому варто зупинитися стосується того, що «*щодо розгляду відповідної справи у ВСУ немає однозначної впевненості у відновленні порушених прав заявника, оскільки ВСУ може визнати, що норма матеріального права у цій справі застосована правильно*». На цій підставі вказується, що «перегляд такої справи (провадження) повинен здійснювати ВССУ» (с.7).

Знову ж таки, висловлюється думка, згідно якої на етапі вирішення питання про допуск справи до його розгляду можна прогнозувати результати розгляду. Тобто, питання, які є прерогативою ВСУ і які можуть бути вирішені з дотриманням встановленої для цього процесуальної форми, намагаються перенести на попередню стадію, якою «відає» інший орган – ВССУ. Погодитися з таким підходом не може з врахуванням положень, висловлених вище. Ще раз наголосую, що обмежувати доступ справи до її перегляду ВСУ через якісь припущення чи прогнози не вважаю допустимим.

Повторюю, що ЄСПЛ не констатує порушення норм національного законодавства, він визначає наявність чи відсутність порушень відповідної Конвенції. Якщо ж такі порушення мають місце, то я не уявляю ситуації, коли при цьому не було б неправильного застосування кримінально-правових норм і, відповідно, підстави для розгляду справи ВСУ.

Заслугує окремого аналізу ще й за якої «у випадках, коли положення КПК України 2012 р. не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені у ч.1 ст.7 КПК України, зокрема і принцип верховенства права, тому, вважасмо у розглянутому випадку перевага надається встановленим порушенням норм процесуального права» (с.8, абз.2).

У зв'язку з цим варто зазначити таке:

1) загальні засади кримінального провадження застосовуються завжди, а не лише тоді, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження. На те вони і є загальними, а не виступають якимось запасним варіантом, порятунком при відсутності чи нечіткості норми;

2) принцип верховенства права зовсім не передбачає надання переваги нормам однієї галузі законодавства над нормами іншої галузі. Тим більше, процесуальним нормам над нормами матеріально-правовими. У багатьох державах, насамперед тих, звідки походить цей принцип, коли говорять «кримінальне право» мають на увазі водночас і матеріальне право і процес, у США та Англії взагалі немає КПК (що, не перешкоджало їм надавати сприяння Україні у реформуванні кримінального процесу). Верховенство права має дещо глибший

(і, водночас, простіший) зміст. Зокрема, надання пріоритету правам людини над правами держави щодо аналізованого випадку означає таке: якщо держава не спромоглася чітко регламентувати порядок перегляду судових рішень, при постановленні яких порушені права людини, недолугими законами надала відповідні повноваження двом вищими судовим інстанціям, то потерпілий від цього страдати не повинен. Врешті-решт, загальновизнаною є неприпустимість спорів про підсудність. Тому, виходячи з цього аспекту принципу верховенства права, переглядати справу після негативного для держави рішення ЄСПЛ повинен той суд, який може краще відновити права потерпілого;

3) багато поколінь вітчизняних юристів виховані на відомій аксіомі, згідно якої процес є формою життя матеріального права. Відповідно, кримінально-процесуальні норми, їх правильне застосування не є самоцінністю, а мають значення лише як засіб правильного застосування матеріально-правових норм. Виходячи з цього, не можна ставити питання про те, що відновлення порушення норм процесуального права більш відповідає принципу верховенства права, ніж відновлення порушення норм матеріального права;

4) реалізація пропозиції про те, що у таких випадках справу має розглядати ВССУ веде не до утвердження принципу верховенства права, а до його порушення. Адже, констатація наявності процесуальних порушень, навіть відновлення прав потерпілого у цій частині не веде до відновлення права на справедливість у його істинному розумінні. Верховенство права також (а, скоріше, насамперед) передбачає, що буде прийняте правильне рішення по суті, а не лише бездоганне з точки зору дотримання процесуальної форми. Таке рішення, з огляду на те, що за чинним законодавством реагування на порушення матеріально-правові у компетенції ВСУ, може прийняти лише цей суд.

5) посилення на конкретне рішення ЄСПЛ (у справі «Добертген проти Франції») наскільки цікаве, настільки і має край опосередковане відношення до вирішення питання, яке розглядається. Це рішення мав би враховувати законодавець України, а не окремий орган, хоча б і вищий суд. Адже, з таким саме успіхом на вказане рішення міг би послатися і ВСУ, обґрунтовуючи, що саме він повинен розглядати такі справи.

У запиті ВССУ містилися і конкретні запитання членам Наукового-консультативної ради ВССУ. У зв'язку з відповіддю на них не можна не зазначити, що прогалини і суперечності закону можуть бути усунуті лише через внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів. Шляхом тлумачення можна з'ясувати дійсний зміст чинних правових норм, а не встановлювати нові. Тим більше, що ст.1 КПК України чітко і однозначно вказує, який закон визначає порядок кримінального провадження та з чого складається кримінальне процесуальне законодавство України. При виявленні суперечностей між нормами різних законів (зокрема, між КПК та Законом України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») чи колізій всередині одного й того ж нормативно-правового акта, немає іншого шляху, як звертатися до Конституційного Суду України.

Разом із тим, відповіді ж на ці конкретні питання дозволяють викристалізувати власну позицію з приводу розмежування повноважень між ВСУ та ВССУ. Вона наступна.

1. Звертатися до загальних засад кримінального провадження (зокрема, до принципу верховенства права) для вирішення питань розмежування повноважень між ВССУ та ВСУ немає ні потреби, ні можливості. Принаймні, не суд - той чи інший - може обґрунтувати свої притязання на розгляд справ певної категорії тим, що він краще забезпечить верховенство права. Такого роду аргументи прийнятні для заявників, а не державних органів, кожний із яких зобов'язаний керуватися засадами верховенства права. За своєю стимологією «верховенство права» означає не що інше, як вищість права людини над правом держави, а не зверхність прав одного державного органу над іншим.

2. Особа, щодо якої ЄСПЛ констатував порушення її прав, сама обирає спосіб захисту її прав. Разом із тим, звертається окремо з заявою про відновлення порушених матеріальних та заявою щодо допущених процесуальних порушень неприйнятно. Адже, таким чином єдина справа, в якій допущені порушення, сукупність яких оцінена як порушення певного положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, буде дробитися на дві. Загальновідомо, що в Україні виділення певних епізодів в окремі провадження - один із способів приховати дійсний масштаб допущених порушень. Точно так буде і у випадку запровадження вказаного «механізму».

3. Частина 1 ст.125 Конституції України аж ніяк не перешкоджає дотриманню прав і свобод людини і громадянина у вказаній ситуації. Адже тут маємо справу не з касаційним переглядом (яке дійсно є прерогативою вищих судів), а з переглядом справи в порядку, який до касаційного не відноситься.

4. При порушенні норм і матеріального і процесуального права кримінальна справа повинна бути допущена до розгляду ВСУ. Відсутність у нього повноважень щодо аналізу порушень процесуального права не перешкоджає розгляду справи та винесенню рішення по суті (мені не довелося бачити рішень ЄСПЛ, де б констатувалися лише процесуальні недоліки і тільки б це послужило підставою для констатації порушень Конвенції. Тобто, ВСУ за наявності відповідного рішення ЄСПЛ, зобов'язаний приймати рішення по матеріально-правовій суті справи). У ч.2 ст.455 КПК України закріплені положення, які є сприятливими для заявника, ніж передбачені Законом України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» - зокрема, ВСУ може сам змінити судові рішення і ухвалити нове, не направляючи його на новий розгляд. Право ж заявника на повторний розгляд його справи судом є не самоцілля, а лише засобом відновлення раніше порушених прав. Це право не буде порушено, якщо ВСУ сам усуне раніше допущені порушення.

Орловська Н.А.

доктор юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ САНКЦІЙ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Формування сучасної кримінально-правової політики України, що передбачає виокремлення та аналіз кримінально-правових засобів протидії злочинності, має враховувати модерновий підхід до оцінки можливостей кримінального закону. Останній не має переоцінюватися та втілювати в собі правову систему в цілому, презентуючи державницьку репресію задля вирішення найважливіших соціальних завдань. Кримінальний закон виступає на сьогодні найбільш задіяним, але далеко не найефективнішим інструментом обмеження кримінальної активності.

Зокрема, підкреслюється, що ефективна політика боротьби зі злочинністю повинна бути реалістичною, відповідно до цього мають усвідомлюватися межі ефективності й усталених кримінально-правових засобів впливу та модифікації поведінки. У першу чергу, це стосується покарання, що простежується в дискусії щодо ефективності покарання як такого, відлунням чого є фахові суперечки щодо системи покарання, основних та додаткових покарань, тих розмірів покарань, які передбачені не лише в санкціях норм Особливої частини, але й у тих межах, що визначені законодавцем у положеннях Загальної частини КК.

Але можливий і більш широкий підхід, який передбачає критичний погляд на кримінально-правову репресію як таку. Свого часу А.Е. Жалінський зазначив, що немає будь-яких однозначних даних про соціальну «прийнятність» такої репресії, тобто про те, з яким обсягом обмеження прав та свобод людини реально погоджується суспільство та на що воно готове дозволити витратити ресурси [1; С.22]. Іншими словами, дискусія про легітимізацію репресії в кримінальному законі лише набирає обертів.

Відповідно до цього погляд на санкцію винятково як на несприятливий наслідок (захід впливу, що тягне несприятливі наслідки) потребує перегляду, адже засоби соціального контролю не повинні асоціюватися винятково із примусом. Сучасний світ перейшов до розуміння права як засобу та результату соціального компромісу. Це й дає можливість визнати наявність заохочувальних санкцій взагалі, та в кримінально-правовому сенсі, зокрема.

Часто заохочування в кримінальному праві ототожнюється зі стимулюванням. Однак стимул можна розуміти і як будь-які засоби, що спонукають до поведінки, яка вимагається. Іншими словами, це родове поняття для покарання та заохочення [2; С.46].

На наш погляд, цей підхід, що є загалом прийнятним, може бути дещо уточнений.

По-перше, погляд на «покарання» та «заохочення» як на пару, елементи якої виключають один одного, є дещо схематичним, адже «покарання» варто протиставляти, умовно кажучи, «непокаранню». Тільки в такому випадку витримуються закони формальної логіки щодо охоплення всіх можливих елементів сис-

теми. Однак доцільно звернути увагу на дещо інше протиставлення - «примус - заохочення». У цій парі два елементи протистоять один одному за своєю суттю. При цьому й примус, і заохочення стимулюють певну поведінку.

По-друге, «примус» та «заохочення» можуть розглядатися і як засоби впливу держави на поведінку з метою її впорядкування, і як характеристика специфічних заходів. У цьому сенсі спосіб правового регулювання виступає первинним щодо визначення заходів, адже останні не можуть суперечити логіці правового впорядкування суспільних відносин.

Щодо кримінально-правових засобів протидії злочинності в контексті кримінально-правової політики, видається, що проблематика заохочувальних санкцій безпосередньо відбиває доцільність представленого погляду на розуміння стимулювання, де заохочення виступає як самостійний засіб модифікації поведінки, яка має кримінально-правове значення. Відповідно до цього сучасний підхід до заохочувальної санкції передбачає її розуміння як елементу кримінально-правової норми, який саме й стимулює належну поведінку.

Зрозуміло, що тут виникає питання про те, яку поведінку покликані стимулювати заохочувальні санкції. Як видається, відповідь на це питання пов'язана не зі способами кримінально-правового регулювання.

Заохочення як спосіб регулювання передбачає, що для актуалізації стимулюючого процесу та задоволення конкретного інтересу особи необхідно втримати в певних межах її інші конкуруючі інтереси. Обмеження виступають тут у ролі гарантій здійснення правового стимулу, входять у стимулюючий процес, і носять позитивний характер, тому що діють, не загрожуючи, а обіцяючи [3; С.53].

Акцент при розгляді кримінально-правового стимулювання робиться, у першу чергу, на суспільно корисну поведінку, а не на мотивацію особи [4; С.12]. Зокрема, як зазначає А. В. Сумачов, для постраждалої сторони не є суттєвим, з яких спонукань винний відшкодовує збитки або загладжує шкоду, важливо, щоб шкідливі для постраждалого наслідки були усунуті [5; С.196].

Однак крім вимог, спрямованих на безпосереднє залагодження кримінально-правового конфлікту, кримінальний закон може передбачати можливості кримінально-правового стимулювання шляхом заохочення відповідальної поведінки суб'єкта злочину поза контекстом усунення або відшкодування шкоди, заподіяної діянням. Наприклад, саме таке стимулювання мається на увазі законодавцем, коли йдеться про вимоги, що висуваються до особи, яка звільняється від покарання (ч.4 ст.74 КК України).

У цьому сенсі поведінкою особи, стимулювання якої здійснюється заохочувальною кримінально-правовою санкцією, виступає сукупність дій із виконання тих вимог норми кримінального закону, що висуваються до посткримінальної поведінки індивіда. Тільки в цьому випадку можуть бути реалізовані заохочувальні кримінально-правові заходи, які входять до змісту санкцій та являють собою усунення кримінально-правових обмежень та обтяжень (у сенсі встановлених законом обмежень певних прав та свобод) «в обмін» на сумлінне виконання особою відповідних вимог закону.

Слід розмежовувати кримінально-правове заохочення та такі способи кримінально-правового регулювання як зобов'язання та уповноваження.

Специфіка позитивного зобов'язання та уповноваження (що акцентує увагу на суб'єктивних правах) як способів кримінально-правового регулювання обумовлюється тим, що дотримання правил поведінки, зафіксованих у відповідних нормативних положеннях, забезпечується санкціями кримінально-правових заборонних норм. Кримінально-правове регулювання тут фактично передбачає два шари: первинний – позитивне регулювання, вторинний – регулювання шляхом встановлення кримінально-правової заборони. При цьому, як видається, кримінально-правова заборона пов'язана з недопущенням лише найістотніших порушень правил поведінки, які містяться в нормах, що зобов'язують та уповноважують.

Прикладом цього можуть служити норми, передбачені розділом VIII загальної частини КК України «Обставини, що виключають злочинність діяння».

Як зазначає М.І. Хавронюк, у цьому розділі фактично передбачені три групи обставин, які виключають злочинність діяння (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка вчинила злочин, виправданий ризик тощо); тягнуть кримінальну відповідальність на загальних підставах (наприклад, виконання злочинного наказу, ризик, який не є виправданим); пом'якшують кримінальну відповідальність (виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації за певних умов, перевищення меж необхідної оборони тощо) [6; с. 127].

Однак думається, що, наділяючи суб'єктивними правами, формулюючи позитивні юридичні обов'язки, а також надаючи можливості для використання державно-владних повноважень, законодавець одночасно встановлює кримінально-правові заборони, пов'язані з варіантами найбільш істотного перевищення цих прав, повноважень (наприклад, ст.ст. 118, 124 КК України). У цьому випадку на галузевому рівні проявляється органічний зв'язок юридичних заборон та заохочень, адже за своєю юридичною сутністю заборони мають діяти разом із заохоченнями.

Відповідно до цього, як видається, є сенс чітко розмежовувати зобов'язуючі й уповноважуючі норми та норми заохочувальні. При цьому якщо для зобов'язуючих та уповноважуючих норм належність поведінки, яка стимулюється кримінально-правовою санкцією, пов'язана з дотриманням кримінально-правової заборони, то для заохочувальних – зі стимулюванням позитивної посткримінальної поведінки.

Таким чином, як видається, для вирішення завдань сучасної кримінально-правової політики є доцільним визнання доречності заохочення в кримінальному праві. Це не протирічить ані вченню про способи правового регулювання, ані методологічному підходу до класифікації видів кримінально-правового впливу. Розуміння ж санкції як частини норми, яка покликана забезпечити виконання положень диспозиції, тобто стимулювати належну поведінку, дає змогу говорити про наявність заохочувальних кримінально-правових санкцій, адже заохочувальна норма має мати структуру, яка не може відрізнитися від структури будь-якої іншої норми в кримінальному праві.

Заохочувальні санкції виступають як прямий наслідок функціонування соціальної системи, яка орієнтована на підтримку свого балансу, на вирішення

соціальних завдань не за будь-яку ціну, а з урахуванням доцільності застосування певних заходів. Їх наявність не означає капітуляцію держави перед кримінальним елементом, але підкреслює значення, зокрема, принципів доцільності, гуманізму, економічної обумовленості в кримінально-правовій сфері, що є велими значущим для підвищення ефективності кримінально-правової політики на сучасному етапі.

1. Жалинский А. О современном состоянии уголовно-правовой науки // Уголовное право. – 2005. №1. – С.21-24.
2. Уголовное право России: Общая часть: Учебник / Под ред. Н.М.Кропачева, Б.В.Волженкина, В.В.Орехова. – СПб: Изд. Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Изд-во юрид. фак. С.-Петерб. гос.ун-та, 2006. – 1064 с.
3. Малько А.В. Стимуль и ограничения в праве. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2005. – 250 с.
4. Хлистова Н.Б. Заохочення суспільно корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08/Академія адвокатури України. – К., 2008. – 22 с.
5. Сумачев А.В. Публичность и диспозитивность в уголовном праве: Монография. – М.: Изд. группа «Юрист», 2003. – 331 с.
6. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.08 /Львів. держ. ун-т внутрішн. справ. – К., 2007. – 557 с.

Панов М.І.

доктор юридичних наук, професор

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Кримінально-правова політика розглядається більшістю фахівців як один із напрямів кримінальної політики, до якої відносять також кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу, кримінологічну види політик. В сукупності вони свідчать про ті базисні організаційні і правові та інші заходи, що здійснюються державою і суспільством для забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю, всебічного захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, держави і суспільства від злочинних посягань, попередження злочинів та усунення причин, що їх породжують. Проте, серед цих заходів домінує і визначальне значення має кримінальне законодавство, яке встановлює – які суспільно небезпечні діяння визнаються державою злочинами і які покарання підлягають застосуванню за їх вчинення. Отже, кримінальне законодавство, виконуючи найважливіші охоронну, загальнопрофилактичну і виховну функції є нормативно-правовою основою діяльності органів кримінальної юстиції (дізнання, досудового слідства і суду), органів пенітенціарної системи, інших державних і громадських організацій, покликаних реалізовувати приписи норм кримінального права про кримінальну відповідальність щодо осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння, визнані злочинами.

Видається, що кримінальне законодавство складає основу (ядро) кримінально-правової політики, багато в чому визначає зміст і сутність останньої, форми і методи її реалізації. В той же час, найбільш суттєвою характеристикою кримінального законодавства, зміст якого складають норми кримінального права, є те, що воно встановлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, що відносяться до категорії «злочин». Саме кримінальна відповідальність відображає державно-владний характер і специфіку норм кримінального права. Не випадково її досить часто розглядають як негативну реакцію держави щодо осіб, які вчинили злочини і на цій підставі визнають державно-правовий примус у формі покарання змістом кримінальної відповідальності. Ось чому аналіз кримінальної відповідальності, з'ясування основних і істотних її рис і принципів, у тому числі і диференціації, дозволяє більш поглиблено з'ясувати сутність, мету і завдання кримінально-правової політики.

Кримінальна відповідальність є універсальною категорією кримінального права, оскільки має наскрізний характер і, так би мовити, «пронизує» майже всі інститути як Загальної, так і Особливої частини. Не випадково розділ II Загальної частини Кримінального кодексу України (далі КК), який має базове та відправне значення для кримінального законодавства, має назву «Закон про кримінальну відповідальність», а в розділі IX містяться норми, які регулюють питання звільнення від кримінальної відповідальності. В розділах «Покарання та його види» (X), «Призначення покарання» (XI), «Звільнення від покарання та його відбування» (XII), «Судимість» (XIII), та інших фактично містяться норми, які передбачають різні форми, види і етапи реалізації кримінальної відповідальності. Врешті-решт, норми Особливої частини КК, закріплені у відповідних її статтях (частинах статей), встановлюють кримінальну відповідальність за конкретні види злочинів, шляхом визначення того, що вказані в них суспільно небезпечні діяння є злочинами і передбачають за них покарання, що підлягають застосуванню до осіб, які їх вчинили. Отже ця категорія має, безперечно, фундаментальне значення в кримінальному праві і, тому, займає особливе місце в понятійному ряду її категорій: «кримінальний закон» («закон про кримінальну відповідальність»), «злочин», «склад злочину», «кримінальна відповідальність», «кримінально-правове правовідношення», «звільнення від кримінальної відповідальності», «покарання», «призначення покарання», «звільнення від покарання і його відбування», поняття конкретних видів злочинів, за які в нормах Особливої частини КК встановлено кримінальну відповідальність.

Підпорядкованими категоріями цього ряду, і в той же час тісно пов'язаними з ними, потрібно визнати також і такі категорії (поняття) кримінального права, як «криміналізація» і «пеналізація» суспільно небезпечних діянь, «законодавча техніка кримінального права» тощо. Причому всі вказані категорії органічно пов'язані між собою (що обумовлено в кінцевому рахунку предметом правового регулювання кримінального права), істотним чином впливають одна на одну, і тому є логічно узгодженою системою. З цього випливає, що при встановленні обсягу і змісту кожної із цих категорій, вони повинні аналізуватися, з точки зору системного підходу, як такі, що знаходяться в органічному зв'язку та взаємоза-

лежності і тому, безумовно, не можуть розглядатися відособлено і інтерпретуватися довільно, відносно до змісту суміжних категорій (понять).

Легального (нормативно-правового) визначення категорії «кримінальна відповідальність» чинне кримінальне законодавство не містить. Доктринальні ж визначення цієї категорії істотно різняться. Одні науковці розглядають кримінальну відповідальність, як реалізацію санкції кримінально-правової норми і тим самим фактично ототожнюють її з покаранням. Інші зв'язують її із засудженням особи вироком суду за вчинений злочин з призначенням покарання або без нього. Іноді стверджують, що кримінальна відповідальність – це вимушене визнання особою, яка вчинила злочин, державного засудження (осуду), а також передбачених КК обмежень прав і свобод особистого майнового або іншого характеру, які накладаються на винного спеціальними уповноваженими органами держави.

Досить часто кримінальну відповідальність визначають, як юридичний обов'язок особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що згідно закону визнається злочином, підлягати дії кримінального закону, тобто, піддатися з боку держави негативній оцінці в обвинувальному вироку суду за вчинення злочину і зазнати державно-правовий примус (покарання) у вигляді позбавлень і обмежень прав і свобод особистого, майнового або іншого характеру. Даний підхід є більш переконливішим, оскільки надає можливість більш повно і глибоко з'ясувати сутність і зміст категорії «кримінальна відповідальність» і розглянути проблеми її диференціації. Безумовно, державно-правовий примус (покарання) входить до змісту кримінальної відповідальності і виступає його основоположним елементом. Проте цей примус, що полягає в обмеженнях прав і свобод людини, носить не абсолютний, а обмежений (законом і вироком суду) і не постійний (навіть при довічному позбавленні волі за осудженим залишається право на помилування), а тимчасовий характер. При цьому державний примус не вичерпує кримінальної відповідальності і не є тотожним їй, оскільки така відповідальність можлива і без застосування покарання, наприклад, у разі звільнення від нього за вироком суду на підставі ч. 4. ст. 74 КК. Тому трактування кримінальної відповідальності лише як державного примусу, тобто обмеження прав і свобод особи, що вчинила злочин (вельми поширена позиція в літературі), без необхідних підстав звужує (обмежує) це поняття, фактично зводить його лише до змісту санкції закону про кримінальну відповідальність і покарання, передбаченого в ній, і тому не може бути, у зв'язку з цим, покладеним в основу трактування низки інститутів кримінального права, пов'язаних з інститутом кримінальної відповідальності, і тим більше похідними від нього (наприклад, інститут давності притягнення до кримінальної відповідальності – ст. 49 КК, звільнення від кримінальної відповідальності – ст.ст. 44-48 КК).

Підхід до визначення кримінальної відповідальності як до юридичного обов'язку особи, що вчинює злочин, підлягати дії кримінального закону, тобто піддатися негативній оцінці з боку держави і зазнати заходів державного примусу, дає можливість акцентувати увагу на двох її атрибутивних властивостях (сторонах), які знаходяться в діалектичній єдності: у «ретроспективному» («негативному»), тобто реальному застосуванні до певної (конкретної) особи, яка

вчинила злочин, засобів державного примусу (покарання), передбаченого законом, і «перспективному» (або «ультра-активному») - юридичному обов'язку осіб, які вчинюють або схильні до вчинення злочину, підлягати дії кримінального закону. У останньому випадку обов'язок щодо кримінальної відповідальності адресований невизначеному колу осіб і діє, так би мовити – «на випередження», – позитивно (в цілому) впливаючи на поведінку осіб, схильних до вчинення злочинів, шляхом формування у них мотивів утримання від таких вчинків під загрозою застосування покарання. Причому, і в першому і в другому випадках кримінальна відповідальність завжди пов'язана з кримінально-правовою нормою, що становить зміст кримінального закону, який набрав чинності силу та діє в часі і в просторі. Таким чином, кримінальну відповідальність слід розглядати, по-перше, як державно владне веління (і рішення) щодо визнання в законі про кримінальну відповідальність певного кола суспільно-небезпечних діянь злочинами (обсяг криміналізації) і, по-друге, як встановлену в законі міру державного примусу у формі покарання, що підлягає застосуванню до винних осіб за вчинення цих злочинів (пеналізація суспільно небезпечних діянь).

Кримінальна відповідальність ґрунтується на принципі диференціації, що властивий, як даному інституту, так і кримінальному праву, як галузі права, в цілому. Диференціація (фр. *differention* - поділ, розчленування цілого на окремі якісно цілі частини) кримінальної відповідальності здійснюється законодавцем у різних формах і різними засобами, що відносяться як до першої її складової - визнання суспільно небезпечних діянь злочинами, так і до другої – встановлення в кримінальному законі покарання за ці діяння. Ці складові знаходяться у тісній єдності і взаємозалежності і у даному їх співвідношенні становлять сутність даного соціально-правового явища.

Диференціація кримінальної відповідальності становить собою доволі складний процес, який здійснює законодавець, в ньому можна виокремити різні сторони (аспекти). Основними з них, на нашу думку, є два аспекти, які умовно назвемо *логіко-гносеологічний* і *аксіологічний*. З точки зору *логіко-гносеологічного* аспекту диференціація кримінальної відповідальності полягає, перш за все, в тому, що законодавець із всієї сукупності суспільно небезпечних актів поведінки людей (вчинків) як із невизначеної їх множини *вибирає* тільки ті діяння, які характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпечності, тобто заподіють чи можуть заподіяти істотну шкоду фізичній або юридичній особі, суспільству, державі. Тому він визнає їх злочинами шляхом закріплення основних і суттєвих ознак цих діянь в кримінально-правових нормах, і в першу чергу, диспозиціях статей Особливої частини КК (криміналізація). Вказаний диференційований підхід базується на розробленій теорією кримінального права юридичній конструкції «склад злочину», в основу якого покладено типову модель акту поведінки (вчинку) людини, елементами якої є об'єкт і суб'єкт, об'єктивна і суб'єктивна сторони. Причому ознаки злочину, що відносяться до того чи іншого елемента складу злочину, вказуються у законі про кримінальну відповідальність за умов, що вони задовольняють наступним вимогам: разом з іншими ознаками даного складу (та у їх єдності) визначає підвищену (злочинну) суспільну небезпечність діяння; відображає індивідуальні і особливі риси, при-

таманні кожному конкретному злочину (його «виду»), якими він відрізняється від інших злочинів, а також від діянь, що не є злочинними; притаманна всім злочинам даного виду (типу) і не є виведеною (утвореною) від інших ознак.

За вказаних умов в кримінально-правовій нормі відображається (закріплюється) достатньо конкретизований вид (тип) суспільно небезпечного діяння, яке визнається злочином. Тим самим забезпечується з використанням необхідних прийомів законодавчої техніки формулювання в тексті закону про кримінальну відповідальність точних, чітко окреслених складів злочинів, що визначаються видовими поняттями. Недопустимою є «генералізація складів злочинів», коли при їх формуванні використовуються родові поняття, що не мають чіткого змісту, а сам склад злочину перетворюється в абстракцію надто високого рівня узагальнення, погіршується при цьому якість закону і як наслідок – втрачається чіткість уявлень щодо мети і змісту норми закону і кримінальної відповідальності. Отже, кримінальна відповідальність багато в чому залежить від точності, чіткості і повноти визначення в диспозиції статті Особливої частини КК ознак злочину.

Аксіологічний аспект диференціації кримінальної відповідальності (гр. аксіологія – *axios* «цінний» + *logos* «слово» - вчення про систему цінностей) полягає, головним чином в тому, що законодавець оцінює соціальну сутність діяння визначеного в диспозиції статті Особливої частини КК, встановлює характер і ступінь його суспільної небезпечності і відображає цю оцінку в санкції статті Особливої частини КК, встановлюючи в ній вид і міру покарання (пеналізація). При цьому оцінюванню підлягає у кожному випадку вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують злочинне діяння. Але домінуюче місце тут займають, безумовно, оцінка шкоди, що причиняє це діяння системі суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань, а також характер і значущість (цінність) тих благ (матеріальних і не матеріальних), з приводу яких існують вказані відносини і яким спричиняється шкода. На підставі такого диференційованого підходу відносно кожного із діянь, що визнаються злочинами, визначається *типова оцінка ступеня їх суспільної небезпечності як злочину* і відповідно до цього встановлюється (виробляється) *типове покарання* – вид і розмір (міра) – яке закріплюється в санкції кожної із статей Особливої частини КК. Покарання повинно в цілому (в принципі) відповідати тяжкості злочину.

Вказаний підхід лежить у підґрунті виокремлення і формування всіх норм Особливої частини КК. Подальша диференціація здійснюється на підставі урахування родових об'єктів злочинів, що надає можливість сформувати із всієї сукупності правових норм, відносно струнку і логічно узгоджену їх систему з розподілом цих норм на розділи. Але найбільш рельєфно і більш поглиблено принцип диференціації кримінальної відповідальності проявляється при формуванні в статтях Особливої частини КК загальних і спеціальних норм, а також норм, що співвідносяться між собою як «частка» і «ціле». Відомо, що в загальних нормах закріплюються прості (типові) склади злочинів, а в спеціальних – привілейовані (з ознаками, що пом'якшують покарання), чи кваліфіковані склади (з ознаками, що обтяжують покарання). Норми як «частка» передбачають

відповідальність за прості одиничні злочини, - а норми «ціле» - включають в себе норму – «частку» і передбачають, зокрема, відповідальність за складені злочини. Безумовно у всіх цих випадках в основі побудови вказаних юридичних конструкцій лежить принцип диференціації кримінальної відповідальності, що знаходить вираз у градації покарання, встановленні оптимального співвідношення і відповідності суворості покарання, передбаченого санкціями статей КК кожному із цих злочинів закріплених у диспозиціях статей КК (інтенсивність пеналізації). Однак при всьому тому диференціація не виключає, а навпаки припускає, загальне правило – суворість покарання (вид і міра) встановленого в санкції повинно відповідати тяжкості (характеру і ступеню суспільної небезпечності) злочину.

Принцип диференціації кримінальної відповідальності широко використовується і в Загальній частині КК. Багато з його приписів і інститутів побудовані саме на цьому принципі: класифікація злочинів; вид покарань, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, встановлення строків давності звільнення від кримінальної відповідальності та строків погашення судимості, інше. Але сформульовані в даних інститутах правила завжди забезпечують подальшу реалізацію принципу диференціації кримінальної відповідальності визначеного в нормах Особливої частини КК.

Диференціація кримінальної відповідальності як прерогатива законодавця виконує низку важливих функцій: даний принцип є підґрунтям побудови норм і інститутів як Особливої, так і Загальної частин КК і їх системи. Цей принцип є базою для здійснення принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності при застосуванні кримінально-правових норм, реалізації конститутивного принципу законності у кримінальному судочинстві і, в кінцевому рахунку, реалізації базових принципів кримінально-правової політики держави у сфері боротьби із злочинністю.

Попелюшко В.О.

доктор юридичних наук, професор

ЧИ ВИПРАВДАНА КАРДИНАЛЬНА ЗМІНА ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ?

Історично так склалося, що змістом правової політики з розкриття злочинів повсемісно є діяльність поліцейського (міліцейського тощо) дізнання як послання оперативно-розшукових та невідкладних процесуальних заходів («по гарячих слідах») з метою встановлення злочину та осіб, які цей злочин вчинили.

В державах англосаксонської групи, наприклад, дії після отримання інформації про вчинення злочину – затримання підозрюваного, його допит, допит свідків, збирання інших доказів винуватості особи здійснює поліція, і в більшості своїй здійснює це у непроцесуальній формі.

Зокрема, в Англії таке дізнання під назвою поліцейське розслідування, що склалося в першій третині XIX ст., нині виконує поліція, по закінченню якого передає зібрані матеріали в Королівську службу переслідувань (прокуратуру),

котрій надано право вирішувати питання щодо подальшого спрямування справи.

У США дізнання подібної форми під назвою досудове розслідування вважається розпочатим з моменту отримання, здебільшого поліцією, інформації про злочин та його ресстрацію (reported crimes), і полягає у виконанні усього набору оперативно-розшукових дій з виявлення, фіксації, перевірки та дослідження фактичних даних, які можуть бути використані як докази для здійснення кримінального переслідування особи, а також у застосуванні дій у вигляді процесуального примусу (затримання, арешт, виїмка, обшук тощо). Злочин вважається розкритим (cleared crimes), коли поліції вдалося виявити підозрюваного, затримати чи заарештувати його, та «прийняти рішення про обвинувачення», одним з варіантів якого є передача зібраних матеріалів прокурору для здійснення кримінального переслідування в суді.

В державах германської групи, тобто в державах континентальної Європи дізнання як кримінальну процесуальну форму розкриття злочинів поставлено дещо по-іншому.

У Франції, наприклад, принаймні з 1808 р., дізнання є першою стадією досудового провадження, завданням якого є встановлення факту порушення кримінального закону, збирання доказів та розшуку осіб, що вчинили це правопорушення. Його здійснює судова поліція, яку в основному складають поліцейські і жандарми. По закінченні дізнання поліція зібрані матеріали передає прокурору для вирішення ним питання про порушення публічного позову, тобто про порушення кримінального переслідування, що складає другу стадію досудового провадження. При цьому співробітники поліції збирають докази винуватості особи доти, доки прокурор не переконається в необхідності цього. І лише при позитивному вирішенні ним даного питання кримінальна справа переходить у третю стадію, стадію попереднього розслідування, яке здійснюється за вимогою прокурора слідчим суддею. Проте й у ході розслідування справи слідчий суддя вправі давати агентам судової поліції доручення про виконання тих чи інших слідчих дій зі збирання доказів, що останнім часом стало у Франції доволі розповсюдженим правовим явищем.

В Іспанії, як і у Франції досудове розслідування законом (КПК 1882 р.) віднесено до відання слідчого судді, а до поліції, якою є звичайна поліція, – лише його перший етап. Він полягає у здійсненні поліцією невідкладних слідчих дій із встановлення підозрюваного, вилучення знарядь, засобів та інших предметів, пов'язаних із злочином, а також інших доказів. Щоправда сьогодні, особливо в рамках прискореного порядку провадження у кримінальній справі, розслідування всеціло віддано поліції, як-би в продовження дізнання. Слідчий суддя лише при необхідності доповнює його.

У ФРН досудове розслідування у формі дізнання формально належить прокуратурі. Завдання поліції, яка згідно з КПК ФРН (1877 р.) не є органом дізнання, полягає у розслідуванні злочинів і прийнятті усіх невідкладних заходів для недопущення ускладнень в розслідуванні справи, – так зване «право на перше втручання по гарячих слідах». Але на практиці усе відбувається по-іншому. Поліція цілком самостійно, без будь-якого контакту і контролю з боку прокуратури

ри проводить дізнання в повному обсязі, по закінченні якого матеріали передає прокурору для вирішення ним питання про порушення публічного обвинувачення чи про закриття справи.

Так чи інакше, у згаданих провідних державах світу завдання з розкриття злочинів покладено на поліцію. І це закономірно, бо саме поліція функціонально найбільш наближена до злочинності, кадрово забезпечена, навчена та має великий досвід боротьби з нею, в тому числі шляхом розкриття злочинів, у неї є необхідні для цього матеріали, науково-технічні, оперативні та розшукові, а також процесуальні засоби. Справа слідчих, і в цьому плані не так важливо, до якого відомства вони належать, а тим більше прокурорів, працівників переважно кабінетних, – оцінка, а на її підставі процесуальне доповнення матеріалів кримінальної справи в напрямі всебічного, повного та неупередженого з'ясування усіх її фактичних обставин та належне подальше, в тому числі судове, спрямування.

До реформи кримінальної процесуальної сфери 2012 р. Україна цілком відповідала наведеному вище світовому стандарту правової політики щодо розкриття злочинів. Найбільш наближеною в цьому аспекті в частині так званої дослідчої перевірки матеріалів і дізнання вона була до французької її форми. Так склалося історично через Статут кримінального судочинства 1864 р., який сприйняв дану ідею від КПК Франції 1808 р., та радянські Кримінально-процесуальні кодекси 1922, 1927, 1960 рр.

Так, згідно з ч. 1 ст. 103 КПК 1960 р. (в незмінній редакції до 20 листопада 2012 р.) на органи дізнання покладалося завдання «вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили», а згідно із ст. 104 КПК (дещо редакційно зміненої Законом від 30 червня 1993 р.) порядок дізнання принципово полягав у тому, що при наявності ознак злочину орган дізнання порушував кримінальну справу і, керуючись правилами кримінально-процесуального закону, проводив слідчі дії «до встановлення особи, яка його вчинила», а коли у справі, переданій слідчому, не була виявлена така особа, орган дізнання продовжував виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляти слідчого про їх результати.

Вказані норми процесуального закону підкріплювалися, і тим самим їх дієвість гарантувалася, приписами законів України, які визначали організацію і статус органів дізнання та їх співробітників, у тому числі міліції як органу, на який припадала лівова частка оперативно-розшукової і процесуальної роботи з розкриття злочинів. Зокрема, виявлення, запобігання, припинення і розкриття злочинів відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 10 Закону «Про міліцію» (в незмінній редакції від 20 грудня 1990 р.) було одним із першочергових її основних обов'язків, а згідно з абзацом п'ятим ст. 2 цього ж Закону виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили – одним з основних завдань міліції. І міліція, як на мене, загалом належно справлялася зі своїм обов'язком та завданням розкриття злочинів, справлялася ще й тому, що це був один з головних критеріїв оцінки ефективності роботи міліції і роботи кожного окремого її співробітника, на який вона в цілому і він працювали як на «показник».

Тепер ситуація кардинально змінилася. Україна під впливом правової експансії США в новому Кримінальному процесуальному кодексі (2012 р.) реформувала існуюче дізнання і досудове слідство в досудове розслідування по-американськи, але в його українському експериментальному варіанті. Як і в США, воно за новим КПК вважається розпочатим з моменту отримання інформації про злочин, її реєстрації у формі внесення відповідних відомостей до так званого Єдиного реєстру досудових розслідувань, і на першому, не обмеженому в часі етапі полягає у проведенні усього набору гласних слідчих та розшукових і негласних слідчих та розшукових (читай – оперативно-розшукових) дій з виявлення, фіксації, перевірки та дослідження фактичних даних, які можуть бути використані як докази для здійснення кримінального переслідування особи, а також у застосуванні дій у вигляді процесуального примусу (загримання, обшук, тимчасове вилучення речей, документів тощо).

Відмінним від чинного американського тут є те, що, по-перше, даний етап досудового розслідування є не лише таємним, а й формалізованим і письмовим, упродовж якого формально ще немає особи, проти якої здійснюється кримінальне переслідування (своєрідне *inquisitio generalis*), по-друге, завершується він врученням особі письмового повідомлення про підозру, що означає перехід до другого етапу досудового розслідування (*inquisitio specialis*), уже обмеженого процесуальними строками, а по-третє, що здійснення досудового розслідування, а у його складі і розкриття злочинів покладено виключно на слідчого під наглядом прокурора у формі керівництва досудовим розслідуванням. Органи внутрішніх справ, органи безпеки, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органи Державної пенітенціарної служби України, органи Державної прикордонної служби України, органи Державної митної служби України перестали бути основними, а перевтілені у факультативні (додаткові і необов'язкові) органи з розкриття злочинів тому, що їх співробітники в справі розкриття злочинів та встановленні їх обставин тепер можуть діяти лише епізодично, тільки за письмовим дорученням слідчого чи прокурора (ст. 41 КПК).

На міліцію, зокрема, нині не покладено обов'язку і перед нею не поставлено завдання з розкриття злочинів, а лише обов'язок участі у розкритті злочинів (кримінальних правопорушень) та завдання їх виявлення (абз. 5, 6 ст. 2, пп. 2, 4 ч. 1 ст. 10 Закону «Про міліцію» в ред. від 13 квітня 2012 р.). А тому і виходить, що тепер це місія виключно слідчого, бо й перед прокурором завдання з розкриття злочинів (кримінальних правопорушень) безпосередньо не стоїть, оскільки на відміну від відповідних приписів КПК, прокуратура згідно з положеннями Закону «Про прокуратуру», як і до цього, зобов'язана не розкривати, а лише шляхом нагляду сприяти розкриттю злочинів (кримінальних правопорушень) (п. 1 ч. 2 ст. 29 Закону «Про прокуратуру» в ред. від 13 квітня 2012 р.).

То чи під силу це одному слідчому, особливо якщо практика співробітників оперативних підрозділів відповідати на його письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій – «виконати доручення не виявилось можливим», набере характеру норми? Чи не послабить таке реформування кримінального судочинства і органи кримінальної юстиції

боротьбу зі злочинністю? Чи не потягне за собою така зміна правової політики лавини нерозкритих злочинів?

Відповіді на поставлені запитання дасть, безумовно, практика. Але в усякому разі визначати внутрішню політику держави, і тим більше у такій делікатній справі, треба не через імплантацію заокеанського, а самим, так, як це робиться в близькій нам Європі – з урахуванням вітчизняних правових традицій, соціально-економічних реалій сучасної України, характеру її народу, до якого належать й наші міліціонери, прокурори, слідчі, співробітники усіх правоохоронних органів, та, відкинувши весь негатив, на ґрунті багатьма десятиліттями напрацьованого власного позитивного досвіду.

Харченко В.Б.

доктор юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ ЧЕРЕЗ УЯВЛЕННЯ ЛЮДЕЙ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯ

Непомірна та нестримна законодавча ініціатива як окремих народних депутатів України, так і певних підрозділів та службових осіб Адміністрації Президента України щодо підготовки і запровадження нових кримінально-правових та кримінально-процесуальних законодавчих актів останнім часом вже нікого не може здивувати. Про відсутність концептуальних та доктринальних засад такої діяльності висловлено вже багато. Дуже цікавим є і те, що автори здебільшого підтримують критику на адресу своїх законопроектів, але обґрунтовують необхідність їх прийняття «нагальною потребою» та гарантують подальше удосконалення вже прийнятих та таких, що набули чинності законів в процесі їх виконання.

Таким чином, законодавчий процес натепер побудований на хибних припущеннях та здебільшого механічному відтворенні нормативних положень законодавчих актів, запозичених в інших країнах з іншою правовою системою та принципами побудови. В теперішній час це вже призвело до руйнації як механізму юридичної відповідальності в цілому, так і механізму кримінально-правової відповідальності зокрема. Державна політика останніх років у цій сфері за найлояльнішими оцінками суттєво ускладнила процеси відновлення справедливості⁴ внаслідок порушення охоронюваних законом прав, свобод та інтересів окремих громадян, державних чи громадських інтересів, а також інтересів юридичних осіб. Фактично ж можна констатувати, що існує законодавче забезпечення правоохоронної діяльності в Україні, а також стан виконання цих законодавчих актів (що достатньо часто обумовлюється саме їх суперечливою сутністю) не можуть відповідати уявленню переважної більшості людей про справедливість та унеможливають її відновлення.

⁴ В основі використаного терміну «справедливість» закладене уявлення про неї як про закон, що необхідно виконувати, асоціюючи його з уявленнями про «чесність і порядність», «закон і правосуддя», «рівноправність та рівність».

Оцінка концептуальних та доктринальних засад політики в сфері боротьби із злочинністю багато у чому залежить саме від уявлення людей про справедливість, яка виконує декілька функцій. Функція пізнання полягає у тому, що уявлення про справедливість впливає на оцінку особою оточуючих людей, подій та явищ. Регуляція емоційного стану зв'язана з тим, що зіткнення з несправедливістю породжує негативні емоції (зокрема, злість та розчарування), викликає стрес, емоційне вигорання та депресію. Уявлення про справедливість також впливає на фізичний стан людини. Зіткнення з несправедливістю може породжувати варіації психічного стану людини від тимчасових порушень спокою та сну до виникнення психічних захворювань. Багато у чому уявлення про справедливість впливає на самооцінку людини своєї ефективності, продуктивності та значущості, тобто самосприйняття особистості. І, безумовно, одна з найважливіших функцій полягає у тому, що уявлення людини про справедливість визначає її мотивації, думки та поведінку [1].

Таким чином, саме оцінка людиною показників справедливості головним чином впливає на бажання виконувати свої професійні та громадські обов'язки, характер взаємодії з оточуючими, готовність надавати їм допомогу або брати участь в спільній діяльності, бажання помститися кривдникові, визначення мірила його покарання, готовності звернутися до певної організації або працювати в ній чи підтримувати її діяльність, якість своєї роботи та вибору девіантної, зокрема протиправної поведінки.

Тобто відчуття справедливості, що формується у громадян України через надмірну криміналізацію чинного закону про кримінальну відповідальність, одночасне з цим звуження підстав кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних з банкрутством, обслуговуванням споживачів та приватизацією державного і комунального майна, спекулятивне використання засобів кримінально-правового впливу в політичному протистоянні, налаштування змін під конкретну ситуацію та конкретну особу, неефективна, суперечлива та незрозуміла зміна процесуального законодавства, намагання шляхом руйнації системи національного законодавства отримати фінансові переваги від європейських та американських фінансових установ, жодним чином не може позитивно позначитися на сприйнятті громадянами політики в сфері протидії злочинності (боротьби із злочинністю).

Багато хто порівнює сучасну криміногенну ситуацію та ситуацію в державі з 90-ми роками минулого століття, коли довіра пересічних громадян до правоохоронних та судових органів характеризувалася мізерними оповістками, а показники злочинності були найвищими в історії України [2]. Але, на нашу думку, є певні відмінності, які полягають у тому, що на початку 90-х років ХХ століття в Україні існувала реальна альтернатива правоохоронної та судової системам – звернення громадян до кримінальних структур та кримінальних авторитетів з метою «відновлення справедливості». Про ефективність такого альтернативного механізму свідчить та обставина, що окремі особи, недобросовісні підприємці, а також представники державних органів набагато більше побоювалися звернення «ображених» громадян не до правоохоронних органів, а саме до злочинних груп чи кримінальних авторитетів. Ситуація чимось нагадувала

Чикаго 30-х років минулого століття, але тим не менш позитивно позначалася на уявленні громадян про справедливість та відчуття захищеності від (у разі) протиправних посягань.

Держави в цілому, правоохоронним і судовим органам, науковій спільноті, спеціалізованим вищим навчальним закладам, які підготували велику кількість фахівців в галузі боротьби із злочинністю, коштувало багато зусиль змінити традиційну ситуацію негативного та недовірливого ставлення до державних установ на більш-менш цивілізовану, коли громадяни для запобігання порушення справедливості, її відновлення та покарання винних зверталися саме до відповідних органів правоохоронної та судової систем. Але правовий нігілізм в Україні представників всіх гілок державної влади, демонстративне прийняття ними неправосудних рішень, невиконання вимог законів та своїх обов'язків, прийняття безглузких законодавчих актів, навіть не зважаючи на їх негативну оцінку Головним науково-експертним управлінням, призвели до того, що сьогодні громадяни вкрай незадовільно оцінюють діяльність всієї правоохоронної системи. Більш того, протестний настрій щодо судів та правоохоронців у майбутньому буде тільки зростати. Разом з тим, повернення до ситуації початку 90-х років минулого століття, з всім відомим причин, вже не можливе.

Найчастіше люди намагаються відновити справедливість за допомогою двох основних стратегій реагування на несправедливість: 1) активної та 2) пасивної. В активній стратегії особа прикладає зусилля для того, щоб відновити порушену справедливість або самостійно (наприклад, за допомогою «суду Лінча»), або за участю посередників (наприклад, звернутися до знайомих правоохоронців або працівників суду, а також дати хабар задля відновлення справедливості). Також за характером відновлення справедливості форми людської поведінки передбачають: 1) покарання винуватця; 2) встановлення істини та відшкодування спричиненої шкоди; 3) запобігання вчиненню несправедливості у майбутньому. Згідно з результатами дослідження, відновленню справедливості віддають перевагу 50,9 % респондентів, стратегію запобігання визнають доцільною 18,2 %, а покарання – 21,1 % [1].

Проведене Фондом «Демократичні ініціативи» та соціологічною службою Центра Разумкова опитування свідчить про те, що громадяни вкрай негативно оцінюють діяльність правоохоронної системи України. Діяльність міліції позитивно оцінюють 26 % респондентів, в той час, як негативно – 64 %. Показники діяльності органів прокуратури становлять 23 % та 64 %, відповідно. Найбільш негативно оцінюють діяльність судів – тільки 20 % позитивно, порівняно з 69 % негативних відгуків. Відповідно до цього, тільки 38 % населення вважають «суд Лінча» неприпустимим, 35 % населення визнають його виправданим в окремих випадках, а 19 % впевнені у тому, що самосуд являє собою єдиний спосіб здійснення правосуддя [3].

Така ситуація в Україні є цілком виправданою, виходячи із непоодиноких випадків бездіяльності правоохоронної системи щодо окремих осіб [4 ; 5] або, навпаки, притягнення до відповідальності невинних [6]. Аналіз публікацій про випадки самосуду в Україні свідчить про те, що до таких заходів удаються перш за все через неспроможність правоохоронної та судової систем захистити гро-

мадян від порушень, відновити порушенні права [7] або покарати винних [8]. Цікавим також є справа Едуарда Кавуна, який забив до смерті озброєного гвалтівника в Донецькій області. Крім того, що за нього вступилися всі мешканці міста, а про свою підтримку заявив і Янукович-молодший, вказаний випадок став приводом для ініціативи щодо зміни законодавства та унеможливлення притягнення Едуарда Кавуна до відповідальності [9].

До другого типу відносяться стратегії реагування на несправедливість, що не припускають активності жертви у відновленні справедливості. Не зважаючи на те, що така стратегія обирається частіше, ніж активна, вона також має негативні наслідки як щодо людини [10], так і до відчуття справедливості у суспільстві, яке впливає на суспільно значущу поведінку громадян із виконання вимог законів, дотримання відповідних правил чи заборон, виконання покладених зобов'язань. Неоанархія, що пов'язується з самовідокремленням людини від держави та рішень, що приймаються владою (у тому числі, правоохоронними й судовими органами), в кінці кінців призведе до появи українського Андерса Брейвіка, який свої вчинки обґрунтовує неможливістю легальним шляхом протистояти державній політиці мультикультуралізма, емансипації, підтримки сексуальних меншин, руйнації сім'ї та інших європейських культурних цінностей.

Саме тому, наявність та реалізація концептуальних і доктринальних засад кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики протидії злочинності (боротьби із злочинністю) являє собою єдиний можливий шлях розвитку України як правової держави, відновлення довіри громадян до правоохоронної та судової систем, органів державної влади. Вказане набуває особливої актуальності і у зв'язку з тим, що для відновлення справедливості в інцидентах, винуватцем яких є держава або правоохоронні органи, респонденти віддають перевагу використанню стратегії «покарання» [11].

1. Гулевич О. *Справедливость как мы ее понимаем [Електронний ресурс] / О. Гулевич // HR Liga : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=5698> (14.02.2013).*
2. *Криминогенная ситуация в Украине сложнее, чем в 90-х – Москва [Електронний ресурс] // News.mail.ru : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://news.mail.ru/inworld/ukraine/global/112/politics/12012896/?frommail=1> (14.02.2013).*
3. *Социолог : сторонников «суда Линча» все больше [Електронний ресурс] // LB.ua : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://society.lb.ua/life/2013/01/20/186225_sotsiolog_storonnikov_suda_lincha.html (14.02.2013).*
4. *Похождения одесского «мажора» : на отпрыске члена партии власти «вистит» 13 дел [Електронний ресурс] // CRIME.in.UA : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://crime.in.ua/tatti/20120907/pohojdenia_odesskogo_majora (14.02.2013).*
5. *За дебош в ночном клубе и прилюдное избивание женщины племянник Анны Герман... отделался штрафом [Електронний ресурс] // «Факты и комментарии» : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/156879-za-debosh-v-nochnom-klube-i-prilyudnoe-izbivnie-zhencshin-plemyannik-anny-german-otdelalsya-shtrafom-video> (14.02.2013).*

6. Под Лукьяновкой 3,5 тыс. человек требовали свободы для Павличенко [Електронний ресурс] // LB.ua : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://society.lb.ua/position/2012/11/25/180163_pod_lukyanovkoj_35_tis_chelovek.html?utm_source=lbua&utm_medium=link&utm_campaign=theme (14.02.2013).
7. Козаки знесли самовільно побудовані кримськими татарами будинки під Сімферополем [Електронний ресурс] // «Укрнет» : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.ukr.net/news/kozaki_znesli_samov_lno_pobudovan_krimskimi_tatarami_budinki_p_d_s_mferopolem_chubarov-16802267-1.html (14.02.2013).
8. Ответный удар. За запрет ловить рыбу и избивение племянника мужчина застрелил охранника ставка под Киевом [Електронний ресурс] // CRIME.in UA : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blogosphere/obshhestvo/76994-otvetnyy-udar.-za-zapret-lovit-rybu-i-izbienie-plemyannika-muzhchina-zastrelil-ohrannika-stavka-pod-i-crime-ua.html> (14.02.2013).
9. Facebook: Янукович-младший заступился за шахтера, убившего насильника [Електронний ресурс] // «Биржевой лидер» : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.profi-forex.org/internet/social-nye-seti/facebook/entry1008150863.html> (14.02.2013).
10. Мужчина поджег себя из-за штрафа на газовый счетчик [Електронний ресурс] // СВІТ24.net : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://svit24.net/events/42-events/57131-muzhchina-podzheg-sebja-za-shtrafa-na-gazovj-schetchyk> (14.02.2013).
11. Генпрокурор назвал версии кошмарного убийства судьи в Харькове [Електронний ресурс] // УРА-Информ : [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://ura-inform.com/ru/society/2012/12/16/genprokuror-nazval-versii-ubijstva-sudji> (14.02.2013).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА

Балобанова Д.О.

кандидат юридичних наук, доцент

ДИНАМІКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

Реалізація функцій держави у сфері забезпечення законності та правопорядку шляхом протидії злочинності має ґрунтуватися на науково обґрунтованій політиці в цій галузі, в тому числі кримінально-правовій політиці. Адже і положення кримінального законодавства, і практика його застосування, будучи предметом наукового осмислення, певною мірою відображають рівень відповідної науки в країні. Більше того, ті динамічні процеси, які відбуваються в структурі злочинності, проблеми застосування законодавства тощо визначають і перспективи напрямки наукових досліджень [1, с.785].

Останнім часом в українській кримінально-правовій науці все частіше підіймається питання про необхідність не тільки аналітичного, а й прогностичного (динамічного) дослідження доктрини кримінального права та кримінального законодавства України. Зокрема слід зазначити фундаментальні розробки у цієї галузі, які були здійснені Ю.В. Бауліним, В.О. Навроцьким, В.Я. Тацієм, В.О. Туляковим, П.Л. Фрісом, М.І. Хавронюком та іншими видатними вченими.

Отже, в якості самостійного об'єкту дослідження постає динаміка кримінального права. Так, В.О. Туляков вказує на те, що кримінальне право повинно розглядатися як відкрита складна система, що знаходиться у постійному динамічному розвитку, взаємодії із суспільством, відтворюючись в процесі правореалізації [2, с.488].

Є усі підстави вважати, що підвищена увага науковців до цієї проблематики має об'єктивні причини. У даний час кримінальне законодавство України все ще перебуває у стані триваючого реформування, метою якого є удосконалення кримінально-правових інститутів задля забезпечення правильного застосування норм матеріального права, гармонізації кримінально-правових санкцій та ін. Проте зусилля законодавчої влади неминуче приречені на поразку за умов ігнорування історичного досвіду формування та застосування матеріального кримінального права, неналежного врахування зовнішніх обставин та розроблених наукою підстав та критеріїв. Таким чином, практичне значення дослідження динаміки кримінального права не викликає сумнівів.

Як зазначає В.Я. Тацій, динамізм кримінального законодавства залежить від низки різноманітних чинників: політичних, соціальних, економічних, міжнародно-правових тощо. До таких чинників можна віднести зміни соціально-економічних умов розвитку держави і виникнення у зв'язку з цим у суспільстві нових потреб, цінностей, інтересів, що потребують кримінально-правового захисту, появу нових видів суспільно небезпечної поведінки, які вимагають передбачення їх у КК як злочину (криміналізація), або, навпаки, втрату суспільної небезпечності діями, передбаченими у КК (декриміналізація), необхідність

узгодження приписів КК із нормами інших публічних та приватних галузей українського законодавства, з якими КК перебуває у системному взаємозв'язку і взаємозалежності, взяття державою міжнародних зобов'язань, що потребують внесення змін і доповнень до чинного КК, рішення Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини, згідно з якими держава зобов'язана вносити певні зміни до кримінального законодавства, тощо. На розвиток кримінального законодавства неабиякий вплив також чинить наука кримінального права і практика застосування приписів КК, завдяки яким виявляються недоліки і суперечності між кримінально-правовими нормами, уточнюються окремі положення закону, впроваджуються останні досягнення теорії у законотворчий процес [3, с.8].

Для з'ясування суті будь-якого явища є необхідним виокремлення і аналіз його складових, тобто тих обов'язкових умов або частин, без яких є неможливим усвідомлення певної категорії. Якщо базуватися на тому, що під динамікою слід розуміти «хід розвитку, зміни якого-небудь явища» [4], то динамікою кримінального права слід визнавати його розвиток та зміни під впливом різних чинників.

При цьому будь-який вид руху, зміни, розвитку повинен включати в себе наступні складові: 1) логічний підмет (unit) – одиницю, тобто те, що змінюється або знаходиться в процесі; 2) часові відносини; 3) просторові відносини; 4) напрямок [5, с.80]. Дані правила підлягають застосуванню і при дослідженні динаміки права, у тому числі кримінального права, як сукупності юридичних норм, які встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які кримінально-правові заходи підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

Без одиниці не можна осмислити жодний динамічний стан. Одиниця може бути річчю; вона може бути якимось динамічним станом, наприклад, процесом інтеграції, дезінтеграції, росту, дегенерації, поширення і т.ін. Але якась одиниця, як логічний підмет, про зміну або модифікацію якої ми ведемо мову, повинна бути надана. Без такої одиниці процес – це слово, яке не має сенсу [5, с.80]. Для вивчення динаміки кримінального права слід виділити три таких одиниці:

1) кримінально-правову політику, яка «... формулює основні задачі, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, а також засоби їх досягнення ...» [6, с.10];

2) кримінально-правову доктрину (як систему поглядів, переконань, думок з приводу кримінально-правових норм та інститутів) та кримінальне законодавство (як сукупність загальнообов'язкових норм, що встановлюють «злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння» (ч.2 ст.4 КК України). Необхідність дослідження у сукупності кримінально-правової доктрини і кримінального законодавства України обумовлена розбіжністю цих двох явищ, але при цьому тільки їх взаємозв'язок може адекватно відобразити рівень розвитку кримінального права (в широкому сенсі цього слова);

3) правозастосовча діяльність як «державно-владна діяльність компетентних органів і посадових осіб ..., спрямована на вирішення питання (позитивне чи негативне) про кримінальну відповідальність і покарання особи, яка вчинила

злочин, або встановлення правомірності вчинків особи і звільнення її від кримінальної відповідальності і покарання» [7, с.44-45].

Незважаючи на те, що всі ці одиниці зазнають змін або перебувають в процесі, вони повинні розумітися як такі, що зберігають свою ідентичність протягом всього процесу, в який залучені. Будь-яка одиниця існує до тих пір, поки зберігає свою тотожність чи ідентичність. Втрачаючи її, вона перестав існувати як дана одиниця.

Всяке «становлення», процес, рух, динамічний стан припускає час. Однак поняття часу, придатне для опису переміщень матеріальних тіл, часто не підходить для характеристики соціальних і культурних процесів. Для них, як правило, потрібно використовувати інший вид часу – соціальний час [4, с.81]. Вивчення динаміки кримінального права України може починатися з XI ст., тобто з першого, що дійшов до наших днів, писаного джерела права, що містить норми і кримінального права – «Руської Правди». І тривати до теперішнього часу. Але в межах цього тривалого часового періоду можна виділяти окремі етапи розвитку кримінального права, які характеризуються різними критеріями відбору, і розглядати саме їх динаміку. Уявляється, що особливу увагу слід звернути на розвиток кримінального права за часи незалежності України, починаючи з 1991 р. та до теперішніх часів. Це обумовлено тим, що, не забуваючи про досвід минулих епох та їх надбання, нам слід формувати сучасне кримінальне право, яке має відповідати сучасним вимогам.

Сказане про час справедливо і щодо простору. Будь-який процес має місце де-небудь і знаходиться в просторовому зв'язку з іншими процесами та явищами, обраними в якості точок відліку. В іншому випадку процес не може бути локалізований і залишається невизначеним [2, с.81]. Однак саме цей елемент для аналізу динаміки кримінального права України представляє найбільшу складність. Протягом своєї тривалої історії (починаючи з XI ст. – епохи появи першого нормативного акту, за яким можна починати вивчення кримінального права, – і до 1991 року – появи незалежної Української держави) Україна, як держава в сучасних кордонах, перебувала у складі різних державних утворень з мінливими просторовими координатами (Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, Московська держава, Російська імперія, Османська імперія, Австро-Угорщина, СРСР та ін.). На цих територіях діяли різні правові системи зі своїми особливостями правового регулювання. Крім того, сучасне кримінальне право незалежної України характеризується значним впливом з боку міжнародного, загальноєвропейського права і права окремих європейських держав. Необхідність врахування всіх цих аспектів істотно ускладнює вивчення просторового елемента динаміки кримінального права України.

Нарешті, четверта необхідна складова поняття «процес», а саме напрямок, спирається на той факт, що процес відбувається від чогось до чогось, що зміна передбачає перехід з одного стану в інший. Будь-який динамічний стан означає деяку модифікацію одиниці в категорії «від ... до». Цей рух «від ... до» і є напрямом процесу [2, с.82]. Дослідження цієї четвертої складової в динаміці кримінального права України представляє, напевно, найбільший інтерес,

оскільки дозволяє встановити, які якісні зміни зазнали одиниці дослідження (кримінально-правова політика, кримінально-правова доктрина і кримінальне законодавство України, правозастосовна діяльність), на яких етапах вони зараз знаходяться і які тенденції у розвитку кримінального права нашої держави можуть бути виявлені.

1. Баулін, Ю. В. *Кримінально-правова наука в Україні: стан та перспективи* [Текст] / Ю. В. Баулін // *Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В.В. Сташиса. – Х.: Право, 2008. – 840 с.*
2. Туляков, В. О., Тулякова, М. А. *Динаміка кримінального права: основні закономірності* [Текст] / В. О. Туляков, М. А. Тулякова // *Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – О.: Юрид. література, 2005. – №25. – с.488-490.*
3. Тацій, В. Я. *Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності* [Текст] / В. Я. Тацій // *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. – Х.: Право, 2012. – с.6-13.*
4. Ожегов, С. И, Шведова, Н. Ю. *Толковый словарь русского языка* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ozhegov.org/words/7157.shtml>.
5. Сорокин, П. *Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений* [Текст] / П. Сорокин / пер. с англ., комментарии и статья В. В. Сапова. – СПб.: РХГИ, 2000. – 1056 с.
6. Фріс, П. Л. *Кримінально-правова політика України* [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Фріс Павло Львович; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 35 с.
7. Наумов, А. В. *Применение уголовно-правовых норм. Учеб. пос.* [Текст] / А. В. Наумов. – Волгоград, 1973. – 175 с.

Брич Л.П.

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ЗА ОЗНАКАМИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Форма вини може бути розмежувальною ознакою суміжних складів злочинів лише за умови, що однаковою є об'єктивна сторона злочину, ознаки якої відображаються у змісті вини. Зокрема, умисне вбивство і вбивство через необережність можуть бути збіжними за ознаками об'єктивної сторони. Розмежувати ж ці склади злочинів у такому разі можна лише за формою вини, оскільки змісту умислу та необережності в цьому випадку все одно відрізняється.

Форма вини дійсно є дуже чіткою розмежувальною ознакою, але лише в тому разі, коли йдеться про розмежування складів злочинів, котре здійснюється в ході теоретичного аналізу безвідносно до конкретної ситуації правозастосування. В процесі ж кримінально-правової кваліфікації встановлення суб'єктивної сторони злочину, як явища прихованого від стороннього сприйняття і оцінювання, – одна з найскладніших проблем для практики. Власні емпіричні дослідження автора цих рядків підтверджують це. Здійснене мною узагальнення матеріалів судової практики показує, що у 95% випадків, коли винний діяв з неконкретизованим непрямим умислом, у разі настання смерті потерпілого, вчинене кваліфікувалось судами неправильно: або як вбивство через необережність [1], або як умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10]. В багатьох з цих випадків мала місце неправильна перекваліфікація судом правильної кваліфікації, здійсненої органами досудового слідства [4]. Так, в ухвалі колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 9 грудня 2008 р., зазначено: «*Так, сам засуджений Особа_1 пояснював у судовому засіданні, що коли потерпілий лежав на підлозі, небезпеки його життя не було, але він спонтанно наносив потерпілому удари, оскільки відчував до нього злість, про наслідки нанесених ударів не задумувався, бив його, щоб нанести тілесні ушкодження*» [5]. Описані діяння засудженого були кваліфіковані судами за ч. 2 ст. 121 КК України. Проте, наведене є класичним прикладом вчинення діяння з непрямим неконкретизованим умислом. Неправильне розмежування складів злочинів, що обумовлене ігноруванням такого відомого теорії кримінального права виду умислу, як неконкретизований, який може бути як прямим, так і непрямим, має місце і в практиці суду касаційної інстанції, що призводило до відкриття провадження про перегляд справ Верховним Судом України в порядку ст. 40012 КПК України [9, 10, 11]. Так, складно погодитись з позицією судів усіх інстанцій [6, 7, 8] в тому, що троє підсудних (Особа_6, Особа_7, Особа_8), наносячи потерпілому удари, ногами у взутті в голову, по тулубу такої сили, що це спричинило, як сказано в вирокі: «*тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть*», з необережністю ставились до настання смерті потерпілого. А вироком Семенівського районного суду Чернігівської області від 14 квітня 2011 р. кваліфіковано за ч. 2 ст. 121 КК України дії Особа_1, який «*умисно завдав численні удари руками, ногами, стільцем та обухом сокири по різних частинах тіла Особа_2, що спричинили тяжкі тілесні ушкодження, від яких вона померла у лікарні*» [10]. Також за ч. 2 ст. 121 КК України Компанійський районний суд Кіровоградської області у вирокі від 21 квітня 2011 р., який був залишений без змін як судом апеляційної, так і судом касаційної інстанції, кваліфікував дії Особа_1.1., який «*завдав Особа_4, яка лежала на землі не менше одинадцяти ударів по голові та тулубу ногами, взутими у важке зимове взуття*». «*Особа_4 померла від субарахноїдального крововиливу, внутрішньочерепної травми, які виникли внаслідок заподіяння ударів по голові*» [9].

Заподіяння смерті людині в описаних прикладах, можливо й не було головною ціллю побиття потерпілого засудженими. Але, безперечно настання цього виду фізичної шкоди людині охоплювалось і інтелектуальною, і вольовою складовими непрямого умислу. Передбачення ж та свідоме припущення настання

будь-якого виду фізичної шкоди людині вказує на неконкретизований характер умислу.

Наведені приклади кримінально-правової кваліфікації суперечать не лише рекомендаціям, викладеним у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи” про необхідність враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень, вирішуючи питання про умисел. Критерії і способи виявлення того, яка з форм вини мала місце в кожному випадку заподіяння смерті достатньо повно проаналізовані у кримінально-правовій літературі [12, с. 312-332; 13, с. 194-206; 14, с. 106-121; 15, с. 44; 16, с. 16-18].

Ігнорування можливості вчинення злочинів з непрямим неконкретизованим умислом виявляється не лише у розмежуванні умисного вбивства і вбивства через необережність. Так, погоджуючись, що «спроби довести можливість вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК України, з непрямим умислом ніколи не мали успіху в теорії кримінального права», Є. Полянський цілком слушно зауважує, що у деяких конкретних випадках суб'єктивне ставлення винних виходить за межі необережної форми вини. Спричинення смерті іншій особі внаслідок грубого порушення правил дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, і в діях якої вбачається вина у формі непрямого умислу, названий автор пропонує кваліфікувати за ст. 115 КК України [15, с. 42-46].

Мною виявлено лише поодинокі випадки, коли суди всіх інстанцій за наявності у вчиненому непрямого неконкретизованого умислу правильно кваліфікували вчинене як умисне вбивство за ч. 1 ст. 115 КК України [17, 18, 19, 20]. Також правильною є кваліфікація заподіяння тяжкого тілесного ушкодження за наявності неконкретизованого умислу здійснена Галицьким районним судом м. Львова [21].

З ознаками суб'єктивної сторони пов'язано встановлення типу співвідношення між складами злочинів, закріпленими у ст. 116 КК України «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» і у ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця». Потенційною конкуренцією спеціальних норм, але з пом'якшувачими ознаками, прийнято вважати співвідношення між нормами про ці злочини. Бачення цих норм як таких, що передбачені потенційно конкуруючими, як дві спеціальні, нормами продемонстрував і Верховний Суд України, сформулювавши правило подолання конкуренції між ними, котре відповідає типовому правилу подолання конкуренції кількох спеціальних норм, кожна з яких є нормою з пом'якшувачими ознаками [22, с. 37-42]. У кримінально-правовій літературі також стверджують про наявність конкуренції між вказаними нормами [23, с. 255] і необхідність віддавати перевагу у кваліфікації ст. 118 КК України над ст. 116 КК України у випадку наявності ознак складу злочину, передбаченого ст. 118 КК України та ст. 116 КК України [24, с. 10]. Піддавшись усталеному підходу, автор цих рядків також за інерцією підтримувала точку зору про співвідношення вказаних норм як кількох спеціальних. Але відповідно до ч. 4 ст. 36 КК України виникнення стану сильного душевного хвилювання, викликаного суспільно небезпечним посяганням, уне-

можливе визнання заподіяної особою шкоди перевищенням меж необхідної оборони. Конкуренція відповідних норм неможлива. Оскільки, якщо виникає ситуація, що передбачена одразу обома цими нормами, вчинене, на підставі ч. 4 ст. 36 КК України не є злочином.

Проте, у судовій практиці дилема розмежування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання і умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони в більшості випадків навіть не постає. Справжнім лихом є беззаконня, обумовлене тим, що суди не відрізняють правомірне заподіяння шкоди у стані необхідної оборони від злочинного діяння. Відповідні законодавчі положення, витоками яких є ще древньоримські правила, зокрема: *ignoscitur ei qui sanguinem suum qualiter redemptum voluit* [той підлягає виправданню, хто захищає власне життя] ніяк не можуть засвоїти українські судді. Вивчення судової практики України в цій частині показує, що в усіх випадках, коли, перебуваючи у ситуації правомірної необхідної оборони, особа, яка захищалась, заподіювала смерть нападнику, вчинене нею діяння було кваліфіковане судами України, в кращому випадку, як „Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця” за ст. 118 чинного КК України чи відповідною їй статтею КК України 1960 р. [25, с. 118-122; 26, с. 117-119; 119-120; 27, с. 226-228; 28], або, що ще гірше, як «Умисне вбивство» за ч.1 ст.115 КК України [27, С. 226-228; 29], незалежно від цінності блага, на яке було вчинено суспільно небезпечне посягання і щодо якого застосовувалась необхідна оборона. Воїстину, як казали древні римляни: *ignorantia iudisia est calamitas innocentis* [невігластво судді є лихом для невинного].

1. Вирок Ямпільського районного суду Вінницької області від 24 січня 2007 р. *Справа №1-21/2007 р.* // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/453814;
2. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 30 жовтня 2002 р. *Справа №1-130/2002 / Архів Міжгірського районного суду Закарпатської області. 2002 р.*
3. Вирок Золочівського районного суду Львівської області від 28 лютого 2011 р. *Справа №1-14/2011 р.* / Архів Золочівського районного суду Львівської області. 2011 р.
4. Вирок Яворівського районного суду Львівської області від 3 червня 2011 р. *Справа №1-50/2011 р.* / Архів Яворівського районного суду Львівської області. 2011 р.
5. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 9 грудня 2008 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/2825141.
6. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 21 березня 2011 р. *Справа №1/2506/15/11* // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/14394291.

7. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області від 14 жовтня 2011 р. *Справа №11-410/11* // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/20100847.
8. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 травня 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/24236823.
9. Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 жовтня 2012 р. *Справа №5-18кс12* // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.
10. Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 1 листопада 2012 р. *Справа №5-20кс12* // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.
11. Ухвала судді Верховного Суду України Г.В. Канигіної від 15 листопада 2012 р. *Справа №5-25к-12* (Відповідно до листа заступника голови Науково-консультативної ради при Верховному Суді України вих. № 226-3146/0/8 від 19.11.2012 матеріали були надіслані членам Науково-консультативної ради при Верховному Суді України для дачі висновку).
12. Бородин С.В. *Преступления против жизни* / С.В. Бородин. – М.: Юристъ, 2000. – 356 с. – С. 312-332;
13. Борзенков Г.Н. *Преступления против жизни и здоровья: закон и правоприменительная практика: учебно-практическое пособие* / Г.Н. Борзенков. – Москва: Зерцало-М, 2008. – 256 с.
14. Гороховська О.В. *Вбивство через необережність: проблеми кримінальної відповідальності* / О.В. Гороховська. – Київ: Вид. Паливода А В., 2007. – 180 с.
15. Полянський Є. *Про деякі питання кваліфікації спричинення смерті в результаті грубого порушення правил безпеки дорожнього руху* / Є. Полянський // Вісник національної академії прокуратури України. – 2009. - №2. – С. 42-46.
16. Сташис В.В. *Уголовно-правовая охрана личности* / В.В. Сташис., М.И. Бажанов. – Харьков: «Вища школа», 1976. – 220 с.
17. Приговор коллегии судей судебной палаты по уголовным делам Апелляционного суда Автономной Республики Крым от 3 сентября 2010 г. (матеріали були надіслані членам Науково-консультативної ради при Верховному Суді України для дачі висновку).
18. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 20 січня 2011 р. *Справа №05-4034к10* (матеріали були надіслані членам Науково-консультативної ради при Верховному Суді України для дачі висновку).
19. Вирок апеляційного суду Кіровоградської області від 4 грудня 2008 р. – посилання у: *постанова Верховного Суду України від 18 жовтня 2012 р. Справа №5-18кс12* // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.
20. Вирок Краснолиманського районного суду Донецької області від 10 грудня 2008 р. – посилання у: *постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 1 листопада 2012 р. Справа №5-20кс12* // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua.
21. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 2005 р. *Справа №1-133 2005 р.* / Архів Галицького районного суду м. Львова. 2005 р.
22. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»: *постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. №2* // Вісник Верховного Суду України. – 2003. - №1. – С. 37-42.
23. Красницький І.В. *Про об'єкт конкуренції при застосуванні кримінального закону* / І.В. Красницький // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 травня 2011 р., Луганськ. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 253-257.
24. Плисюк Н.М. *Умисне вбивство при перевищенні необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця за кримінальним правом України: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08* / Н.М. Плисюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 19 с.
25. *Рішення Верховного Суду України. Щорічник. – 1997. – С. 118-122; Практика судів України в кримінальних справах* // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1993. - №4. – 351 с.
26. *Практика судів України з кримінальних справ (2006-2007)* / укладачі В.В. Сташис, В.І. Тютюгін; за заг. ред. В.В. Сташиса. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 880 с.
27. *Кримінальний кодекс України. Практика судів України з кримінальних справ, 2007-2008* / укладачі: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін; за заг. ред. В.В. Сташиса. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 384 с.
28. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 6 липня 2006 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України / офіційний веб-сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua/Review/62.
29. Вирок Радехівського районного суду Львівської області від 30 червня 2011 р. *Справа №1-169/2010 р.* / Архів Радехівського районного суду Львівської області. 2011 р.

Василевич В.В.

кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ З'ЯСУВАННЯ ЗМІСТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНІВ ТА ІНШИХ НОРМАТИВНО- ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Важливим та обов'язковим елементом, що суттєво впливає на зміст методики проведення кримінологічної експертизи та потребує особливої уваги, є

ефективність нормативно-правових актів і їх проєктів. Як з цього приводу обґрунтовано прийшов до висновку А.П. Закалюк, в законі (чи іншому нормативно-правовому акті) не повинно бути норм, які у той чи інший спосіб, прямо чи опосередковано сприяли б підсиленню криміногенних чинників або створенню середовища, придатного для реалізації останніх. Звідси конструюється поняття кримінологічної ефективності нормативно-правових актів і їх проєктів [2, с. 202].

При цьому, як вірно зробив висновок А.П. Закалюк, оскільки кримінологічна експертиза як наукова не належить до державної, її висновок має лише рекомендаційний, тобто не обов'язковий характер; обов'язковим він є лише для розгляду органом чи особою, що розробляє або приймає (видає) нормативно-правовий акт [2, с. 240]. Разом з тим, цінність наукової експертизи законопроєктів вбачається саме у тому, що вона дає обґрунтування для своєчасної, як правило, до прийняття останніх у формі закону (інших нормативно-правових актів), суспільно доцільної фахової корективи їх змісту, спрямованої на усунення сумнівних і суперечливих норм і тим самим запобігання негативним наслідкам впровадження законів у життя [3, с. 75]. Також, А.П. Закалюк, не даючи в цілому визначення цього поняття, вивів загальні критерії ефективності закону та його проєкту, виділяючи, крім того, два рівні такої оцінки – юридичну та соціальну ефективність. На його думку, юридична ефективність визначається правовою експертизою закону, а соціально – відповідною соціально-галузевою експертизою: економічною, фінансовою, екологічною, соціально-психологічною, кримінологічною тощо [2, с. 190].

Такий самий загальний підхід до визначення означеної проблеми можна знайти й в роботах Ю.Є. Аврутіна, який вважає, що практика приймає за краще йти найпростішим шляхом: зіставлення кількісних показників злочинності і результатів оперативно-службової діяльності за принципом «більше-менше». Менше зареєстровано злочинів – добре, більше – погано [1, с. 84].

У свою чергу О.М. Литвинов мову веде не про ефективність законів чи інших нормативно-правових актів, а про ефективність функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності, як про більш загальне явище, зазначаючи, зокрема, що значення оцінки ефективності полягає в тому, що вона сприяє уточненню і конкретизації цілей організації і функціонування системи, а також організації структур, бо в процесі ранжування результатів діяльності виявляються конкретні причини, що обумовлюють ті чи інші відхилення в роботі системи, визначається ступінь досягнення поставлених цілей у співвідношення з ресурсами, що витрачають [2, с. 371].

Ю.В. Орлов, не даючи загального визначення поняття «ефективність нормативно-правових актів», запропонував та вивів наступні категорії критеріїв кримінологічної неефективності зазначених об'єктів експертизи:

а) динамічний тип нормативно-правової детермінації (відставання норм права від реальних суспільних потреб; соціальна збитковість регулювання правовідносин; перенесення до суспільного життя елементів конфліктності інтересів і поведінки різних соціальних груп та ін.);

б) статичний тип нормативно-правової детермінації (невизначеність об'єктно-предметного та суб'єктного складу правовідносин, умов і підстав їх виникнення, зміни чи припинення; невизначеність і розбалансованість інтересів суб'єктів правовідносин, їх прав та обов'язків, недоліки в механізмі реалізації нормативно-правового акту та ін.) [5, с. 127-131].

Не заперечуючи зазначені наукові підходи, слід все таки зауважити, що ефективність – це категорія оціночна і саме в цій якості вона може відігравати важливу роль у визначенні результатів кримінологічної експертизи законів та інших нормативно-правових актів та їх проєктів. У такому контексті найбільш наближеною до істини є позиція А.П. Закалюка, який зробив висновок про те, що кримінологічна ефективність законів та інших нормативно-правових актів – це є різновид соціальної ефективності законів (тощо) [2, с. 192], які передусім мають бути пов'язані з відповідністю об'єктивній реальності.

При цьому, як видається, ця відповідність має охоплювати не лише позитивні сторони життя суспільства, його прогресивні цілі та тенденції, але й виявлятися з урахуванням існуючих у ньому суперечностей, негативних явищ, включаючи й кримінологічно-значущі. Інакше кажучи, про відповідність законів та інших нормативно-правових актів об'єктивній реальності у кримінологічному відношенні можна говорити за тих умов, як про це, зокрема, зауважують й інші дослідники зазначеної проблематики, коли враховуються реально існуючі та прогнозовані у регульованій сфері чинники як антикриміногенного характеру, так і ті, що детермінують злочинність, і якщо через реалізацію цих об'єктів кримінологічної експертизи передбачається стимулювання перших та усунення, нейтралізація, блокування тощо других.

Крім того, пізнання об'єктивних та суб'єктивних кримінологічних закономірностей, у яких має реалізуватися будь-який нормативно-правовий акт у сфері боротьби зі злочинністю, має бути науково обґрунтованим та діалектично пов'язаним з емпіричними та теоретичними підходами. Серед оціночних критеріїв ефективності нормативно-правових актів та їх проєктів, а також серед функцій і засобів науково-кримінологічного забезпечення нормотворення (законотворення) має зайняти своє місце й прогнозування кримінологічних наслідків прийняття законодавчого (нормативно-правового) акта, про що наголошують у своїх роботах А.П. Закалюк, А.М. Бойко, Ю.В. Орлов та ряд інших вчених.

При цьому реалізація цієї функції, з урахуванням критеріїв ефективності, має відбуватися через безпосереднє застосування прогностичних видів, методів і засобів, зокрема й через проведення наукової кримінологічної експертизи проєктів нормативно-правових актів. Такий підхід можна знайти й за кордоном, зокрема у роботах Г.Й. Шнайдера [6, с. 186-201].

Висновки. У цілому ж, якщо узагальнити існуючі в науці підходи, то можна вивести наступне визначення поняття «ефективності нормативно-правових актів та їх проєктів у сфері боротьби зі злочинністю», а саме: «... це такий прогнозований результат їх майбутньої дії в державі, що викладений у висновку кримінологічної експертизи та який враховує наслідки як антикриміногенного у криміногенного характеру, так і здатність максимально урегулювати конкретні суспільні відносини, що виникають у сфері боротьби зі злочинністю».

1. Аврутин Ю.Е. *Эффективность деятельности ОВД* / Е.Ю. Аврутин: Монография. – СПб, 1998. – 384 с.
2. Закалюк А.П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика* / А.П. Закалюк: У 3-х кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Кн. 3: *Практична кримінологія*. – 320 с.
3. Закалюк А.П. *Методологічні проблеми підвищення якості законотворення в Україні засобами науково-кримінологічної експертизи* / А.П. Закалюк // *Вісник Академії правових наук України*. – 1996. - № 7. – С. 68-77
4. Литвинов О.М. *Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: Монографія* / О.М. Литвинов. – Х.: Вид-во НУВС, 2008. – 446 с.
5. Орлов Ю.В. *Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проєктів: науково-методичне забезпечення: дис. к.ю.н. / 12.00.08. – К., 2010. – 237 с.*
6. Шнайдер Г.Й. *Кримінологія*. / Под общ. ред. и с предисловием Л.О. Иванова. / Г.Й. Шнайдер. – М.: «Прогресс». – 1994. – 504 с.

Газдайка-Василишин І.Б.

кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АРГУМЕНТИ НА КОРИСТЬ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕОБЕРЕЖНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

Одним із засобів захисту права власності від протиправних посягань є кримінально-правова охорона власності. Кримінальний кодекс України (далі – КК) визначає, які суспільно-небезпечні посягання на власність є злочинами. До системи злочинів проти власності ним віднесено і необережне знищення чи пошкодження майна, кримінальна відповідальність за яке передбачена статтею 196 КК. Від правильного, точного розуміння кожної із ознак цього складу злочину залежить правильність та однотипність застосування даної кримінально-правової норми. Особливої уваги цей склад злочину заслуговує в період гуманізації кримінального законодавства з огляду на тенденцію декриміналізації діянь, зокрема тих, що вчиняються через необережність.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого статтею 196 КК виступають суспільні відносини власності (які полягають в реалізації суб'єктом у відповідності до закону повноважень володіння, користування або розпорядження майном). Певної специфіки об'єкту цього злочину додають різні форми його вчинення. Так, у випадку знищення чужого майна винна особа перш за все позбавляє потерпілого права власності на знищене майно (оскільки знищення майна згідно з Цивільним кодексом України є підставою припинення права власності на нього). З іншого боку, під час пошкодження чужого майна винний позбавляє власника можливості користуватися цим майном. Адже, пошкоджене майно залишається у володінні власника, за ним зберігається можливість ним розпорядитися, проте можливість користування істотно обмежується або взагалі унеможливується. Додатковим безпосереднім об'єктом необережного

знищення або пошкодження майна виступають суспільні відносини з приводу охорони життя та здоров'я людини.

Предметом необережного знищення чи пошкодження майна (як і всіх складів злочинів проти власності) виступає майно, чуже для винного, тобто таке, що не належить йому на праві власності чи законного володіння. Це положення слід трактувати у таких двох аспектах: по-перше, майно, як предмет злочину проти власності, повинне перебувати у чийсь власності або законному володінні; по-друге для винного воно має бути чужим. Предмет злочину в низці випадків виступає ознакою, що дозволяє відмежувати необережне знищення чи пошкодження майна від суміжних складів злочинів. Так, наприклад, до предмету складу злочину, передбаченого ст. 196 КК, не відносяться окремі види майна, необережне знищення або пошкодження яких передбачене спеціальними нормами КК та утворює самостійні склади злочинів. Наприклад, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст.178 КК); знищення або пошкодження лісових масивів (ст.245 КК); пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газота нафтопродуктопроводів (ст.292 КК); необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК) тощо.

Суб'єктом необережного знищення або пошкодження чужого майна є фізична осудна особа, що вчинила цей злочин після досягнення нею 16-річного віку. З суб'єктивної сторони цей склад злочину характеризується необережною формою вини. Вчиняючи цей злочин винний передбачає наслідки у вигляді знищення, пошкодження майна та (або) тяжких тілесних ушкоджень, загибелі людей, проте легковажно розраховує на їх відвернення (злочинна самовпевненість) або ж не передбачає цих наслідків, хоча повинен був та міг їх передбачити (злочинна недбалість).

З об'єктивної сторони склад необережного знищення чи пошкодження майна є матеріальним. Суспільно небезпечне діяння, що характеризує об'єктивну сторону цього складу злочину проявляється в двох альтернативних формах: знищенні або пошкодженні майна, що можуть вчинятись як шляхом дій, так і шляхом бездіяльності. Стаття 196 КК передбачає кримінальну відповідальність за необережне знищення чи пошкодження майна незалежно від способу його вчинення. В той же ж час, у випадках, коли необережне знищення чи пошкодження майна було наслідком порушення спеціальних правил, кримінальна відповідальність за недотримання яких передбачена окремими статтями КК, дії винного кваліфікуються лише за цими статтями і додаткової кваліфікації за статтею 196 КК не потребують. Зокрема, йдеться про такі склади злочинів, як порушення законодавства про захист рослин (ст. 247 КК), проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК), порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК), порушення правил поведінки з вибуховими, легкозаймистими та ідкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267 КК), порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК), порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК), порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах

або цехах (ст. 273 КК), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК) тощо.

Ще однією обов'язковою ознакою об'єктивної сторони аналізованого складу злочину є поєднання двох обов'язкових суспільно небезпечних наслідків: 1) знищення чи пошкодження майна (незалежно від суми завданих матеріальних збитків); 2) тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей. Саме лише необережне знищення або пошкодження майна, без вказаної шкоди життю та здоров'ю, не є кримінально-карним. Виходячи із буквального розуміння терміну «загибель людей» злочинні наслідки матимуть місце, якщо в результаті вчинення злочину смерть заподіяно двом і більше особам. Проте в теорії кримінального права та правозастосовній діяльності досить часто зустрічається розширене тлумачення «загибелі людей» як смерті хоча б однієї людини. Слід зауважити, що проблема тлумачення терміну «загибель людей» стосується не лише складів некорисливих злочинів проти власності, адже за нашими підрахунками це поняття вживається у кримінальному кодексі 29 разів. Щодо деяких із цих статей наявні роз'яснення Пленуму ВСУ про те, що «під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини» [1, 197; 2, 207]. Проте, такий підхід викликає обґрунтовані заперечення у кримінально-правовій літературі, оскільки, керуючись лінгвістичним методом тлумачення права, автори доводять, що під загибеллю людей потрібно розуміти смерть, як мінімум двох осіб. За існуючого у КК стану речей цей В.О. Навроцький пропонує кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за такими правилами: „якщо поряд з наслідками у вигляді загибелі людей в КК передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому слід оцінювати як ці наслідки; коли диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких наслідків, то скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи” [3, 47].

Цілком прийнятною видається ця пропозиція для застосування більшості норм КК, що містять такий термін, зокрема для статті 194 КК, яка встановлює відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна, оскільки частина 2 цієї статті містить обидві зазначені вище кваліфікуючі ознаки: і загибель людей, і інші тяжкі наслідки. Проте, відносно ст. 196 КК зазначена вище формула не спрацьовує, оскільки необережне знищення або пошкодження майна є кримінально-карним за умови спричинення ним тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей. Якщо ж послідовно дотримуватись позиції, що загибель людей – це смерть двох і більше осіб, то отримаємо парадоксальну ситуацію. Необережне знищення чи пошкодження майна, що спричинило тяжкі тілесні ушкодження – це злочин, передбачений ст. 196 КК, а аналогічні дії, якими спричинено смерть однієї особи не можна кваліфікувати за ст. 196 КК (ці дії можуть бути кваліфіковані лише за ст. 119 КК – як вбивство через необережність). Таким чином, необережне знищення або пошкодження майна, яким спричинено смерть однієї особи не містить усіх необхідних ознак складу злочину (а саме відсутня така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як суспільно небезпечні наслідки).

Цікавим у даному аспекті є порівняння суспільної безпеки необережного знищення чи пошкодження чужого майна та необережного вбивства виходячи із

формальних показників – санкцій статей 196 та 119 КК України. Максимальне покарання за вбивство через необережність – п'ять років позбавлення волі; за необережне вбивство двох або більше осіб – вісім років. В той же ж час за необережне знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей максимальне покарання – позбавлення волі на строк три роки. Таким чином, складається парадоксальна ситуація, коли складений злочин (ст. 196 КК України) є менш суспільно небезпечним діянням, аніж його частина (ст. 119 КК України). Адже, як уже зазначалось раніше, необережне знищення або пошкодження майна вважається закінченим з моменту настання хоча б одного із передбачених чинним КК суспільно небезпечних наслідків – тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей. Застосування ж у такій ситуації статті 196 у сукупності з статтю 119 (або 128) КК України є неможливим, оскільки призведе до порушення принципу недопустимості подвійного інкримінування. Ще одним аргументом на користь пропозиції декриміналізувати необережне знищення або пошкодження чужого майна є незначна поширеність такого роду діянь. Так, згідно з даним Державного комітету статистики у 2008, 2009, 2010 роках за статтею 196 КК України було засуджено по 2 особи щорічно, у 2011 році – 1 особа.

За таких умов, викликає сумніви доцільність існування в чинній редакції норми про кримінальну відповідальність за необережне знищення або пошкодження майна. З врахуванням тенденції до гуманізації кримінального законодавства (зокрема, декриміналізації необережних злочинів) пропонуємо виключити статтю 196 із Кримінального кодексу України.

1. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004р. №17 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчально-практичний посібник \ Укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2010. – С. 195-202.
2. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002р. №3 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчально-практичний посібник \ Укл. Б.О. Кириць. – Львів. Ліга-прес, 2010. – С. 202-208.
3. Навроцький В.О. “Загибель людей” як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. [Харків] 22-23 квітня 2004 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.– Х.: “Юрінком Інтер”, 2004. – С. 44-47.

Гальцова В.В.

кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ СІМ'Ї, ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ

Одним із головних завдань держави є політика у сфері боротьби зі злочинністю для забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, її прав та інтересів, а також юридичних осіб, держави та суспільства від суспільно небезпечних посягань. Такий напрямок політики держави дає підстави виокремлювати спеціальний вид політики – кримінально-правову. Дослідженню проблем кримінально-правової політики завжди приділялася значна увага в роботах учених-криміналістів Беляєва М.О., Дагеля П.С., Кузнецової Н.Ф., Злобіна Г.А., Келіної С.Г., Курляндського В.І., Фріса П.Л. та інших науковців, які присвятили цій проблемі фундаментальні наукові дослідження. Одним із центральних питань у сфері кримінальної політики, на думку П.Л. Фріса, є проблема криміналізації суспільно небезпечних діянь, який містить у собі з'ясування підстав, умов і цілей установлення кримінальної відповідальності за ті або інші суспільно небезпечні діяння і завершуються прийняттям закону про кримінальну відповідальність [5, с. 247]. Висловлюються й інші ствердження згідно яких кримінально-правова політика полягає також і у діяльності законодавчих і правозастосовних органів щодо декриміналізації, пеналізації та депеналізації, диференціації кримінальної відповідальності. Уявляється, що кримінально-правова політика за змістом включає в себе і діяльність держави по удосконаленню чинного кримінального законодавства, яке повинне оптимально відображати соціальні явища реального життя, забезпечувати ефективність кримінально-правового регулювання, а також приведення кримінально-правових норм у струнку, логічно узгоджену систему.

У чинному Кримінальному кодексі України містяться низка норм щодо кримінальної відповідальності за окремі посягання на сім'ю, права та законні інтереси неповнолітніх. Але тут має місце «розпорошеність» цих норм в різних розділах Особливої частини КК, і у зв'язку з цим їх недостатня визначеність. Наприклад, «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» (ст. 137 КК) включені законодавцем у розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи»; «Підміна дитини» (ст. 148 КК), «Експлуатація дітей» (ст. 150 КК), «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (ст. 150¹ КК) у розділ III «Злочини проти честі, волі та гідності особи»; «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» (ст. 155 КК), «Розбещення неповнолітніх» (ст. 156 КК) – у розділ IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності»; «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей» (ст. 164 КК), «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка або піклування» (ст. 166 КК), «Зловживання опікунськими правами» (ст. 167 КК), «Розголошення таємниці усиновлення (удо-

черіння)» (ст. 168 КК), «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)» (ст. 169 КК) – у розділ V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»; «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» (ст. 304 КК) – у розділ XII «Злочини проти громадського порядку та моральності»; «Спонукування неповнолітніх до застосування допінгу» (ст. 323 КК), «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів» (ст. 324 КК) – у розділ XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення». З огляду на те, що вказані злочини віднесені законодавцем до різних розділів Особливої частини КК, слід зробити висновок, що вони мають різні родові об'єкти. Але таке трактування, що ґрунтується на чинному кримінальному законодавстві має внутрішньо суперечливий характер, не ґрунтується на єдиній підставі, не показує сутності, обсягу й змісту даних суспільних відносин як об'єкту злочину, оскільки зазначені суспільні відносини логічно не узгоджені, не систематизовані та не становлять єдиного і самостійного родового об'єкту. В дійсності ж всі вказані злочини фактично завжди пов'язані з посяганням на одну і ту ж групу суспільних відносин, що складаються у сфері сім'ї, прав та законних інтересів неповнолітніх (дітей).

Ефективне функціонування сім'ї і суспільних відносин у сфері виховання дітей, а також всебічний захист їх прав та законних інтересів на даний час оптимально регулюються сімейним та цивільним законодавством. Однак регулювання цих позитивних відносин потребує і спеціального кримінально-правового захисту, виходячи із значущості цих суспільних відносин у житті суспільства та неповнолітніх оскільки сім'я, сімейні відносини, сімейне виховання, права та законні інтереси неповнолітніх становлять єдиний блок суспільних відносин, знаходяться у тісній єдності, взаємопов'язані між собою та доповнюють один одне, і тому у реальній дійсності їх неможливо розглядати окремо один від одного. На жаль, існуючий у чинному кримінальному законодавстві (*de lege lata*) підхід до вирішення питань щодо кримінально-правової охорони сім'ї, прав та законних інтересів неповнолітніх і місця цих норм у системі Особливої частини КК навряд чи можна визнати досконалим. Він не забезпечує необхідного комплексного кримінально-правового захисту сім'ї та неповнолітніх.

Тому вважаємо за доцільне, з метою удосконалення системи чинного кримінального законодавства, в порядку *de lege ferenda* наступні зміни, а саме: виокремити кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за злочини проти сім'ї прав та законних інтересів неповнолітніх в окремий і самостійний розділ КК під назвою «Злочини проти сім'ї, прав та законних інтересів неповнолітніх», розмістивши його після розділу «Злочини проти життя та здоров'я особи». До цього ж розділу слід віднести: «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей», «Підміна дитини», «Експлуатація дітей», «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків», «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка або піклування», «Зловживання опікунськими правами», «Розголошення таємниці усиновлення

(удочеріння)», «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)», «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність», «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу», «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів». Підставою цього виступає єдність їх об'єкта посягання: сімейні відносини, виховання, права та інтереси неповнолітніх, вони мають свої певні, досить істотні відмінні риси та утворюють самостійну сферу суспільного життя, у якому складаються сімейні правовідносини (відносини у сфері сім'ї, пов'язані із вихованням дитини). У подальшому можливо визнання й інших суспільно-небезпечних діянь, які посягають на ці суспільні відносини і можуть додатково вказані як злочини у цьому розділі КК України, наприклад, насильство над членами сім'ї або відносно неповнолітніх, жорстоке поводження з членами сім'ї та відносно неповнолітніх, діяння яких безпосередньо спрямовані на спричинення шкоди сімейним відносинам та суспільним відносинам з приводу виховання неповнолітніх.

Близьку до цієї точки зору щодо удосконалення системи норм Особливої частини КК шляхом виокремлення спеціального розділу КК, у якому були б розміщені норми, які передбачали б відповідальність за злочини проти сім'ї і неповнолітніх і висловлені достатньо також інші науковці (П.П. Андрушко [1, с. 161], О. І. Белова [2, с. 4], І.О. Зінченко [3, с. 73], С.Я. Лихова [4, с. 78] та ін.). В кримінальному законодавстві закордонних країн група злочинів проти сім'ї поміщені в самостійному розділі або главі. Так, КК Російської Федерації розділ II глава 20 «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», КК Казахстану глава 2 розділ «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», КК Беларусі розділ VII глава «Злочини проти укладу сімейних відносин та інтересів неповнолітніх», КК Іспанії розділ XII «Злочини проти сімейних відносин», УК Франції Книга 2 глава VII «Про посягання на неповнолітніх осіб та сім'ю», КК ФРН розділ 12 «Злочинні діяння проти громадянського стану, шлюбу та сім'ї», КК Швеції глава 7 «Злочини проти сім'ї», кримінальне законодавство Норвегії частина 2, глава 20 «Злочини, пов'язані з сімейними відносинами», КК Польщі глава XXVI «Злочини проти сім'ї та опіки», КК Республіки Болгарії глава 4 «Злочини проти шлюбу, сім'ї та молоді» та ін. Така тенденція щодо об'єднання злочинів проти сімейних відносин та неповнолітніх в самостійний розділ або главу уявляється закономірною і обгрунтованою.

Аналіз норм Особливої частини КК України свідчить, що у багатьох випадках чинний КК, нажаль, не передбачає посиленого правового захисту неповнолітніх. Ми вважаємо, що у низці норм КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за окремі види злочинів, що посягають на різні родові об'єкти зберегти кваліфікуючі ознаки «вчинення злочину відносно неповнолітнього», (а в деяких випадках і доповнити окремі норми цими ознаками). Тим самим буде забезпечена не тільки подальша диференціація кримінальної відповідальності за відповідні види злочинів, але й подальший кримінально-правовий захист неповнолітніх. Зокрема, у статтях 121, 122, 126, 127, 129, 143, 146, 168 КК вважаємо за доцільне передбачити у якості кваліфікуючої ознаки вчинення зазначених злочинів щодо неповнолітнього, адже посягання на здоров'я дитини має підвищену суспільну небезпеку, шкодить її нормальному фізичному розвит-

ку, завдає фізичних та моральних страждань. За ці злочинні діяння повинна бути встановлена відповідно і більш суворо відповідальність.

Урахування законодавцем пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального законодавства буде сприяти виконанню завдання, передбаченого ст. 1 КК України та належним чином забезпечити кримінально-правовий захист сім'ї, сімейних відносин, прав та законних інтересів неповнолітнього (дитини) від суспільно небезпечних посягань.

1. Андрушко, П.П. *Права громадян на задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів та їх захист як об'єкт кримінально-правової охорони* / П. П. Андрушко // *Нові Цивільний та Кримінальний кодекси – важливий етап кодифікації законодавства України: матеріали наук.-практ. конф., Івано-Франківськ, 3–4 жовт. 2002 р.* – Івано-Франківськ, 2002. – С. 159–164.
2. Белова, О. І. *Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Белова ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 19 с.
3. Зінченко, І.О. *Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина: аналіз законодавства і судової практики* : монографія / І. О. Зінченко. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 320 с.
4. Лихова, С.Я. *Кримінально-правова охорона інтересів сім'ї, підопічних та неповнолітніх* / С. Лихова, С. Морозюк // *Прокуратура. Людина. Держава.* – 2005. – № 10. – С. 76–88.
5. Фріс, П.Л. *Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми* / П. Л. Фріс. – К. : Атака, 2005. – 332 с.

Гладун О.З.

кандидат юридичних наук

СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Під запобіганням кримінальним правопорушенням, як правило, розуміють комплекс заходів, спрямованих на недопущення вчинення правопорушення в майбутньому шляхом нейтралізації, скорочення дії чи усунення детермінант (причин і умов, факторів і т.д.) таких правопорушень. Аналіз чинного законодавства на предмет його запобіжної спрямованості дозволив дійти доволі суперечливих висновків.

Так, з одного боку, запобігання злочинам у ст. 1 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року визначено одним із його завдань. Крім того, запобігання суспільно небезпечних діянь розглядається у ст. 50 КК України як мета покарання, а у ст. 92 КК України як мета примусових заходів медичного характеру. З іншого боку, Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, не ставить перед кримінальним провадженням такого завдання (ст. 2

цього кодексу). На відміну від свого попередника – Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 року статті 23 та 23-1 якого зобов'язували орган дізнання, слідчого, прокурора виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину і вносити подання про вжиття заходів для їх усунення, новий КПК України не містить положень, присвячених діяльності суб'єктів кримінального провадження щодо запобігання кримінальним правопорушенням. В окремих статтях цього кодексу запобігання вчиненню кримінальних правопорушень визначено метою тимчасових обмежень прав і свобод людини або заходів забезпечення кримінального провадження, наприклад втручання у тасмницю спілкування (ч. 2 ст. 14 КПК України), тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 1 ст. 148 КПК України), застосування запобіжних заходів (п. 5 ч. 1 ст. 177 КПК України), проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді (ч. 1 ст. 250 КПК України). Відтепер суд при розгляді кримінального провадження не уповноважений з'ясовувати причини та умови вчинення кримінального правопорушення, вживати заходи до їх усунення. Тобто чинний КПК України не передбачає правових підстав та, головне, форм запобіжної діяльності. Водночас при розгляді справ про адміністративні правопорушення суд згідно зі ст. 282 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року, встановивши причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення, вносить у відповідний державний орган чи орган місцевого самоврядування, громадську організацію або посадовій особі пропозиції про вжиття заходів щодо їх усунення.

Незважаючи на вказані положення процесуального закону Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, що затверджено 9 серпня 2012 року покладає на органи досудового розслідування завдання з виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення (п. 2.1.5 Положення).

Крім того, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» прокурор вживає заходів до того, щоб органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування (дізнання та досудове слідство) виявляли причини вчинення кримінальних правопорушень і умови, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення. Пунктом 1.4 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 року № 4гн процесуальних керівників досудового розслідування зобов'язано забезпечити своєчасне вжиття заходів до усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року, що регулює відносини із засудженим на завершальній стадії кримінально-правових відносин – стадії виконання покарання, метою кримінально-виконавчого законодавства України визнає запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ст. 1 цього кодексу).

Таким чином, слід констатувати, що в зв'язку з набранням чинності КПК України 2012 року, законодавче забезпечення запобігання кримінальним правопорушень позбулося системного характеру. Було порушено загально визначений

принцип, за яким процесуальні норми повинні визначати порядок виконання норм матеріального права. Тим не менше деякі законодавчі акти, що регламентують діяльність правоохоронних органів, не зазнали відповідних змін і продовжуються формально покладати на їх працівників завдання щодо виявлення й усунення причин та умов кримінальних правопорушень. Відповідні норми закріплені у статтях 3, 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 року № 3099-III, п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII, ст. 2 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII, ст. 5 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII, ст. 2, пунктах 2, 6 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року № 565-XII, п. 1 ч. 1 ст. 9, п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», пунктах 1, 9, 10 ч. 2 ст. 544 Митного кодексу України від 13 березня 2012 року, підпункті 350.1.5 пункту 350.1 ст. 350 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року.

Гострим питанням залишається форма реагування уповноважених суб'єктів на причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. У чинному законодавстві воно вирішується також неоднозначно. Так, згідно з п. 19 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію» міліції для виконання покладених на неї обов'язків надано право вносити відповідним державним органам, громадським об'єднанням або службовим особам, підприємствам, установам, організаціям обов'язкові до розгляду подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень. Однак, відповідно до пунктів 8.16, 11.3 Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, що затверджено наказом Міністра внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 року № 550, старший дільничний (дільничний) інспектор міліції вправі направляти пропозиції щодо усунення причин та умов, які призводять до вчинення правопорушень. Право громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та їх членів вносити пропозиції щодо запобігання адміністративним правопорушенням і злочинам, виникненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню передбачено в п. 5 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Згідно з ч. 4 ст. 22 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» спеціально уповноважені суб'єкта у сфері протидії корупції з метою виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню корупційного правопорушення або невиконанню вимог зазначеного Закону можуть вносити подання про проведення службового розслідування.

Вищенаведене свідчить про необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням. Одним із напрямів такого реформування є прийняття окремого уніфікованого законодавчого акту в цій сфері. У ньому, першочергово, має бути визначено коло суб'єктів, уповноважених на реалізацію заходів запобігання кримінальним правопорушенням, форма і зміст актів, спрямованих на усунення причин та умов, що ім

сприяють, а також порядок розгляду цих актів і відповідальність за їх невиконання.

Горох О.П.

кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОПТИМІЗАЦІЇ ІНСТИТУТІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА УСТАЛЕНІ ДОКТРИНАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Системність характерна для наукової інтерпретації багатьох соціально регулятивних систем, і, зокрема, для політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. Зміст системного підходу полягає в тому, що об'єкт, який досліджується розглядається не лише як сукупність його складових частин, а як система, цілісне утворення [1, с. 7].

У вітчизняній юридичній літературі (В. І. Борисов, І. М. Даньшин, А.А. Митрофанов, П. Л. Фріс) державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (протидії злочинності) називають кримінальною політикою. Кримінальна політика як соціально-регулятивна система складається з відповідних підсистем – кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики та кримінологічної політики. У свою чергу кожна з зазначених підсистем має своє подальше диференціювання на окремі складові (кримінальне законодавство, практика його застосування, акти тлумачення кримінально-правових норм, постанови вищої судової інстанції), рівні (доктринальний, програмний, законодавчий, науковий, правовиконавчий, правозастосовний) та напрями.

Напрями кримінально-правової політики визначаються юристами на підставі групування об'єктів злочинних посягань (структури злочинності): кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами проти життя та здоров'я особи; кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами у сфері господарської діяльності; кримінально-правова політика у сфері боротьби з «наркотичними» злочинами; кримінально-правова політика у сфері боротьби з корупцією; кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами неповнолітніх тощо. При цьому напрями кримінально-правової політики в подальшому можна диференціювати на відповідні піднапрями, залежно від безпосереднього об'єкта злочинів (наприклад, кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, кримінально-правова політика у сфері боротьби із крадіжками) [2, с. 13–15; 3, с. 23; 4, с. 307]. Отже, виділяючи напрями кримінально-правової політики юристи, як правило, мають на увазі державну політику у сфері боротьби з конкретними протиправними діяннями, передбаченими нормами Особливої частини Кримінального кодексу.

У зв'язку з цим постає питання про існування окремих напрямів кримінально-правової політики у сферах законодавчої побудови та застосування на практиці інститутів Загальної частини Кримінального кодексу України.

2. Абсолютна більшість юристів дотримуються позиції про те, що у кримінальному законодавстві кримінально-правова політика реалізується шляхом визначення основних принципів кримінально-правового впливу на злочинність, криміналізації (пеналізації), декриміналізації (депеналізації) діянь, визначення альтернативних заходів кримінально-правового характеру. При цьому про криміналізацію (пеналізацію) та декриміналізацію (депеналізацію) як методи [3, с. 36] (їх ще називають способами, напрямками, засобами) кримінально-правової політики вчені говорять і у випадках, коли йдеться про вдосконалення положень не лише Особливої, а й Загальної частини Кодексу.

Так, А. І. Коробєєв пише: встановлення кримінальної карантності суспільно небезпечних діянь здійснюється різними способами. Теоретично допустимі по меншій мірі два способи криміналізації: по-перше, за рахунок визначення загальних підстав та умов кримінальної відповідальності; по-друге, за рахунок віднесення суспільно небезпечних діянь до числа злочинних шляхом законодавчого визначення складів відповідних злочинів в нормах Особливої частини кримінального законодавства [5, с. 62–63]. Аналогічної думки дотримується і Н. О. Лопашенко. Автор стверджує, що криміналізація як метод кримінально-правової політики має своє найбільш широке застосування в період прийняття нового кримінального закону, коли за допомогою неї виробляються загальні ознаки злочину, підстави та умови кримінальної відповідальності, підстави та умови звільнення від неї, формується вичерпний перелік злочинів з точним визначенням їх ознак тощо [3, с. 94]. Водночас подальше ознайомлення з працями цих та інших вчених викликає у нас сумнів щодо однозначності аналізованого усталеного доктринального положення.

Зауважуючи про сферу поширення дії криміналізації на положення Загальної частини Кодексу подальші наукові розробки вчених торкаються чомусь здебільшого лише положень Особливої частини кримінального законодавства. Докладаючи значних зусиль у визначенні підстав кримінально-правової заборони авторами визначено причини, підстави, критерії, принципи, моделі криміналізації суспільно небезпечних діянь [3, с. 91–38; 5, с. 58–136; 6, с. 189–242; 7, с. 65–78]. Те саме, до речі, простежується і стосовно іншого методу – декриміналізації діянь. Водночас положення Загальної частини кодексу згадуються юристами у контексті криміналізації (декриміналізації), коли йдеться лише про посилення (пом'якшення) відповідальності (наприклад, зниження або збільшення віку кримінальної відповідальності, збільшення або зменшення кількості категорій злочину). Однак за таких обставин поза межами криміналізації (декриміналізації) залишається багато інших фундаментальних кримінально-правових інститутів Загальної частини Кодексу (наприклад, інститути вини, співучасті, множинності), що суперечить системності. Таким чином, постає ще одне запитання: в межах якого методу кримінально-правової політики мають досліджуватися ці інститути кримінального права?

3. Ми дотримуємося тієї позиції, що про криміналізацію (створення кримінально-правових норм, що фіксують коло злочинного та кримінально караного) та її антипод декриміналізацію (виключення діянь з числа злочинного) допустимо розмірковувати лише тоді, коли йдеться про вдосконалення положень Особливої частини Кримінального кодексу. Те саме стосується інших методів (способів, напрямів, засобів) кримінально-правової політики, що є складовими елементами процесу та результату криміналізації та декриміналізації: пеналізації (визначення характеру караності діянь у бік їх посилення) та депеналізації (визначення характеру караності діянь у бік їх пом'якшення).

Вдосконалення положень Загальної частини Кримінального кодексу, на нашу думку, варто розглядати в контексті самостійного методу кримінально-правової політики – оптимізації інститутів Загальної частини Кримінального кодексу. Варто погодитися, що генеральна модель систематизації інститутів кримінального права та послідовність їх викладення – від злочину до кримінальної відповідальності, сформульована А. Фейсбахом, І. Бентамом, У. Блестонем, є виправданою з методологічної та методичної точок зору, ефективною та не потребує спеціальних доказів [1, с. 34]. У зв'язку з цим кримінально-правова політика у сфері оптимізації інститутів Загальної частини Кодексу має бути сконцентрована на законодавчому оформленні нових та вдосконаленні вже існуючих інститутів про злочин та кримінальну відповідальність. При цьому законодавча робота в межах цього методу кримінально-правової політики матиме свій визначальний вплив на криміналізацію (пеналізацію), декриміналізацію (депеналізацію) діянь.

4. Що стосується напрямів кримінально-правової політики в межах запропонованого методу, вважаємо, що їх можна визначити на підставі системи кримінально-правових інститутів Загальної частини кримінального права. Наприклад, кримінально-правова політика у сфері визначення поняття та категорії злочину; кримінально-правова політика у сфері визначення поняття та форм вини; кримінально-правова політика у сфері визначення поняття та форм реалізації кримінальної відповідальності; кримінально-правова політика у сфері звільнення від кримінальної відповідальності; кримінально-правова політика у сфері визначення поняття та видів покарань; кримінально-правова політика у сфері призначення покарання; кримінально-правова-політика у сфері звільнення від покарання. Зазначені напрями допустимо у подальшому диференціювати на відповідні піднапрями: кримінально-правова політика у сфері додаткових покарань, кримінально-правова політика у сфері звільнення від покарання на підставі закону про амністію тощо.

Отже, нами висловлено новий науковий погляд на усталені доктринальні положення. Запропоновано виділяти самостійний метод кримінально-правової політики – оптимізацію інститутів Загальної частини Кримінального кодексу. Сприйняття запропонованого підходу дозволить системно досліджувати кримінально-правову політику, пізнати її цілісність та структуру, а також визначити межі дії її принципів. Відтак, чимало наукових дискусій про приналежність певних інститутів кримінального права до відповідного методу кримінально-правової політики (наприклад, про належність інституту звільнення від кримінальної

відповідальності до декриміналізації чи депеналізації) матимуть своє розв'язання.

1. Жук М. С. *Теоретические основы построения системы институтов российского уголовного права: монография* / М. С. Жук; под ред. В.П. Коняхина. Краснодар: Кубанский гос. ун-т; Просвещение-Юг, 2011. – 127 с.
2. Фріс П. Л. *Кримінально-правова політика української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми* : монографія / П. Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.
3. Лопашенко Н. А. *Уголовная политика: монография* / Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер, 2009 – 608 с.
4. Борисов В. І. *Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями* // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х: Націон. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С. 305 – 312.
5. Коробеев А. И. *Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации: монография* / А. И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. – 268 с.
6. *Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация* : монография. – М.: Изд-во «Наука», 1982. – 302 с.
7. Митрофанов А. А. *Основні напрями кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: монографія* / А. А. Митрофанов. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.

Житний О.О.

кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ГОТОВНІСТЬ ДО ВИКОНАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Глобалізація є складним процесом, обумовленим економічним, технологічним і соціальним прогресом останніх десятиліть [1]. Його генезу визначають демографо-екологічні фактори (стрімке зростання населення планети та його потреб), розвиток техносфери (створення світового технологічного й інформаційного простору, наднаціональних транспортних й телекомунікаційних мереж), інтеграційні процеси в світовій економіці, геополітична інтеграція, поява численних міждержавних зв'язків і залежностей, інтенсивний соціокультурний взаємобмін [2, с. 7-11]. Наслідки глобалізації проявляються в різних сферах життя держави й суспільства, що охоплюються впливом права, а отже, змінюють суспільні відносини, які є предметом кримінально-правової охорони й кримінально-правового регулювання. Тому без врахування фактору глобалізації в організації й реалізації державної кримінальної політики неможливо узгодити національні засоби соціально-правового контролю над злочинністю з міжнародними підходами та стандартами. Серед українських авторів, які приділяли особливу увагу питанням розвитку кримінального права в умовах глобалізації – Ю.

Баулін, В. Борисов, Є. Лашук, С. Лихова, А. Музика, В. Навроцький, Ю. Пономаренко, В. Попович, А. Савченко, М. Хаврошук, П. Фріс та деякі інші фахівці.

Враховуючи зміст тенденцій глобалізації, притаманні їй позитивні й негативні наслідки, вітчизняне кримінальне право може розглядатись і як об'єкт глобалізації, і як елемент механізму національного контролю за деякими її процесами. Зокрема, в ньому можна виділити низку положень, що мають використовуватись для забезпечення правопорядку в різних сферах суспільно-політичного життя при розгортанні процесів глобалізації.

Такі приписи можна розподілити на кілька підгруп:

а) *норми, що охороняють конституційний порядок геополітичної інтеграції суб'єктів міжнародних відносин та цілісність держави як суб'єкта цих процесів* (ст. 109, ст. 110 КК України). Особливу актуальність вони набувають з урахуванням однієї з реальних небезпек, яку несуть глобалізаційні процеси у геополітичному вимірі – ризик втрати національного суверенітету;

б) *норми, що забезпечують розподіл майнових і фінансових активів між суб'єктами інтеграційних процесів в економічній сфері, порядок переміщення товарів, послуг і фінансових ресурсів в процесі економічної глобалізації*. Сюди можна включити положення про відповідальність за контрабанду, легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Невирішеним залишається питання криміналізації рейдерства, яке еволюціонує саме в умовах глобалізації фінансових ринків;

в) *норми, що забезпечують порядок транскордонного переміщення населення в ході глобалізації*. У кримінальному праві України засобом впливу на цей процес є встановлення кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України – ст. 332 КК (до 2004 р. така відповідальність загрожувала й за незаконне перетинання державного кордону України, однак, це діяння було декриміналізоване);

г) *кримінально-правовий інститут, що забезпечує порядок раціонального використання природних ресурсів, захист екології України від деструктивної промислової і сільськогосподарської діяльності транснаціональних корпорацій в ході глобалізації*. До нього входять приписи розділу VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля»;

д) *положення, які забезпечують такий, що відповідає нормам і принципам міжнародного права, порядок вирішення політичних конфліктів в процесі глобалізації*. Це норми про відповідальність за пропаганду війни (ст. 436 КК), планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК);

е) *положення, які забезпечують збереження культурного, етнічного, конфесійного різноманіття та толерантності як однієї із соціокультурних засад глобалізації* (кримінально-правові норми про боротьбу зі злочинними проявами нетерпимості за ознакою раси, національності чи релігії – ст. 161 КК, положення які посилюють суворість кримінальної відповідальності за посягання, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості);

є) *положення, які забезпечують кримінально-правовий захист від агресивних форм антиглобалістичної діяльності*. Сюди слід віднести «антитерористичний» блок кримінального законодавства України, а також положення про відповідальність за блокування транспортних комунікацій (ст. 279 КК), групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК), масові заворушення (ст. 294 КК), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК);

ж) *положення, що забезпечують законний порядок експлуатації праці людини*. Це норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (ст. 149 КК), експлуатацію дітей (ст. 150 КК), порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК);

з) *положення, що забезпечують захист глобального інформаційного простору* (Розділ XVI Особливої частини КК «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку»);

и) *положення, які забезпечують законний порядок ухвалення юридично значущих рішень особами, що можуть брати участь в управлінні глобалізаційними процесами від імені держав, транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій* (Розділ XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»);

і) *положення, які забезпечують соціальний контроль за розробкою і впровадженням новітніх технологій в різних галузях науки й техніки*. Сьогодні до них можна віднести норми про кримінальну відповідальність за порушення в сфері розробки і впровадження біомедичних технологій – порушення прав пацієнта (ст. 141 КК), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК), порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК), порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321-2 КК). Слід підтримати доцільність криміналізації таких діянь, як умисна зміна генотипу людини з метою, не пов'язану з лікуванням; терапевтичне й репродуктивне клонування людини; інші маніпуляції з генами людини, які призводять до втрати нею генетичної індивідуальності; незаконні генетичні маніпуляції на молекулярному, клітинному рівні з використанням модифікованих РНК та ДНК для створення генно-модифікованих організмів.

Більшість наведених норм КК України не конструювались спеціально для забезпечення розвитку процесів глобалізації чи охорони від її негативних наслідків. Однак, в цьому й полягає певна універсальність і гнучкість кримінального права – його приписи при належному прогностичному супроводженні процесу їх створення, здатні пристосовуватись до змін суспільних відносин і поширювати свою дію навіть на ті явища, які не існували на час їх розробки. В цілому є підстави погодитись, що кримінальне право України здатне ефективно виконувати свої соціальні завдання в світі, що змінюється під впливом загальних тенденцій глобалізації.

1. Лубська В.В. До питання взаємозв'язку понять «глобалізація» та «вестернізація» / В.В. Лубська // Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – К.: КМУ, 2012. – Вип. 5. – С. 193-207.
2. Яковець Ю.В. Глобалізація та взаємодія цивілізацій / Ю.В. Яковець – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2003. – 441 с.

Каменський Д.В.

кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ США

У період з 1999 по 2001 р. група сенаторів підкомітету з питань розслідувань комітету державних справ Конгресу США провела ретельне дослідження фактів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у фінансовому секторі США. Розслідування охоплювало три ключові сфери: приватну банківську діяльність, кореспондентську банківську діяльність, а також торгівлю цінними паперами. Проведення такої масштабної перевірки заклало фундамент для майбутнього розроблення положень Розділу III Патріотичного Акту США (англ. – USA Patriot Act), що вступив у силу в жовтні 2001 р. Поміж інших ключових положень, Акт покладає на американські фінансові установи обов'язок перевіряти фінансові рахунки іноземних політичних діячів, а також визнає корупційні зловживання іноземних чиновників юридичною підставою для кримінального переслідування за відмивання «брудних» грошей.

У 2003 р. на запит сенатора Карла Левіна Комітет провів чергове розслідування з метою виявлення рівня ефективності дії положень Патріотичного Акту щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. У якості предмета сенаторської перевірки було обрано справу банку Ріггс (англ. – Riggs Bank).

Розслідування показало, що починаючи з 1997 р. банк Ріггс ігнорував покладені на нього обов'язки щодо виявлення та повідомлення компетентних органів про відмивання злочинних доходів, а також у деяких випадках дозволяв чи безпосередньо сирівав здійсненню сумнівної фінансової діяльності. Повідомлення про результати сенаторської перевірки також вказувало на те, що компетентні державні органи, які повинні були контролювати прозорість фінансової діяльності банку, не виконали покладені на них обов'язки [1, с. 2].

Увагу сенаторської комісії привернули, зокрема, два види рахунків, відкритих у банку Ріггс. Перший тип охоплював шість рахунків (а також декілька сертифікатів про депозити), що належали Августо Піночету – екс-Президенту Чілі. У цей час останній перебував під домашнім арештом у Великобританії, а його банківські рахунки були заморожені за судовим наказом. Слідство встановило, що на цих шести рахунках А. Піночета у різний час було розміщено від 4 до 8 млн. дол. При цьому представники банку не лише допомагали зарахувати кошти чілійського диктатора на рахунки номінальних власників (підставних фізичних осіб та офшорних компаній), а й допомагали реалізувати схеми приховування

фінансових активів від накладення арешту під час судового процесу. Сенаторська перевірка встановила, що протягом двох років банк приховував рахунки Піночета від аудиторів Офісу фінансово ревизора США – незалежного бюро в структурі Міністерства фінансів США, яке надає ліценції та контролює діяльність банківських установ на території США. Більше того, дізнавшись про явні порушення фінансової дисципліни з боку представників банку Ріггс, фінансові ревізори не розпочали офіційне розслідування цього інциденту та не вжили необхідних заходів.

Також під час розслідування підкомітету було виявлено, що у період з 1995 по 2004 р. банк Ріггс відкрив та обслуговував понад 60 рахунків для державних службовців Екваторіальної Гвінеї, а також їх близьких родичів. Зокрема, у 2003 р. громадяни Екваторіальної Гвінеї із загальною вартістю депозитів у 400 – 700 млн. дол. були найбільшими клієнтами банку. Сенаторська перевірка показала, що банк Ріггс обслуговував рахунки таких клієнтів без застосування внутрішніх механізмів виявлення випадків легалізації злочинних доходів, неодноразово ігнорував інформацію про корупційні джерела надходження коштів на рахунки, а також дозволяв проводити сумнівні фінансові операції без повідомлення про це компетентних правоохоронних органів.

Зокрема банк відкрив поточний рахунок на користь уряду Екваторіальної Гвінеї для зарахування на нього платежів від нафтодобувних компаній, що вели діяльність у цій країні. Згідно з умовами обслуговування рахунку, знімати кошти з нього можна було лише за наявності платіжних доручень із двома підписами – Президента Екваторіальної Гвінеї, а також його сина – Міністра шахт чи племенініка – Міністра фінансів та бюджету. Банк авторизував зарахування 35 млн. дол. на цей рахунок та їх наступне перерахування на рахунки двох підставних компаній, зареєстрованих у юрисдикціях із посиленням режимом банківської таємниці. Таким чином, банк не лише не відстежував, а й не повідомляв компетентні органи про сумнівні операції на рахунках громадян Екваторіальної Гвінеї.

Агресивно реагуючи на подібні системні порушення законодавства про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, уряд США останнім часом істотно вдосконалив відповідну нормативну базу, а також діяльність органів влади, покликаних оперативно виявляти та реагувати на порушення фінансової дисципліни.

§ 1956 та § 1957 розділу 18 Зібрання законів США є федеральними приписами, спрямованими на боротьбу з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, введеними в дію Актом про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів [2, с.108–110]. Вони передбачають 4 складні злочинів, які відмежовуються залежно від типу незаконних операцій: 1) фінансові (банківські) операції; 2) фізичне переміщення активів; 3) фінансові установи; 4) грошові операції (перекази).

Для правильної кваліфікації за § 1956 істотне значення має з'ясування специфічної термінології. § 1956 розкриває термін “фінансова трансакція” дуже змістовно. “Трансакція” у розумінні § 1956(с)(3) включає придбання, продаж, позику, дарування, грошовий переказ, доставку та інше переміщення (переведення) активів. Поняття “фінансова трансакція” охоплює практично всі бан-

ківські операції та включає банківські депозити, зняття коштів з банківського рахунку, переведення на інший рахунок, обмін валюти, надання банківських позик, одержання кредиту, купівлю або продаж цінних паперів, а також інші операції, пов'язані із залученням фінансових установ. Термін "грошові інструменти" означає валюту США або будь-якої іншої держави, персональні чеки, дорожні чеки, банківські чеки, платіжні доручення, інвестиційні сертифікати, акції та деякі інші цінні папери.

Для інкримінування § 1956 треба встановити, що фінансова транзакція охоплювала: 1) переведення грошових фондів електронним або іншим способом або 2) використання одного чи більше грошових інструментів, які певним чином впливають на ділові фінансові відносини на рівні штату або держави [3, с.27–32].

Обвинувачений повинен усвідомлювати, що активи, які є предметом транзакції, повністю або частково одержані злочинним шляхом, а саме внаслідок скоєння фелонії (тяжкого злочину). Сучасна практика застосування § 1956 КК США свідчить, що елемент обізнаності охоплює і так зване "умисне ігнорування", тобто свідоме небажання сприйняти інформацію, що стосується фінансової угоди. Однак на практиці це правило не завжди застосовується судами.

§ 1956(с)(7) КК США закріплює перелік злочинних діянь, унаслідок вчинення яких можуть утворюватися незаконні фінансові кошти й інструменти. Цей перелік охоплює і федеральні злочини, і злочини на рівні штатів та включає, поміж інших, хабарництво, порушення експортних операцій, інші економічні злочини, злочини проти встановленого порядку обігу наркотичних засобів.

Що ж стосується діяльності компетентних державних органів, то основним федеральним регулятором, покликаним забезпечувати виконання нормативних заборон на відмивання «брудних» доходів, на сьогодні залишається Міністерство фінансів США. У 2003 р. було створено Центр протидії фінансовим злочинам (англ. – Financial Crimes Enforcement Network) – спеціальне бюро у структурі американського Мінфіну, покликане розробляти та запроваджувати обов'язкові приписи щодо додержання фінансовими установами вимог регулятивного законодавства, аналізувати звіти про фінансові операції і повідомлення про підозрілу фінансову активність, а також активно взаємодіяти з місцевими, федеральними, іноземними та міжнародними правоохоронними органами у сфері фінансової розвідки. Центр, у свою чергу, здійснює наглядові функції щодо діяльності Відділу контролю за фінансовими активами (англ. – Office of Financial Asset Control). Головним завданням цієї структури, у свою чергу, є виявлення країн, терористичних організацій та наркоділків, які порушують американське законодавство, із наступним заморожуванням їх фінансових активів і блокуванням будь-яких транзакцій на території США. Не слід забувати й про згаданий вище Офіс фінансового ревізора США, який здійснює регулятивний нагляд за діяльністю банківських установ на території США.

Таким чином, сьогодні ми є свідками існування комплексної системи заходів протидії легалізації злочинних доходів у фінансовому секторі США. Звичайно, ця система не позбавлена певних недоліків, що підтверджується розглянутими вище випадками. Однак є всі підстави вважати, що американська влада прагне

максимально ефективно захистити національну фінансову систему від злочинних втручань.

1. *A Report on Money Laundering and Foreign Corruption: Enforcement and Effectiveness of The Patriot Act. July 15, 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hsgac.senate.gov/download/supplemental-report_us-accounts-used-by-augusto-pinochet-march-2005.*
2. *Бондарева М. Відповідальність за "відмивання" незаконно здобутих доходів за кримінальним законодавством США / М. Бондарева // Право України. – 1999. – № 7. – С. 107–111.*
3. *Townsend J. Tax Crimes Materials / John Townsend. – Houston: Townsend & Jones, L.L.P, 2001. – 229 p.*

Козич І.В.

кандидат юридичних наук

ЧИ МАЄ СУЧАСНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ СИСТЕМУ?

У сучасних наукових дослідженнях, присвячених проблемам політики в сфері протидії злочинності, нерідко зустрічаються цілком беззаперечні твердження про те, що вона повинна бути системною (про це неодноразово йшлося в роботах В.І.Борисова, В.К.Гришука, О.О.Дудорова, О.М.Костенка, О.М.Литвинова, А.А.Музики, В.О.Навроцького, М.І.Панова, В.Я.Тация, П.Л.Фріса, М.І.Хавронюка та ін.). Аналогічно в літературі постійно наголошується про системність кримінального права, про системний підхід у кримінальному праві тощо (див., наприклад [1]). Але водночас при дослідженні загальних та спеціальних питань системи кримінально-правової політики чи кримінального права, а також принципу системності в кримінальному праві, не використовується в повній мірі потужний методологічний інструментарій загальної теорії систем.

Про перспективність застосування у конкретних галузевих дослідженнях понятійного апарату теорії систем йшла мова ще у 70-ті роки минулого століття у працях Д.А.Керімова [2], В.М. Садовського [3] та ін. Дійсно, як слушно зазначає І.Б.Калінін, системний підхід до аналізу різноманітних явищ навколишнього світу, в тому числі законодавства і права, вимагає використання понять, що носять загальний, міжгалузевий характер, і які нерідко виходять на рівень філософських категорій – система, структура, системність, цілісність, зв'язки і відношення та ін. [4, с.213].

Загальна теорія систем, як міждисциплінарна наука, що вивчає системи в різноманітних галузях, використовує поняття і методи, які можуть застосовуватись при аналізі будь-яких систем, в тому числі систем, що існують в праві.

Стосовно діючого Кримінального кодексу України в науці кримінального права вже на повний голос лунають пропозиції про прийняття його в новій редакції чи навіть про розробку і прийняття нового кодексу, оскільки точкове внесення змін до нього нагадує «ямковий ремонт доріг». Незалежно від того, яким шляхом рухатиметься реформа кримінальної юстиції, слід звернути увагу на те, що наука кримінального права до цих пір чітко не сформулювала, що

ж саме розуміється під системою політики в сфері протидії злочинності, і які основні тенденції її розвитку. Звичайно, існують окремі праці, що характеризують кримінально-правову (в першу чергу, напрацювання П.І.Фріса), кримінально-процесуальну (дослідження О.Б.Загурського) та інші підсистеми політики в сфері протидії злочинності. Але, напевно, найбільша проблема полягає в тому, що сучасні кримінально-правові дослідження, орієнтуючись на вирішення окремих, прикладних (дійсно доволі важливих), точкових питань, фактично відмежувались від вивчення багатьох фундаментальних теоретичних проблем галузі, які і повинні визначати, в першу чергу систему політики в сфері протидії злочинності в цілому. Дійсно, навіть в межах законодавчої платформи кримінально-правової політики, про яку «системність» кримінального закону можна вести мову, якщо вона вже давно порушена? Роль науки зводиться до того, що вчені-криміналісти фактично з величезним запізненням фіксують далеко не найкращу ситуацію в сфері протидії злочинності.

Говорячи про політику в сфері протидії злочинності як про певну систему, необхідно враховувати, що будь-яку систему утворюють дві надважливі складові: 1) її структура (набір необхідних елементів) і 2) фактори, які дозволяють бути цим елементам в єдності, цілісності, взаємозв'язку і обумовленості. І якщо щодо складових елементів системи політики в сфері протидії злочинності особливих відмінностей в поглядах науковців немає (сюди, як правило, відносять кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну підсистеми з незначними варіаціями в назві), то стосовно забезпечення цілісності її елементів існує суттєва прогалина, в першу чергу в межах доктринальної платформи.

Політика в сфері протидії злочинності, дійсно, включає в себе вищеназвані компоненти з власною внутрішньою структурою. Їх взаємодія, зв'язки тим або іншим способом впливають на її стан як цілісної системи. В свою чергу, підсистеми політики в сфері протидії злочинності також являються відносно самостійними системами, які мають власну структуру і фактори, що впливають на їх певну цілісність. Надзвичайно важливим на даному етапі кримінально-правової реформи видається пізнання механізму управління як цими далеко не статичними складовими, так і всією політикою в сфері протидії злочинності. І саме тому сучасний стан галузей кримінально-правового циклу, в першу чергу, обумовлений відсутністю чіткого розуміння системи політики в сфері протидії злочинності.

Тут знову слід звернути увагу на положення загальної теорії систем. Ю.А.Урманцев слушно зазначав, що жодна система не може обмежуватись тільки елементами та взаємозв'язками між ними. Надзвичайно важливими виступають умови, які обмежують дані взаємозв'язки та відношення, - як він їх називав, - граничні умови [5, с. 27]. Ці правила, хоч і характеризують систему, але не включаються в неї, являються зовнішніми факторами. Це дійсно граничні умови, які «окреслюють» характер і властивості системоутворюючих елементів, встановлюють правила внутрішньої побудови всієї системи, наявних в ній взаємозв'язків та відношень – так звані «правила гри». Вони самі по собі не забезпечують цілісності множини елементів, а лише фіксують параметри, в межах

яких на основі попередньо визначених відношень і взаємозв'язків може бути реалізована система.

Виходячи з цього, першочерговим завданням науки кримінального права на сучасному етапі видається розробка саме цих, граничних, умов системи політики в сфері протидії злочинності, вироблення загальних правил побудови відношень всередині системи. А досягнути цього, хоча б в загальних рисах, можна лише внаслідок розробки відповідної доктрини політики в сфері протидії злочинності.

Не слід також забувати, що властивість «системності» має два рівні: системність політики та системність у політиці в сфері протидії злочинності. Системність політики передбачає її характеристику відносно інших сфер державної політики – саме на окреслення цього рівня системності і повинна бути націлена доктрина політики в сфері протидії злочинності. Поняття системності в політиці передбачає певну організованість її внутрішніх підсистем, кожна з яких, як вже зазначалося вище, володіє відповідним ступенем самостійності та цілісності, але водночас тісно взаємодіє з іншими підсистемами. Для визначення системності в політиці слід на основі вже названої доктрини виробити для кожної підсистеми концепцію (концепцію кримінально-правової політики, концепцію кримінально-процесуальної політики тощо), яка буде визначати граничні умови вже для внутрішніх елементів всієї системи.

Вироблення доктрини політики в сфері протидії злочинності та концепцій її підсистем суттєво впливатиме на реалізацію принципу системності в праві. Водночас встановлення на їх основі відповідних граничних умов обмежить прийняття довільних рішень в межах законодавчої, правороз'яснювальної та правозастосовної платформ політики в сфері протидії злочинності.

1. Коханюк Т.С. Системний підхід у кримінальному праві та системність Кримінального кодексу України // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. - №2 / [Електронний ресурс] . Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_2/09ktskku.pdf
2. Керимов Д.А. Кибернетику на службу укріплення соціалістической законности // Государство и право. – 1970. - №11-12. – С.5-8.
3. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. – М.: Наука, 1974. – 280 с.
4. Каилини И.Б. Системность российского трудового права // Вестник Тамского государственного университета. – 2007. - №296. – С.213-215.
5. Урманцев Ю.А. Общая теория систем: состояние, приложения и перспективы развития. Система, симметрия, гармония. – М.: Мысль, 1988.

Красницький І.В.

кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ У ФОРМУВАННІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Вихідним положенням у розкритті заявленої теми вважаємо аксіоматичність твердження про важливість науки у створенні та забезпеченні ефективної кримінально-правової політики держави. Підтверджується це насамперед тим, що принцип науковості (наукової обґрунтованості) в багатьох випадках визнається одним із вихідних постулатів створення якісного та ефективного кримінального законодавства та такої ж правозастосовної практики. Окрім цього, в останній час набула значного поширення та підтримки теза, що одним із рівнів кримінально-правової політики є її доктринальний (науковий) рівень (хоча, на нашу думку, навряд чи правильно називати це рівнем політики).

Основне завдання цієї розвідки – виявити й висвітлити основні характеристики впливу сучасної кримінально-правової науки на формування та забезпечення ефективності кримінально-правової політики в Україні, яка в основному проявляється насамперед у законодавстві та практиці його застосування. Для виконання цієї мети слід навести декілька аспектів.

1. Чи не як загальновизнаний факт сприймається положення, що, на жаль, законодавець та правозастосувач майже не дослухаються до результатів наукових розробок. Зокрема, майже кожен здобувач наукового ступеня зі спеціальності 12.00.08 (а в рік захищається більше ста дисертацій) вважає чи не «обов'язком» надіслати свої пропозиції щодо «підвищення якості (ефективності) кримінального законодавства» до профільного комітету Верховної Ради України та (чи) пропозиції «щодо підвищення якості застосування кримінального законодавства» до Верховного (а зараз Вищого спеціалізованого) Суду України. Однак реально застосування знаходять одиниці з таких пропозицій. Причин такої ситуації багато. Основна з них полягає у тому, що більшість з таких пропозицій «не на часі». У Верховній Раді є «більш важливі» питання, ніж вирішення часткових проблем удосконалення кримінального законодавства. А що стосується Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, то з моменту створення він досі не спромігся створити жодної постанови Пленуму, присвяченої вирішенню питань матеріального кримінального права.

Водночас справедливо буде зазначити, що пропозиції, про які йдеться вище, іноді є недостатньо обґрунтованими, а інколи – діаметрально протилежними, що унеможливує їх сприйняття законодавцем чи правозастосувачем. Наприклад, М.С. Турког, в авторефераті дисертації стверджує, що він уперше сформулював правило про необхідність кваліфікації випадків вчинення військовою службовою особою – працівником правоохоронного органу зловживання владою або службовим становищем не за ч. 3 ст. 364 КК (зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу), а за відповід-

ною частиною ст. 423 КК, яка у даному випадку, на його думку, є спеціальною нормою стосовно ч. 3 ст. 364 КК [1, с. 6]. Водночас В.П. Коваленко також в авторефераті дисертації пише, що шляхом порівняльного аналізу він встановив, що зловживання владою, вчинене військовою службовою особою правоохоронного органу, за своєю сутністю та всіма об'єктивними й суб'єктивними ознаками слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 364 КК. Як аргумент наводиться твердження, що оскільки основний безпосередній об'єкт військового службового злочину є похідним від родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності, то задля усунення зайвої конкуренції кримінально-правових норм пропонується запозичити позитивний досвід російського законодавця, назвавши військових службових осіб суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності, а не проти військової служби, виключивши відповідні статті з XIX розділу Особливої частини КК України [2, с. 11-12]. Обидві дисертації успішно захищені, а яка з позицій є правильною – питання так і залишилося відкритим.

2. Оцінюючи стан сучасної кримінально-правової науки на основі аналізу дисертаційних робіт та інших наукових публікацій останнього десятиріччя, які присвячені розгляду та вирішенню проблем підвищення ефективності кримінального законодавства та практики його застосування, можна зробити певні висновки.

2.1. Більшість сучасних наукових досліджень твердо базується на усталених історичних (радянських) підходах до вирішення конкретних кримінально-правових проблем. Автори, а особливо молоді науковці, з великою обережністю ставлять під сумнів такі постулати. За такої ситуації, як видається, навряд чи можна розраховувати на створення законодавства, а відтак, і формування кримінально-правової політики, що відповідали би вимогам сьогодення. Беззаперечно, що бездумно відкидати напрацювання радянської кримінально-правової науки неприпустимо, однак піддати їх ревізії – потреба теперішнього часу.

Слід погодитися із запропонованими А.Е. Жалінським аргументами стосовно необхідності перегляду сучасного розуміння кримінального права (а отже, і кримінально-правової політики) з огляду на те, що сучасне кримінальне право, спираючись на традиційні й перевірені часом підходи правової та суміжних наук, водночас має бути максимально орієнтованим на сучасні соціальні реалії. Як зазначає вчений, при всій повазі до філософії, яка справді містить найважливіші методологічні передумови розуміння кримінального права, самі по собі цитати з праць Платона, Гегеля, Канта, Фуко та інших мислителів є в багатьох випадках корисними, але недостатніми аргументами в розумінні сучасного права. Також варто погодитися і з тим, що на сьогодні немає однозначного розуміння того, як сучасне кримінальне право служить суспільству. Відсутня належна ясність щодо природи, тенденцій і, відповідно, місця кримінального права у швидкозмінному сучасному суспільстві, немає чіткого уявлення як про позитивні та негайні наслідки функціонування чинного кримінального права, так і про способи використання його можливостей. Вони одночасно і перецінюються, і недооцінюються [3, с. 7-8].

І справді, чи не найскладніше концептуальне питання формування сучасної кримінально-правової політики, яке повинна вирішити сучасна наука, – відшу-

кати межю, за якою кримінальне право з інструменту захисту найважливіших суспільних відносин (соціальних цінностей), тобто свого прямого призначення, перетворюється в інструмент вирішення загальних соціальних питань, що є не припустимим.

2.2. В Україні стало модним з'ясовувати, як вирішується досліджуване автором питання у зарубіжному законодавстві, робити на підставі такого аналізу висновки щодо якості національного законодавства та розробляти пропозиції щодо його вдосконалення, сприймаючи зарубіжне законодавство як еталон. Не заперечуючи доцільності застосування компаративістського аналізу в кримінально-правових дослідженнях, практика показує, що він здебільшого проводиться з ігноруванням низки вимог щодо правильного виконання таких досліджень. Насамперед, зарубіжне законодавство аналізується не системно, а лише ті джерела, які вдалося відшукати. Крім цього, українські дослідники часто послуговуються російськомовними перекладами законодавства зарубіжних держав, які самостійно перекладають українською мовою. А відтак, якщо при перекладі тексту закону з мови оригіналу часто доволі важко отримати адекватний переклад, то можна припустити, яким може бути результат подвійного перекладу. Наступна небезпека, яка підстерігає авторів досліджень зарубіжного законодавства і яку однак часто ігнорують, полягає у складності відстежити найновіші зміни в іноземному законодавстві. Адже більшість робіт, у яких здійснено компаративістські дослідження, – базуються на перекладах кодексів десятирічної давнини. Далі коментарі, як кажуть, зайві.

2.3. В Україні суттєво бракує справді комплексних кримінально-правових досліджень. Більшість наявних наукових розробок присвячено розгляду та вирішенню часткових кримінально-правових проблем. Натомість питання, що справді потребують комплексного і негайного вирішення, вчені з обережністю обходять. Ідеться про необхідність наукового вирішення, наприклад, питань про систему принципів кримінального права та принципів кримінально-правової кваліфікації, проблем джерел кримінального права та кримінального законодавства, системності кримінального законодавства та змін до нього, єдності кримінально-правової термінології, оціночних понять, бланкетних диспозицій, побудови санкцій тощо.

Зрозуміло, що перераховані питання тим і складні, що не мають однозначного вирішення. Іншого виходу, як «домовлятися» щодо вирішення цих питань, як видається, не існує. Відтак, вважаємо, що їх вирішення має стати предметом дослідження не окремих вчених, а результатом комплексної та кропіткої роботи авторських колективів. Відкритим залишається питання: хто ж візьме на себе ініціативу їх створення та організації їхньої роботи?

2.4. Практично поза увагою української кримінально-правової науки опинилася судова практика. Приклади з неї зустрічаються у наукових текстах доволі рідко, хоча майже кожен із дисертантів вказує на опрацювання сотень справ відповідної категорії. Не суттєво покращило ситуацію запровадження в Україні Єдиного державного реєстру судових рішень: у ньому можна відшукати діаметрально протилежні вирішення більшості кримінально-правових питань, з приводу яких виникає хоча б найменша дискусія у кримінально-правовій науці.

Тенденції впливу кримінально-правової науки на кримінально-правову політику на цьому не вичерпуються. У межах цієї розвідки викладено лише найбільш очевидні міркування щодо ролі сучасної кримінально-правової науки у формуванні кримінально-правової політики нашої держави (законодавчої та правозастосовної). Є підстави вважати, що сучасна кримінально-правова наука не повністю виконує свою функцію в цьому напрямі, хоча, як видається, належний потенціал для цього є.

1. Туркот М.С. *Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність – 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»* / М.С. Туркот; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2007. – 20 с.
2. Коваленко В.П. *Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем вчинене працівником правоохоронного органу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність – 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»* / В.П. Коваленко; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2009. – 18 с.
3. Жалинский А.Э. *Уголовное право в ожидании перемен. Теоретико-инструментальный анализ* / А.Э. Жалинский; 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009. – 400 с.

Куц В.М.

кандидат юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ – НОВЕ ЯВИЩЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Кримінально-правова політика держави характеризується певною динамікою: змінюються її пріоритети, організаційно-правові форми реалізації і навіть відповідна термінологія. Підтвердженням цього є включення до актів законодавства та інших офіційних документів поняття «кримінальне правопорушення», що кладе край одвічній монополії злочину в категоріальному апараті кримінально-правової теорії і практики. Це законодавче рішення незважаючи на його уявну незначущість насправді тягне за собою суттєві зміни в національній кримінально-правовій політиці.

Осмислення цього нового кримінально-правового явища необхідно розпочинати із з'ясування його сутності та змісту. В основі його здійснення лежить загально теоретичне розумінні правопорушення. При визначенні останнього у вітчизняній теорії права переважає нормативістський підхід: правопорушення розуміють як порушення суб'єктом правової заборони або невиконання покладеного правового обов'язку. Таке визначення лише частково розкриває зміст явища, не розкриваючи його сутності, яка полягає в тому, що правопорушення – це спричинення шкоди певним цінностям або створення небезпеки її спричинення.

Досить плідним, на наш погляд, є розгляд правопорушення через призму конфліктології, оскільки воно породжує конфлікт між суб'єктами правовідносин. Відомо, що держава часто без належних на те підстав „присвоює” собі чужий конфлікт, через який безпосередньої шкоди їй не завдається, та врегулює його шляхом покарання одного з учасників конфлікту. Сприйняття правопорушення не як «одностороннього» порушення правової норми, а як двохстороннього конфлікту потребує переосмислення засобів його розв'язання, адже прямолінійне присвоєння чужого конфлікту та покарання одного з його учасників зарекомендувало себе неефективним методом регулювання кримінально-правових відносин, який не забезпечує соціального миру в суспільстві. З огляду на це, більш ефективним методом їх регулювання все ширше визнається примирення учасників кримінально-правового конфлікту.

Отже, постає запитання: кримінальне правопорушення – це суспільно небезпечне протиправне діяння, що порушило певну вимогу законодавства (конфлікт із законом), чи діяння, що спричинило шкоду потерпілому (конфлікт з потерпілим)? На наш погляд, і те й інше одночасно, адже правопорушення є досить складним соціально-психологічним та правовим явищем, яке не піддається однозначному визначенню. Але при цьому важливо правильно розставити акценти у його визначенні: кримінальне правопорушення – *це протиправне діяння, що викликало конфлікт з приводу завдання одним із його учасників суттєвої шкоди іншому або створення загрози настання такої шкоди, правовим наслідком якого є передбачені законом кримінально-правові заходи.*

Це визначення, по-перше, переносить акцент з конфлікту правопорушника з законом на його конфлікт з потерпілим, а відтак зосереджує увагу на інтересах потерпілого, а не держави; по-друге, підкреслює, що не кримінальна відповідальність, і тим більше – не покарання, виступає єдиним засобом врегулювання такого конфлікту. З цього, в свою чергу, постає висновок, що сучасним принципом протидії злочинності є невідворотність кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення. Невідворотність кримінальної відповідальності і тим більше невідворотність покарання давно перестали бути такими принципами. Вони мають стати надбанням історії кримінального права.

Із запропонованого визначення кримінального правопорушення можна виокремити наступні його ознаки:

- 1) наявність конфлікту між суб'єктами у зв'язку із спричиненням одним із них іншому суттєвої шкоди або створення реальної загрози її настання;
- 2) передбаченість спричинення такого наслідку кримінальним законодавством;
- 3) кримінально-правовий наслідок такого конфлікту у виді заходів кримінально-правового характеру: кримінальної відповідальності та інших.

В загальнотеоретичних визначеннях правопорушення виокремлюється й така його ознака як наявність вини у вчиненні протизаконного діяння. З цим важко погодитися, тому що кримінальному законодавству України відомі непоодинокі випадки конфліктів, які виникають на ґрунті спричинення шкоди особами, які не досягли віку настання кримінальної відповідальності або неосуд-

ними, тобто вчинення діяння без вини. Зазначені діяння, перебуваючи у сфері предмета кримінального права, є кримінальними правопорушеннями.

Включення до числа ознак правопорушення вини можна пояснити дотриманням принципу невідворотності відповідальності, яка наступає лише за наявності вини. Але, як зазначалось вище, цей принцип сьогодні не діє, а от спричинення шкоди неосудними, малолітніми та іншими «несуб'єктами» злочину залишається суворою реальністю сьогодення. Особливо це стосується юридичних осіб, які здатні спричинити незрівнянно більшу шкоду, ніж особи фізичні. Ототожнення кримінального правопорушення із злочином, характерне для попереднього етапу кримінально-правової політики, унеможливило визнання юридичних осіб суб'єктами кримінально-правових відносин, оскільки юридична особа не здатна вчинити злочин у сучасному його розумінні. Розмежування кримінального правопорушення та злочину, напроти, відкриває можливість для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Яких саме – кримінальної відповідальності чи інших – залежить від волі правлячого класу. Він, судячи із законопроекту № 1232 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб», поки що схильний до другого.

Як і будь-яке інше явище, кримінальне правопорушення має форми свого існування, що дає можливість поділити їх на відповідні види. В умовах визнання злочину єдиною формою кримінального правопорушення проблеми їх розподілу не існувало. Насправді ж, з огляду на визначені вище ознаки кримінального правопорушення, які відповідають чинному кримінальному законодавству, такими правопорушеннями слід вважати не лише злочини, але й так звані ексцеси малолітніх та неосудних, а в перспективі – кримінальні проступки та правопорушення юридичних осіб.

Окрему увагу привертають суспільно небезпечні діяння, які не „заслужують” кримінальної відповідальності і законодавець надає можливість відмовитися від її застосування. Нажаль законодавче визначення цього способу реагування на вчинення кримінального правопорушення як „звільнення від відповідальності” є некоректним, оскільки воно не точно відображає сутність та зміст такого реагування. Звільнитись, як відомо, можна лише від того, що вже настало. В зазначеній ситуації відповідальність ще не настала, то й звільняти поки що немає від чого. Наявною є відмова від застосування кримінальної відповідальності, яка не ґрунтується на відмові від неї.

Останнє привертає особливу увагу, зокрема й тому, що існують обґрунтовані сумніви стосовно того, чи є злочином діяння, на яке держава реагує відмовою від застосування кримінальної відповідальності. Переважна більшість криміналістів переконана, що це – також злочин, забуваючи при цьому, що в такій ситуації відсутня караність діяння як обов'язкова ознака злочину. Отже, в умовах передбаченої законом обов'язкової відмови від застосування кримінальної відповідальності злочин трансформується в іншу форму кримінального правопорушення, яка може претендувати на самостійний його різновид.

З прийняттям у 2008 році Концепції реформування кримінальної юстиції офіційно визнано за необхідне впровадження ще однієї форми кримінально-

го правопорушення – кримінального проступку. Серед фахівців не існує єдиної думки щодо зазначеного рішення. Є чимало супротивників запровадження нової форми кримінального правопорушення. На наш погляд, глобалізація як об'єктивний процес, що охопив планету, навряд чи дозволить зберегти вітчизняне кримінальне законодавство в недоторканному стані, на що сподівається консервативно налаштована частина фахівців посилюючись на традиції, особливості національного цивілізаційного поступу та інші обставини. Відомо, що в багатьох успішних європейських державах поряд із злочином виокремлюються й інші кримінальні правопорушення з різними їх назвами (кримінальний проступок, карний проступок). Це забезпечує більш глибоку в порівнянні з існуючою в Україні диференціацію кримінальної відповідальності, а відтак і справедливість антикримінального судочинства.

Крім того, визнання кримінального проступку в Україні надає їй історичного шансу безболісно вирішити проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб, яка до цього часу не знаходила свого вирішення. З визнанням кримінальних проступків різновидом кримінального правопорушення доцільно запровадити ще одну форму такої відповідальності – кримінально-правове стягнення. Сприйняття цієї ідеї, по-перше, гармонізувало б кількість форм кримінального правопорушення з кількістю форм відповідальності за їх вчинення: за злочин наставала б відповідальність у формі покарання, а за кримінальний проступок – у формі кримінально-правового стягнення. По-друге, такому стягненню можна було б піддавати не лише фізичних, але й юридичних осіб, тому що покарання – це виключно персоналізована форма кримінальної відповідальності. Історична та психолого-правова природа покарання така, що його застосування до колективних утворень сприймається сьогодні як відвертий анахронізм та порушення прав людини. Натомість кримінально-правове стягнення як форма кримінальної відповідальності не потребує дотримання віками усталених принципів та засад його реалізації. Застосування кримінального стягнення до колективних утворень, якими є юридичні особи, не сприймалося б як прояв відсталості юридичного мислення, а навпаки, свідчило б про прогресивність правової системи, яка його запровадила.

Таким чином, визнання кримінального проступку формою кримінального правопорушення, за яке кримінальна відповідальність може наставати не у формі покарання, а у формі кримінально-правового стягнення, призначення якого не вимагає дотримання жорстких принципів та правил, а здійснюється за пом'якшеною у порівнянні з призначенням покарання процедурою, цілком можливе та доцільне.

Визнання в Україні доцільності доповнення видів кримінальних правопорушень кримінальним проступком незважаючи на певний спротив поступово, як і все нове, пробиває собі дорогу до практичного впровадження. Вагомим результатом цього поступу є проголошення кримінального проступку різновидом кримінального правопорушення у новому Кримінальному процесуальному кодексі України.

Розподіл кримінальних правопорушень на види, як і будь яка інша класифікація явищ, може вважатися науковою лише за умови, що здійснюється вона за

якимось одним критерієм. Теоретичний інтерес та практичне значення має розподіл кримінальних правопорушень на види за таким критерієм, як наявність чи відсутність можливості застосування за їх вчинення кримінальної відповідальності. За цим критерієм всі кримінальні правопорушення піддаються розподілу на два види: 1) ті, що тягнуть кримінальну відповідальність; 2) ті, що тягнуть за собою застосування інших кримінально-правових заходів. У свою чергу кожен із видів можна розподілити на підвиди: перший – на злочини та кримінальні проступки; другий – на ексцеси неосудних та малолітніх, які виключають злочинність діяння, і суспільно небезпечне діяння, що не заслуговує кримінальної відповідальності, в результаті чого суд відмовляється від її застосування.

Запропонована класифікація має ґносеологічне та практичне значення. По-перше, вона спрощує процес пізнання цієї частини кримінально-правового забезпечення протидії злочинності, надаючи більш повну картину об'єкта пізнання; по-друге, така класифікація сприяє вдосконаленню змісту кримінально-правової політики та антикримінального законодавства.

Марисюк К.Б.

кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ МОГЛА Б БУТИ ІНШОЮ (ДО РІЧНИЦІ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ №9208)

Друга половина 2011 р. ознаменувалась першою з часу вступу в дію КК України 2001 р. спробою внесення змін до правових приписів, які врегульовували питання, пов'язані з покаранням у виді конфіскації майна.

Відтак, 22 вересня 2011 р. у Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону № 9208 “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедур здійснення конфіскації” [10].

Статтю 1 Проекту пропонувалось доповнити КК України розділом XVII “Спеціальна конфіскація”. Згаданий розділ мав містити лише дві статті, а саме 961 та 962 у наступній редакції:

“Стаття 961. Спеціальна конфіскація

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу злочину, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу.

Стаття 962. Випадки застосування спеціальної конфіскації

1. Спеціальна конфіскація застосовується у випадках, коли гроші, цінності та інше майно:

1) одержані внаслідок вчинення злочину та (або) є доходами від такого майна;

2) призначалися для фінансування та (або) матеріального забезпечення злочинів або винагороди за їх вчинення;

3) були предметом злочину, крім тих, що були об'єктом злочинних дій і повертаються власнику або законному володільцю;

4) використовувалися як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику або законному володільцю, який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

2. У разі коли гроші, цінності та інше майно, зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або продажу, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, яка відповідає вартості такого майна.

3. Спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом.

4. Гроші, цінності та інше майно, зазначені в цій статті, передані особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки складу злочину, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, іншій фізичній або юридичній особі, підлягають спеціальній конфіскації, якщо особа, яка прийняла майно, знала або повинна була знати, що таке майно одержано внаслідок вчинення злочину.

5. Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у цій статті, які згідно із законом підлягають поверненню власнику або законному володільцю або призначені для відшкодування шкоди, завданої злочинцем.”[10]

Уже на момент оприлюднення зазначеного законопроекту, щодо змісту останнього було висловлено багато зауважень. Так, у Висновку Головного науково-експертного управління від 17 жовтня 2011 р. містилось вісім концептуальних зауважень, найбільш значимі з яких коротко можна окреслити наступним чином: 1) законопроект не розкриває правової природи спеціальної конфіскації; 2) ст. 962 Законопроекту пропонує застосовувати спеціальну конфіскацію у випадках, коли гроші, цінності або інше майно були предметом злочину, крім тих, що були об'єктом злочинних дій... Штучне виокремлення поняття предмет злочину є фактичною підміною понять та маніпулюванням з правом громадян на повернення втраченого ними внаслідок вчинення злочину майна; 3) у ч. 2 ст. 962 Законопроекту закріплюється правило, згідно якого "...якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або продажу, або з інших причин, суд виносить рішення

про конфіскацію грошової суми, яка відповідає вартості такого майна...”, хоча фактично йдеться не про конфіскацію майна, а про стягнення з винного вартості майна, яке б підлягало конфіскації за його наявності[2].

Висловило свої зауваження й Головне юридичне управління, зазначивши, серед іншого, що окремі положення ст. 962 КК України допускають можливість неоднозначного тлумачення її норм, зокрема п. 1 ч. 1 ст. 962 (“одержані внаслідок злочину та/або є доходами від такого майна”)[3, с. 3]. Ще одне зауваження вважаємо за необхідне процитувати дослівно: “Як впливає з редакції статті 961 Кримінального кодексу України, спеціальна конфіскація застосовується “за умови вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу злочину”, тобто у разі вчинення відповідного правопорушення. Разом з тим, запропонована редакція частини третьої статті 962 КК України передбачає, що спеціальна конфіскація може застосовуватися й у разі, коли “особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю”. Оскільки суспільно небезпечні діяння осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, та суспільно небезпечна активність (пасивність) неосудних осіб не є правопорушенням у традиційному для сучасної теорії права розумінні цього явища, ці положення не коригуються з приписами статті 961 Законопроекту”[3, с. 3-4].

Проте, не наведені вище зауваження стали перепорою для прийняття та введення в дію Законопроекту № 9208. Чи не найбільшою проблемою останнього було те, що більшість науковців та практиків не могли погодитись з віднесенням інституту спеціальної конфіскації до кримінальних покарань, або й до предмету кримінального права загалом.

Ще до появи досліджуваного Проекту № 9208, В. Бурдін[1, с. 45], О. Марин[5, с. 95], В. Навроцький[6, с. 411] та інші чітко дотримувались позиції щодо виключної кримінально-процесуальної природи спеціальної конфіскації. Деяко пізніше до аналогічної думки схилилась увага й С. Назимко[7, с. 23], О. Кондра[4, с. 278] та ін. На це ж зверталась увага й у процесі обговорення Законопроекту у Верховній Раді України (наприклад, Ю. Кармазінім)[8].

Не зважаючи на те, що згадана критика мала й своїх опонентів, до яких можна віднести, наприклад, М. Хавронюка[12, с. 97] та О. Соболевсу[11, с. 214], більшої підтримки отримала саме думка першої групи науковців, у зв'язку з чим Постановою Верховної Ради України № 4849 – VI від 24 травня 2012 р. “Про зняття з розгляду проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедури здійснення конфіскації”[9], останній було знято з розгляду.

1. Бурдін В. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін / В. Бурдін. // *Життя і право*. – 2004. - № 4. – С. 44–51.
2. Висновок Головного науково-експертного управління від 17 жовтня 2011 р. на проект Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедур здійснення конфіскації”. – К. : Верховна Рада України, 2011. – 5 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2/pf3516=9208&skl=7; Дата доступу : 18.12.2012 р.

3. Зауваження Головного юридичного управління від 2 лютого 2012 р. до проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедур здійснення конфіскації" (реєстраційний № 9208). – К. : Верховна Рада України, 2012. – 6 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2/pf3516=9208&skl=7; Дата доступу : 18.12.2012 р.
4. Кондра О. Проблеми правової природи "спеціальної конфіскації" у кримінально-правових санкціях / О. Кондра. // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 50. – С. 276–286. – (Серія юридична).
5. Марін О. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм / О. Марін. – К. : Атіка, 2003. – 224 с.
6. Навроцький В. Основи кримінально-правової кваліфікації / В. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
7. Назимко Є. Щодо статусу спеціальної конфіскації майна / Є. Назимко. // Адвокат. – 2009. – № 6. – С. 22–24.
8. Порівняльна таблиця до проекту Закону України № 9208 від 22 вересня 2011 р. "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедур здійснення конфіскації" (Друге читання). – К. : Верховна Рада України, 2012. – 26 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2/pf3516=9208&skl=7; Дата доступу : 18.12.2012 р.
9. Постанова Верховної Ради України № 4849 – VI від 24 травня 2012 р. "Про зняття з розгляду Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедур здійснення конфіскації" [Електронний ресурс] // Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4849-17; Дата доступу : 18.12.2012 р.
10. Проект Закону № 9208 від 22 вересня 2011 р. "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедур здійснення конфіскації". – К. : Верховна Рада України, 2011. – 11 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2/pf3516=9208&skl=7; Дата доступу : 18.12.2012 р.
11. Соболева О. Конфіскація майна за чинним кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством України / О. Соболева. // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 212–215.
12. Хавронюк М. Види кримінальних покарань : досвід європейських держав / М. Хавронюк. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 3. – С. 95–102.

Мельник П.В.

кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІНИ І ДОПОВНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ VIII «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ» ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПЕНАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕПЕНАЛІЗАЦІЯ

Пеналізація являє собою синтетичний процес, який складається з нормативного визначення характеру караності діянь та практичного призначення покарання за конкретний злочин [7, с.32].

Депеналізація як протилежність пеналізації означає звуження меж державного примусу за вчинені злочинні діяння, яке виражається у звільненні винних від кримінальної відповідальності, у виключенні окремих покарань з конкретних санкцій або взагалі з системи покарань, у відмові від них через їх неефективність [2, с.182].

Можна виділити законодавчу і практичну пеналізацію (депеналізацію). Перша здійснюється на законодавчому рівні і передбачає розширення (звуження) системи покарань, а також включення (виключення) окремих покарань з санкцій конкретних злочинів. Друга - при розгляді судами матеріалів кримінального провадження.

З моменту прийняття чинного Кримінального кодексу України у розділ VIII «Злочини проти довкілля» було внесено зміни до ст.ст. 240, 245, 247, 248, 249, 254, з яких ст.240 і 245 викладені в новій редакції. Також даний розділ доповнено ст.ст. 139-1 і 239-2 КК України [1].

Дані зміни і доповнення до розділу VIII «Злочини проти довкілля», внесені Законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо видобування бурштину)» № 2984-IV від 18.10.2005р. [4], «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» № 270-VI від 15.04.2008р. [6], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» № 1708-VI від 05.11.2009р. [5] і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» № 1827-VI від 21.01.2010р. [3], пов'язані з пеналізацією (депеналізацією) діянь проти довкілля.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» № 270-VI від 15.04.2008р. зазнали змін ст.ст. 247 (Порушення законодавства про захист рослин), 248 (Незаконне полювання) і 254 (Безгосподарське використання земель) КК України. Зокрема, санкція основного складу злочину, передбаченого ст. 247 КК України, доповнена таким видом покарання, як громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот годин. А ст. 248 КК України - громадськими роботами на строк від ста шістдесяті до двохсот со-

рока годин. Слід відмітити, що громадські роботи у цих статтях стали альтернативним покаранням штрафу і обмеженню волі. Тобто, не дивлячись на те, що назва Закону України № 270-VI від 15.04.2008р. проголошує гуманізацію кримінальної відповідальності, фактично він посилив караність за порушення законодавства про захист рослин і незаконне полювання, передбачивши додатковий вид покарання. Щодо змін до ст. 254 КК України, то з її санкції було виключено позбавлення волі. В цій ситуації назва цього закону відносно гуманізації була реалізована.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» № 1708-VI від 05.11.2009р. було криміналізовано і, відповідно, депеналізовано ст. 239-1 (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель) і ст. 239-2 (Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах). А також викладено в новій редакції ст. 240 (Порушення правил охорони або використання надр) і ст. 245 (Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу). У ст. 240 КК України за основний склад злочину мінімальне покарання у виді штрафу до сто неоподаткованих мінімумів доходів громадян (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо видобування бурштину)» № 2984-IV від 18.10.2005р.) збільшено до штрафу від трьохсот до шестисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. А найсуворіше покарання за цією санкції змінилася з обмеження волі на позбавлення волі. Що стосується ст. 245 КК України, то Законом України № 1708-VI від 05.11.2009р. поряд з обмеженням волі на строк від двох до п'яти років та позбавленням волі на той самий строк було закріплено альтернативне покарання у виді штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Тобто, зменшено караність через впровадження менш суворого виду покарання. Проте, тут слід також відмітити, що нова редакція ст.245 КК України розширила об'єктивні ознаки цього злочину.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу» № 1827-VI від 21.01.2010р. стосується ст. 248 (Незаконне полювання) і ст. 249 (Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом) КК України. Зокрема, збільшено розмір штрафу за вчинення основних складів цих злочинів, закріпивши його розмір від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Попередня редакція передбачала штраф до сто неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Також у кваліфікованих складах цих злочинів підвищено розмір штрафу з сто-двісті неоподаткованих мінімумів доходів до двісті – чотириста неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Отже, на підставі проаналізованих змін і доповнень до розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу, можна сказати, що ними пеналізовано діяння проти довкілля, крім змін до ст. 254 КК України, на підставі яких виключено позбавлення волі з її санкції – депеналізація.

1. *Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.18.108&nobreak=1>*

2. *Лопашенко Н.А. Уголовная политика / Н.А. Лопашенко. - М. : Волтерс Клувер, 2009. – 608с.*
3. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань мисливського господарства, полювання та рибальства, охорони, використання і відтворення тваринного світу : Закон України від 21.01.2010р. № 1827-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1827-17>*
4. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо видобування бурштину) : Закон України від 18.10.2005р. № 2984-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-15>*
5. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля : Закон України від 05.11.2009р. № 1708-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1708-17>*
6. *Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15.04.2008р. № 270-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270-17>*
7. *Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. - К. : Атіка, 2005. – 332 с.*

Митрофанов І.І.

кандидат юридичних наук, доцент

РОЗДУМИ ЩОДО СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Дестабілізація соціально-політичної обстановки, значний бюджетний дефіцит, несвоєчасні виплати невеликих за розміром зарплат, зростання безробіття, низький матеріальний рівень значної частини населення, не завжди досить ефективне і правильне прогнозування наслідків прийнятих рішень органами державної влади, а також не зовсім правильне використання методів і засобів запобігання негативним соціальним явищам, що відверто порушують права, свободи і мету громадян і держави, – усе це негативно відображається на кількісних показниках кримінальної активності населення країни.

Держава при цьому встановлює ті кордони протидії кримінальній активності громадян, які влаштовують саме її, а не суспільство в цілому. До того ж кримінально-правове забезпечення протидії тому або іншому «найактуальнішому» у конкретній політичній або економічній ситуації в країні злочину характеризується явною кон'юнктурністю і звідомою нежиттєздатністю. Так, кампанії з протидії господарській злочинності в цілому або окремим її видам: проти нормального порядку обігу цінних паперів, проти встановленого порядку фінансової діяльності держави тощо, – не враховують, що ці види злочинів є окремими елементами складного, багатofакторного і взаємообумовленого явища, яким є злочинність у цілому, а отже, досягти успіху, діючи на одному, окремо взятому напрямі не уявляється можливим. А відсутність продуманої і послідовної кри-

мінально-правової політики призводить до незрозумілих з точки зору досягнень науки кримінального права змін законодавства, що носять не антикримінальний, а кримінальний характер.

Не вносить ясності у законодавство про кримінальну відповідальність і введення до нього поняття кримінального проступку, встановлення їхнього вичерпного переліку та системи засобів кримінально-правового впливу на осіб, які їх вчинили. Це пов'язано, перш за все, з тим, що залишається відкритим питання: чи будуть ці засоби визнані засобами реалізації саме кримінальної відповідальності?

Зазначене питання актуалізується у зв'язку з визначенням поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) як стадії кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК). Тобто, законодавець говорить про кримінальну відповідальність у контексті вчинення злочину і кримінального проступку. При цьому незбалансованим залишається перелік покарань, передбачений ст. 51 Кримінального кодексу України (далі – КК). А законодавець до того ще й зобов'язав кримінальним процесуальним законом всупереч формальній логіці визначити кримінальні проступки і встановити за їх вчинення систему засобів кримінально-правового впливу у Законі України «Про кримінальні проступки», який вміщуватиме норми матеріального права.

Застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, засобів кримінально-правового впливу ні за яких умов не може бути самоціллю кримінального провадження, а повинно розглядатися як засіб досягнення певного результату. Так, покарання, передбачені КК, можуть бути застосовані до винного, який вчинив злочин, з урахуванням його особи, ступеня тяжкості злочинного діяння, інших обставин справи. Відповідно до ч. 2 ст. 50 КК застосування покарання має на меті три самостійні складові (кара, виправлення засудженого і запобігання вчиненню нових злочинів), досягнення яких віднесено до завдань кримінально-виконавчого законодавства.

З огляду на це, необхідно вже зараз прогнозувати наслідки здійснення такої кримінально-правової політики України, які матиме вона при формуванні та втіленні в правову дійсність політики держави у сфері виконання покарань. Ускладнюється це питання тим фактором, що навіть в умовах масового приховання злочинів від реєстрації кількість засуджених осіб в Україні не зменшується (01.01.2010 – 147 716 осіб, позбавлених волі (+ 1,21), 01.01.2011 – 154 027 (+ 4,27), 01.07.2011 – 157 866 (+ 2,49), а новий Закон України «Про застосування амністії в Україні» обмежує можливості її застосування, встановивши положення, відповідно до якого закони про амністію, за винятком законів про умовну амністію, Верховна Рада України може приймати не частіше одного разу протягом календарного року.

При цьому слід констатувати, що ефективність покарання у виді позбавлення волі з метою виправлення та ресоціалізації засуджених до цього виду покарання сьогодні є незначною. Так, статистичні дані МВС України свідчать про те, що в 2005 році виявлено 46 637 осіб, які раніше вчиняли злочини і повторно

вчинили злочин (злочини). З них судимість не знята або не погашена в 24 784 осіб. У 2006 році виявлено 44 514 осіб і судимість не знята або не погашена в 22 086 осіб. Відповідно в 2007 році виявлено 45 943 осіб і судимість не знята або не погашена в 24 086 осіб. У 2008 році виявлено 46 177 осіб і судимість не знята або не погашена в 24 140 осіб. У 2009 році виявлено 49 422 особи, з яких судимість не знята або не погашена в 25 410 осіб. У 2010 році виявлено 60 373 осіб і судимість не знята або не погашена в 27 706 осіб. У 2011 році виявлено 102 694 осіб, які раніше вчиняли злочини, у 35 828 з яких судимість не знята або не погашена. На 20 листопада 2012 року виявлено 91 308 осіб, які раніше вчиняли злочини, у 34 003 з яких судимість не знята або не погашена [1]. З урахуванням латентної злочинності можна сміливо стверджувати, що фактично рівень рецидиву становить близько 70%.

Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК) наблизив український кримінальний виконавчий процес до міжнародних стандартів виконання (відбування) покарання, але багато його положень, особливо щодо гуманізації відбування покарання, можуть виявитися нереалізованими. Сучасна пенітенціарна система фактично не має ефективних механізмів ресоціалізації та постпенітенціарної адаптації до умов волі осіб, які відбули покарання. Передбачені в Кримінальному кодексі альтернативні позбавленню волі види покарань не застосовуються, тому що це не створені відповідні умови для їх реалізації [2, с. 258].

Саме тому нами висловлювалися думки з приводу того, що перелік покарань, передбачений ст. 51 КК України, не можна визнати досконалим, як з погляду теорії, так і складностей з точки зору практики реалізації окремих видів покарань. У зв'язку з відсутністю матеріальної та технічної бази для виконання арешту і виправних робіт, на наш погляд, необхідно їх виключити з переліку покарань або ввести мораторій на їхнє виконання. Крім того, на наш погляд, необхідно виключити всі види покарань для військовослужбовців, конфіскацію майна, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і виправних робіт у тому вигляді, у якому вони регулюються нормами КК України, а також перегляду підлягає логіка побудови всієї системи покарань. Це пов'язано з тим, що Україна на сучасному етапі свого розвитку просто не має можливостей для забезпечення виконання в повному обсязі 12 видів покарань [3; 4].

У зв'язку з цим необхідно наголосити на тому, що для збереження стабільності держава має широко використовувати не тільки інститути покарання, але й відновлювальні інститути. Саме за таких факторів наприкінці 70-х років минулого століття в кримінально-політичній свідомості розвинених країн і правознавстві остаточно на порядку денному з'явилися ідеї про кризу соціологічної школи кримінального права, що спричинили втрату довіри до ідеалів реабілітації як основної мети покарання: зневірившись бачити в покаранні винятково утилітарний захід, здагний реально, а не тільки в теорії виправляти, редагтувати засудженого, знижувати рівень злочинності тощо, його все частіше сприймають як засіб відновлення порушеного діянням, передбаченим законом про кримінальну відповідальність, балансу [5, с. 12].

Руйнування розгалуженої системи запобігання злочинам завжди призводить до репресивності кримінально-правової політики, підсилює загальнопревентивну роль закону про кримінальну відповідальність, хоча ні в завданнях Кримінального кодексу (ст. 1 КК), ні у визначенні мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК) про це не говориться. При такому підході фактично ігнорується загальноприйняте положення про те, що закон про кримінальну відповідальність має виконувати допоміжну функцію в системі засобів протидії злочинності. Саме тому КК України постійно піддається змінам і доповненням, які знищують його системність, якою він характеризувався 1 вересня 2001 року, коли набув чинності. При збереженні надалі зазначених тенденцій у розвитку кримінально-правової політики досить складно буде реалізувати принцип гуманізму. Тому відновлення соціальної профілактики злочинності є найважливішим завданням держави при формуванні концепції політики у сфері протидії злочинності [6, с. 10-17].

З огляду на це більшість демократичних держав застосовують тактику послідовної мінімізації застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі, розширення використання штрафних санкцій, застосування альтернативних засобів і методів розв'язання конфліктів, не пов'язаних з діяльністю системи кримінальної юстиції, здійснення різного роду спеціальних превентивних соціальних програм, пов'язаних з «привласненням» поліцейських завдань громадськості, «антикримінальним плануванням забудови житлових кварталів», застосування спеціальних електронно-технічних засобів спостереження і охорони, створення потужної системи антикримінального страхування з державною підтримкою й низки інших спеціальних профілактичних і відновлювальних програм [7, с. 20]. Тобто, те, що притаманне здійсненню сучасної кримінологічної політики з урахуванням досягнень розвитку світової кримінології та технологій розв'язання кримінальних конфліктів з мінімізацією участі державних інститутів у цьому процесі.

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що при формуванні стратегії сучасної кримінально-правової політики України необхідно враховувати доктринальні положення кримінології, кримінального і кримінально-виконавчого права та практику реалізації правових норм останніх. Крім того, аналіз законодавчої практики Верховної Ради України свідчить про необхідність розробки й законодавчого закріплення певних принципів планування і прогнозування змін окремих кримінально-правових норм, установа можливих кордонів цього регулювання. Проблеми реконструкції закону України про кримінальну відповідальність, в тому числі за рахунок введення до нього інституту кримінальних проступків, вимагають свого розв'язання з урахуванням деяких положень, які повинні враховувати основні канони вчення про механізм реалізації кримінальної відповідальності.

1. *Статистика Міністерства внутрішніх справ України про стан та структуру злочинності в Україні [електронний ресурс]. – Режим доступу на : www.mvsinfo.gov.ua. Дата доступу: 01.02.2013 року.*
2. *Митрофанов І. І. Кримінально-виконавчі наслідки судимості [текст] / І. І. Митрофанов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 258–264.*

3. *Митрофанов І. І. Актуальні проблеми системи покарань / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2011. – № 6. – С. 113–118.*
4. *Митрофанов І. І. Система наказаний по уголовному законодательству Украины: современное состояние и пути совершенствования / И. И. Митрофанов // Гуманитарные и социальные науки (Ростов-на-Дону). – 2011. – № 5. – С. 186–199.*
5. *Головко Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве : монография / Л. В. Головко. – С.-Пб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 544 с.*
6. *Шмаров И. В. Уголовно-правовая политика и ее влияние на формирование уголовного законодательства / И. В. Шмаров // Журнал российского права. – 1998. – № 6. – С. 10–17.*
7. *Иванов С. В. Уголовная политика Российской Федерации: политолого-криминалогический и уголовно-правовой аспекты : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. юрид. : спец. : 12.00.08. «Уголовное право и криминология ; Уголовно-исполнительное право» / С. В. Иванов. – Екатеринбург, 2006. – 27 с.*

Музика Л.А.

кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНО- ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Галузі публічного та приватного права досить часто протиставляють одна одну як правові сім'ї, що кардинально різняться за предметом та методом правового регулювання. Так, кримінальне право є публічною галуззю права з імперативним методом правового регулювання. В той час, як цивільне право є уособленням приватного начала та диспозитивного врегулювання відносин. У науковій літературі значна увага приділяється проблемам розмежування сфер дії та визначенню меж правового регулювання між публічними та приватними галузями права [1].

Ще одним надактуальним нині є питання міжгалузевих зв'язків, взаємозалежності та взаємопроникнення норм публічного та приватного права [2]. Сучасні галузі законодавства об'єктивно взаємодіють, взаємодоповнюють одна одну, створюють тим самим міжгалузеві зв'язки. Загальна теорія права не залишається осторонь даної тенденції, вбирає та розробляє нові напрями розвитку законодавства, що відображаються в наукових дослідженнях. І тим самим забезпечує умови для перенесення позитивного досвіду інших галузей права, доповнює та розвиває універсальний загальнотеоретичний понятійно-категоріальний та методологічний арсенал, адаптуючись до вимог часу [3, с. 26].

Водночас, як вірно зазначає Д.М. Горшунов, в галузевих науках мають сприйматися та адекватно застосовуватись універсальні правові конструкції. Не варто вводити до обігу суперечливі, з точки зору побудови системи права, категорії, займатися підміною понять та евристикой щодо існуючого правового комплексу. Тому існує необхідність у відстежуванні зі сторони загальної теорії

права змін в галузевій юриспруденції і, з іншого боку, спираючись на загальнотеоретичні постулати в галузях права [3, с. 27].

Саме тому вважаємо, що варто запровадити таке поняття, як «екологічність законодавства». Тобто норми однієї галузі права не повинні суперечити нормам іншої галузі права у межах однієї національної правової системи. Особливо це стосується випадків використання суміжних понять та врегулювання суміжних відносин. Іншими словами, використання норм цивільного законодавства не має суперечити природі певних кримінально-правових відносин, а застосування кримінально-правових норм, у свою чергу, не повинно суперечити природі відповідних цивільних відносин.

Звісно, реалізувати зазначене досить складно і це потребує системного підходу та згуртованої роботи фахівців усіх галузей права.

Проблема співвідношення цивільного та кримінального права не є новою у правовій науці. Їй були присвячені численні праці видатних вчених-юристів [4]. Однак нині дана проблема лише фрагментарно розкривається у кримінально-правовій літературі та фактично повністю ігнорується у цивілістичних дослідженнях [5]. Підтримуємо позицію А.Е. Жалінського, і вважаємо, що наміри необхідність створення оптимальної моделі системи законодавства та правової політики, в якій вплив норм однієї галузі права на застосування норм іншої галузі відповідав би внутрішнім властивостям права, закономірностям його реалізації та потребам суспільства [6, с. 56].

Одним із прикладів міжгалузевих зв'язків між кримінальним та цивільним правом є випадок застосування такої правової категорії, як «майно». У цивільному праві поняття «майно» охоплюються не лише матеріальні, а й нематеріальні цінності. У ст. 190 ЦК України зазначається, що майно – це особливий об'єкт цивільного права і під ним слід розуміти не лише окрему річ, а й їх сукупність, а також майнові права та обов'язки. При цьому у кримінальному праві немає однаковості серед науковців та практиків щодо сутності цієї правової категорії. Так, існує позиція щодо розширеного розуміння предмета злочину (наприклад, Н.О. Антонюк, А.Г. Безверхов, П.В. Олійник, О.Є. Спіридонова, С.І. Улезько), відповідно до якої слід відійти від традиційної матеріальної ознаки предмета злочину.

Судова практика також іде цим шляхом. У п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25 грудня 1992 р. № 12 зазначалося: «Предметом шахрайства і вимагательства є не тільки майно, а й право на нього (надання права вимагати виконання зобов'язань, документи, які надають право на отримання майна, тощо), а вимагательства – і будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод або відмова від них, відмова від прав на майно тощо)» [7, с. 83].

У новій постанові – «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 Пленум Верховного Суду України фактично поширив аналізоване положення на всі посягання, передбачені розділом VI КК України: «Предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового

характеру, електрична та теплова енергія» (п. 2) [8, с. 148]. Отже, у постанові предметом злочину визнається суб'єктивне право (право на майно), а також дії майнового характеру.

Загалом позитивно сприймаємо об'єктивну необхідність розширення поняття предмета злочину (наприклад, визнання ним інформації, електроенергії), однак поділяємо позицію, зокрема А.А. Музики та Є.В. Лащука, і вважаємо, що наведений вище науковий підхід та судова практика видаються доволі спірними. Адже розширення поняття предмета злочину потрібно здійснювати не шляхом ігнорування ознаки матеріальності, а навпаки – відповідально досліджуючи її зміст [9, с. 114].

Отже, цивілістичне розуміння сутності майна є неприйнятним для сучасного кримінального права. Необхідні подальші наукові пошуки компромісу і наступне законодавче вирішення цього питання.

1. *Наприклад: Кубко А.С. Реалізація публічних інтересів у цивільному праві України: дис. ... к-та юрид. наук: 12.00.03: К, 2012. – 225 с.; Венедіктова І.В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 260 с.*
2. *Музыка Л.А. Поєднання приватно- та публічно-правового регулювання (на прикладі відносин у сфері запозичень) // Наука і правоохорона. – 2012. – № 3. – С. 204–209.*
3. *Гориунов Д.Н. Концептуальное развитие современного российского частного права // Российская правовая политика в сфере частного права: материалы «круглого стола» журналов «Государство и право» и «Правовая политика и правовая жизнь», г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 22 июня 2010 г. / Отв. ред. А.В. Малько, Д.Н. Гориунов. М., 2011. – С. 25–33.*
4. *Див., зокрема: Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М.: Бек, 1996; Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Т. 1. – СПб., 1902. – С. 102.*
5. *Пикуров Н.И. Теоретические проблемы межотраслевых связей уголовного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Пикуров Н.И. – Волгоград, 1998. – 410 с.*
6. *Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009. – 400 с.*
7. *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В. Т. Малярєнка; упорядник П. П. Пилипчук. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 83.*
8. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 148.*
9. *Музыка А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А. А. Музыка, Є. В. Лащук. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.*

Назимко Є.С.

кандидат юридичних наук

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ

Проблеми покарання осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, є завжди актуальними та такими, що потребують детального наукового аналізу та комплексного розроблення.

Згідно з положеннями статті 98 КК України до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом може бути застосовано виключно такі види покарань, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк. Штраф відповідно до статті 99 КК України застосовується лише до неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення. Відповідно до положень чинного цивільно-процесуального законодавства України таких неповнолітніх практично немає, оскільки на роботу за трудовим договором приймають як виняток, осіб, яким виповнилось 16 років, за згодою одного з батьків. Згідно зі статтею 101 КК України арешт може застосовуватись до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років.

У зв'язку із чим існує серйозна законодавча проблема у справі покарання неповнолітніх, на яку вже не однократно звертали увагу вітчизняні криміналісти. Справа у тім, що ст. 98 КК України передбачено вичерпний перелік покарань, які може бути застосовано до осіб, які не досягли 18 років. Отже, якщо санкцією статті особливої частини КК України, за якою засуджується неповнолітній, передбачено лише такі види покарань, які з огляду на його вік не можуть до нього застосовуватися, суд має звільнити його від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Однак на законодавчому рівні що проблему й досі не розв'язано. На практичному – суди у 69,4% випадках звільняють неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням [1].

За час існування незалежної України було захищено більше десяти дисертацій з різнопланових питань кримінальної відповідальності (в тому числі й покарання) неповнолітніх. За такої динамічної наукової розробки окресленої проблеми ситуація як в законодавчому, так і в правозастосовному плані мала бути змінена на краще. Однак, якщо переглянути зміни та доповнення у сфері покарання неповнолітніх, що вносились до Розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 р., яким саме встановлюються особливості кримінальної відповідальності та покарання цієї категорії осіб, то зможемо побачити, що ситуацію суттєво не змінено. На підставі набрання чинності двома законами України (Закон України № 270-VI від 15.04.2008 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» та Закон України № 4025-VI від

15.11.2011 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності») редакційній корекції було піддано 3 статті цього розділу, що регламентують питання покарання неповнолітніх.

Законом України № 270-VI від 15.04.2008 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» було внесено зміни та доповнення до редакцій ст.ст. 102 та 104 КК України. Ч. 1 ст. 102 КК України було піддано редакційному корегуванню, завдяки якому чітко окреслено розмір покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку. У редакції до 2008 року не було окреслено нижчої межі покарання у виді позбавлення волі для неповнолітніх. Мінімальний строк позбавлення волі для неповнолітнього, як і для дорослого засудженого, був загальним та становив один рік. Після «квітневої гуманізації законодавства про кримінальну відповідальність 2008 року» найнижчу межу було чітко окреслено – від шести місяців.

У сучасній ювенальній пенології та пенітенціарній практиці позбавлення волі на певний строк вважається найбільш суворим покарання в системі покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх. Воно призначається тоді, коли, на переконання суду, всі інші, більш м'які покарання не дають змоги досягти мети кримінального покарання. Статистика застосування позбавлення волі до неповнолітніх свідчить про те, що цей вид покарання призначається їм у якості останнього засобу впливу. Наприклад, у 2010 році 929 неповнолітніх (8,5 % від загальної кількості засуджених неповнолітніх) було засуджено до позбавлення волі. призначено [1].

Чітке окреслення нижчої межі покарання було конче необхідним для юридичної практики. Однак, чи змінилась ситуація після того, як в законі стало передбачено, що позбавлення волі неповнолітнім може призначатись від шести місяців? І чи доцільно було так робити взагалі?

Як давно зазначав Франц фон Ліст, немає нічого більш варварського, ніж зловживання покаранням у виді короткострокового позбавлення волі в разі легких порушень. Судді необхідно надати владу для можливості замінювати тюремне ув'язнення кількома днями роботи чи доганою. Саме короткострокове позбавлення волі – безперервний потік спокуси, що розповсюджує основи фізіологічної та моральної зарази [2, с. 40]. Якщо ж говорити про неповнолітніх, то що ми можемо очікувати у справі виправлення зазначеної категорії осіб, призначаючи їм покарання у виді позбавлення волі на 6 місяців? У цьому разі навряд чи можна розраховувати на досягнення мети покарання. У зв'язку із чим, вважаємо, що встановлення нижчої межі позбавлення волі для неповнолітніх у виді шести місяців було, якнайменше передчасним.

Ще однією «новелою» покарання неповнолітніх стало більше з набуттям чинності «квітневого гуманістичного закону» - до цієї групи осіб стало можливим застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі засудження не лише до позбавлення волі, а й до арешту. Розширення підстав застосування звільнення від покарання неповнолітніх, безперечно, є виправданим. Однак, чи доцільно до неповнолітніх застосовувати покарання у виді ареш-

ту? Про недоцільність застосування цього покарання до неповнолітніх може свідчити вислів Франца фон Ліста, який було наведено нами вище. До того ж, статистика свідчить, що покарання у виді арешту неповнолітнім призначають досить нечасто. У 2010 році до арешту було засуджено 85 неповнолітніх, або 0,78 % від загальної кількості засуджених неповнолітніх. (див. Таблицю № 2).

Законом України № 4025-VI від 15.11.2011 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» було внесено зміни до ст. 99 КК України, пов'язані з гармонізацією тексту цієї статті з внесенням змін та доповнень до ст. 12 та ст. 53 КК України. Внесені зміни та доповнення до ч. 2 ст. 99 у справі штрафування неповнолітніх по суті нічого не змінили, а новою редакцією обмежено дію ст. 53 КК України у сфері того, що розмір штрафу не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочинцем. Також ст. 99 КК України було доповнено ч. 3, якою встановлено, що до неповнолітнього, що не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт згідно з положеннями статей 100, 103 цього Кодексу.

Аналіз нормативних приписів, що містяться у ст.ст. 100 та 103 не дає можливості зрозуміти механізм заміни штрафу громадськими або виправними роботами. У зв'язку із цим, можна зробити висновок про те, що в розділі XV Загальної частини КК України є необхідним передбачення статті на кшталт ст. 72 КК України, якою б було врегульовано відносини у сфері складання або заміни покарань для неповнолітніх.

Провівши дослідження «новел» у законодавстві про кримінальну відповідальність щодо покарання неповнолітніх можна зробити висновок про те, що усі внесені зміни та доповнення були обумовлені будь-якими чинниками, але не головним – необхідністю розробленням найоптимальніших заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх, які вчинили злочин.

У зв'язку із цим, вважаємо, що одним з перспективних напрямів розвитку розділу XV Загальної частини КК України є встановлення мети покарання неповнолітніх; розроблення системи покарань для неповнолітніх з урахуванням проведених соціологічних, кримінологічних та компаративістських досліджень; запровадження статей-зв'язок зазначеного розділу з загальними кримінально-правовими приписами щодо покарання, його призначення та звільнення від покарання та його відбування.

1. *Збірник даних судової статистики щодо розгляду судами України кримінальних справ, кількості та структури засуджених осіб у 2001-2010 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html. – Назва з екрана.*

2. *Лист Ф. Задачи уголовного политики. Преступление как социально-патологическое явление / Сост. и предисл. С.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М., 2004. – 110 с. – (Библиотека криминолога).*

Неледва Н.В.

кандидат юридичних наук

Мірошниченко В.В.

УГОДА ПРО ПРИМИРЕННЯ ЯК ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ

Складний шлях перетворень, яким рухається українське суспільство потребує особливого правового механізму, який може забезпечити розвиток та реалізацію норм кримінального процесуального законодавства. Стаття 3 Конституції України встановлює, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Забезпечення реалізації та відновлення прав суб'єктів кримінального процесу – це важливий напрямком гуманізації у сфері кримінального судочинства. Проблема виникнення, перебігу й ефективного вирішення кримінально-правових конфліктів звертає увагу не тільки вчених-юристів, а й конфліктологів, соціологів, психологів та інших фахівців, які працюють з людьми. Конфлікт це постійний супутник нашого життя.

Актуальними для сьогодення є чітко сформульовані римськими юристами вимоги щодо запобігання спорам у зобов'язальному праві: а) дотримання волі й волевиявлення сторін; б) угода є право, якщо вона у межах закону [1, с.5].

Вірним є визначення неможливості уникнення всіх конфліктів, але це не означає, що не можна уникнути жодного з них. Злочинна поведінка, що є виявом інтересів правопорушника, суперечать інтересам суспільства і його окремих громадян. Протиріччя злочинних і суспільних інтересів у багатьох випадках виливається в протистояння інтересів злочинця (злочинців) і конкретної особи (групи). Злочин, де є потерпілі – конкретні особи, як правило, створює конфліктну ситуацію або прямий міжособистісний конфлікт [2, с.28].

Сьогодні, процеси за допомогою, яких здійснюється вирішення конфлікту між жертвою злочину та правопорушником повинні привертати до себе увагу, оскільки суди не завжди спроможні якісно виконати завдання, які стоять перед ними. Згідно даним міжнародного обзору з питань злочинності більше половини жертв злочинів у всьому світі незадоволені відношенням державних органів до їх проблем.[3]

Нажаль цього неможливо досягти за допомогою використання карального підходу боротьби зі злочинністю, який Україна успадкувала від радянських часів, згідно ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України, яка встановлює завдання кримінального судочинства, а саме, щоб кожний хто вчинив злочин був притягнутий до відповідальності. Але, Кримінальний кодекс України передбачає, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими так і іншими особами. Укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) має великий потенціал для вирішення провідного завдання кримінальної політики держави. Угода про примирення спрямована не тільки

на покарання, а також на залагодження стосунків, відновлення спокійної атмосфери в суспільстві та повернення правопорушників до нормального життя.

Враховуючи те, що Рада Європи у 1999 році прийняла Рекомендацію «Про медіацію у кримінальних справах», щоб сприяти країнам учасникам у питаннях становлення або подальшого розвитку практики медіації [4, с.12]. Далі Європейський Союз в 2001 році прийняв рішення «Про становище жертв злочинів у кримінальному судочинстві», у відповідності до якого до 22 березня 2006 року кожна держава – учасниця ЄС повинна була у своєму законодавстві закріпити можливість проведення медіації (одна з форм відновного правосуддя) у випадках вчинення злочинів. Економічна та Соціальна Рада ООН 24 липня 2002 року прийняла Резолюцію «Про основні принципи використання відновного правосуддя у кримінальних справах», яка закликала держави – учасниці ООН розробити стратегії та політику спрямовану на впровадження відновного правосуддя [5].

Інститут примирення в кримінальному процесі з'явився з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу, який містить главу 35 «Кримінальне провадження на підставі угод».

З метою однакового застосування та правильного тлумачення положень глави 35 КПК України, зокрема при здійсненні кримінального провадження на підставі угод, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ видав інформаційний лист від 15.11.2012 г. № 223-1679/0/4-12 відносно питань реалізації кримінального провадження на підставі угод.

З наведеного вбачається, що угоду про примирення може бути укладено із представником юридичної особи у разі завдання їй майнової шкоди. Відповідно до ч. 2 ст. 58 КПК ним може бути керівник юридичної особи, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за дорученням керівника юридичної особи за довіреністю на представництво, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні, згідно з укладеною з нею угодою на представництво.

Угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення.

Ініціювати укладення угоди про примирення має право лише потерпілий чи підозрюваний, обвинувачений. Вести переговори (домовлятися) стосовно укладення угоди про примирення можуть, крім цих осіб, захисник, представник (законний представник) та інша особа, погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді). Особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення у кримінальному провадженні, не можуть бути допитані

як свідки щодо обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення (п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК)[6].

Але досі залишається відкритим питання відносно особи яка проводить примирення сторін. Переговори щодо примирення може проводити захисник і представник, а також інша особа, погоджена сторонами (крім слідчого, прокурора або судді). Таким чином, означені статтею 469 КПК України особи виступають медіаторами. Стаття 2 проекту Закону України «Про медіацію» від 19 квітня 2012 року визначає, що медіатор – це професійно підготовлений посередник у переговорах між сторонами конфлікту [7; 15].

Також неврегульованим залишається питання недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України). Стаття 221 КПК передбачає можливість сторін ознайомитися із загальнодоступними документами, статтею 222 КПК регламентовано, що відомості досудового розслідування вони зобов'язані не розголошувати. Необхідно визначити процедуру, яким чином інша особа (медіатор) отримає інформацію необхідну для укладання угоди про примирення, адже діючий КПК України (ст.ст. 221, 290) не передбачає такої можливості.

Новий КПК України містить ще багато неврегульованих питань, але це безумовно, великий крок вперед до кримінального судочинства, яке не тільки карає винного, а й відновлює порушені права потерпілого. Розвиток інституту примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) безперечно наближає Україну до європейських стандартів судочинства.

1. Іванов В.М., Іванова О.В. *Юридична конфліктологія. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* – К.: МАУП, 2004. – 224 с.
2. *Юридическая конфликтология* / Бойков А.Д., Варламова Н.Н., Дмитриев А.В., Дубовик О.Л., и др.; Отв. ред.: Кудрявцев В.Н. - М.: Изд-во ИГиП РАН, 1995. - 316 с.
3. *Маляренко В.Т. Перестройка уголовного процесса Украины в контексте европейских стандартов. Монография.* – К.: Юринком Интер, 2005. – 512 с.
4. *Розвиток медіації в Україні. Польсько-українська співпраця: 36. Статей / наук. ред.. Войтюк І.А.* – К.: «Арт-бюро». – 2004. – С. 189.
5. *Див. : <http://www.commonground.org.ua>*
6. *Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Лист від 15.11.12 р. № 223-1679/0/4-12.*
7. *Волошин О. Медіація – мертвий чи живий інструмент досудового врегулювання спорів // Юридична газета. – 2012. - № 27. - С. 15-16.*

Острогляд О.В.
кандидат юридичних наук, доцент

СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ДИНАМІЗМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В РАКУРСІ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Необхідність гуманізації кримінальної відповідальності назріла вже давно, оскільки кількість судимих осіб і осіб, які позбавляються волі залишається стабільно високою. А це, в свою чергу свідчить про те, що Кримінальний кодекс не виконує в повній мірі роль основного засобу протидії злочинності. Така ситуація зумовлена нестабільністю чинного кримінального законодавства України. Кримінальний кодекс, незважаючи на те, що він був прийнятий у 2001 році, не відповідає сучасним реаліям і потребує серйозного реформування, так як в його основу має бути покладено сучасні досягнення науки кримінального права України і світу.

Саме це підкреслює В.Я. Тацій, зазначаючи, що тільки на підставі відносної стабільності законодавства може будуватися стійка, цілеспрямована і прогнозована політика держави у сфері боротьби зі злочинністю. Стабільність кримінального закону, з одного боку, є свідченням прогнозованої та усталеної політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, вона створює умови для належного опанування працівниками правоохоронних органів основних законодавчих приписів і формування на цій підставі відповідної практики застосування КК, а з другого – надає можливість кожному громадянину ознайомитися зі змістом законодавства, а отже бути обізнаним щодо того, якими заходами кримінально-правового впливу забезпечується його безпека, захист прав, свобод та законних інтересів [3, с. 7].

На необхідність стабільності кримінального законодавства наголошує також і П.Л. Фріс, підкреслюючи, що про яку стабільність законодавства можна вести мову, якщо загальна кількість змін і доповнень до чинного Кримінального кодексу України складає – 349 [4, с. 6].

Стабільність кримінального законодавства абсолютно не заперечує його динамізму. Головне в процесі внесення змін до Кримінального кодексу України дотримуватись розумного балансу щодо криміналізації і декриміналізації діянь, посилення чи, навпаки, пом'якшення відповідальності за вчинення суспільно-небезпечних діянь.

Зміни до Кримінального кодексу повинні вноситись з врахуванням принципу гуманізму, під яким, згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови, пропонується розуміти ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до гідності, а також при неможливості вирішити правовий конфлікт іншими, не кримінально-правовими, засобами [1, с. 266].

Висновок про те, чи готовий нині законодавець перейти до реалізації декларованих положень з гуманізації кримінальної відповідальності може дати навіть

поверховий аналіз змін до чинного Кримінального кодексу України, які відбулися протягом останнього року:

1. Законом України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI у статті 342 Кримінального кодексу України (до якої, до речі, вже вносились зміни 2010 року) розширено коло спеціальних потерпілих, шляхом передбачення кримінальної відповідальності за «опір уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб».

2. Законом України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI у Кримінальному кодексі України статті 48, 53, 75, 91, 369, 374, 383, 385, 386, 387, 426 піддалися технічним змінам, пов'язаним з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу та грамагичним правкам, а також стаття 65 доповнилася частиною п'ятою такого змісту: «5. У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди», що пов'язано з введенням нового кримінально-процесуального інституту угоди про примирення, що можна визнати проявом гуманності та прагненням до зменшення кількості судимих осіб. Крім того, цим же законом Кримінальний кодекс України доповнено новими статтями «381-1. Невиконання слідчим вказівок прокурора» та «389-1. Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості», якими передбачено кримінальну відповідальність за невиконання вимог нових кримінально-процесуальних інститутів.

3. Законом України від 24 травня 2012 року № 4837-VI збільшено розмір штрафу передбаченого частинами першої статей 267, 271, 272 і 275 Кримінального кодексу України шляхом заміни слів «до п'ятдесяти» на «від ста до двохсот».

4. Законом України від 24 травня 2012 року № 4838-VI у статті 292 Кримінального кодексу України розширено об'єктивну сторону, шляхом передбачення кримінальної відповідальності за пошкодження об'єктів конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів.

5. Законом України від 5 липня 2012 року № 5064-VI у частині першій статті 263 уточнено об'єктивну сторону шляхом виключення в абзаці першому слова «виготовлення, ремонт», одночасно в цій же частині посилено санкцію, а саме: позбавлення волі на строк «від двох до п'яти» замінено на «від трьох до семи». Крім того, зазначений закон передбачає введення нової статті 263-1 «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв», яка передбачає відповідальність саме за ті дії, які попередньо виключені зі статті 263, причому санкція частини першої також співпадає.

6. Законом України від 5 липня 2012 року № 5065-VI у статті 305 посилено відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, оскільки змінено нижню межу санкції, що передбачає позбавлення волі в частині першій з трьох до п'яти, а в частині другій з п'яти до восьми років. Цим же законом розширено відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів шляхом прийняття нової редакції статті 321-1, в якій, крім того, значно посилено і покарання за зазначені дії, наприклад, в

частині першій – «позбавлення волі на строк до трьох років» замінено на «позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років».

Крім того, зазначений закон вводить кримінальну відповідальність за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів, шляхом доповнення КК України статтю 321-2.

7. Законом України від 18 вересня 2012 року № 5283-VI у статті 199 розширено об'єктивну сторону, шляхом передбачення кримінальної відповідальності за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів. У статті 216 з об'єктивної сторони виключено незаконне використання «марок акцизного збору».

8. Законом України від 18 вересня 2012 року № 5284-VI у статті 200 Кримінального кодексу України розширено об'єктивну сторону, шляхом передбачення кримінальної відповідальності за підробку документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до електронних грошей, а також неправомірний випуск або використання електронних грошей.

9. Законом України від 16 жовтня 2012 року № 5460-VI внесено технічні зміни до примітки статті 305, а саме слова «спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я» замінено словами «центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу» [2].

Таким чином, лише протягом останнього календарного року до Кримінального кодексу України було внесено зміни та доповнення 9-ма Законами України, змін зазнали 25-ть статей, Кодекс доповнено 4-ма новими статтями. Як видно з вищезазначеного більшість зазначених змін стосувалися або посилення кримінальної відповідальності або розширення об'єктивної сторони або криміналізації діянь. Стосовно реалізації принципу гуманізму, то серед зазначених змін такими можна вважати зміни до статті 65 Кримінального кодексу України.

Таким чином, можна зробити висновок, що кримінальне законодавство України не варто вважати стабільним, зміни, що вносяться до Кримінального кодексу, не носять системного характеру і є стійка тенденція до подальшої криміналізації певних видів діянь.

Все це призводить до необхідності розробки концепції кримінально-правової політики України, плану законодавчої діяльності у цій сфері на підставі сучасного стану розвитку науки кримінального права і з врахуванням принципу гуманізму.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

2. Кримінальний кодекс України : За станом на 16.10.2012 // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

3. Тацій В.Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності / В.Я.Тацій // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовт. 2012 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 6-13

4. Фріс П.Л. Деякі підходи до розробки концепції політики у сфері боротьби зі злочинністю / П.Л. Фріс // Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: Матер. наук. сем. [м. Івано-Франківськ, 06 грудня 2012 року]. / Ред.кол.: Острогляд О.В. (голов.ред.) та ін. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 5-7

Палюх Л.М.

кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

В умовах побудови в Україні правової держави набуває особливого значення правове регулювання юридичної, в тому числі кримінальної відповідальності за посягання на нормальну діяльність суду по здійсненню правосуддя, та органів прокуратури, досудового розслідування та органів, на які покладено функцію виконання судових рішень. Одним з питань, що стосується цієї групи злочинів, яке є не до кінця вирішеним в юридичній науці, є визначення кола суспільних відносин, що охороняються нормами розділу XVIII КК України. Вирішення цього питання має важливе значення для визначення системи злочинів проти правосуддя, і, у низці випадків, для кваліфікації злочинів.

Деякі науковці висловлюють позицію про те, що Конституційний Суд України не здійснює правосуддя, а отже, посягання на його діяльність не охоплюється нормами розділу КК «Злочини проти правосуддя». Підставою для такого висновку автора є норми Конституції України та Закону України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України». Нормами цього Закону визначено, що Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні; його завданням є гарантування верховенства Конституції України, повноваження Конституційного Суду України полягають у встановленні відповідності Конституції України інших передбачених законом актів. Таким чином, виходячи з цієї позиції, Конституційний Суд не займається розглядом і вирішенням конкретних справ, що характерно для інших ланок судової системи. Провадження в Конституційному Суді регламентоване не загальною процедурою, а спеціальною, закріпленою Законом «Про Конституційний Суд України» [1, с. 8].

Щоб відповісти на запитання, чи належить до правосуддя діяльність Конституційного Суду України і, відповідно, чи охороняється вона нормами розділу КК України «Злочини проти правосуддя», потрібно з'ясувати зміст поняття «правосуддя».

У частині 1 статті 124 Конституції України зазначено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а та-

кож привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [2]. Аналогічного змісту положення закріплене в статті 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. [3]

У ч. 2 ст. 1 Закону України «про судоустрій» від 7 лютого 2002 р., який втратив чинність на підстав закону України від 7 липня 2010 р., зазначалося про те, що судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також *конституційного* (курсив мій – Л.П.) судочинства. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Отже, зазначений Закон чітко відносив діяльність Конституційного Суду України з розгляду та вирішення питань, що належали до його компетенції, до правосуддя.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур [3].

Відповідно до ч. 3 ст. 124 Конституції України судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Аналогічного змісту положення закріплене в ч. 3 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України (ч. 2 ст. 147 Конституції України).

Якщо проаналізувати норми розділу XVIII КК України, можна дійти висновку про те, що вони охороняють не лише власне правосуддя як діяльність суду, а більш широке коло відносин, що охоплює суспільні відносини, що виникають на стадії досудового розслідування, а також після того, як рішення суду набрало законної сили. Виходячи з цього, якщо вести мову про родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом XVIII КК України, видається, що в кримінальному законодавстві є певна неузгодженість, проблема. Як видається, вирішенням ситуації, що склалася, є не зміна розуміння поняття «правосуддя», що вжите у матеріальному кримінальному законі у назві відповідного розділу, а зміна самої назви розділу, що більш точно відображала б коло тих суспільних відносин, що охороняються його нормами.

Слід зауважити, що в теорії конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, господарського процесу поряд з поняттям «правосуддя» використовується і поняття «судочинство», що є синонімом до слова «процес». Зокрема, М.М. Михеєнко зазначає, що кримінальний процес називають ще кримінальним судочинством. Судочинство є терміном-синонімом до поняття «процес» і в кримінальному процесі означає врегульовану нормами кримінально-процесуального права діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду по розкриттю злочинів, викриттю і покаранню винних та недопущенню покарання невинних, а також система правовідносин, що виникають у перебігу цієї діяльності, вказаних органів один з одним, а також з громадянами,

посадовими особами, установами, підприємствами, громадськими об'єднаннями й трудовими колективами, які залучаються до сфери кримінально-процесуальної діяльності [4, с.11]. М.Й. Штефан дає таке визначення поняття «цивільне судочинство»: «це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав та обов'язків і цивільних процесуальних дій, якими вони реалізуються їх суб'єктами – судом і учасниками процесу» [5, с. 29]. Отже, як бачимо, поняття «судочинство» не є тотожним до поняття «правосуддя» і є більш широке за змістом, ніж останнє; воно, як видається, більш повно, ніж поняття «правосуддя», охоплює коло тих відносин, що охороняються нормами розділу XVIII КК України.

Ю.І. Кулешов, характеризуючи видовий об'єкт злочинів, що містяться у відповідному розділі КК Російської Федерації, обґрунтовано зазначає, що об'єм даних відносин в кримінальному праві визначається ширше ніж власне діяльність суду. Тому автор пропонує використовувати в чинному кримінальному законі термін «правосуддя» в широкому розумінні, і як альтернативу пропонує позначити дану групу злочинів як «Злочини у сфері судочинства» [6, с. 17]. Така позиція з урахуванням викладеного вище видається цілком обґрунтованою. Водночас слід зауважити, що поняття «судочинство» не охоплює діяльність органів та установ що виконують кримінальні покарання, діяльність спеціалізованих лікувальних закладів, що виконують постанову судді про примусове лікування хронічних алкоголіків і осіб, хворих на наркоманію, діяльність органів внутрішніх справ по виконанню рішення суду про встановлення адміністративного нагляду, що є основним безпосереднім об'єктом низки злочинів, передбачених відповідним розділом КК України. Отже, видається необхідним закріпити і відповідну назву розділу XVIII КК України, сформулювавши її так: «Злочини проти порядку судочинства та виконання судових рішень». Видається, що така назва найбільш повно окреслює коло тих суспільних відносин, які регулюються нормами розглядуваного розділу, і відображає їх зміст.

Також, з урахуванням викладеного вище, слід зазначити, що дискусія про те, чи охороняється нормами розділу XVIII КК України діяльність Конституційного Суду України у сфері конституційного судочинства, втрачає свій сенс, якщо констатувати, що родовим об'єктом розглядуваного розділу є суспільні відносини щодо здійснення судочинства та виконання судових рішень, а не лише правосуддя.

Отже, на основі викладеного вище необхідно дійти висновку про те, що, виходячи із родового об'єкта злочинів, що містяться у розділі XVIII КК України, яким є встановлений порядок судочинства та виконання судових рішень, нормами розділу XVIII КК України повинні охоронятися також суспільні відносини, що виникають у сфері конституційного судочинства. Крім того, на основі аналізу чинного законодавства України можна зробити висновок про те, що Конституційний Суд України здійснює правосуддя.

1. *Навроцький В.О. Злочини проти правосуддя. Лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів: Юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. - 48 с.*

2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27-28. – Ст. 180.
4. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: Підручник / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
5. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.Й. Штефан. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
6. Кулешов Ю.И. Преступления против правосудия: проблемы теории, законодательства и правоприменения: автореферат дисс. на стипенд. Учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Ю.И. Кулешов. – Владивосток, 2007. – 54 с.

Політова А.С.

кандидат юридичних наук

ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Актуальність становлення ефективної правової політики для України сьогодні викликана, у першу чергу, загальною необхідністю якісного оновлення законодавства, набуття оформленого вигляду національною правовою системою, усунення суперечностей між правовою реальністю та іншими сферами суспільної життєдіяльності. Без вироблення єдиної довгострокової стратегії, постановки конкретних цілей та завдань, вироблення пріоритетних напрямків, форм та методів роботи, передбачення перспектив розвитку у системах координат «право-закон-суспільство» та «закон-політика-держава» раціональний прогрес неможливий. Коли непередбачуваний розвиток ставиться у залежність від впливу випадкових чинників, загально позитивна реформа, що суперечить виваженій програмі загальнодержавних дій, може призвести до протилежних, ніж було задумано, наслідків. Те саме, поза всяким сумнівом, стосується і змін у галузі кримінального права.

А.А. Митрофанов виділяє наступні основні напрямки кримінально-правової політики в Україні. Це: криміналізація суспільно небезпечних діянь; пеналізація суспільно небезпечних діянь; декриміналізація діянь; звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочин (депеналізація злочинів); забезпечення міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності [1, с. 59].

Особливої уваги, на наш думку, заслуговує перший напрям здійснення кримінально-правової політики – криміналізація суспільно небезпечних діянь. В науці кримінального права в цілому склалося однозначне розуміння поняття «криміналізація» як процесу і результату віднесення того чи іншого суспільно небезпечного діяння до категорії злочинів. Не виключенням стало і встановлення кримінальної відповідальності за зайняття азартними іграми.

Підставами криміналізації зайняття гральним бізнесом можна вважати високий рівень суспільної небезпечності, наявність умов вчинення цього злочи-

ну, котрі неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності, необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав та свобод, виникнення та значна поширеність даної категорії злочинів як у нашій державі, так і у всьому світі.

Характер суспільної небезпечності зайняття азартними іграми визначається тим, що цей злочин підвищує розмір завданої шкоди, зв'язок із організованими злочинними групами, а також створює загрозу безпеці держави в економічній сфері. Організована злочинність активно занурюється в економічні відносини, поширюючи її тіньовий сектор. З точки зору національної безпеки саме економіка є сьогодні найбільш уразливим і слабким ланцюгом держави. Крім того, спосіб та форми вчинення цього злочину, наявність корисливої мотивації, руйнівний вплив на суспільну моральність, здатність викликати в осіб психічну залежність (ігроманію) також вказують на характер суспільної небезпечності цього злочину.

Ступінь суспільної небезпечності зайняття азартними іграми є досить високим. Це пов'язано з тим, що у загальній структурі злочинності значне місце належить злочинам, пов'язаним з порушенням порядку зайняття господарською діяльністю, частка яких варіюється від 1% до 2% [2, с. 114]. Так, зокрема, у загальному обсязі злочинів, що були зареєстровані у 2007 р., питома вага тих з них, що були вчинені у сфері господарської діяльності, складає 1,5%, а число злочинів, що пов'язані з порушенням порядку зайняття господарською діяльністю, – 11,47%, які були вчинені протягом 2008 р. [3]. У порівнянні з 2007 р. відбулося їх зменшення на 1,8%, а протягом 9 місяців 2009 р. частка злочинів, що були вчинені у сфері господарської діяльності, складає 20,2% [4]. До набрання чинності Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» у сфері грального бізнесу відбувалися тенденції, що були пов'язані зі зростанням кількості легально проведених азартних ігор зареєстрованими суб'єктами підприємницької діяльності (85%). Зростала кількість азартних ігор, організованих за допомогою електронних носіїв (порівняно з 1995 р. їх кількість збільшилася на 75%). Збільшилася й сума тіньового капіталу в сфері грального бізнесу. Значну шкоду наносить економіці й діяльність юридичних осіб при ухиленні від сплати податків на прибуток. Як правило цій діяльності сприяє і попередня злочинна діяльність щодо приховування документів бухгалтерського обліку [5].

Отже, суспільна небезпечність такого злочину, як зайняття гральним бізнесом, є одним із чинників, що соціальної обумовленості такої кримінальної відповідальності.

Не потрібно відкидати також нормативні фактори під час аналізу соціальної обумовленості криміналізації злочину у сфері господарської діяльності. В цьому випадку потрібно дослідити, які нормативні акти обумовили криміналізацію відповідальності за зайняття гральним бізнесом.

З цієї точки зору, одним з останніх прикладів криміналізації є прийняття 22 грудня 2010 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні», згідно з яким у КК з'явилася нова стаття 203-2, яка передбачає кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом. Роком раніше,

вже була успішно зроблена спроба встановити відповідальність за подібну діяльність. Закон України від 25 червня 2009 року «Про заборону грального бізнесу» дав чітке визначення грального бізнесу і азартним іграм, відділив від них інші види ігор, які не відносяться до азартних ігор. Однак на час прийняття зазначеного нормативного акта, законодавець обмежився лише заходами адміністративної відповідальності за порушення проголошених приписів.

Таким чином, можна припустити, що на думку законодавця, азартні ігри і хвороблива пристрасть до них окремих індивідів – це нагальна проблема суспільства, яка з кожним роком набувають все більш значну суспільну небезпечність. Саме це й є наслідком встановлення заходів спочатку адміністративної, а потім і кримінальної відповідальності.

До внесення доповнень щодо заборони зайняття гральним бізнесом до КК України, працівники органів внутрішніх справ нарікали на те, що при оголошенні вироків органи правосуддя не завжди ухвалювали рішення щодо конфіскації. Ситуація змінилася з моменту введення ст. 203-2 КК України, в зв'язку з тим, що обидві санкції двох частин цієї статті передбачають обов'язкову конфіскацію грального обладнання. Цей закон притягує до відповідальності не тільки організаторів, а й відвідувачів, які у цей момент знаходяться у залі. Відносно них за участь в азартних іграх складається протокол про адміністративне правопорушення за ст. 181 КУпАП «Азартні ігри, ворожіння в громадських місцях» [6]. Разом з тим, як свідчить аналіз судових вироків не застосовується фінансові санкції до тих організацій, котрим належать гральні автомати та/або надають приміщення для незаконної організації грального бізнесу.

Так, зокрема, санкція ч. 1 ст. 203-2 КК України «Зайняття гральним бізнесом» передбачає покарання у вигляді штрафу від десяти до сорока тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією грального обладнання (після набрання чинності 17 січня 2012 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI (4025-17)). Проведений нами аналіз вироків суду, які містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень, стосовно притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 203-2 КК України, можна зазначити таке.

Станом на 01.07.2012 року суди, виносячи вирок по 30 кримінальним справам цієї категорії, призначають штраф у таких розмірах, як: 1700 грн. (2 кримінальні справи), 10000 грн. (2 кримінальні справи), 17000 грн., 25500 грн., 50000 грн., 127500 грн. (2 кримінальні справи), 170000 грн. (17 кримінальних справ), 255000 грн., 510000 грн. Також 2 особи було звільнено від кримінальної відповідальності відповідно до Закону України «Про амністію». При призначенні покарання суду з посиланням на ст. 69 КК України суди враховують таку пом'якшуючу обставину, як раніше особа не притягувалась до кримінальної відповідальності. При цьому значна кількість осіб, притягнутих до відповідальності за аналізованою статтею, раніше були засуджені за крадіжки, шахрайства та інші злочини. Це підтверджує зазначену вище тезу про те, що гральний бізнес «притягує» до себе кримінальне середовище.

Крім того, цілком ймовірно можна говорити про те, що деякі рішення суду обумовлено корупцією. Зокрема, ігрові автомати, комп'ютери, які є речовими доказами отримання доходу від зайняття азартними іграми по кримінальним справам, знищені лише у 4 кримінальних справах, конфісковані – у 5, конфісковані в дохід держави – у 12, повернуті особі, яка передавала їх в оренду – у 3, залишені в належності – у 2 та повернуті власнику – у 4.

Соціальна обумовленість криміналізації зайняття азартними іграми базується на системі чинників:

- нормативних, що регулюють відносини, що забороняють зайняття азартними іграми як протиправним видом підприємницької діяльності. У разі відсутності кримінальної відповідальності за даний вид злочину чинне законодавство не повною мірою гарантувало правовий захист інтересів суспільства та держави на ігровому ринку. Це спонукало законодавця розширити арсенал засобів у протидії зайняттю гральним бізнесом шляхом криміналізації даних посягань;

- кримінологічних, які визначають, що головною причиною встановлення та подальшого збереження кримінальної відповідальності за даний злочин є суспільна небезпека діяння, на ступінь якої впливає насамперед соціальна цінність суспільних відносин у цій сфері.

1. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: монографія / Митрофанов А. А. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / Закалюк А. П. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
3. Інформація про стан законності в державі за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/258383>.
4. Інформація про стан законності в державі за 9 місяців 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/258383>.
5. Петриченко Н.О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та кримінологічний аспекти: дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. (12.00.08) / О.Н. Петриченко. – Київ: Київський національний університет внутрішніх справ, 2010. – 258 с.
6. Неабіяка «війна» оголошена працівниками міліції гральному бізнесу. Результати цього протистояння далеко не на користь тіньових бізнесменів, але людей і засоби масової інформації цікавить – реально перемогти це явище, чи мова йде тільки про перманентні успіхи. На це та інші питання відповів начальник відділу по боротьбі з порушеннями у сфері інтелектуальної власності і комп'ютерних технологій УДСБЕЗ ГУМВС України в Донецькій області Дмитро Тишлек. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/721923>.

Савінова Н.А.

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОКТРИНУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Сучасний стан запровадження в державі механізмів стимулювання розвитку інформаційного суспільства (далі - ІС) вимагає усвідомлення потреби забезпечення вітчизняного інформаційного простору від злочинних посягань. У той же час політичні ідеї у самій сфері не знаходять належної реалізації, або не виявляються взагалі: найвідвертіші посягання на безпеку свідомості населення, інформаційний простір та інші небезпечні прояви не зустрічають належної кримінально-правової протидії. Ці питання мають висвітлюватися кримінально-правовою політикою насамперед на доктринально-концептуальному рівні та ефективно реалізовуватися.

Кримінально-правова політика України, як і будь-якої іншої держави, є системоутворюючим компонентом всієї складної системи політики у сфері боротьби зі злочинністю [1, с. 233], яка первинно є основою направляючих протидій злочинності в суспільстві виступає політика у сфері боротьби зі злочинністю [2, с. 68]. І.М. Даньшин та А.Ф.Зелінський, вказують: «... не політика в процесі свого розвитку йде за правом, а, навпаки, його правоохоронні галузі формуються відповідно до настанов кримінальної політики» [3, с. 30]. Аналогічну позицію висловлює О. І. Коробєєв: «право розвивається в напрямі вироблених політичних установок, в реалізації яких воно покликане брати участь» [4, с. 49]. А.І.Александров характеризує кримінально-правову політику як демонстратор «ставлення державної влади до злочинності» [5, с. 64-65].

З наведеного стає повною мірою очевидно, що рівень злочинності в цілому зворотно залежать від кримінально-правової політики, а стратегії і тактики політики боротьби з нею прямо залежать від ступеню належної реалізації кримінальної політики.

В цілому кримінально-правову політику в широкому сенсі сприймають як політику криміналізації та декриміналізації, адже саме її рішеннями запроваджується або скасовується кримінальна відповідальність. Такі важливі завдання при цьому не є виключними, адже у сферу дії кримінально-правової політики входять всі завдання які сформовані відповідно до її мети та скеровані відповідними напрямками. Це - заплановані дії та рішення, результатом яких є розробка, запровадження та реалізація ефективних тактико-стратегічних заходів забезпечення суспільних відносин від суспільно небезпечних посягань. Сама ж політика у сфері боротьби зі злочинністю представляє собою комплекс політико-правових заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю усіма наявними у арсеналі держави політичними заходами і правовими засобами з урахування основних характеристик суспільства, у якому така політика застосовується.

Кримінально-правові заходи які є основою боротьби зі злочинністю утворює саме кримінально-правова політика, яка також безумовно має враховувати основні характеристики суспільства у якому вона створює первинні кримінально-правові підстави дії політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Особливістю кримінально-правової політики у ІС є те, що вона має включати в себе окремі сегменти, який оцінює, реагує, відчуває ті зміни, які зазнає суспільство під впливом розвитку можливостей дистанційних комунікацій, здійснення яких забезпечується новими ІКТ. Серед таких змін мають місце як трансформація окремих злочинів, або виникнення повністю нових видів, так і достатньо високий ступінь підвищення віктимності, якою буквально, провокується, вчинення злочинів у спосіб дистанційних комунікацій.

Такий особливий сегмент загальної кримінально-правової політики слід визначати як кримінально-правова політика забезпечення ІС: забезпечення нормального функціонування суспільства взагалі в умовах ІС.

Якщо виходити з того, що ІС з правової точки зору це - як такий тип суспільства, у якому суспільні відносини спрямовані на консолідацію (продуктивне об'єднання) з приводу використання інформації, ІКТ та знань у інформаційному просторі; цінностями такого суспільства є дистанційні комунікації, свідомість людини та населення, а також ресурси ІС: інформація, ІКТ та знання. ІС, як визначають сучасні науковці всього світу, є взагалі новою ерою в існуванні цивілізації. Отже, без розумної та ефективної кримінально-правової політики держав таке нове суспільство ризикує отримати в результаті свого неубезпеченого [уразливого] від злочинів розвитку системну ескалацію свавілля у інформаційному просторі.

Кримінально-правова політика забезпечення ІС, маючи в своєму арсеналі низку рівнів розробки та реалізації, в цілому формується за рахунок розроблення власної доктрини, концептуальних та стратегічних рішень.

Доктрина, як вчення, включає основні критеріальні визначення сутності кримінально-правової політики забезпечення ІС. Вона демонструє бачення сутності такого суспільства наукою кримінального права, завдяки якому визначаються об'єкт і мета такої політики, політично визначені напрями і задачі самої політики, які формують сам предмет політики - відповідні тактико-стратегічні рішення, а також низку інших складових, які характеризуються такою політикою, як унікальне, особливе явище, яке потребує самостійного місця в системі правової політики в цілому.

З цієї точки зору кримінально-правову політику забезпечення ІС слід сприймати як системою тактичних та стратегічних заходів, що забезпечують належну розробку, своєчасне запровадження та ефективну реалізацію кримінально-правового забезпечення ІС у нормах матеріального кримінального права, спрямованих на убезпечення від суспільно небезпечних посягань відносин, притаманних такому типу суспільства.

Відповідно, доктрину кримінально-правову політику ІС доцільно бачити як вчення про систему тактичних та стратегічних заходів, спрямованих на належну розробку, своєчасне запровадження та ефективну реалізацію норм матеріального кримінального права, націлених на убезпечення дистанційних

комунікацій та суспільних відносин, що здійснюються при їх посередництві, свідомості, а також інформації, знань та ІКТ від суспільно небезпечних посягань у ІС.

Об'єктом кримінально-правової політики забезпечення ІС виступають суспільні відносини, що спрямовані на убезпечення інформаційного простору та відносин, що здійснюються з його використанням, від суспільно небезпечних посягань, які здійснюються у спосіб дистанційних комунікацій. Предметом її є стратегічні і тактичні заходи, спрямовані на убезпечення інформаційного простору, інформаційної інфраструктури, свідомість та дистанційні комунікації, інформації, ІКТ та знань від суспільно небезпечних посягань засобами кримінального права.

Метою такої політики має визнаватися досягнення стану інформаційної безпеки: безпеки інформаційного простору (в широкому сенсі), який включає безпеку здійснення дистанційних комунікацій та інших суспільних відносин, що здійснюються при їх посередництві, від суспільно небезпечних посягань.

До напрямів національної кримінально-правової політики забезпечення ІС належать: 1) належне тлумачення положень КК України, якими забезпечується притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, що трансформувалися під впливом розвитку ІС; 2) забезпечення криміналізації діянь, які виникли під впливом розвитку ІС; 3) належна імплементація у КК України вимог міжнародної кримінально-правової політики забезпечення ІС з урахуванням особливостей викладення їх ознак з урахуванням основних нормативних конструкцій, притаманних вітчизняній теорії кримінального права; 4) ефективності убезпечення основних ресурсів та цінностей ІС від суспільно небезпечних посягань.

До завдань національної кримінально-правової політики забезпечення ІС України слід відносити: 1) криміналізацію суспільно небезпечних діянь шляхом імплементації у КК України вимог актів міжнародної кримінально-правової політикою забезпечення ІС та її основних напрямків; 2) забезпечення проведення кримінально-правового прогнозування, у тому числі результатів наукових досліджень, та урахування його результатів у кримінально-правове забезпечення ІС; 3) тлумачення положень КК України, якими описуються діяння, що можуть вчинюватися у спосіб дистанційних комунікацій; 4) криміналізацію суспільно небезпечних діянь, які виникли під впливом розвитку комунікативних процесів у ІС; 5) забезпечення ефективної реалізації положень КК України у сфері забезпечення кримінального переслідування за злочинні посягання на цінності та ресурси ІС, а також за вчинення злочинів способом дистанційних комунікацій б) забезпечення своєчасного вдосконалення положень КК України шляхом внесення змін та доповнень, а також модернізація тлумачення окремих норм КК України з урахуванням нових способів вчинення злочинів у ІС; 7) підвищення ефективності застосування кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у спосіб дистанційних комунікацій; 8) внесення на міжнародний рівень пропозицій щодо запровадження вдалого досвіду національної кримінально-правової політики забезпечення ІС у відповідну міжнародну політику.

Виходячи з необхідності послідовності у здійсненні комплексного кримінально-правового забезпечення ІС, можна виділити три основні внутрішньодержавні задачі, що реалізовуватимуться поетапно:

1) на етапі кримінально-правового прогнозування – здійснення аналітичних наукових заходів для визначення необхідних напрямків, заходів, засобів та механізмів убезпечення основних ресурсів та цінностей ІС від суспільно небезпечних посягань засобами політики у сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-правової політики та кримінального права;

2) на етапі прийняття рішень національною кримінально-правовою політикою забезпечення ІС - прийняття стратегічних рішень щодо оцінки, обрання та запровадження актів відповідної міжнародної політики та результатів вітчизняного кримінально-правового прогнозування у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність;

3) на етапі реалізації кримінально-правового забезпечення ІС - безпосередня реалізація стратегічних рішень відповідної політики у нормах закону про кримінальну відповідальність та його поточне вдосконалення з урахуванням результатів кримінально-правового прогнозування.

Важливим етапом як на етапі формування, так і під час реалізації Концепції кримінально-правового забезпечення розвитку ІС в Україні є формування основних напрямів розвитку національного сегменту ІС, виходячи з загальних напрямів розвитку глобального ІС.

При цьому, необхідно урахування саме національних інтересів при формуванні пріоритетних напрямків, яке має відбуватися з урахуванням не лише рівня розвитку ІС у державі, а й тих позитивних і негативних напрямків, які ситуативно сформувалися внаслідок попереднього нехтування необхідністю ефективного правового забезпечення розвитку ІС в державі.

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні і правові проблеми. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.
2. Борисов В.І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки / В.І. Борисов // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / [ред. кол.: Ю.В.Баулін та ін.]. – Х.: Вид-во «Кроссрод», 2008. – Вип. 15. – 324 с. – С. 68–80.
3. Даньшин І. М., Зелінський А. Ф. Кримінальна політика: за і проти / І.М. Даньшин, А.Ф. Зелінський // “Право України”. – 1992. – №8 – С. 29-31.
4. Коробеев А. И. Уголовно-правовая политика: понятие, содержание, теоретические основы / А.И. Коробеев // Правовая политика субъектов Российской Федерации: материалы круглого стола. (26 сентября 2001 г.). – Владивосток, 2002. – 332 с.
5. Александров А. И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы / Алексей Иванович Александров; [под ред. В. З. Лукашевича]. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 562 с.

Созанський Т.І.

кандидат юридичних наук, доцент

ЧИ ВРАХОВУЮТЬСЯ ПОЛОЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ В ДИСПОЗИЦІЯХ СТАТЕЙ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ, ПРИ ВИЗНАЧЕННІ МОМЕНТУ ЗАКІНЧЕННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ?

Конструкція Кримінального кодексу України (далі КК) передбачає, що основою його побудови є стаття. Враховуючи те, що КК складається з Загальної та Особливої частин, де Загальна частина КК передбачає лише загальні положення, які стосуються всієї Особливої частини КК, то, за логікою, кожна стаття (частина статті) Особливої частини КК повинна передбачати самостійний закінчений склад злочину. Однак реальність показує інше, що в одній статті (частині статті) Особливої частини КК може бути передбачено декілька самостійних складів злочину, з яких один є закінченим а інший не закінченим складом злочину.

Звичайно, використання термінології яка чітко вказує, на те що виконання об'єктивної сторони складу злочину в тому обсязі, що описаний в диспозиції статті (частині статті) Особливої частини КК є закінченим злочином, дещо спростило б і розуміння, і застосування положень кримінального законодавства.

Таким чином, спробуємо розібратись у яких випадках диспозиція статті (частини статті) Особливої частини КК вказує на можливість визнання замаху на злочин закінченим складом злочину.

Оцінюючи визначення диспозиції статті в Особливій частині КК необхідно зазначити, що, як правило, мова йде про визначення об'єктивної сторони, яка є обов'язковою складовою диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК. В свою чергу, суспільно-небезпечне діяння є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Отже, можна зробити висновок, що в диспозиції статті Особливої частини КК, не залежно від особливості її конструкції і моменту закінчення, завжди повинно бути передбачено суспільно небезпечне діяння, а решта ознак об'єктивної сторони визначаються в залежності від особливостей конструювання статті. Що правда особливості конструювання ряду статей передбачають у диспозиціях вчинення діянь, які є незакінченим злочином. Наприклад, диспозиція статті 348 КК «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» безпосередньо вказує на те, що винний повинен вчинити вбивство, або замах на вбивство. Оскільки припускається, що диспозиція статті (частини статті) Особливої частини КК передбачає лише закінчені склади злочинів, то можна зробити висновок, що замах на вбивство працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця є закінченим злочином, що виглядає досить абсурдно. Адже законодавець у диспозиції однієї частини статті урівняв суспільну небезпечність замаху на злочин і закінченого злочину, навіть не міняючи термінологію, хоча в положеннях Загальної

частини КК передбачено, що замах на 2/3 має меншу суспільну небезпечність ніж закінчений злочин (ч.3 ст.68 КК).

Ряд диспозицій інших статей (частин статей) Особливої частини КК теж передбачають суспільно небезпечні діяння, які загалом потрібно оцінювати як замах на злочин, зокрема, мова йде про випадки коли законодавець вживає термін «пропозиція», який, з позиції теорії кримінального права, можна оцінювати, в залежності від того була прийнята ця пропозиція чи ні, як закінчений замах на злочин, або не закінчений замах на злочин. Адже сама пропозиція передбачає діяння яке не вказує на певний результат, а лише визначає початок діяння, висловлення бажання, на відміну від інших термінів які вживаються в статтях (частинах статей) Особливої частини КК, наприклад, «викрадення», «підміна», «захоплення» і т.п.

Сам термін «пропозиція» сприймається, як передумова до діяння, тобто це вияв волі особи спрямований на вчинення або не вчинення певної дії. Таким чином видається за недоцільне трактувати вияв волі особи, як закінчений злочин, а відповідно і передбачати кримінальну відповідальність як за закінчений склад злочину.

Викликає сумнів стосовно закінченості суспільної небезпечності діяння також використання терміну «посягання» не лише в назві, а й у визначенні об'єктивної сторони складу злочину, адже цей термін як і «пропозиція» не вказує на якийсь конкретний результат, якого хоче досягнути винний, а лише описує загрозу, не обмежуючи винного в ступені реалізації свого наміру, таким чином визначає, що момент закінчення злочину можливий починаючи з початку посягання (вчинення діяння безпосередньо спрямованого на вчинення злочину) і до моменту його закінчення при будь-якому результаті.

Викладене вище дає змогу виділити два типових випадки передбачення замаху на злочин у диспозиції статті (частин статей) Особливої частини КК:

перший – законодавець безпосередньо в диспозиції статті (частин статей) Особливої частини КК описує об'єктивну сторону складу злочину як замах на злочин, вживаючи термін «замах»;

другий – законодавець вживає термін, який характеризує об'єктивну сторону складу злочину, як незакінчений злочин, а про закінченість складу злочину свідчить лише те, що саме таке діяння описано в диспозиції статті (частин статей) Особливої частини КК.

Таким чином, можна зробити висновок, що диспозиції статей (частин статей) Особливої частини КК містять положення, які суперечать окремим положенням Загальної частини КК, тобто законодавець передбачив у диспозиції статей (частин статей) Особливої частини КК як закінчений склад злочину, діяння, що є замахом на злочин. Чим порушив правило про те, що положення Загальної частини КК мають перевагу над положеннями Особливої частини КК. Усунення такої невідповідності між положеннями Загальної та Особливої частин КК вбачається у відмові законодавця від використання в диспозиціях статей (частин статей) Особливої частини КК термінів «замах», «посягання», «пропозиція», як таких, що суперечать положенням Загальної частини КК.

Соловій Я. І.

кандидат юридичних наук, доцент

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Кримінальне покарання як і раніше виконує помітну роль в механізмі формування і реалізації кримінальної політики української держави. Проте застосування покарання як найгострішого прояву кримінальної репресії вимагає обачного підходу, враховуючи, що воно, разом з позитивними моментами, тягне і ряд безумовних негативних [1, с.68]. У цьому плані достатньо серйозною є проблема позбавлення волі. Будучи необхідною мірою підтримки законності і правопорядку, особливо в плані захисту від найбільш суспільно небезпечних посягань, позбавлення волі пов'язане з численними соціально-економічними, соціально-психологічними, демографічними і медичними витратами, які ставлять на порядок денний питання про скорочення об'ємів його застосування і пошуку шляхів розширення застосування альтернативних мір покарання.

Існуюча в даний час система альтернативних покарань, на жаль, залишається недостатньо реалізованою як в санкціях статей Особливої частини КК, так і в практичній діяльності судів і органів і установ кримінально-виконавчої системи. Актуальною проблемою, на наш погляд, залишається ситуація із застосуванням такого покарання, як конфіскація майна (ст. 59 УК України), яка може бути застосована лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК [2, с.25].

Перетворення правового і соціального характеру, що відбуваються, відображаються в поглядах на конфіскацію майна з боку багатьох учених і практиків. Це означає, що проблеми, пов'язані з інститутом кримінально-правової конфіскації, ще далекі від остаточного вирішення. Історично в науковій літературі відносно загальної конфіскації майна сформувалися дві основні позиції. Це покарання володіє вельми значним каральним потенціалом. Можливо, ця обставина спонукала деяких авторів виступити в літературі за виключення конфіскації майна з системи покарань [3, с. 100-101]. Прихильники скасування конфіскації майна як виду кримінального покарання посилаються також на те, що застосування цього виду покарання порушує принцип персональної винної відповідальності, відповідно до якого покарання може бути застосоване лише відносно особи, винної у вчиненні злочину.

Інші автори, навпаки, відстоювали її і навіть пропонували ввести до закону ширші можливості її застосування. Так, І. Л. Марогулова запропонувала встановити в законі можливість призначення загальної конфіскації майна не тільки як додаткового, але і як основного покарання [4, с. 7]. З аналогічною пропозицією виступили О. С. Міхлін і А. В. Брілліантов [5, с. 96; 6, с. 75-81]. Напевне не обгрунтованими є сумніви А. В. Наумова щодо доцільності повної конфіскації

майна зважаючи на її надмірну жорстокість [7, с. 382]. Не випадково конфіскація є в системах покарання ряду демократичних держав. Наприклад, загальна (повна або часткова) конфіскація майна передбачена в § 76-а КК Данії [8, с. 68].

І, тим більше, не можна погодитися з Н.Ф. Кузнцовою у тому, що конфіскація як вид покарання суперечить загально визначеним нормам міжнародного права, принципам гуманізму і справедливості і тому повинна бути законодавцем з переліку видів покарання виключена [9, с. 43].

Висловлюється і думка про те, що в даний час немає достатніх підстав ні для виключення даної міри з системи покарань, ні для значного розширення практики її застосування [10, с. 114].

Як відомо, закон встановлює, що загальна конфіскація майна поширюється тільки на майно, що знаходиться у власності засудженого. При цьому діти за життя батьків не мають права на їхнє майно, точно так як і інші, що знаходяться на утриманні засудженого (ст. 59 КК України). У той же час майнове становище сім'ї багато в чому визначає умови життя і виховання дітей, а також інших осіб, що знаходяться на утриманні, зокрема, визначає обсяг задоволення їх позитивних потреб. Таким чином, робиться висновок, конфіскація майна вражає не тільки право власності особи, що вчинила злочин, але і права невинних осіб, що мають певне відношення до засудженого і матеріально від нього залежних, що суперечить принципу відповідальності тільки за наявності вини.

Ця позиція вимагає уточнення. По-перше, цей аргумент не може братися до уваги, коли йдеться про вилучення майна, придбаного незаконним шляхом. Ніхто не має права створювати собі благополуччя і благополуччя своїх близьких за рахунок суспільства шляхом вчинення злочинів і це майно повинне підлягати вилученню, навіть якщо при цьому погіршуються матеріальні умови життя невинних осіб, тому що і ці особи не мають права, не зважаючи ні на що, користуватися тим, що опинилося в їх користуванні всупереч закону.

Що ж до утиску майнових прав невинних матеріально залежних від засудженого осіб у разі конфіскації майна, нажитого незлочинним шляхом, то в цьому випадку дійсно необхідно визнати наявність вельми серйозних недоліків цього виду покарання. Справедливим є і те твердження, що загальна конфіскація майна погіршує умови виправлення і реабілітації осіб, звільнених від відбування покарання у виді позбавлення волі. У числі інших виникаючих проблем (трудового, побутового характеру) перед ними постає важковирішувана проблема забезпечення добробуту сім'ї. При цьому можливості швидкого повернення до колишнього рівня добробуту законним шляхом у того, що відбув покарання, як правило, є вельми обмеженими. Становище, яке склалося, посилюється і рядом проблем психологічного плану, пов'язаних із спогадами про втрату і усвідомленням необхідності все починати спочатку, що часто приводить до ефекту, прямо протилежного цілям покарання.

Справедливість цих тверджень не має сенсу оспорювати. Але при цьому все ж таки необхідно враховувати, що будь-який вид кримінального покарання тією чи іншою мірою відбивається як на становищі самого засудженого, так і на його сім'ї і близьких. Негативні сторони конфіскації майна тією чи іншою мірою властиві практично всім існуючим видам кримінального покарання, і якщо

вважати їх достатньою підставою для виключення з системи покарань цього їх виду, то довелось б відмовитися і від багатьох інших. У цьому випадку необхідно врахувати не сам факт, а ступінь обмеження прав та інтересів засудженого і близьких йому осіб. При загальній конфіскації майна вона досягає дуже високого рівня. Але навіть у цьому випадку її витрати непорівнянні, або, щонайменше, мало порівнянні з соціальними витратами покарання у виді позбавлення волі. Залишається лише додати, що, знаходячись в місцях позбавлення волі, людина буде позбавлена можливості надавати яку-небудь матеріальну підтримку сім'ї, а знаходячись на волі, хай і без нажитого майна, у нього все ж таки буде більше шансів забезпечити собі і близьким прийнятне існування.

Конфіскація майна, безумовно, здатна відіграти роль у боротьбі із злочинністю, зокрема організованою, що має величезні грошові і майнові ресурси і піддає небаченій експлуатації законслухняне населення. Не можна не врахувати і того, що конфіскація майна є покаранням, яке певною мірою сприяє відшкодуванню матеріального збитку, заподіяного діями винного. Проте суди все рідше призначають конфіскацію майна як додаткове покарання. Так, якщо в 2008 р. конфіскація майна була застосована відносно 54128 засуджених (23,3% загального числа засуджених), в 2009 р. – 51845 (21,8%), в 2010 р. – 51451 (21,3%), в 2011 р. – 33907 (17,8%), то в 2012 р. – тільки відносно 14607 засуджених (12,37% загального числа засуджених або 24,9% осіб, засуджених за статтями КК України, санкції яких передбачають конфіскацію майна) [11, с. 36].

Це положення пояснюється перш за все значним незначною кількістю в КК 2001 р. числа санкцій, що передбачають конфіскацію майна як додаткове покарання, а також певною декриміналізацією відповідальності за злочини в сфері господарської діяльності.

У зв'язку з цим уявляється цілком виправданим зробити конфіскацію майна не тільки додатковим, але і основним видом покарання, передбачивши її як санкцію за вчинення тяжких корисливих і корисливо-насильницьких злочинів. Таке рішення сприяло б не тільки повнішій диференціації і індивідуалізації покарання, але і з'явилося б певною мірою стримуючим корисливі злочини чинником і сприяло б повнішому відшкодуванню заподіяного збитку.

Конфіскація майна за своєю репресивністю є набагато більш значущою у порівнянні зі штрафом, громадськими роботами, виправними роботами і застосовувати її слід з великою обережністю. Призначенню загальної конфіскації майна повинен передувати вдумливий підхід у кожній конкретній справі з урахуванням всіх обставин справи і особистості винного. При цьому конфіскація майна як основне покарання може стати реальною і ефективною альтернативою не тільки арешту або обмеженню волі, але і реальному позбавленню волі.

У законі можливо передбачити заміну конфіскації майна навіть позбавленням волі на певний строк у разі злісного приховування майна або переоформлення майна на інших осіб з метою перешкодити його конфіскації. Таким чином, винному надавалася б реальна альтернатива – або йти у в'язницю, або повернутися державі нажите злочинним шляхом.

1. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Монографія. /П.Л. Фріс. – Надвірна: видавництво ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – 168 с.
2. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 01 січня 2012 р.). – Х.: Одиссей, 2012. – 224 с.
3. Иванов В. Н. Должна ли сохраниться конфискация имущества как вид уголовного наказания. / В.Н. Иванов // Советское государство и право. – 1958. – № 9. – С. 100-101.
4. Марогулова И. Л. Конфискация имущества как мера наказания по советскому законодательству: // Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Спец.: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право./ И.Л. Марогулова. – М., 1979. – 15 с.
5. Михлин А. С. Имущественные наказания – альтернативы лишению свободы за менее опасные преступления./ А.С. Михлин // Советское государство и право. – 1981. – № 6. – С. 90-98.
6. Бриллиантов А. В. Проблемы совершенствования уголовного законодательства о конфискации имущества. / А.В. Бриллиантов. // Проблемы применения наказаний, не связанных с лишением свободы: Сборник научных трудов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – С. 75-81.
7. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. /А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1996. – 550 с.
8. Уголовный кодекс Дании / Пер. с датск. и англ. С. С. Беляева и А. Н. Рычевой. – СПб.: Юридический Центр Пресс, 2001. – 230 с.
9. Кузнецова Н. Ф. Социальная обусловленность уголовного закона и научное обеспечение нормотворчества. / Н.Ф. Кузнецова, Г.А. Злобин // Советское государство и право. – 1976. – № 8. – С. 76-83.
10. Пимонов В. А. Конфискация имущества как уголовное наказание. /В.А. Пимонов // Государство и право. – 2002. – № 7. – С. 114-116.
11. Статистика судимості та призначення мір кримінального покарання // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 4. – С. 36-41.

Триньова Я.О.

кандидат юридичних наук

БІОЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

В сучасній науці кримінального права не існує єдиного визначення поняття кримінально-правової політики. Ясно одно - кримінально-правова політика є складовою державної політики. Тому для визначення першої необхідно згадати сутність останньої.

Найбільш розповсюдженою є думка, що політика держави - це реалізація нею своїх внутрішніх та зовнішніх функцій. Одним із напрямів внутрішньої політики будь-якої держави у будь-який історичний проміжок часу є забезпечення правопорядку в суспільстві, у тому числі - й протидія злочинності. Застосування

правових засобів у сфері протидії злочинності і є кримінально-правовою політикою держави.

Отже кримінально-правова політика містить риси загальнодержавної політики і оскільки кримінально-правова політика є лише складовою цілого, то принципи її існування також знаходяться в прямій залежності від цілого.

Як будь-який суспільний інститут, кримінально-правова політика заснована на певних принципах: економії репресії, доцільності, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, принцип невідворотності кримінально-правового реагування на вчинений злочин.

Основною функцією правової політики (в тому числі і кримінально-правової) є знаходження і встановлення норм для задоволення знову виникаючих потреб або здійснення нових уявлень про право і не право.

Відомо, що право – це формально виражені норми закріпленої моралі. Мораль – категорія доволі мінлива. Вона змінюється значно частіше ніж право. Отже право має підлаштовуватись під неї, вдосконалюючи писані норми (пропонує нові, змінює та скасовує існуючі).

Сьогодні перед суспільством постала доволі серйозна проблема щодо переосмислення свого ставлення до оточуючого середовища. Існуюча концепція антропоцентризму приводить людство до самознищення. Єдиною можливою концепцією, яка може врятувати людство від негативних наслідків свого існування – концепція біо(еко)центризму. Згідно цієї концепції, людина розцінюється як звичайна складова природи, її рівна частка (як комахи, хробаки тощо). Таким чином людина всю свою діяльність, існування має будувати на принципах біоцентризму. Це означає, зокрема, що взаємовідношення природи і людини мають будуватись на засадах рівності; а при з'ясуванні настання можливих негативних факторів від діяльності людини, вони мають оцінюватись не лише з позиції небезпечності для людини, але й природи (флори, фауни) тощо.

Ця нова для сучасної людини концепція світогляду перетинається з біоетикою. Під останньою в широкому сенсі ми розуміємо існування людини у злагоді із природою (природними законами). На противагу іншим дослідникам біоетики, ми останню не обмежуємо лише декількома напрямками (медицина, екологія), оскільки вважаємо, що вона поширюється на всі сфери життєдіяльності людини.

Передумовою такого світогляду стали різні негативні наслідки, так званого, науково-технічного прогресу людства, набуття ним небезпечного знання. Небезпечність останнього полягає у неможливості передбачити його негативні наслідки. Підтвердженням цьому може стати майже будь-яке науково-технічне відкриття людства в різних сферах: ядерна зброя, реанімаційні заходи, репродуктивні технології, нанотехнології тощо.

Все це змусило нас переосмислити основні засади сучасної моралі, державної політики, в тому числі правової та кримінально-правової політики, та розробити нові – біоетичні засади, які відповідають сучасним потребам суспільства.

До біоетичних засад ми відносимо наступні принципи.

Основним принципом біоетики має стати *принцип екоцентризму*. Цей принцип означає «сповідання» людством екоцентричної філософії. Вище ми зазна-

чали її суть. Цей принцип наскрізний, він проходить через всі інші біоетичні принципи.

Принцип гласності передбачає відкрите національне та міжнародне обговорення проєктів відкриття «небезпечного знання», для надання можливості суспільству підготуватись морально, матеріально до застосування нових знань.

Принцип раціоналізму відбивається у розумному позбавленні життя живих істот: з метою необхідної оборони, в умовах крайньої необхідності, ейтаназії тощо.

Принцип рівноваги передбачає дотримання балансу в природі (розвиток репродуктивних технологій має стримуватись за рахунок контролю за смертністю – дозвіл ейтаназії, самогубства асистованого лікарем (САЛ), позбавлення життя з жалю).

Принцип обмежень має застосовуватись при відкритті нового небезпечного знання і полягатиме у: 1) наданні йому гласності; 2) за потреби проведення довгострокових досліджень, які відповідатимуть суті нового знання (за необхідності можуть тривати декілька поколінь); 3) донесенні до суспільства можливих негативних наслідків відкриття небезпечного знання.

Принцип реалізму – є стримуючим принципом, який збалансовує деякі вищезазначені принципи. Так принцип реалізму є стримуючим фактором принципу екоцентризму, раціоналізму та рівноваги. Його врівноваження принципу екоцентризму проявляється в тому, що рівність всіх живих істот є не ідеальною (за вбивство мухи – людина, яка її вбила не буде підлягати юридичній відповідальності). В принципі раціоналізму реалізм проявляється у відсутності в певних випадках правових чи, зокрема, кримінально-правових наслідків за вбивство іншої живої істоти (комахи, хребтної тварини). У принципі рівноваги реалізм прослідковується у недопущенні встановлення автоматичного балансу між певними категоріями (наприклад кількістю народжених людей та кількістю померлих).

Всі ці біоетичні принципи мають співпрацювати із принципами кримінально-правової політики. Так принцип доцільності кримінально-правової політики взаємодіє із біоетичними принципами раціоналізму, рівноваги та обмежень. Принцип невідворотності реагування на вчинений злочин проходить через такі біоетичні принципи як: екоцентризму, рівноваги, обмежень, реалізму.

Ми переконані, що тільки за таких умов кримінально-правова політика держави буде відповідати сучасним вимогам суспільства, а відтак зможе якісно виконувати основну свою функцію – протидіяти злочинності.

Отже біоетика – це сучасний світогляд на засадах якого мають будуватись моральні норми, політика держави в різних її формах (правотворча, інтерпретаційна, правозастосовча). Взагалі біоетика має стати пропедевтикою сучасного права та закону. Сповідуючи тільки таку – біоетичну філософію, у людства є шанс продовжити своє існування на нашій планеті.

Федорак Л.М.

кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ МНОЖИННОСТІ ЗЛОЧИНІВ

Інститут множинності злочинів, визначений у ст.ст. 32-35 КК України. Однак його зміст виходить далеко за межі вказаних норм. Норми ст. 9, ст.ст. 45-48, п.п. 2, 3 ч. 1 ст. 65, п. 1 ч. 1 ст. 67, ст.ст. 70-72, ч. 3 ст. 78, ч. 6 ст. 79, ч. 4 ст. 80, ч. 4 ст. 81, ч. 6 ст. 82, ч. 6 ст. 83, ст.ст. 88-91, ч. 2 ст. 103, ст. 104, ч. 5 ст. 107, ст. 108 КК також безпосередньо регулюють певні правовідносини, пов'язані із наявністю множинності злочинів. Однак і вони не вичерпують всього різноманіття таких правовідносин. Адже наявність множинності злочинів може вимагати звернення і до інституту зворотної дії закону в часі і до інституту незакінченого злочину тощо. Слід також згадати і про норми Особливої частини КК України, у яких за допомогою інституту множинності злочинів (повторності та рецидиву) здійснюється диференціація кримінальної відповідальності. І, звичайно, окремі пункти Прикінцевих та перехідних положень КК України також не оминають інститут множинності.

Однак незважаючи на такий пласт нормативної бази зазначений інститут потребує удосконалення. Вказане пояснюється наступним.

За своїм обсягом інститут множинності злочинів є ширшим за законодавче утворення «повторність, сукупність, рецидив злочинів» [1, с. 52]. Крім того, саме визначення повторності, сукупності та рецидиву законодавчо не має розмежування. Вказані категорії взаємно не виключаються. Виходячи із законодавчого визначення повторності, сукупності та рецидиву, слід зазначити, що повторність більш ширше поняття ніж сукупність та рецидив та включає деякі їх прояви, однак не всі. Так, повторність включає сукупність в тих випадках, коли вчинено два або більше злочинів, передбачених різними статтями КК України, і такий випадок передбачений у Особливій частині КК України як повторність, при цьому за жоден із злочинів особа не була засуджена. Повторність також включає ті прояви рецидиву, коли особа уже має судимість за умисний злочин і знову вчиняє злочин, передбачений тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України або злочин, передбачений іншою статтею КК України, однак вказаний випадок передбачений у Особливій частині КК України як повторність.

В свою чергу, сукупність злочинів та рецидив розмежовуються законодавцем етапом засудження особи та є взаємно виключними поняттями. Для сукупності обов'язковою умовою є те, що особа за жоден злочин не повинна бути засуджена, а при рецидиві вона повинна мати судимість за умисний злочин. При цьому виходячи із змісту ч. 4 ст. 70 та ч. 5 ст. 71 КК України під засудженням мається на увазі саме момент проголошення вироку. Однак таке визначення моменту засудження суперечить позиції Конституційного Суду України.

Вище окреслені питання, а також ще ряд інших [2; 3] викликають неузгодженість судової практики при кваліфікації діянь, призначенні покарання і вимагають удосконалення інституту множинності злочинів.

1. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми множинності злочинів / О. Дудоров // Вісник прокуратури. – 2010. – № 9 (11). – с. 50-64.
2. Льїна О.В. Співвідношення та відмежування повторності злочинів та продовжуваного злочину / О.В. Льїна // Юриспруденція: теорія і практика. – 2011. – № 4. – с. 16-21.
3. Мороз М.А. Повторність та сукупність злочинів: окремі питання кваліфікації / М.А. Мороз // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 5 (81). – с. 35-39.

Андреев А.В.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У системі юридичної відповідальності кримінальна відповідальність посідає особливе місце, хоча й має багато чого спільного з іншими видами юридичної відповідальності. По-перше, вона несе в собі негативну (осудливу) оцінку скоєного правопорушення та особи, яка його вчинила. По-друге, реалізується завдяки державному примусу і по-третє, передбачає застосування до винного заходів правового впливу, так чи інакше пов'язаних з обмеженням його прав і свобод.

Водночас, оскільки кримінальна відповідальність є реакцією на вчинення правопорушення, що характеризується найвищим ступенем суспільної небезпечності, вона має низку особливостей. Так, О.О. Дудоров виокремлює певні риси, які, на його думку, властиві лише кримінальній відповідальності:

1. Застосовується щодо того, хто вчинив таке суспільно небезпечне діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України. Звідси випливає неможливість кримінальної відповідальності юридичної особи, правонаступника юридичної або фізичної особи (це засвідчує виключно особистий характер кримінальної відповідальності), а також особи, яка вчинила невинне заподіяння шкоди.

2. Офіційна оцінка поведінки особи як злочину, а самої цієї особи як злочинця, включаючи їх осуд, здійснюється в обвинувальному вирокі суду від імені держави, якій протиставляє себе злочинець.

3. Державний примус у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового впливу визначається винному судом на підставі кримінального закону в порядку, визначеному кримінально-процесуальним законодавством.

4. Неприятливі наслідки для правопорушника як складова кримінальної відповідальності можуть зводитись до визнання особи винною у вчинення злочину – фактично лише до осуду злочинця і вчиненого ним з боку держави, що не характерно для інших видів юридичної відповідальності. При цьому зазначений осуд, як правило, супроводжується застосуванням конкретного заходу кримінально-правового впливу щодо особи, яка вчинила злочин [1, с. 700].

На сьогодні відсутнє легальне визначення поняття кримінальної відповідальності, при тому, що лише в кримінальному законі цей зворот використовується неодноразово. Звернення до нормативно-правових актів зарубіжних країн дозволяє констатувати, що їх переважна більшість так само обходиться без законодавчого визначення досліджуваного поняття. Напевно, це відбувається, як через складність у формулюванні найбільш оптимального варіанту поняття кримінальної відповідальності, так і через недоречність «обтяження» законів зайвими термінами, які навіть у доктрині кримінального права не отримали більш-менш однозначного розуміння. У цьому сенсі яскравим є приклад Республіки Білорусь, ч. 1 ст. 44 КК якої чітко зазначає, що кримінальна відповідальність виражається в засудженні від імені Республіки Білорусь за вироком суду особи, яка вчинила злочин, і застосуванні на підставі засудження покарання або інших заходів кримінальної відповідальності відповідно до цього Кодексу.

Серед вітчизняних фахівців є чимало прибічників запозичення білоруського досвіду. Зокрема, на необхідності отримання кримінальною відповідальністю законодавчого визначення наголошують В.О. Туляков [2, с. 10] і І.В. Красницький [3, с. 104]. На наш погляд, кримінальний закон України в окремій статті або розділі скоріше потребує визначення місця кримінальної відповідальності в системі заходів кримінально-правового впливу, ніж визначення, яке з великою долею імовірності викликати не однозначне розуміння та тлумачення або буде позбавлено будь-якої прикладної цінності (що, до речі, має місце в згадуваній нормі КК Республіки Білорусь).

Дослідники кримінальної відповідальності пишуть про різні її види (аспекти). Так, ряд учених (наприклад, О.І. Бойцов, В.К. Гришук, І.Е. Звечаровський, М.М. Кропачев, В.М. Кудрявцев, В.І. Осадчий, В.С. Прохоров, О.М.Тарбагаєв, П.В.Хряпінський) виокремлюють позитивну (або перспективну) кримінальну відповідальність. Буквальне розуміння цього виду кримінальної відповідальності означає її спрямованість на дію в майбутньому, так би мовити в перспективі. Ураховуючи, що кримінально-правові норми є переважним чином заборонними, тобто такими, що зобов'язують дотримуватися позитивного варіанту поведінки, зазначена концепція кримінальної відповідальності передбачає обов'язок не вчиняти тих діянь, які визначені в кримінальному законодавстві як злочини. Відповідно, реалізується позитивна кримінальна відповідальність у разі, якщо особа живе у правомірний спосіб, не вчинюючи злочинів.

У теорії кримінального права виділення позитивного (перспективного) виду кримінальної відповідальності не отримало однозначної підтримки серед фахівців-юристів, що, на наш погляд, зовсім не безпідставно. Більше того, існує думка про хибність і явну недоречність концепції позитивної (перспективної) кримінальної відповідальності. Скажімо, О.О. Дудоров зазначає, що «правомірна поведінка особи (у тому числі у формі дотримання кримінально-правових заборон) є самодостатньою, реалізується поза межами кримінальної відповідальності і не потребує обґрунтування у вигляді подібних надуманих конструкцій» [4, с. 150]. Російська вчена Ю.В. Грачова ще більш категорична. На її переконання позитивної юридичної відповідальності взагалі не існує. Позитивна від-

повідальність – це явище моральної сфери. Юридична відповідальність завжди ретроспективна та негативна [5, с. 32].

Ще одним видом кримінальної відповідальності, який є змістовно близьким до аналізованого вище, є потенційний вид кримінальної відповідальності. Його визначення, зокрема, дає Ю.В. Баулін, називаючи потенційну кримінальну відповідальність загрозою, яка існує в санкції кримінально-правової норми і яка може бути реалізована у майбутньому до конкретної особи, яка вчинить злочин [6, с. 33 – 35]. Слід підкреслити, що зазначений вид кримінальної відповідальності цілком має право на існування, адже він набуває форми кримінального закону, який орієнтований на кожного, хто потенційно вчинить злочин.

Найбільш відомим сучасному правнику є негативний (ретроспективний) вид кримінальної відповідальності, що в загальному вигляді трактується як правовий наслідок реально вчиненого злочину. Більш розгорнуте визначення запропонував В.К. Гришук, котрий поділяючи синтезований підхід до розуміння феномену кримінальної відповідальності (поєднання позитивного аспекту з негативним), зазначає, що негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність являє собою реалізовану необхідність зазнавання порушником примусових заходів правового впливу, передбачених приписами кримінально-правових норм застосовуваних компетентними органами держави в установлених кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих законодавством формах [7, с. 213].

На офіційному рівні визначення негативної кримінальної відповідальності дав Конституційний Суд України, назвавши її особливим елементом механізму кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин, формою реалізації державою правоохоронних норм, що, як правило, полягає у застосуванні до того, хто вчинив злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду [8].

Примітно, що кримінальний закон виходить з розуміння кримінальної відповідальності саме як негативної. Як стверджує І.І. Митрофанов, у КК України кримінальна відповідальність розглядається лише за минулу поведінку – за вже вчинене суспільно небезпечне діяння (негативна, ретроспективна відповідальність). Вона реалізується в межах кримінально-правових та кримінально-виконавчих відносин [9, с. 56]. Слушними є міркування вченого, хоча потрібно зауважити, що кримінально-процесуальні відносини теж мають безпосереднє значення для втілення у життя негативної кримінальної відповідальності.

Як висновок зауважимо таке. Кримінальна відповідальність, будучи схожою на фундаментальному рівні з будь-яким іншим видом юридичної відповідальності, характеризується рядом особливих, притаманних лише їй, рис. Однозначного розуміння суті кримінальної відповідальності не існує, вчені пропонують різні підходи до її визначення. Тому нагальної необхідності в появі законодавчого визначення кримінальної відповідальності не має. Найбільш розробленими та усталеними в науці є ретроспективний та потенційний види кримінальної відповідальності. Особливого значення має набути саме потенційна відповідальність, оскільки вона має істотний превентивний ефект. Є доцільним у процесі правового виховання населення нашої країни залежно від тієї чи іншої

галузі звертати увагу на підстави кримінальної відповідальності. Скажімо, для студентів медичних навчальних закладів не завадило під час навчання прискипливо розглядати проблематику потенційної кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в медичній сфері.

1. *Кримінальне право. Загальна частина* : підручник / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуслявського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
2. Туляков В.О. *Апроксимація у кримінальному законодавстві* / В.О. Туляков // *Актуальні проблеми держави і права*. – Випуск 47. – Одеса : Юрид. літ., 2009. – С. 7–11.
3. Красницький І.В. *Чи потрібне нормативне визначення кримінальної відповідальності в Кримінальному кодексі України* / І.В. Красницький // *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прозалини у кримінальному законодавстві. Міжнародний симпозиум, 12–13 вересня 2008 р.* – Львів, 2008. – С. 101–104.
4. Дудоров О.О. *Про поняття кримінальної відповідальності* / О.О. Дудоров // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. – 2007. – № 4. – С. 148–161.
5. Грачева Ю.В. *Позитивная ответственность: юридический миф или реальность?* / Ю.В. Грачева // *Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : материалы Шестой Международной научно-практической конференции 29–30 января 2009 г.* – М. : Проспект, 2009. – С. 28–32.
6. Баулін Ю.В. *Звільнення від кримінальної відповідальності* : монографія / Ю.В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
7. Грищук В.К. *Концепти розуміння негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності* / В.К. Грищук // *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р.* / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 210–213.
8. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) від 27 жовтня 1999 р.* // *Вісник Конституційного Суду України*. – 1999. – № 5. – С. 7–13.
9. Митрофанов І.І. *Вчення про механізм реалізації кримінальної відповідальності* : монографія / І.І. Митрофанов. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О.В., 2012. – 448 с.

Валіков І.А.

ПРО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Встановлення взаємозв'язку між кримінально-правовою заборонаю на організацію та проведення азартних ігор і станом здоров'я людей, які беруть участь

в такого роду заходах, обумовлюється необхідністю однакового розуміння положень ст.203-2 КК України. В одному з науково-практичних коментарів КК висловлено слушну думку про те, що додатковим об'єктом злочину, передбаченого цією статтею КК, виступає здоров'я населення в частині розповсюдження такого психічного захворювання, як ігроманія [1].

Зазначу, що відповідно ст.3 і ст.49 Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю, а держава гарантує та забезпечує реалізацію права кожної особи на охорону здоров'я. У ст.3 Основ за-конодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. визначено, що здоров'я населення не обмежується відсутністю хвороб та фізичних вад у людей, а включає в себе стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя.

Починаючи з 90-х років ХХ століття виникає новий вид підприємницької діяльності – гральний бізнес, який сприяє безперешкодному розвитку масових азартних ігор в нашій країні. Небезпечність цього процесу полягала у відсутності ефективного правового механізму регулювання такої сфери індустрії розваг. Майже у кожному населеному пункті України функціонували казино, мережі залів гральних автоматів та букмекерських контор. Більш того: територіальне розташування гральних закладів не обмежувалося кордонами установ культури й освіти, державних підприємств та об'єктів власності місцевого самоврядування. Кожен бажачий, незважаючи на вік, фізичний стан та матеріальну можливість, отримував доступ до гральних закладів.

Як наслідок, високопрофесійна пропаганда азартних ігор та їх розповсюдження призвели до ігрової залежності значної частини населення. Крім того, спостерігались ускладнення криміногенної обстановки, соціальна деградація, психічні розлади та депресивний стан окремих груп людей. Останній супроводжувався виникненням суміжних захворювань серцево-судинної та опорно-рухової категорії.

Небезпечність азартних ігор для здоров'я людини підтверджується висновками ВООЗ та провідними дослідницькими установами. Так, в Міжнародній статистичній класифікації хвороб і проблем, пов'язаних із здоров'ям, ігроманія займає провідне місце серед психічних розладів. Зміст цього розладу психіки полягає в наявності частих епізодів участі людини в азартних іграх, які починають домінувати у її житті на шкоду соціальним, професійним, матеріальним, сімейним цінностям та зобов'язанням [2].

В Україні офіційна статистика не містить відомостей про рівень ігрової залежності населення. Переважно це пов'язано із новизною розглядуваної проблематики та відсутністю відповідних комплексних досліджень. Однак, за фрагментарними даними, які з'являються у ЗМІ, можна стверджувати про латентний характер та стрімке розповсюдження вказаного захворювання. Наприклад, у 2007 р. в психіатричні заклади Дніпропетровська звернулися 297 осіб із скаргами на ігрову залежність, що майже на 30% більше, ніж у попередньому році [3].

Про об'єктивність безпеки ігроманії свідчить і зарубіжний досвід. Наприклад, у США, за даними центру психіатричних досліджень Національного

університету Філадельфії, кількість так званих проблемних гравців складає 5% населення країни – це 30,4 млн. людей [4]. Звертає на себе увагу той факт, що наведений показник має місце за умов багаторівневої системи обмежень азартних ігор.

Динамічність розвитку ігromанії серед населення простежується на прикладі досліджень проведених канадськими вченими. У 1999 р. працівники лабораторії соціальних досліджень «Ladouceur» в Едмонтоні опублікували висновки про вплив грального бізнесу на стан здоров'я населення та соціальну культуру особистості. За даними проведеного дослідження, кількість залежного від азартних ігор населення Канади, починаючи з 1990 р. – часу відкриття мережі казино «Royal», щороку збільшується на 7,5% (тобто на 12,5 тис. осіб) [4].

Вітчизняні фахівці одноставні стосовно віднесення ігromанії до групи психологічних відхилень, однак спірним залишається питання про належність ігromанії до хвороб чи психічних розладів. Так, на думку одних дослідників, ігromанія – це стан психічного захворювання, який характеризується неконтрольованою залежністю від гри, емоційними розладами та, як наслідок, депресією. У свою чергу інші автори наполягають на тому, що ігromанія становить собою психічний розлад, який формується внаслідок дисбалансу адреналіну в крові під час азартної гри та спонукає до систематичної участі в ній [5].

У будь-якому разі ігрова залежність становить серйозну проблему для суспільства. Недарма її ставлять на один щабель з алкоголізмом та наркомафією. Звичайно, як і інші «пороки» сучасності, ігromанія не може бути викоринена остаточно у зв'язку з природньою схильністю кожної людини до азарту. Однак не варто залишати цю проблему без уваги, адже безконтрольний розвиток індустрії азартних ігор призводить до масових психічних відхилень у людей, що характеризуються наступними симптомами: 1) надмірна дратівливість як під час азартної гри, так і в повсякденному житті; 2) безпідставна агресія у випадку програшу або відсутності доступу до грального закладу; 3) неспроможність до самоконтролю; 4) апатія до оточуючих людей, речей та зниження зацікавленості до життєвих проблем. Вказане може призвести до затяжної депресії, нервових зривів, протиправної поведінки та суспільно небезпечних вчинків, обрання аморального способу життя, спроб самогубства тощо.

Необхідно зазначити, що не всі особи схильні до депресій, які мають деградаційні або навіть летальні наслідки. Спеціалісти виокремлюють два особистісні типи гравців: 1) гіпертивний – це тип, до якого відносять самовпевнених та енергійних осіб, які стійко переносять депресивний період невдач в азартних іграх; 2) гіпотивний – це тип, що включає невпевнених та пригнічених обставинами життя осіб, які кожний програш асоціюють з трагедією[6].

Таким чином, сподіваюсь, що набрання чинності Законом України від 15 травня 2009 р. «Про заборону грального бізнесу в Україні» сприятиме зменшенню тенденцій розвитку ігromанії, а на діяльності мережі підпільних гральних закладів, які підтримують рівень залежності людей від азартних ігор, поставить крапку реалізація правоохоронними органами положень Закону України від 22 грудня 2010 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні».

1. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та доповн. – К.: Юри-дична думка, 2012. – 1316 с.;*
2. *Міжнародна статистична класифікація хвороб та проблем, пов'язаних із здоров'ям: [Електронний ресурс]. – Режим допуску до сайту: http://whoopresse.ru/blizzard/Socpom/ICD/mkb_1.html;*
3. *В Украине хотят легализовать игорный бизнес // Сегодня. – 2011 г., №11 (45): [Електронний ресурс]. – Режим допуску к сайту: <http://healthinfo.com.ua/articles/aktual/3159>;*
4. *Історія виникнення та розвитку залежності від азартних ігор: [Електронний ресурс]. – Режим допуску до сайту: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Лудо-манія>;*
5. *Гузова Т.О. // Ігromанія – хвороба століття: [Електронний ресурс]. – Режим допуску до сайту: http://www.13gp.by/index.php?option=com_content&view=article&id=145&Itemid=122&lang=en;*
6. *Зайцев В.В., Шайдуліна О.Ф. // Ігromанія та її наслідки: [Електронний ресурс]. – Режим допуску до сайту: <http://www.openeyes.ru/igromaniya.html>.*

Данченко К.М.

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Дослідження проблем кримінально-правової політики проводились протягом багатьох років. Тому не дивно, що теоретико-методологічні основи української кримінально-правової політики почали формуватися ще в кінці 70-х років ХХ століття в СРСР завдяки появі праць відомих сьогодні учених-криміналістів М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, Я. М. Брайніна, В. І. Борисова, Ф. Г. Бурчака, С. Б. Гавриша, В. К. Грищука, І. М. Даншина, О. М. Джужи, В. С. Зеленецького, М. В. Костицького, О. М. Костенко, О. М. Литвака, П. С. Матишевського, П. П. Михайленко, В. О. Навроцького, М. І. Панова, В. М. Смітінко, В. В. Сташиса, С. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. П. Тихого, В. І. Шакуна та ін.

У країнах СНД розвитку кримінально-правової політики сприяла наукова діяльність Г. А. Аванесова, М. А. Беляєва, М. М. Бабаєва, В. А. Владимірова, С. Ю. Віцина, І. М. Гальперіна, Л. Д. Гаухмана, П. Ф. Грішаніна, П. С. Дагеля, А. І. Долгової, А. Е. Жалінського, М. І. Загороднікова, И. А. Исмаилова, І. І. Карпеца, В. Я. Квашиша, О. І. Коробєєва, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцової, В. В. Лунєєва, Ю. І. Ляпунова, О. В. Наумова, П. М. Панченко, Е. Ф. Побгайло, В. П. Рєвіна, О. Б. Сахарова, М. О. Стручкова, А. Я. Сухарева, О. М. Яковлєва та інших вчених-криміналістів.

Ефективність кримінально-правової норми багато в чому визначається ступенем врахування в процесі законотворчості принципів кримінально-правової політики. Значення принципів кримінально-правової політики полягає і в тому, що сам процес законотворчої діяльності повинен переломитися крізь призму керованих ідей кримінально-правової політики. Дані принципи не тільки указують шлях формування кримінального законодавства, а й утримують його в певних

рамках, забезпечуючи необхідну стабільність і єдність. На думку П.Л. Фріса, значення принципів полягає і в тому, що вони виступають регулятором правозастосувальної діяльності[1, С.59].

Теорія права розглядає принципи як «основоположні ідеї, що визначають загальні підходи громадянського суспільства і державної влади до стратегічно орієнтованої діяльності в сфері правового регулювання суспільних відносин» [2, С. 256] Враховуючи специфіку кримінальної політики, С.С. Босхолов, М.М. Бабаєв, Э.Ф. Побігайло вважають, що її принципи відрізняються не тільки від принципів кримінально-правової політики, але й від принципів кримінального права[3, С. 88]. На думку С. Г. Келіна, В.Н. Кудрявцева виділяти окремо кримінально-правові принципи взагалі не варто, оскільки головним завданням є визначення принципів, котрі визначають природу, задачі і функції кримінального права[4, С. 7]. Протилежну точку зору висловлює з цього приводу Н. А. Беляєв, котрий вважає, що між даними принципами різниці взагалі не існує[5, С.34]. А.І. Бойко виділяє в кримінальній політиці наступні принципи: узгодження кримінально-правових заходів боротьби зі злочинністю з соціальними програмами, гуманізація карних заходів, котрі використовує держава; постійна і своєчасна корекція заборон – (де) криміналізація і (де)педалізація суспільно небезпечних поступків; головним в боротьбі зі злочинністю є профілактична робота, попереджувачі заходи, а лише потім застосування засобів примусу, максимальна диференціація відповідальності і індивідуалізація покарання[6, С.39].

Л.В. Барінова, Н.Е. Мартиненко, В.П. Ревін серед основних принципів кримінальної політики називають законність, рівність громадян перед законом, справедливість, гуманізм, комплексність [7, С.12]. Близьку до них позицію займають С.С. Босхолов, Г.Ю. Лесніков, Н.А.Лопашенко, тоді як В. Ф. Цепелев говорить про принципи соціально-економічної і кримінологічної зумовленості, справедливості, співрозмірності правового реагування на злочинність і економії заходів кримінальної репресії, відповідність норм кримінального, кримінально-процесуального, міжнародно-правовим договорам і нормам.

Поряд з цим, враховуючи наявні підходи, мабуть варто визнати, що найбільш комплексне визначення дає нам П.Л. Фріс, який зазначає, що «Під принципами кримінально-правової політики розуміються основоположні, керівні ідеї і засади у сфері боротьби зі злочинністю методами матеріального кримінального закону, які спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби й практику їх застосування»[1, С.58-59].

Виходячи з вище викладеного, зазначимо, що і кримінальне право, кримінальна і кримінально-правова політика наділені надзвичайно важливими і єдиними за своєю природою принципами, основою яких є Кримінальний Кодекс. Оскільки принципи закладені в його статті розкривають зміст всього кримінально – правового регулювання.

Таким чином, якщо виходити з вищевикладених позицій, то серед вчених досі немає єдиної думки про співвідношення та змісту формулювання принципів кримінально-правової політики. На нашу думку, слід знайти об'єднуючий критерій для правильного розмежування принципів кримінально-правової політики в сфері покарань.

Отже, кримінально-правова політика, являє собою систему пріоритетів в сфері покарань і повинна базуватися на загальноприйнятих нормах міжнародного права і знаходити своє відображення в правових актах та юридичній ідеології конкретної держави.

Будь-яка політика (в тому числі і кримінально-правова) має два рівні – теоретичний або науковий і практичний. Тому кожна політична програма є по суті теоретичним аспектом тієї чи іншої практичної сторони цієї політики.

Із змісту ч.1 ст. 1 випливає, що двома основними завданнями КК України є: охорона соціальних цінностей і запобігання злочинам. Таким чином принцип законності відіграє першочергову роль серед інших принципів кримінально-правової політики України[8].

Все ж доречним буде зазначити, що визнання частиною національного кримінального законодавства України положень, що містяться у чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і необхідність керуватися положеннями ч.5 ст.3 КК України, згідно з якою «Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», ч.1 ст.3 КК України, згідно з якою «Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний Кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права» можна було б назвати наближенням Українського законодавства до міжнародних стандартів, все ж стає досить складною проблемою у зв'язку з рядом проблем: по-перше, це пов'язано із складністю імплементації європейського права в законодавство України, по-друге, з особливостями географічного, політичного, економічного фактора. Ці та інші труднощі можна подолати лише шляхом чіткого бачення нового законодавства України, який би відповідав потребам сьогодення.

Розміта доктринальна основа кримінально-правової політики в області покарань, стримує висунення і реалізацію інноваційних законодавчих і інституційних ініціатив, які б сприяли реалізації принципу законності.

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / . – К. : Атіка, 2005 . – 332 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник / Пер. з рос. - Харків: Консум, 2001. - 656 с.
3. Босхолов С.С. Основы уголовной политики. — Изд. 2-е, перераб. — Москва: Юринфор, 2004. — 303с.
4. Недотко Ю.В. Тенденции российского уголовно-правовой политики постсоветского периода: Автореф. дис. канд. Юрид. Наук. Челябинск, 2005. – 170с.
5. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. — 175 с.
6. Лопашенко Н.А. Уголовная политика./- М.: Волтер Клувер, - 2009. – 608с.
7. Беляева Л.И. Уголовная политика и ее реализация органами внутренних дел/ - М.- 2003. – 360с.
8. Кримінальний Кодекс України/ zakon.rada.gov.ua

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Політика у сфері боротьби зі злочинністю відповідно до Конституції України повинна будуватись на засадах демократизму (стаття 1), визнанні людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки в Україні найвищою соціальною цінністю (стаття 3), верховенства права (стаття 8), рівності конституційних прав та свобод громадян (статті 21 та 24), виключення подвійної відповідальності (стаття 61), презумпції невинуватості (стаття 62), принципу незворотності дії законів та інших нормативно-правових актів в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (стаття 58), принципу гуманізму.

Запобігання і протидію (боротьбу) злочинності слід розглядати як обов'язковий елемент соціальної політики держави [10, с. 224]. Завданням політики у сфері боротьби зі злочинністю є досягнення за допомогою правових засобів зниження рівня злочинності в країні. У відкритому глобальному суспільстві її функції полягають у запровадженні на внутрішньому рівні вимог міжнародних актів щодо криміналізації та декриміналізації, з врахуванням вимог міжнародної політики у сфері боротьби зі злочинністю, які після імплементації виступають матеріальною базою для реалізації національної політики у сфері боротьби зі злочинністю [15, с. 522].

А.А. Митрофанов визначає правову політику у сфері протидії злочинності як частину внутрішньої правової політики держави, спрямованої на протидію злочинності [9, с. 132]. П.Л. Фріс розуміє політику у сфері боротьби зі злочинністю як вироблену Українською державою генеральну лінію, що визначає основні напрями, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розроблення та реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів [14]. Ю.В. Баулін приходить до висновку, що правова політика держави у сфері запобігання злочинності та боротьби з нею містить широкий комплекс правових засобів, що здійснюються в різних галузях права кримінального циклу, а також кримінологічних засобів, спрямованих на обмеження кількості вчинюваних злочинів та адекватне державне реагування на вже вчинені. Іноді цей напрям державної правової політики іменується кримінальною (або кримінально-правовою) політикою. Проте, як зазначає вчений, ототожнювати весь комплекс правових заходів, спрямованих на протидію злочинності, з кримінально-правовою політикою, не виправдано. Кримінально-правова політика хоч і є однією з вагомих складових політики держави у сфері запобігання злочинності та боротьби з нею, однак не вичерпує всього обсягу останньої [3, с. 228 – 229]. На думку П.Л. Фріса, кримінально-правова політика як один з чотирьох елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю формулює основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правової дії на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримі-

нального права, практиці їх застосування, актах тлумачення кримінально-правових норм та постановках Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики) [14, с. 13].

П.П. Андрушко стверджує, що можна говорити про три форми виразу (аспекти) кримінально-правової політики – доктринальну, законотворчу (законодавчу) і правозастосовну (правореалізаційну) [2, с. 540–557], а різновидами доктринальної форми розглядати так звані стратегічний і тактичний (програмний) аспекти (стратегічну і тактичну форми), які дістають вираз у різноманітних стратегіях, програмах, деклараціях тощо, які викладаються в актах Президента і Кабінету Міністрів України та постановках Верховної Ради України [1, с. 97–98].

На думку Н.О. Лопашенко, кримінально-правова політика є визначальною частиною політики держави в боротьбі зі злочинністю; саме на її основі формується стратегія і тактика політики кримінально-виконавчої, кримінально-процесуальної та кримінологічної. Пріоритет кримінальної політики зумовлений тим, що тільки в її межах вирішуються такі принципи для кожної держави проблеми, як встановлення підстав і принципів кримінальної відповідальності, визначення кола злочинних діянь, видів покарань та інших заходів кримінально-правового характеру. Кримінальна політика, вважає Н.О. Лопашенко, може бути визначена як частина внутрішньої політики держави, напрям її діяльності у сфері охорони демократичного суспільного ладу від злочинних посягань, який полягає у виробленні й формулюванні ідей та принципів положень, форм і методів кримінально-правового впливу на злочинність з метою її зниження та зменшення негативного впливу на соціальні процеси [8].

Кримінально-правова політика держави втілюється безпосередньо у нормах кримінального закону. Одним із свідчень високого якісного рівня законодавства про кримінальну відповідальність є його стабільність та незмінність основних принципів положень. Як зазначає В.І. Борисов, тільки на підставі відносної стабільності законодавства може будуватися й досить стійка, цілеспрямована і прогнозована політика держави у сфері боротьби зі злочинністю [5, с. 224–238]. На переконання В.Я. Тація, стабільність закону, з одного боку, створює умови для працівників правоохоронних органів належним чином опанувати основні його положення і на цій підставі сформуванню відповідну практику застосування законодавчих приписів, а з іншого – надає можливість кожному громадянину ознайомитися зі змістом законодавства, а отже, бути обізнаним щодо того, якими заходами кримінально-правового впливу забезпечується його безпека, захист прав, свобод та законних інтересів [11, с. 14].

Водночас, залишаючись більш-менш стабільним у своїх принципових положеннях, законодавство про кримінальну відповідальність повинне ефективно реагувати на ті зміни, які відбуваються в політичних, соціально-економічних умовах життя суспільства і держави, адекватно відповідати на будь-які нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища. Безумовно, воно має удосконалюватися, оновлюватися, постійно розвиватися, бути динамічним. Однак тільки виважене і розумне, засноване на аналізі реальних потреб суспільства, сполучення стабільності й динамічності норм закону про кримінальну від-

повідальність здатне забезпечити високу якість й ефективність його приписів [12, с. 13; 13, с. 12–13].

Ми погоджуємось з Ю.В. Бауліним, що дослідження основних напрямів розвитку кримінального права та питань удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність мало б більшу ефективність, якщо б ці питання розглядалися в більш широкому контексті, а саме, у взаємодії та узгодженості з усіма складовими елементами кримінально-правової системи, що існує в Україні, яка, у свою чергу, знаходиться під впливом зовнішнього середовища – політичних, економічних, соціальних, культурологічних, ментальних, релігійних, міжнародних та інших чинників [4, с. 64].

В Україні на державному рівні не приймалось відповідної концепції правової політики. В ряді республік пострадянського простору концепції правової політики приймаються та успішно втілюються у життя. Наприклад, в Російській Федерації – Указ Президента Російської Федерації від 6 липня 1995 року № 6735 „О разработке концепции правовой реформы в Российской Федерации“ або у Республіці Казахстан – Указ Президента Республіки Казахстан від 24 серпня 2009 року № 858 „О концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года“, яка була прийнята внаслідок закінчення терміну дії попередньої концепції прийнятої у 2002 році на період до 2010 року [14, с. 31]. Таким чином, сьогодні політика у сфері боротьби зі злочинністю має бути складовою державної політики.

Слушною є думка науковців щодо потреби у формуванні нових і модернізації існуючих наукових рекомендацій з розкриття й розслідування окремих різновидів злочинів на підставі запровадження сучасних інформаційних технологій, методів моделювання і прогнозування; опрацювання і прийняття Міжнародного кримінального кодексу, який містив би формулювання ознак діянь і відповідальності за посягання на найбільш небезпечні глобальні міжнародні злочини; врахування в кримінальному праві і кримінальному законодавстві найкращих, найкорисніших для нашого суспільства наукових досягнень різних країн світу [10, с. 216 – 217, 227].

Слід погодитись з В.Т. Дзюбою, що настала необхідність методологічно обґрунтувати підходи законодавця до нормативного визначення базових цінностей, що підлягають кримінально-правовій охороні, та принципів їх реалізації на рівні Конституції, кримінального матеріального й процесуального законодавства [6, с. 251].

П.П. Андрушко зауважує, що на правозастосовний рівень кримінально-правової політики, крім положень нормативно-правових актів Ради Європи, впливають правові позиції Європейського суду з прав людини, висловлені в його рішеннях, відповідачем по яких була Україна, а також правові позиції Конституційного Суду України [1, с. 104].

Внаслідок запровадження інститутів кримінального провадження на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання вини обумовлюється внесення змін до кримінального закону щодо правил визначення покарання, підстав звільнення від відбування покарання з випробуванням та

кримінально-правових наслідків невиконання угоди. Запровадження зазначених інститутів та інституту кримінальних проступків доцільно розглядати як один із шляхів гуманізації кримінальної відповідальності й покарання. У цьому аспекті важливим є також суттєве збільшення видів складів злочинів, кримінальне провадження по яких може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви щодо кримінальних правопорушень, перелік яких міститься у статті 477 Кримінального процесуального кодексу України.

Правова політика держави у сфері запобігання злочинності та боротьби з нею складається із кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної політики [3, с. 230]. На думку А.Е. Жалінського, кримінальна політика має риси минулого, одночасно включаючи нові явища, і тому повинна аналізуватися з позицій майбутнього [7, с. 67–72]. Сучасна соціальна ситуація потребує оновлення законодавства про кримінальну відповідальність та механізмів її реалізації відповідно до кримінально-правової політики держави. Важливими напрямками цієї політики в Україні є гуманізація кримінальної відповідальності щодо злочинів, які не належать до тяжких і особливо тяжких, і диференціація покарання за окремі види злочинів.

1. Андрушко П.П. *Особливості кримінально-правової політики в Україні після набрання чинності КК України 2001 року / Основні напрями розвитку права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 97 – 109.*
2. Андрушко П.П. *Тенденції (особенности) уголовно-правовой политики в Украине на современном этапе // Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели: материалы VII Российского конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 года). М.: Проспект, 2012. – С. 540 – 557.*
3. Баулін Ю. *Загальні положення державної політики щодо боротьби зі злочинністю в Україні // Право України. – 2012. – № 1 – 2. – С. 228 – 231.*
4. Баулін Ю.В. *Кримінально-правова система України: загальна характеристика / Основні напрями розвитку права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 62 – 64.*
5. Борисов В.І. *Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрямок // Правова система України: історія, стан а перспективи: у 5 т. – Х., 2008. – Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В.В. Сташиса. – С. 224 – 238.*
6. Дзюба В.Т. *Кримінальна відповідальність: зміст та розуміння за вимогами сучасної кримінально-правової науки / Основні напрями розвитку права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 249 – 253.*
7. Жалинский А.Э. *Уголовная политика: актуальные задачи, субъекты и механизмы реализации / Современная уголовная политика: поиск оптимальной*

- моделі: матеріали VII Російського конгресу уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 года). – М.: Проспект, 2012. – С. 67–72.
8. Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. – СПб.: Юридический центр „Пресс“, 2004. – 340 с.
 9. Митрофанов А.А. Основные направления криминально-правовой политики в Украине: формирования та реалізація. – Одеса: Видавництво Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
 10. Тацій В. Борьба зі злочинністю на початку XXI століття – проблема сьогодення / В.Тацій // Щорічник українського права: збірник наукових праць. – 2009. – № 1. – С. 215 – 228.
 11. Тацій В. Десять років Кримінальному кодексу України: здобутки і проблеми застосування // Право України. – 2011. – № 9. – С. 5 – 19.
 12. Тацій В.Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності / Основні напрями розвитку права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 6 – 13.
 13. Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Сучасні проблеми кримінального права України // Право України. – 2010. – № 9. – С. 4 – 15.
 14. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: АТІКА, 2005. – 332 с.
 15. Фріс П.Л., Савінова Н.А. Співвідношення забезпечення боротьби зі злочинністю і політики у сфері боротьби зі злочинністю / П.Л. Фріс, Н.А. Савінова // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р.). – Луганськ, 2011. – С. 519 – 525.

Максимів О.Д.

ДО ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Споконвічно проблема принципів того чи іншого явища, інституту, складала основу вирішення питань про його зміст і цільове призначення, була фундаментом визначення його сутності, ознак, його практичного значення.

Принципи відіграють істотну роль, оскільки, насамперед консолідують правотворчість і правосуддя, надають внутрішньої цілісності діючій правовій системі, гарантують реалізацію прав та інтересів українських громадян. Вони забезпечують єдність процесу реалізації та визначення ефективності правової політики держави. М.Г. Чернишевський свого часу слушно зауважив, що «у кого не усвідомлені принципи у всій логічній повноті і послідовності, у того не лише в голові «сумбор», але й у справах дурість» [4,335].

Принципи політики в сфері боротьби зі злочинністю можна систематизувати на загальні та спеціальні принципи, оскільки вони повинні відображати не лише

загальні політичні установки, інтереси, ідеї основні засади, але і включати те особливе, що характерне саме для кожної її складової.

Загальні принципи – визначають напрямки і основні риси правового регулювання всієї системи політики в сфері боротьби зі злочинністю, виражають найважливіші її підвалини. Оскільки ці принципи закріплюються, насамперед, у Конституції держави, є правовими, а також носять політичний характер, то слід визначити, що загальні принципи у свою чергу поділяються на загально-правові або Конституційні і загально-політичні.

Загально-політичні принципи являють собою відображення ознак характерних, як для політичної так правової системи суспільства. За своїм змістом вони обов'язково повинні відповідати Конституції, при цьому відображають політико-правовий характер політики у сфері боротьби зі злочинністю, що не зменшує їх рівноцінності. До них відносимо:

1. *Принцип доцільності.* Перед тим, як втілювати ідею в реальність слід себе запитати: «Для чого це, чи буде вона ефективною?». Політика в сфері боротьби зі злочинністю має відповідати вимогам суспільства та бути ефективною, виправдати своє призначення та показати позитивний кінцевий результат на виконання якого вона покликана.

2. Одним із напрямків підвищення ефективності політики в сфері боротьби зі злочинністю в наш час, являється використання наукових і технічних досягнень. Саме *принцип наукової обґрунтованості* повинен враховуватися при створенні Концепції політики в сфері боротьби зі злочинністю та відомчих нормативно-правових актів, що регламентуватимуть роботу суб'єктів політики у боротьбі зі злочинністю. Необхідність використання сучасних досягнень науки і техніки для встановлення об'єктивної істини під час розслідування кримінального провадження є об'єктивною закономірністю в силу економічного, соціального, науково-технічного прогресу суспільства. С. В. Бородін наголошуючи на принципі наукової бґрунтованості зауважує «кримінальна політика повинна використовувати досягнення таких наук, як кримінальне право, кримінальний процес, кримінально-виконавче право та кримінологія» [1, 27]. Безсумнівно, діяльність вчених-юристів, кримінологів має важливе значення для успіху законотворчої роботи. Виходячи із можливостей сучасної техніки, яка стала прилеглою частиною кожного із нас процес творення і реалізації політики стає значно простішим і доступнішим.

3. *Принцип гласності* полягає у необхідності і вимозі обов'язкового дотримання безперешкодного руху інформаційних потоків у політико-правовій системі. Він дозволяє максимально широкому колу громадян самостійно і свідомо брати участь у формуванні державної політики та активно впливати на її реалізацію, робить всі ланки політичної системи здатними до змінюваних потреб суспільства [2, 7]. Відповідаючи принципу гласності політика в сфері боротьби зі злочинністю повинна відповідати наступним ознакам: відкритість процесу її творення та реалізації; оприлюднення проміжних та кінцевих результатів для усього населення; наявність повної інформації про будь-яку суспільно-політичну діяльність суб'єктів політики в сфері боротьби зі злочинністю та можливість її вільного обговорення. Однак необхідно зауважити, що принцип гласності не

застосовується, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці.

4. *Принцип системності й узгодженості.* Політика України у сфері боротьби зі злочинністю являє собою складну систему в основі якої стоїть правова політика держави в системі якої входить кримінально-правова, кримінально-процесуальна (включаючи ОРД), кримінально-виконавча та кримінологічна політика. Системоутворюючим її елементом являється кримінально-правова політика, яка тісно взаємодіє (пов'язана) з усіма іншими елементами, які в кінцевому результаті взаємодітимуть між собою, як оне ціле. Усі системні елементи повинні узгоджуватись, насамперед, між собою в середині системи, а також з правовою політикою держави. Узгодженість повинна проявлятися із ратифікованими міжнародно-правовими актами. Узгодженість всієї системи політики в сфері боротьби зі злочинністю є гарантією успішності її функціонування і досягнення генеральної мети.

5. *Принцип наступальності* означає, що політика в сфері боротьби зі злочинністю створюється на існуючих потребах суспільства у боротьбі зі злочинністю і полягає у розробленні та наступному здійсненні заходів, спрямованих на випередження дій злочинців, припускає своєчасне та повне використання сил, засобів та методів з метою попередження злочинності (як сукупності злочинів) на стадіях підготовки та замаху.

Отже, принцип наступальності обумовлений організацією діяльності суб'єктів політики у боротьбі зі злочинністю і передбачає здійснення заходів в наступних напрямках, а саме при: 1) запобіганні злочинам, що задумуються і готуються, шляхом виявлення та нейтралізації причин та умов, результатом яких буде відмова від злочинних задумів і дій, 2) припиненні замаху на злочин. В даному випадку заходи спрямовані на виявлення осіб, що здійснюють замах на злочин, недопущення настання злочинних наслідків, 3) організації роботи із злочинцями, які вже реалізували свої злочинні наміри.

6. *Принцип взаємної відповідальності.* «Не тільки особа відповідальна перед державою, а й держава – перед особою» [3, 135], саме таке розуміння має цей принцип у теорії. Законодавець так само підзаконний, як і окремих громадян.. Обмеження які виробляються для зменшення злочинності, норми які необхідно дотримуватися стосуються не лише тих для кого вони видані а і для тих хто їх створив. Саме таке усвідомлення відповідальності усіх і одного перед одним має лежати в основі політи боротьби зі злочинністю, адже політика створюється для всіх.

7. *Принцип використання правового досвіду та зв'язку із практикою.* Оскільки питання правотворчої і правозастосовчої практики в сфері боротьби зі злочинністю вирішуватися в рамках політики в сфері боротьби зі злочинністю, даний принцип набуває особливої актуальності. Останнім часом широко застосовується світовий законотворчий досвід, згідно з яким слід враховувати все найкраще з накопиченого і досягнутого юридичною думкою й юридичною практикою. Нова політика боротьби зі злочинністю повинна бути побудована з урахуванням помилок минулого, застосування виправданого правового досвіду інших держав для того щоб бути дієвішою і виправдати своє призначення.

Оскільки тема боротьби із злочинністю є актуальною не лише в Україні, то мова йде і про використання світового досвіду зарубіжних країн, оскільки досвід включає в себе не лише утримання від вчинення провірених часом помилок, а також запозичення нових підходів до вирішення існуючих проблем. Для того щоб політика України в сфері боротьби зі злочинністю виправдала своє призначення вона повинна бути практичною. Мова йде не лише про красиві слова написані на аркуші паперу, а про віддзеркалення цих слів в реальності. Держава в лиці своїх законних представників враховуючи потреби та можливості свого суспільства визначає конкретну державну позицію щодо зниження рівня злочинності у країні, яка у подальшому отримує вигляд легітимного правового акта, який є обов'язковим до використання та виконання на практиці усіма державними та не державними інстанціями. Цей принцип можна розглянути, як ланцюжок: порівняв-вибрав-застосував-отримав бажаний результат.

Наявність єдиних основних принципів для всіх елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю служить їх координації, узгодженню напрямів та методів реалізації.

1. Бородин С. В. *Теоретические проблемы советской уголовной политики [Текст] / С. В. Бородин // XXV съезд КПСС и дальнейшее укрепление социалистической законности.* – М., 1978. – С. 24–36.
2. Серьогін, В.О. *Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України [Текст]: автореф. дис. – канд. юр. наук: 12.00.02 Спеціальність / Серьогін Віталій Олександрович; – Х., 1999. – 22 с.*
3. *Теорія держави і права: Навч. посіб. [Текст] / під заг.ред С.Л. Лисенкові, В.В. Копейчикова.* – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
4. Чернышевський Н.Г. *Полное собрание сочинений. В15т. [Текст] / Н.Г. Чернышевський.* – М.: Гослитиздат, 1949. – Т.9. – 335 с.

Машталер Н.С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДАМИ УКРАЇНИ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю ДЕКІЛЬКОХ ОСІБ

Як життя особи, так і її здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожна особа має право на охорону державою її здоров'я від суспільно небезпечних посягань. А у разі вчинення такого посягання – на належну реалізацію своїх прав щодо осуду винного за вчинене щодо неї кримінальне діяння.

Однак, чи справді здоров'я кожної окремої особи охороняється державою однаково? Чи кожна особа є для держави окремою соціальною цінністю?

Як відомо, чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) передбачає кримінальну відповідальність і за умисне, і за необережне заподіяння шкоди здоров'ю як одній, так і декільком особам. У разі заподіяння шкоди здоров'ю декільком особам, така шкода може бути як однаковою, так і різною, вона може бути заподіяна потерпілим у разі вчинення винним як одного, так і кількох діянь.

Насамперед розглянемо ситуації, які мали б вирішуватись однозначно. Йдеться про випадки вчинення винним декількох діянь, не об'єднаних єдиним

умислом, кожним з яких заподіювалась шкода здоров'ю окремого потерпілого. Такі діяння мали б бути кваліфіковані за сукупністю злочинів.

Саме таким чином і йде судова практика у розгляді ситуацій про заподіяння декільком особам різної шкоди здоров'ю.

Так, у вироку Житомирського районного суду Житомирської області від 31.03.2011 зазначається, що ОСОБА_1 разом зі своєю співмешканкою ОСОБА_2 та ОСОБА_3 знаходились у житловому будинку і розпивали спиртні напої. В цей час між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, на ґрунті особистих неприязних відносин, виникла сварка, під час якої ОСОБА_1 заподіяв ОСОБА_2 тілесні ушкодження, які відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя в момент заподіяння, що спричинили смерть потерпілої. Під час нанесення ударів ОСОБА_2, підсудним ОСОБА_1 до нього підійшла ОСОБА_3, яка у той час знаходилась у будинку і почала його заспокоювати, руками відтягувати від ОСОБА_2. Тоді ОСОБА_1, для того, щоб ОСОБА_3 не заважала йому спричинити тілесні ушкодження ОСОБА_2, маючи умисел на заподіяння тілесних ушкоджень ОСОБА_3 умисно заподіяв ОСОБА_3 середньої тяжкості тілесне ушкодження, що спричинило тривалий розлад здоров'я. Суд визнав ОСОБА_1 винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.2 ст. 121, ч. 1 ст. 122 КК України [1].

Думасмо, що ситуація, яка викладена вище, правильно оцінена судом, бо винним вчинено два окремих злочини, а саме: суспільно небезпечні діяння щодо двох осіб, якими їм заподіяно різну за ступенем тяжкості шкоду здоров'ю: одному потерпілому – середньої тяжкості тілесне ушкодження, а іншому – тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть.

Однак проблеми починаються тоді, коли винним заподіюється однакова шкода здоров'ю декількох осіб.

Так, у вироку Зарічного районного суду міста Суми зазначається, що ОСОБА_2 спричинив потерпілому умисне тяжке тілесне ушкодження за наступних обставин: ОСОБА_2 зустрів знайому ОСОБА_3, під час спілкування з якою у нього виникла сварка. По закінченню сварки ОСОБА_2 пішов, потім знову повернувся до місця зустрічі, де вже, крім ОСОБА_3 знаходились візуально знайомі йому ОСОБА_4 та ОСОБА_5. Підійшовши до вказаних осіб, між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 знову виникла сварка в ході якої ОСОБА_2 нецензурною лайкою образив ОСОБА_3 за що та у відповідь нанесла йому удар гіпсовою статуеткою по голові. В цей час ОСОБА_2 вирішив помститися ОСОБА_3 та завдати їй тілесних ушкоджень.

Реалізуючи свій злочинний намір, ОСОБА_2 дістав розкладний ніж та на підставі неприязних відносин, що виникли раптово, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, умисно завдав ОСОБА_3 один удар ножем в область живота, після чого завдав один удар ножем в область живота ОСОБА_4, який спробував захистити останню.

Як констатував суд, в результаті злочинних дій ОСОБА_2, потерпілій ОСОБА_3 завдані тілесні ушкодження які відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, потерпілому ОСОБА_4 тілесні ушкодження, які теж відносяться до тяж-

ких тілесних ушкоджень. Судом ОСОБА_2 визнаний винним в скоєнні злочину (!), передбаченого ст. 121 ч. 1 КК України [2].

Однак згідно ч. 1 ст. 121 чинного КК відповідальність настає у разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одній особі.

У ч. 2 ст. 121 КК передбачені такі кваліфікуючі ознаки як вчинення злочину способом, що має характер особливого мучення, або вчинення групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинення на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого. Кваліфікуюча ознака, яка вказує на множинність потерпілих у даному складі злочину відсутня. То чому ж не знаходить відображення у формулі кримінально-правової кваліфікації факт заподіяння тілесного ушкодження двома особам? Заподіяння тілесного ушкодження якій з осіб не враховано судом?

Більше того, якщо у першому випадку, коли суд визнав наявність сукупності злочинів (ч.1 ст. 121, ч. 1 ст. 122 КК), винному може бути призначене максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк до 11 років, то за заподіяння двома особам тяжкого тілесного ушкодження (у тому варіанті, як кваліфікував діяння винного суд) максимальне покарання може складати 8 років позбавлення волі. Які підстави пом'якшення меж відповідальності у такому випадку?

Чим же обґрунтовується кардинальна відмінність у кримінально-правовій оцінці заподіяння шкоди декільком потерпілим. Чому коли заподіюється однакова шкода здоров'ю декількох потерпілих немає сукупності злочинів, а у випадку спричинення різної шкоди – такі дії судом кваліфікуються за сукупністю? Відповідь на це питання залишається відкритою.

Аналогічну непослідовність у вироках судів України породжує і оцінка випадків заподіяння винним шкоди здоров'ю декільком особам з необережності. Розглянемо діяння, якими спричинюється шкода здоров'ю декільком потерпілим, відповідальність за які передбачена у ст. 286 КК.

Так, при заподіянні декільком потерпілим однакової шкоди здоров'ю, котра, відповідно, передбачена однією частиною ст. 286 КК судова практика йде наступним шляхом – визнання такого діяння одним злочиним. Наприклад, у вироку Ржищівського міського суду Київської області від 28.01.2011 зазначається, що підсудний ОСОБА_4 керуючи автомобілем, здійснюючи маневр лівого повороту виїхав на зустрічну смугу руху де допустив зіткнення з мотоциклом під керуванням водія ОСОБА_5. В результаті дорожньо-транспортної пригоди водій мотоцикла ОСОБА_5 та його пасажир ОСОБА_6 отримали середньої тяжкості тілесні ушкодження. В результаті судового розгляду суд прийшов до висновку, що вина підсудного ОСОБА_4 у вчиненому злочині доведена повністю і його дії органами досудового слідства вірно кваліфіковані за ч. 1 ст.286 КК України, як порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілим середньої тяжкості тілесні ушкодження. ОСОБА_4 визнаний винним у злочині, передбаченому ч. 1 ст. 286 КК України [3]. Отже заподіяння однакової шкоди здоров'ю декільком особам, в даному випадку середньої тяжкості тілесних ушкоджень суд кваліфікує як один злочин, передбачений ч. 1 ст. 286 КК.

Однак, слід наголосити, що у диспозиції ч. 1 ст. 286 КК чітко вказується про відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому (одному !) середньої тяжкості тілесного ушкодження.

Питання ті ж, що і вище: чому не знаходить відображення у формулі кримінально-правової кваліфікації факт заподіяння тілесного ушкодження двом особам? Заподіяння тілесного ушкодження якій з осіб не враховано судом?

Більше того, незрозуміло оцінюється судами заподіяння винним з необережності різної шкоди здоров'ю різним потерпілим. На відміну від умисного діяння, заподіяння різної шкоди здоров'ю декільком особам, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК, якщо навіть і передбачене різними її частинами, судом кваліфікується теж як один злочин.

Наприклад, наслідки у вигляді тяжкого тілесного ушкодження поглинають заподіяння іншій особі (чи навіть декільком особам) середньої тяжкості тілесного ушкодження. Наприклад, у вирокі Борзнянського районного суду Чернігівської області від 2 лютого 2011 року зазначається, що ОСОБА_1, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, під час керування автомобілем в салоні якого знаходились два пасажери - ОСОБА_2 та ОСОБА_3, не впорався з керуванням і, виїхавши на зустрічну смугу руху, зіткнувся з іншим автомобілем, яким керував ОСОБА_4. Унаслідок зіткнення автомобілів постраждали обидва пасажери, які отримали такі тілесні ушкодження: ОСОБА_3 - тілесні ушкодження які відносяться до категорії тяжких тілесних ушкоджень. Інший пасажир цього ж автомобіля - ОСОБА_2, отримав тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості. Суд дійшов висновку про доведеність вини ОСОБА_1 у вчиненні інкрімінованого йому злочину, передбаченого ст.286 ч.2 КК України, і правильність кваліфікації органом досудового слідства його дій - як порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, що заподіяли тяжке тілесне ушкодження [4].

Бачимо, що в даному випадку заподіяння шкоди здоров'ю особи у вигляді середньої тяжкості тілесного ушкодження судом до уваги зовсім не береться.

Узагальнюючи все вищевикладене, приходимо до такого висновку. В одних випадках судами враховується наявність декількох потерпілих у злочинах, в інших випадках ні. Тобто, в одних випадках інтереси кожного потерпілого окремо враховуються і здоров'я кожного потерпілого охороняється кримінальним законом, в інших випадках - просто ігнорується.

Вихід з ситуації вбачається у запровадженні в практику судів України правила кримінально-правової кваліфікації - «заподіяння шкоди кожному потерпілому повинно отримувати самостійну кримінально-правову оцінку з усіма іншими кримінально-правовими наслідками, що з цього витікають».

1. *Справа № 1-116/11 Житомирського районного суду Житомирської області // Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення № 14664158.*
2. *Справа № 1-521/11 Зарічного районного суду міста Суми // Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення № 21057935.*
3. *Справа № 1-7/11 Ржищівського міського суду Київської області // Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення № 13662423.*

4 *Справа №1/2503/10/11 Борзнянського районного суду Чернігівської області // Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення № 26222829.*

Мирошниченко Н.М.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Найбільш дискусійною проблематикою у сучасній кримінально-правовій доктрині є реформування діючого вітчизняного кримінального та адміністративного законодавства та запровадження інституту кримінальних проступків в Україні. Про актуальність зазначеного питання свідчить розпорядження Президента України від 30 травня 2012 р. „Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків” [1]. А також два законопроекти, які були подані у Верховну Раду, щодо внесення змін у діючий Кримінальний кодекс України (далі - КК) про запровадження кримінальних проступків у національному законодавстві, а саме: групою народних депутатів України у складі В.М. Стретовича, С.П. Головатого, Д.М. Притики, Е.В. Шишкіної, які підготували проект Закону України „Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків”, реєстр №10126 від 26 лютого 2012 р. [2], та народним депутатом України В.Д. Швєца проект Закону України „Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків” реєстр№10146 від 03.03.2012 р. [3].

Такими науковцями України, як: В.І. Борисов, Д.О. Балобанова, М.М. Дмитрук, І.П. Голосніченко, О.О. Кашкарова, Ю.Ю. Коломієц, В.М. Куц, Л. Курінний, Н.А. Мирошниченко, В.О. Навроцький, О.В. Острогляд, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк ведуться активні дискусії стосовно необхідності чи недоцільності запровадження інституту кримінальних проступків.

У зв'язку з пропозицією введення у діюче законодавство такого поняття, як «кримінальний проступок» - у доктрині права виникає низька спірних питань, одним із яких є визначення правових наслідків вчинення кримінальних проступків, а саме які заходи державного примусу слід застосовувати - стягнення чи покарання.

У науковій літературі нема єдності думок, щодо даного питання. Так, наприклад М.І. Хавронюк [4, с.185], Н.А. Мирошниченко [5, с.199], Н.Ф. Кузнєцова [6, с.209] вважають, що при вчиненні кримінального проступку правові наслідки повинні виражатись у покаранні. Такі науковці, як І.В. Козич [7] та П.Л. Фріс [8, с.192] пропонують для визначення реакції держави на вчинення карного проступку застосовувати термін „покута”.

Деякі науковці, вважають, що в даному випадку слід говорити про стягнення. Наприклад, В.М. Куц наголошує, що з визнанням кримінальних проступків різновидом кримінального правопорушення доцільно запровадити ще одну форму відповідальності - кримінальне правове стягнення [9, с.193]. Тобто за злочин буде наставати відповідальність у вигляді покарання, а за кримінальні проступки - кримінальне правове стягнення. Зацікавленість даною позицією висловлює також Г.А. Карелова [10, с.275].

Аналіз кримінально-правової літератури свідчить про дискусії серед науковців щодо термінів „покарання” та „стягнення”. Для вирішення даного питання розглянемо зазначені поняття. Так, відповідно до діючого законодавства „покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого” (ст.50 КК України). Поряд з іншими до обов’язкових ознак покарання належить наявність судимості, що і відрізняє його від інших заходів державного примусу. Із змісту зазначених законопроектів вбачається, що кримінальні проступки не можуть тягнути судимість, крім того, абсолютна більшість науковців України, підтримують дану позицію. Слід погодитись з П.Л. Фрісом, який зазначає, що покарання є найжорстокішим видом реагування держави на протиправне діяння і притаманне виключно злочину [11, с.43].

На нашу думку, не можна зрівнювати правову природу наслідків за кримінальні проступки та злочини, оскільки зазначені категорії необхідно відмежовувати за ступеням суспільної небезпеки, а також за правовими наслідками. Оскільки кримінальні проступки не повинні тягнути судимість, тому не може йти мова про покарання. Слід зазначити, що деякі науковці пропонують вживати термін „покарання”, але передбачити у законодавстві, що відносно кримінальних проступків судимість не настає. Зазначена думка є недостатньо обґрунтованою, оскільки у доктрині кримінального права на протязі досить тривалого часу було розроблено поняття та ознаки поняття покарання, і якщо прибрати хоча б одну ознаку, тоді дана категорія буде мати інший зміст, що є не допустимим, оскільки щодо злочинів покарання повинне тягнути судимість.

На підставі викладеного вважаємо, що недоцільно вживати термін „покарання”, як форму реалізації кримінальної відповідальності за кримінальні проступки.

Досить цікавою є позиція про введення поняття кримінального стягнення за вчинення кримінальних проступків. Все більше науковців підтримують даний термін. Діюче кримінальне законодавство не використовує зазначене поняття. Проте тлумачний словник надає таке визначення стягнення – це міра впливу [12]. Такий вид заходу не тягне за собою судимості, проте також може застосовуватись від імені держави, як і покарання, – полягає у обмеженні прав і свобод людини, тобто має також примусовий характер, як і покарання, основна відмінність тільки у відсутності судимості. Зазначене свідчить, що даний захід є більш м’яким ніж покарання. Тому доцільно за вчинення кримінального проступку застосовувати саме стягнення. Оскільки даний вид стягнення буде закріплений у кримінальному кодексі і застосовується при вчиненні кримінальних проступків – слід виділяти його різновид, а саме кримінальне стягнення.

З огляду на зазначене пропонуємо при внесенні змін до кримінального законодавства щодо запровадження інституту кримінальних проступків врахувати зазначене і передбачити поряд з поняттям „покарання” поняття „кримінального стягнення”, наступного змісту: „Кримінальне стягнення є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у

вчиненні кримінального проступку, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого і не тягне за собою судимості”.

Зазначені зміни допоможуть диференціювати такі поняття, як злочин та кримінальні проступки, а також розмежувати правову природу їх наслідків. Тобто кримінальна відповідальність при вчиненні злочину буде реалізовуватись у формі покарання, а за кримінальні проступки у формі – кримінального стягнення.

1. Про роботу групи з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків: Розпорядження Президента України від 30 травня 2012 р. №98/2012-пр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/98/2012-%D1%80%D0%BF>
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків: проект Закону України, реєстр №10126 від 26 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків: проект Закону України, реєстр №10146 від 3 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733
4. Хавронюк, М. І. Концепцією визначено: адміністративні проступки, кримінальні проступки, злочини. Настав час розмежовувати [Текст] / М. І. Хавронюк // Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матер. міжн. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012р. – Х.: Право, 2012. – с. 182-186.
5. Мирошниченко, Н. А. Уголовные правонарушения и их виды [Текст] / Н. А. Мирошниченко // Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матер. міжн. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. – Х.: Право, 2012. – С. 197-200.
6. Політова, А. С. Кримінальний проступок: спірні питання впровадження у Кримінальний кодекс [Текст] / А. С. Політова // Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матер. міжн. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. – Х.: Право, 2012. – с. 206-209.
7. Козич, І. В. Деякі відмінності карної провини від злочину: мат-ли Інтернет-конференції ВГО „Асоціація кримінального права” та ІВПЗ НАІПрН України, 10-15 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ivpz.org/golovna-konferents>.
8. Фріс, П. Л. Питання запровадження інституту карної провини [Текст] / П. Л. Фріс // Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матер. міжн. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. – Х.: Право, 2012. – С. 186-192.

9. Куц, В. М. *Впровадження кримінального проступку та кримінальної відповідальності юридичних осіб – важливі напрямки розвитку кримінального права України [Текст] / В. М. Куц // Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матер. міжн. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012р. – Х.: Право, 2012. – С. 192-195.*
10. Карелова, Г. А. *Кримінальний проступок і кримінальна відповідальність: зміст термінопонять та їх співвідношення [Текст] / Г. А. Карелова // Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матер. міжн. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012р. – Х.: Право, 2012. – с. 271-276.*
11. Фріс, П. Л. *Злочин і кримінальна провина: проблеми нормативного закріплення [Текст] / П. Л. Фріс // Право України. – 2011. - №9. - с. 42-49.*

Мнищенко Є.С.

ДО ПИТАННЯ ПІДСТАВ ПОСИЛЕННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ

Відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України, «Кримінальний кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина...»[1]. Право на освіту є одним з найважливіших конституційних соціальних прав людини і громадянина, регламентованим ст. 53 Конституції України [2], і, відповідно правове забезпечення права перебуває на освіту у сфері дії КК України.

Ст. 183 КК України «Порушення права на освіту», встановлює кримінальну відповідальність за незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності (ч. 1) та незаконну вимогу оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах (ч. 2).

У той же час, поняття «право на освіту» є значно ширшим, оскільки його ознаки, навіть, на рівні конституційних гарантій, не обмежуються прийняттям до навчального закладу або безоплатністю навчання у державних чи комунальних навчальних закладах. Відповідно до ст. 53 Конституції України право на освіту право на освіту характеризується з чотирьох позицій:

1) Доступне для реалізації право на отримання освіти (загальний підхід) гарантується державою.

2). Забезпечення державою такої доступності та безоплатності освіти на таких рівнях: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта в державних і комунальних навчальних закладах, - на забезпечення чого держава виконує необхідні функції з розвитку всіх зазначених а також післядипломної освіти, а також державою здійснюється надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

3). Державою гарантується громадянам реалізація їх права безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

4). Громадянам, які належать до національних меншин, державою гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Оплата за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах середньої освіти заборонена. У той же час, через низький рівень фінансування шкіл, останні змушені залучати до фінансування необхідних потреб шкіл батьків учнів. У той же час, відповідно до ч. 2 ст. 183 КК України, таке «фінансування» на вимогу адміністрації є «пограничним»: лише у разі якщо така вимога тлумачиться як «оплата за навчання». Таке «пограничне» визначення - лише привід для адміністрації шкіл не визначати пряму залежність загальновідомих «поборів» від можливості навчання учня у даному навчальному закладі.

ЗМІ постійно висвітлюють проблеми поборів у школах та дошкільних навчальних установах [3-5] За опитуваннями батьків школярів, проведеними інформаційним агентством Інтерфакс Україна, до Дня вчителя у 2011 р. серед опитаних планувалися такі подарунки: квіти – 42,6%, гроші – 39,2%, кондитерські вироби – 29,2%, парфумерія, косметика – 22,6%, побутова техніка – 4,9%, алкоголь – 4,7%. [6] Влаштування дигини у дитячий садок, за даними соціального опитування «Я дала хабара» по Україні коштує батькам від 300 до 3000 тис. грн. [7]

У 2002 р. В.В.Сташис писав: “законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизначених принципах і нормах міжнародного права /...”[8, с.6]. Однак, як вбачається з положень ст. 183 КК України, як єдиної спеціальної норми, яка стосується прямого (на думку законодавця) порушення права на освіту, очевидно, всіх описаних сфер можливих порушень права на освіту вона не охоплює. Крім того, як доводить огляд винесених в Україні протягом 2008-2012 рр. обвинувальних вироків за ст. 183 КК України (у кількості непомірній з загальною навалюю порушень такого права - за 4 роки по Україні - лише 4 обвинувальні вироків [9-12]), ефективність її застосування викликає занепокоєння. У той же період з загальної кількості вироків по обвинуваченню службових осіб у сфері освіти, а також інших осіб, які вчинили злочини що безпосередньо перебувають у сфері освіти, лише 9 обвинувальних вироків було винесено за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ст. 368 КК України «Одержання хабара»(у тому числі у сукупності з іншими злочинами) [13-21]. У той же час лише 6 з зазначених вироків стосувалися засудження викладачів або адміністрацією навчальних закладів. Важливо відмітити, що 4 з них - стосувалися безпосередньо питання одержання хабара за прийняття дитини до дошкільного навчального закладу, і 3 з них розглядалися судами м. Києва (Печерським - у 2008 р., Солом'янським - у 2009 р. та Шевченківським - у 2011 р.) [16, 17,20]. При цьому, лише єдиним вироком - вироком Ковельського міськрайонного суду Волинської області по справі № 1-365/08 (2008 р.) - дії завідувачки дошкільним навчальним закладом по отриманню грошей за вступ дитини до нього було кваліфіковано як «Одержання хабара» (ч. 2 ст. 368 КК України) у сукупності з «Порушенням права на отримання освіти» (ч. 2 ст. 183) [9]. Інших

вироків щодо отримання хабара (з попереднім, як вбачається з тексту вироків, вимаганням такого) по Україні протягом означеного терміну не виносилося.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 КК України, КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які застосовуються до осіб, що їх вчинили, а відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбачений КК України.

Сучасні тлумачення ст. 183 КК України повною мірою дозволяють вірно кваліфікувати передбачені нею дії, однак, на практиці цього не відбувається: злочини у сфері освіти, від яких зазнає фактично кожна родина в державі, лишаються латентними.

Як слушно вказує В.І.Борисов, «основою направляючих протидії злочинності в суспільстві виступає політика у сфері боротьби зі злочинністю» [22, с. 68]. А за визначенням Г.М.Мінковського, «комплексна система боротьби зі злочинністю в цілому повинна мати науково обгрунтовану лінію цієї боротьби» [23, с. 61]. Отже, спрямовуючи протидію злочинності, політика у сфері боротьби з злочинністю сама повинна бути спрямованою певним внутрішнім стержнем.

За твердженням одного з основних дослідників кримінально-правової політики в нашій державі - П.Л.Фріса, політика у сфері боротьби зі злочинністю спрямовується кримінально-правовою політикою [24, с. 13], оскільки остання є «системоутворюючим елементом» політики у сфері боротьби зі злочинністю [там же]. На думку А.І.Александрова, саме кримінально-правова політика демонструє «ставлення державної влади до злочинності» [25, с. 64-65].

Сучасна кримінально-правова політика має охоплювати своїм впливом всі сфери життєдіяльності суспільства, забезпечуючи належний кримінально-правовий захист всіх без будь-якого виключення прав людини в державі. Право на освіту не може лишатися осторонь її уваги, враховуючи тотальність поборів, які здійснюються в школах і дошкільних закладах, і сучасна кримінально-правова політика Україна має розробляти ефективні заходи таким посяганням на освіту.

1. Кримінальний кодекс України 5 квітня 2001 року N 2341-III / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>
2. Конституція України/ Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 / <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Ахтырская И. Родители не обязаны сдавать деньги в школу / Безопасность и Закон / Авторский проект Элины и Сергей Нестеренко / http://www.ch-z.com.ua/articles/law_sec/shcol
4. День учителя: дарят цветы, деньги и даже бытовую технику / MIGnews.com.ua / <http://mignews.com.ua/ru/articles/87828.html>
5. Шлях до українських шкіл і дитячих садків розпочинається з хабарів / <http://www.transparentukraine.org/?p=91146>.
6. Родители школьников дарят учителям по случаю профессионального праздника цветы, конфеты и бытовую технику / Інформаційне агентство Інтер-

факс Україна / http://interfax.com.ua/news/general/80999.html#_UPHDruTG_Sg

7. Я дала хабар: влаштування дитини у дитячий садок в Україні коштує матерям від 300 до 3000 грн. / <http://www.vsiroivni.com.ua/news/ya-dala-khabar-vlashtuvannya-ditini-u-dityachii-sadok-v-ukra-n-koshu-materyam-v-d-300-do-3000->
8. Сташис В.В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України / Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. між нар. наук.—практ. конф. [Харків] 25–26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: „Юрінком Інтер”, 2002.
9. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області по справі № 1-365/08 / Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2925898>
10. Вирок Новолинського міського суду Волинської області по Справі № 0312/1490/2012 Провадження № 1/0312/189/2012 / Єдиний державний реєстр судових рішень / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26040278>
11. Вирок Олександрівського районного суду Кіровоградської області по Справі № 1117/14/12 Провадження № 1/1117/12/12 / Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21453415>
12. Вирок Червоноармійського районного суду Житомирської області по Справі № 1-3/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21526288>
13. Вирок Луцького міськрайонний суд Волинської області по справі № № 0308/9800/12 Провадження № 1/0308/693/12 / Єдиний державний судовий реєстр України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25861251>
14. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області по справі № Справа №1-25/08 /Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13800308>
15. Вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області по справі № № 1-35/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14871446>
16. Вирок Соломянського районного суду м. Києва по справі № № 1-793/09 / Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10731828>
17. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва по справі № № 1-730/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18607459>
18. Вирок Хмельницького міськрайонного суду по справі № №1-766/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19443982>
19. Вирок Кіровського райсуду м. Кіровограда по справі № [номер у реєстрі відсутній] / Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2453328>

20. Вирок Печерського районного суду м. Києва по справі № 1-178/08 / єдиний державний реєстр судових рішень України/ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1614329>
21. Вирок Дарницького районного суду м. Києва по справі № 1-270/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень України / <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18596586>
22. Борисов В.І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її напрями. / Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наук. Праць. Випуск 15. / Ред. кол.: Ю.В.Баулін, (голов. ред.) та ін. – Х.: Вид-во «!Кроссрод», 2008. – 324 с. – С. 68–80.
23. Миньковский Г. М. О предмете и задачах курса уголовной политики // Труды Академии МВД СССР. Уголовная политика Советского государства в свете решений XXVI съезда КПСС.– М.: Академия МВД СССР, 1982.– С. 67–73.
24. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атака, 2005. – 332. с.
25. Александров А. И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы / Под ред. В. З. Лукашевича.– СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та,– 2003.– 362 с.

Ризак Я.В.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ХАБАРНИЦТВО

У зв'язку зі змінами у кримінальному законодавстві обстоювана багатьма фахівцями ідея диференціації кримінальної відповідальності за хабарництво у публічній і непублічній управлінських сферах знайшла своє відображення у Кримінальному кодексі України (далі КК).

Зміни, внесені до Розділ XVII Особливої частини КК Законом України від 07 квітня 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (далі Закон України від 7 квітня 2011 року), обумовлені ратифікацією Україною Конвенції ООН проти корупції (підписана від імені України 11 грудня 2003 року у м. Медика, Мексика), Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (підписана від імені України 27 січня 1999 року у м. Страсбурзі, Франція) та Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Названими документами, зокрема, рекомендується передбачити відповідальність за такі діяння: підкуп національних державних посадових осіб, підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжнародних організацій, підкуп у приватному секторі.

Однак у Законі України від 7 квітня 2011 року лише частково враховані рекомендації зазначених конвенцій. Зокрема, у висновку Оціночного звіту по Україні, затвердженого GRECO на 52 Пленарному засіданні (17-21 жовтня 2011 року, м. Страсбург, Франція), оприлюдненому Міністерством юстиції України листопаді 2011 року, зазначається, що законодавчу базу України щодо криміналізації хабарництва та зловживання впливом було змінено з метою приведен-

ня національного законодавства у відповідність із Кримінальною конвенцією проти корупції, однак незважаючи на деякі удосконалення Закон України від 7 квітня 2011 року не зміг досягти своєї мети [1, с. 8-9]. Натомість В. Ковбасюк вважає, що Закони від 7 квітня 2011 року істотно змінили антикорупційну нормативну базу в Україні та наблизили її до Європейських стандартів у створенні правового механізму протидії корупції [2, с. 6].

Не зважаючи на різнобічні оцінки прийнятих до антикорупційного законодавства змін, на сьогодні відповідальність за одержання неправомірної вигоди (хабара) передбачена ст. 368 «Одержання хабара», ст. 368-3 «Комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» та ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК України. Основне ж питання зводиться до того, чи потрібна у сучасних умовах диференціація кримінальної відповідальності за одержання хабара (неправомірної вигоди), вчинених у публічній (зокрема, державній та самоврядній) і непублічній сферах.

Обґрунтовуючи необхідність диференціації кримінальної відповідальності за вказані злочини, Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією Верховної ради України зазначав, що внесення змін зумовлено тим, що суспільна безпека дій осіб, які виконують управлінські функції у приватному секторі, є набагато меншою, ніж у публічному секторі. Їх рішення стосуються вузького кола осіб і не можуть завдати такої значної шкоди суспільним інтересам, як корупція у сферах державного управління [3].

Диференціація кримінальної відповідальності за одержання хабара у публічній та непублічній сферах реалізована на теренах РФ ще у 1996 році разом із прийняттям нового КК. Чимало російських дослідників називають помилковим рішення свого законодавця виокремити у КК РФ два самостійні склади злочинів, що передбачають відповідальність за одержання хабара. Зокрема, Макаров С.Д. зазначає, що встановлення у ст. 204 КК РФ відповідальності за комерційний підкуп у суспільстві сприйнято неоднозначно і призвело в першу чергу до того, що основним критерієм розмежування виступав лише суб'єкт злочину, оскільки комерційний підкуп визнався лише як удосконалення та розвиток норми про хабарництво [4, с. 12-13]. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за службові злочини у своїх дослідженнях також торкалися Іногатова-Хегай Л.В., Ташкінов А.В., Шнитенков А.В.

Окрім того, саме такий підхід диференціації кримінальної відповідальності за хабарництво втілено в кримінальному законодавстві ряду країн, наприклад, у КК Грузії, Молдови, Вірменії, Латвії та Литви, Німеччини, Бельгії, Болгарії, Ізраїлю та інших. Нерідко кримінальну відповідальність за комерційний підкуп та одержання/давання хабара встановлено не лише окремими нормами закону, а й віднесені ці норми до різних розділів Особливої частини КК. Вважаємо, що за такого підходу диференціації кримінальної відповідальності за хабарництво у публічній та непублічній сферах законодавцем повністю вирішуються питання об'єкту кримінально-правової охорони вказаних складів злочинів.

Зважаючи на нетривалий термін дії норм про кримінальну відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права та підкуп особи,

яка надає публічні послуги, неможливо об'єктивно оцінити впливу диференціації кримінальної відповідальності за хабарництво для науки та практики в Україні. На наш погляд, закріплений у КК підхід повністю відповідає вимогам міжнародних конвенцій, практиці більшості країн Європи та США, та матиме позитивний вплив на подальший розвиток кримінального права в Україні.

1. Андрушко П.П. *Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України*. – К.: Атіка, 2012. – 332 с.
2. Ковбасюк В. *Антикорупційне законодавство України необхідно вдосконалити // Вісник прокуратури України*. – 2011. - №12. – С. 6-8
3. *Електронний ресурс*: <http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/doccatalog/document?id=49912>
4. Макаров С.Д. *Уголовная ответственность за коммерческий подкуп*. Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 – М.: РГБ, 2002. – 204 с.

Смушак О.М.

ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Сучасне кримінальне законодавство не містить в Загальній частині КК України 2001 року, спеціального інституту причетності до злочину, а також не використовує терміну «причетність». Щодо розуміння причетності, його загальна характеристика дається в теорії кримінального права, хоча єдиної точки зору з приводу його змісту немає.

Потрібно зазначити, що причетність впливає на кваліфікацію діянь та визначення виду та розміру покарання, а значить, на долю особи, яка притягується до кримінальної відповідальності. Тому цілком закономірним є інтерес науковців до проблеми, які виникають при застосуванні інституту причетності до злочину в кримінальному праві.

У юридичній літературі немає єдиної думки стосовно змісту інституту причетності до злочину. Майже всі дослідники, характеризуючи причетність до злочину, вказують на таку ознаку, як суспільна небезпека джерелом якої виступає збільшення можливості для уникнення особи, яка скоїла основне діяння, від кримінальної відповідальності і покарання за допомогою осіб, які не брали участі у його вчиненні. Властивість суспільної небезпеки вказує на суттєву шкідливість досліджуваного діяння і говорить про те, що причетність до злочину знаходиться у сфері кримінально-правового регулювання.

В кримінальному праві виділяють такі види причетності до злочину:

- заздалегідь не обцяне приховування злочину (ст. 396 КК України) чи злочинної діяльності учасників злочинних організацій (ст. 256 КК України), а також, придбання отримання та зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України);

- потурання злочину (ст.ст. 197, 364, 367 КК України тощо);

- неповідомлення про злочин (даний вид злочину є кримінально караним, лише коли він поєднаний із завідомо неправдивими показаннями та відмовою давати показання (ст.ст. 384, 385 КК України).

КК Франції, як і КК України не містить ні в Загальній ні в Особливій частинах поняття «причетності до злочину». Та при цьому встановлює відповідальність за такі види причетності, як приховування та недонесення про злочин. Потурання визнається самостійним злочином, крім цього даний інститут виділений із інституту співучасті.

Законодавством Франції встановлюється кримінальна відповідальність за приховування злочинця. Стаття 434-4 КК Франції визначає заздалегідь необцяне приховування, як діяння вчинене з метою перешкодження встановленню істини, яке проявилось в зміні стану місця вчинення злочину або проступку або шляхом спотворення, фальсифікації або стирання відбитків, слідів, шляхом підкидання, переміщення або знищення будь-яких предметів (п.1) знищення, вилучення, укриття або викривлення будь-якого приватного документа або предмета, який здатний полегшити розкриття злочину або проступку, пошук доказів або засудження винних (п.2) [1, с. 410].

В той же час відповідно до КК Франції приховування трупів і речей, добутих злочинним шляхом (ст. ст. 460 і 461), оцінювалось, як самостійне злочинне діяння. Відповідно до ст. 434-6 КК Франції підлягають кримінальній відповідальності особи, які приховують злочинця, який вчинив тяжкий злочин (покарання за яке передбачено не менше 10 років тюремного ув'язнення). За КК України у відповідності до ст. 396 (Приховування злочин) покарання за таке приховування встановлюється до 3 років позбавлення волі.

Наступне питання, яке знайшла відображення в кримінальному законодавстві Франції, є можливість звільнення від кримінальної відповідальності за причетність подружжя, родичів, інших близьких особи, яка вчинила злочин. Відповідно, до КК Франції до переліку осіб які звільняються від кримінальної відповідальності включено родичів по прямій лінії та їх чоловіка або дружину (подружжя), а також брати і сестри та їх чоловіки або дружини, виконавця або співучасника злочину. Не підлягають кримінальній відповідальності чоловік або дружина чи особа, яка мешкає разом із виконавцем або співучасником (співмешканець), а також особи, які зобов'язані зберігати таємницю в порядку передбаченому ст. 226-13 (Розголошення відомостей отриманих в результаті професійної діяльності) [2, с. 124, 3, с. 408].

Як бачимо, дана норма є ширшою в порівнянні з нормою, яка міститься в ст. 396 КК України. В ст. 434-4 КК Франції визначає заздалегідь необцяне приховування, як діяння вчинене з метою перешкодження встановленню істини, яке полягає в зміні стану місця вчинення злочину або проступку або шляхом спотворення, фальсифікації або стирання відбитків, або слідів або шляхом підкидання, переміщення або знищення будь-яких предметів (п.1) знищення, вилучення, укриття або викривлення будь-якого приватного документа або предмета, який здатний полегшити розкриття злочину або проступку, пошук доказів або засудження винних (п.2) [3, с.410].

У відповідності до ст. 321-1 КК Франції під приховуванням майна, добутого злочинним шляхом, як діяння, яке виражається в приховуванні, зберіганні або передачі будь-якої речі чи надання опосередкованих послуг з метою її передачі, коли відомо, що така річ отримана в результаті вчинення злочину або проступку. Також під приховуванням розуміється діяння, яке виражається в будь-якому використанні майна, яке отримане від будь-якого злочину, або проступку, у випадку коли відомо його походження [4, с.310].

Відповідно до кримінального законодавства Франції, приховування майна добутого злочинним шляхом кваліфікується як співучасть в тому злочині, в результаті якого добуто майно, коли придбання або збут даного майна було заздалегідь обіцяне, а також коли особа яка придбала або збула майно виступає в ролі співвиконавця, організатора, підбурювача. Цілком логічно було б віднести придбання або збут майна, яке не було заздалегідь обіцяне до однієї із форм причетності до злочину, однак законодавець вказаних країн відніс і даний випадок до пособництва злочину як однієї із форм співучасті.

Наступний вид причетності до злочину, який отримав своє законодавче регулювання в КК Франції, є недонесення про злочин, який готується або вчиняється (ст. 434-1-434-3, 434-11). Відповідно до ст. 434-1 даного Кодексу, встановлена відповідальність за неповідомлення про вчинений злочин, а також, неповідомлення про осіб які його вчинили.

Не притягуються до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення злочину по відношенню до неповнолітньої особи, яка не досягла 15 років, осіб, які не здатні себе захистити у зв'язку із віком, фізичним чи психічним станом, які не донесли на родичів по прямій лінії, чоловіка (дружину), співвешкандця, які вчинили злочин, а також священнослужитель (ст.434-3) [4, с. 410].

Крім того, в КК Франції передбачена кримінальна відповідальність за неповідомлення про докази невинуватості особи, яка тимчасово взята під варту або засуджена за злочин (ст. 434-11). При цьому звільненню від відповідальності підлягає особа, яка, хоч із запізненням дасть свідчення за власною волею. Дані норми могли б дістати своє законодавче закріплення і в КК України.

Наступним видом причетності до злочину який отримав законодавче регулювання в законодавстві Франції є потурання злочину. КК Франції (ст. 423-5) прямо зазначає обов'язок посадових осіб перешкоджати злочинам.

Крім спеціального суб'єкта, кримінальній відповідальності підлягає і загальний суб'єкт.

Відповідно до ст. 223-3, 223-4 КК Франції, встановлюється відповідальність осіб, які залишили без допомоги особу, яка не здатна сама себе захистити. Суб'єкт даного злочину є спеціальний (це особа, що залишила людину, яка знаходиться в безпорадному стані, в небезпеці, повинна піклуватися про неї).

Отже, подана інформація про законодавче регулювання інституту причетності до злочину в законодавстві України та Франції дозволяє зробити такі висновки:

1. Законодавством Франції врегульоване не тільки заздалегідь не обіцяне приховування, але і недонесення, потурання визнається самостійним злочином.

2. Покарання за заздалегідь не обіцяне приховування до злочину залежить від покарання, яке загрожує за основний злочин, та при цьому є суворішим в порівнянні з покаранням за даний злочин в Україні.

3. Крім того в КК Франції, на відміну від КК України, окремо здійснюється кваліфікація щодо недонесення про злочини щодо осіб, які знаходяться в безпорадному стані.

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048с.

2. Крылова Н.Е. Уголовное право зарубежных стран (Англии, Франции, Германии): Учебное пособие / Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова Изд. 2-е, перераб. и доп.. – М.: Зерцало, 1998. – 208 с.

3. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части : учебник / под ред. И.Д. Козочкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.

4. Уголовный кодекс Франции (с изм. и доп. на 1 января 2002 года) / [науч. ред. Л.В. Головки, Н.Е. Крылова]. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

Торбеев М.О.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В СФЕРІ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Вже з первісних етапів становлення кримінальної та кримінологічної наук дослідники юридичних площин прийшли до розуміння відносно вирішального значення правильної кваліфікації злочинів, як одного із домінуючих аспектів справедливого застосування того чи іншого кримінального закону. Проте, нами підтримується думка, що сучасна диференціація кримінально-правових норм настільки деталізована, що багато окремих, самостійних складів злочинів, передбачених законом, відрізняються один від одного лише однією ознакою [1, с. 4,5]. Правильне визначення форми кримінальної поведінки прямо пов'язане з настанням істотних обмежень щодо особи злочинця, тобто з похідним настанням кримінальної відповідальності для нього. Необхідно враховувати, що застосування будь-якого роду санкцій є крайньою мірою в природі кримінального покарання і воно тягне за собою тимчасове позбавлення людини визначеного кола прав і свобод, що індивідуалізуються в обвинувальному вирокі суду і здійснюються спеціальними органами виконавчої влади держави [2, с. 29]. Правильність розпізнання певних індивідуальних ознак злочину та їх комплексна сукупність прямо впливає на рівень прав і свобод, а відтак визначена взаємопов'язаність форми кримінальної поведінки із настанням кари нерозривно крокує з подальшим розвитком кримінології, як складової державної політики у боротьбі із злочинністю.

По причині існування ризиків виникнення радіаційних загроз в різних сферах суспільних відносин на ґрунті злочинних посягань з різного роду мотивів, радіаційна безпека країни вимагає постійного дослідження можливих проявів

кримінальної поведінки, що можуть під впливом часу та об'єктивного прогресу трансформуватися в нові її форми. Розділом IX КК України «Злочини проти громадської безпеки» визначено сім статей, що охопили певну форму злочинної поведінки та пов'язані із нею наслідки. Треба вказати, що за час розвитку кримінальної науки громадська безпека ставала предметом дослідження багатьох авторів з різними поглядами на формування її суті. Наразі, на сучасному етапі заслуговує на увагу думка науковців, що вчинення злочинів, які посягають на громадську безпеку, будь то транспортні, екологічні, чи самі злочини проти громадської безпеки та громадського порядку, невід'ємно пов'язано із заподіянням фізичної, матеріальної, організаційної чи будь-якої іншої шкоди особі, власті, діяльності підприємств, установ та організацій або оточуючому природному середовищу, оскільки без заподіяння шкоди вказаним цінностям не може бути порушена громадська безпека, як соціальне благо, яке виступає предметом соціальних відносин [3, с. 148]. Доцільно посилити вищенаведену позицію посиленням на одну із форм протиправної поведінки, що на перший погляд завжди поєднана із спричиненням збитків. Так, статтею 267-1 КК України законодавчо закріплено, що за умови наявності здійснення злочинної поведінки направленої на порушення вимог режиму радіаційної безпеки, що може виражатися у формі переміщення будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів настає відповідна кримінальна санкція з одночасним стягненням збитків завданих державі [4]. З самої назви даної норми стає зрозумілим про її пряму направленість на радіаційний захист населення і держави. При цьому, при кожному її застосуванні державний правоохоронний механізм застосовує і порядок одночасного стягнення збитків.

Однак, в практиці трапляються випадки неможливості визначення збитків, через їх фактичну відсутність. Предметом названого у прикладі злочину може бути річ, яку неможливо ідентифікувати за вартісною шкалою, хоча це не свідчить про те, що поряд із цим сам факт кримінального правопорушення зникає і беззаперечно це не є свідченням відсутності в діях порушника складу відповідного злочину. Так, вироком від 2 лютого 2011 р. Іванківським районним судом Київської області було визнано винним громадянина у вчиненні злочину, передбаченого ст. 267-1 КК України, однак, цим же вироком фактично констатовано і відсутність заподіяння шкоди. Приймаючи до уваги, що даний судовий акт набрав силу закону, як наслідком цього, постає цілком логічна констатація про законодавчо закріплену процедуру, у вигляді формування слідчо-судової практики, кримінальної поведінки проти радіаційної безпеки без спричинення збитків жодному із суб'єктів соціальних відносин [5]. За таких обставин ми стаємо свідками існування нової форми злочинної поведінки в рамках захисту громадської безпеки від злочинних посягань. Сам аналіз такої ситуації дозволяє формулювати висновок щодо окремо визначеної форми злочинної поведінки, що посягає на громадську безпеку і не пов'язаної із завданням шкоди. Звісно, неможливо не зазначити, що шкода може виражатися й у виді заподіяння її зло-

ров'ю, завданої за рахунок вживання радіаційно-забруднених продуктів харчування рослинницького походження. Проте, диспозиція названої статті прямо декларує, що суть самого порушення являє собою будь-яке переміщення, без вказівки на фактичну забрудненість предмету переміщення чи без такої.

Таким чином можна вказати, що форма злочинної поведінки не є сталою за своєю природою, та може змінюватися в залежності від умов розвитку людства. Наприклад, до самої трагедії на Чорнобильській АЕС громадяни СРСР і не уявляли про можливість існування обов'язкових правил поведінки з огляду радіаційних загроз. Суспільство дійсно виховувалося на розумінні, що будь-яке посягання на громадськість, окрім, кримінальних санкцій тягне і цивільно-правову відповідальність. Для радянської спільноти було загально визнаним, що злочин завжди тягне ті чи інші збитки, шкоду. Позиція законодавця зводилася до того, що громадська безпека злочину залежить від заподіяння чи можливості заподіяння цим охоронюваним законом об'єктам суттєвої шкоди. Ступінь суспільної безпеки залежить від конкретного об'єкта кримінально-правової охорони, обсягу яке заподіюють шкоди, характеру і інтенсивності зазіхання, особистості винного, його психічного ставлення до здійснюваного діяння та інших обставин, що характеризують злочин [6 с. 34]. Спільним для всіх злочинів цієї групи, розділу IX КК України є наявність прямого умислу, що в рамках радянської свідомості прямо вказувало про наявність в усіх умисних злочинах шкоди, а її розмір прямо впливав на визначення ступеню суспільної небезпечності. Чорнобильська трагедія внесла корективи і зараз наявна юридична судова практика в країні, яка доводить позицію, що не всі кримінально-каранні діяння групи злочинів проти громадської безпеки тягнуть за собою спричинення шкоди.

Принципово іншу форму кримінальної поведінки містять в собі інші злочини проти радіаційної безпеки, що поодинокі визначені іншими розділами КК України. Так, у ст. 274 КК України окреслено обов'язок щодо дотримання правил ядерної або радіаційної безпеки і будь-яка злочинна дія, що направлена на порушення таких правил тягне за собою застосування певної санкції. Однак, на відміну від раніше наведеної групи злочинів, в цьому випадку, має місце необережність. Хоча, як вбачається, за можливими масштабами своїх наслідків вона є занадто недооціненою у порівнянні навіть з умисними злочинами. Так ядерна катастрофа на ЧАЕС, отруєння хімікатами повітря, води та ґрунту, загибель і поранення людей є наслідками необережності, соціальна та матеріальна цяна якої постійно і суттєво збільшується [7, с. 3].

Наступний прояв кримінальної поведінки у сфері радіаційної безпеки пов'язаний із так званими правилами ведення війни. Знову ж таки, психологічне ставлення особи до дотримання певних правил поведінки, а правильніше казати не дотримання цих правил, призводить до наслідків заподіяння шкоди, в тому числі радіоактивними матеріалами. Різницею між попереднім прикладом є суб'єкт такої поведінки, а саме військовослужбовець. Зазначимо, що відокремлення в окрему статтю розділу військових злочинів фактично аналогічного складу злочину в порівнянні з ст. 274 КК України теоретично мало необхідність через особливості умов перебування особи в період служби у збройних силах і під тиском яких характеризуються певна її поведінка. Але специфіка військового побуту і

військових правовідносин, самі умови перебування особи в певний момент і в певному середовищі потребують власного дослідження через призму формування у особи кримінальної поведінки в цей момент [8].

Результат особливої уваги до злочинів у сфері радіаційної безпеки в сукупному порівнянні дає змогу припускати можливість виділення злочинів цієї сфери в окрему групу з окремо визначеним кримінально-правовим та кримінологічним підґрунтям, що в свою чергу формує певний порядок і послідовність дій особи, що потрапила до групи ризику до вчинення того чи іншого радіаційно-небезпечного діяння.

1. *Кваліфікація злочинів, навчальний посібник 2-ге видання [під ред. проф. М.Й. Коржанського].* – К.: Видавництво Атіка, 2002. – 640 с.
2. *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник [М. І. Бажанов , Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова , В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 2-е вид., перероб. і допов. — К.: ЮрінкомІнтер, 2005. — 480 с.*
3. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* – 2010. – № 2. – С. 146-149.
4. *Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року N 2341-III [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>
5. *Сдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14071249>
6. *Радянське кримінальне право. Загальна й Особлива частини [Ю.В.Солопанов].-М.: Юридична література, 1980. – 270 с.*
7. *Преступная неосторожность. Уголовно-правовое и криминологическое исследование [Лановенко Й.П., Лопушанский Ф.А., Костенко А.Н. и др.] Отв ред. Й.П. Лановенко, Ф.А. Лопушанский; АН Украины Ин-т государства и права им. В.М. Корецкого. – К.: Наукова думка, 1992. – 220 с.*
8. *Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.О. Бугаев. – О: ОНЮА, 2002. – 21 с.*

Черепій П.П.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕЦИФІЧНИХ ОЗНАК СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ УМИСНОГО ВБИВСТВА З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

В чинному кримінальному законодавстві проблема суб'єктивної сторони вбивства з особливою жорстокістю є мало дослідженою, що становить труднощі при кваліфікації злочину та призначенні покарання судом.

Аналіз кримінально-правової літератури засвідчує, що питання суб'єктивної сторони умисного вбивства з особливою жорстокістю є одним з найбільш дискусійних. Серед вчених які займались проблемою суб'єктивної сторони умисного вбивства з особливою жорстокістю Л.А. Андреева, Ю.М. Антонян, М.К. Аніянц, М.І. Бажанов, В.Г. Беляєв, С.В.Бородін, В.Г. Гончаренко, М.І. Загородніков, А.М. Красиков, С.М.Корабельников, М.П. Короленко, Т.В. Кондратова, Н.М. Свідлов, В.В. Сташис, С.І. Тишкевич Г. І. Чечель. Водночас, серед

науковців немає єдності думок ні щодо виду вини та її змісту, ні щодо мотиву і мети складу злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, або відповідних складів у зарубіжному законодавстві.

У зв'язку з чим, метою цієї статті є дослідження специфічних ознак суб'єктивної сторони вбивства з особливою жорстокістю в чинному кримінальному законодавстві України.

Так, С. В. Бородін висловив думку про те, що види умислу винного на позбавлення життя і його ставлення до особливої жорстокості можуть не збігатися. Цілком можливі випадки вчинення вбивства з прямим умислом і байдужого ставлення до особливої жорстокості, що свідчить про непрямий умисел. С.В. Бородін пише, що винний тоді діє з особливою жорстокістю, коли усвідомлює характер дії, бажає або свідомо допускає її результат, яким є особлива жорстокість [1, с. 108 – 109].

Підхід, який ґрунтується на можливості двох видів умислу відносно заподіяння смерті і особливої жорстокості підтримав Ю.М. Антонян. Він вважає, що при вбивстві з особливою жорстокістю «умисел може бути як прямим, так і непрямым, коли винний байдужий до того, що його дії завдають виняткову фізичну та (або) психологічну травму. Можливо, що ставлення винного до особливої жорстокості буде характеризуватися прямим умислом, а до позбавлення життя - непрямым» [2, с. 241-242].

М.І. Загородніков пише про те, що вбивство з особливою жорстокістю вчинюється з умислом, як відносно заподіяння смерті, так і відносно особливо жорстокого способу злочину. Однак, на його думку, спеціальна мета заподіяння особливих мук не є обов'язковою ознакою такого виду вбивства. Обґрунтовуючи свій висновок, М.І. Загородніков призводить наводить наступний приклад. Одна особа дає іншій з метою вбивства отруту, яка викликає особливі страждання. При цьому такий спосіб обирається не тому, що винний прагне до заподіяння особливих мук своїй жертві, а тому, що він сподівається посиланням на нібито природну смерть потерпілого уникнути кримінальної відповідальності. На думку М.І. Загороднікова, таке вбивство слід вважати вчиненим з особливою жорстокістю [3, с.175].

Суперечливу думку з приводу суб'єктивної сторони посягань, які є предметом нашого дослідження, висловив М.К. Аніянц. З одного боку, він вважає характерним для вбивства з особливою жорстокістю те, що вбивця бажає не тільки заподіяти смерть своїй жертві, а й попередньо помучити її, заподіяти перед смертю особливо тяжкі страждання. Разом з тим, він погоджується з М.І. Загородніковим в тому, що спеціальна мета заподіяти особливі муки не є обов'язковою ознакою даного вбивства [4, с.57 – 58].

Вітчизняні науковці М.І. Бажанов і В.В. Сташис дійшли висновку, що особлива жорстокість вчинених винним дій у всіх випадках повинна охоплюватися його умислом. На підтвердження своєї позиції М.І. Бажанов наводить наступний приклад: вищестоящий суд м. Києва правильно не побачив складу вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, в діях Ю., мотивувавши це тим, що у справі не встановлено наявності у винного наміру вчинити вбивство з особливою жорстокістю.

Інший приклад приводить В.В. Сташис: не було особливої жорстокості і в справі А., який скоїв вбивство Р., вистрілюючи в нього з мисливської рушниці з близької відстані. В результаті пострілу Р. були нанесені значні ушкодження, роздроблена щелепа, зуби, ніс і інші частини обличчя. Проте суд допустив помилку, виходячи тільки з характеру нанесених потерпілому ушкоджень, і не врахував при цьому зміст умислу обвинуваченого, оскільки в справі не встановлено даних про те, що А. завідомо прагнув заподіяти особливі муки і страждання потерпілому [5, с. 36]. Наведене вище твердження М.І. Бажанова і В.В. Сташиса, а також їх висновки з приводу правильності кваліфікації дій суб'єктів у вказаних прикладах, на наш погляд, дають підстави вважати, що вони допускають лише прямий умисел по відношенню до заподіяних потерпілому виняткових страждань. Окремого застереження з приводу ставлення винного до смерті, вчені не зробили. Наведений підхід послідовно проведений В.В. Сташисом у ряді написаних ним науково-практичних коментарів до ст. 115 КК [6, с. 346].

Подібні міркування висловлює М.П. Короленко. Підводячи підсумки проведеному аналізу вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), він зазначає, що такий різновид вбивства наявний тоді, коли позбавлення життя потерпілого супроводжується заподіянням йому чи його близьким особливих страждань фізичного або психічного характеру (тортури, мордування, спалювання живцем, тривале повішування тощо). «Головне, щоб всі ці та подібні дії, змістом яких є особлива жорстокість, усвідомлювалися винною особою і були спрямовані на спричинення потерпілому при житті чи іншим особам особливих страждань», - пише М.П. Короленко [7, с. 76]. Поряд з описанням інтелектуального моменту умислу (дії мають усвідомлюватись винним), вчений наголошує на вольовій ознаці прямого умислу (спрямованість на заподіяння страждань – формулювання «спрямовані» тут явно дорівнює «бажанню»).

Прямий умисел на заподіяння потерпілому страждань вимагається для відповідного різновиду умисного вбивства, на думку В.Г. Гончаренка. Розглядаючи випадки заподіяння смерті шляхом нанесення численних ушкоджень, він вказує: «Велика кількість тілесних ушкоджень сама по собі ще не свідчить про особливу жорстокість... оскільки необхідною умовою визнання особливої жорстокості є намір і бажання винного спричинити потерпілому страждання» [8, с. 292].

О.М. Попов робить висновок, що і фактичні обставини, які свідчать про заподіяння особливих (додаткових) страждань потерпілому або його близьким, повинні охоплюватися умислом винної особи [9, с. 375 – 377].

Розвиваючи свою думку, О.М. Попов виділяє чотири можливих варіанти змісту умислу при вчиненні вбивства з особливою жорстокістю:

«1) Винна особа усвідомлювала особливу жорстокість свого діяння, передбачала можливість настання смерті потерпілого і спричинення йому або його близьким особливих (додаткових) фізичних та (або) моральних страждань, при цьому бажала і настання смерті потерпілого, і заподіяння йому або його близьким додаткових страждань.

2) Винна особа усвідомлювала особливу жорстокість свого діяння, передбачала можливість настання смерті потерпілого і спричинення йому або його близьким особливих (додаткових) фізичних та (або) моральних страждань, ба-

жала настання смерті потерпілого, при цьому свідомо допускала або байдуже ставилася до заподіяння додаткових страждань потерпілому або його близьким.

3) Винна особа усвідомлювала особливу жорстокість свого діяння, передбачала можливість настання смерті потерпілого, свідомо допускала або байдуже ставилася до можливої загибелі потерпілого, при цьому бажала заподіяти потерпілому або його близьким особливі (додаткові) страждання.

4) Винна особа усвідомлювала особливу жорстокість свого діяння, передбачала можливість настання смерті потерпілого, свідомо допускала або байдуже ставилася до можливої загибелі потерпілого і заподіяння потерпілому або його близьким особливих (додаткових) страждань [9, с. 378 – 379]».

Отже виходячи з вище описаного, ознаками суб'єктивної сторони вбивства з особливою жорстокістю є:

1. винна особа усвідомлювала суспільну небезпечність свого діяння, свідомо бажала настання смерті іншої особи

2. винна особа своїми діями спричиняла сильні фізичні та психічні страждання потерпілому

3. винна особа передбачала настання смерті потерпілого або байдуже ставилася до наслідків свого діяння.

1. *Бородин С.В. Преступления против жизни [Текст] / С.В. Бородин. – М. : Юристъ, 1999. – 356 с.*

2. *Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни [Текст] / Ю.М. Антонян. – М. : Инфра-М, 1995. – 320 с.*

3. *Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву [Текст] / Н.И. Загородников. – М. : Госюриздат, 1961. – 389 с.*

4. *Аниязц М.К. Ответственность за преступления против жизни по действующему законодательству союзных республик [Текст] / М.К. Аниязц. – М. : «Юридическая литература», 1964. – 212 с.*

5. *Сташис В.В. Личность – бив охраной уголовного закона (Глава III Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием) [Текст] / Сташис В.В., Бажанов М.И. – Симферополь : Таврида, 1996. – 236 с.*

6. *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар [Текст] / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. Ред. В.В. Сташиса В.В., В.Я. Тація. Вид. Четверте, доповн. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 1208 с.*

7. *Короленко М.П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин : монографія [Текст] / М.П. Короленко. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 172с.*

8. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Том 1 [Текст] / Андрушка П.П., Арсенюк Т.М., Бантишев О.Ф. [та би.] ; за заг. бив. Андрушка П.П., Гончаренка В.Г., Фесенка Є.В. – 3-тє вид., перероб. Та доп. К. : Алерта / КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. – 964 с.*

9. *Попов А.Н. Убийство приотягчающих обстоятельствах [Текст] / А.Н. Попов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 898 с.*

ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Розгляд корупції як проблеми політичної кримінології передбачає дослідження саме політичних аспектів протидії корупції. Розв'язання даного питання дозволяє вирішити його через дослідження таких складових цієї проблеми. Зокрема, аналіз політичних та передвиборчих програм, ідейних платформ провідних політичних партій та об'єднань дозволяє відвести важливу роль цим інститутам у процесі протидії корупції в Україні.

Кожна із політичних сил, як правляча, так і опозиційна, у своїх маніфестах наголошують на необхідності подолання корупції, і пропонують свої шляхи вирішення цієї проблеми.

Реалізація задекларованих антикорупційних стратегій зусиллями провідних політичних інститутів і залучення їх до здійснення загальнодержавної антикорупційної політики через свої представництва на місцях дасть змогу отримати більш ефективні результати антикорупційної діяльності по всій країні в цілому. Призначення і роль політичних партій у житті суспільства дозволяє переконатися у необхідності їх залучення до даного процесу. Адже, реалізуючи антикорупційні ініціативи через своїх представників у владі, політичні партії мають всі необхідні важелі впливу на здійснення політичного курсу держави в цій сфері, в першу чергу, через законотворчу діяльність, засоби поширення інформації і впливу на громадську думку. Однією з основних функцій політичної партії, з огляду свого призначення, визнано забезпечення необхідного зв'язку між тими, хто здійснює політичне керівництво та всіма іншими громадянами. І такий зв'язок має стати провідником реалізації антикорупційної політики в Україні. Визначає тільки питання дотримання засад оголошеного антикорупційного курсу в програмах політичних партій і реалізації його засад на практиці, коли вони не лишаються на папері, а знаходять своє втілення на практиці.

Розглядаючи інститут політичної відповідальності представників влади за корупційні злочини, слід звернути увагу на можливі підстави його застосування. В перш чергу тут слід відмежовувати політичну відповідальність від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів, тобто політичну від юридичної складової цієї проблеми. Це питання потребує окремої уваги, адже за даними соціологічних опитувань більшість оцінок українських громадян щодо дій політичних лідерів держави мають політичне забарвлення, не враховуючи юридичну складову таких фактів [1, с. 286]. Тут слід зазначити про такі аспекти даного питання. З одного боку, правосуддя більшості демократичних країн світу будується на принципі рівності всіх перед законом, коли високопосадовці несуть кримінальну відповідальність нарівні з іншими громадянами у разі скоєння ними будь-якого злочину, в тому числі і корупційного. Показовими в даному випадку є судові процеси відносно Сільвіо Берлусконі, Домініка Строскана та інших відомих політичних лідерів у 2012 році. А з іншого боку, за прийняття неправомірного політичного рішення має наставати політична відповідальність,

зокрема, усунення особи з посади в порядку імпічменту, а криміналізація таких політичних актів визнається недопустимим з огляду суті інституту політичної відповідальності. Інакше подібні звинувачення політичних лідерів, які можуть скласти серйозну конкуренцію в боротьбі за владу, можна вважати політичним змовленням. Таку думку висловила Глава Московської Гельсінкської групи Л. Алексєєва [2]. За таких умов судити високопосадовців слід спеціальним судом з імпічменту, у журі якого візьмуть участь політики, як це застосовується у Данії, Ірландії, що було запропоновано свого часу членом Парламентської асамблеї ради Європи Ганне Северінсен, оцінивши політичну ситуацію в нашій державі [3, с. 117].

Отже, якщо політик вчиняє крадіжку, вимагання, звалтування, перевищення влади або службових повноважень та інші злочини, він має нести кримінальну відповідальність нарівні з іншими громадянами. Зокрема, щодо останнього складу злочину, який вважається корупційним, слід зазначити, що, на думку відомого професора М. Хавронюка, в українському законодавстві поняття «перевищення службових повноважень» має певною мірою оціночний характер, і при здійсненні владних повноважень не завжди можна об'єктивно і чітко оцінити межі правомірності прийняття тих чи інших політичних рішень. Щодо цього питання слушно висловився і представник Центру Разумкова В. Чалий, який зазначив, що за прийняття неправомірних політичних рішень можна було б ув'язнити половину «політичного бомонду» України [1, с. 123]. На підтвердження цього професор М. Хавронюк посилається на досвід цивілізованих європейських держав, де практика притягнення до відповідальності за такі дії виключена [3, с. 112].

При цьому наводяться норми законодавства окремих європейських країн, зокрема, Іспанії, Німеччини, які є більш конкретизованими, коли для службових осіб чітко виписані кримінально-правові заборони щодо конкретних повноважень, уникаючи узагальнених формулювань, як це має місце в українському варіанті формулювання даної норми [1, с. 114].

Поряд з цим пропозиції певних політичних сил щодо декриміналізації окремих складів корупційних злочинів з політичних мотивів могли б тільки вирішити окрему політичну ситуацію на певний час, але не вирішити проблему в цілому. В цьому впевнений і вищезгаданий представник Центру Разумкова В. Чалий [2].

Адже декриміналізувати – означає звільнити від відповідальності всіх, хто відбуває покарання за ці злочини і створити сумнівні прецеденти на майбутнє. Зокрема, до перевищення влади або службових повноважень відносяться дії представників правоохоронних органів, які вибивають незаконними засобами показання від підозрюваних у злочині осіб. І в цьому випадку не можна не визнати високий ступінь суспільної небезпеки таких діянь. Отже, виходить, що засудження за такі злочини правоохоронця буде законним, а політика – буде вважатись політичним переслідуванням. За таких умов судові процеси над Слободаном Милошевичем, Саддамом Хусейном, Хосні Мубараком також визнаються політичним переслідуванням [3, с. 110]. Тому при вирішенні питання декриміналізації будь-яких складів злочинів слід виходити, в першу чергу, не з політич-

них міркувань і політичної доцільності, а на підставі аналізу ступеня суспільної небезпеки діянь, судової практики в цій сфері та стану криміногенності суспільства на даному етапі його розвитку.

Для встановлення політичної відповідальності російський вчений Коновалов А.В. пропонує застосування санкцій будь-якого виду юридичної відповідальності. Це впливає із такого розуміння вченим інституту політичної відповідальності, як відповідальності суб'єктів політики за відповідну нормотворчу і нормозастосовчу діяльність [4, с. 178].

Одним із специфічних заходів політичної відповідальності вважається позбавлення суб'єкта влади юридичної недоторканності, що автоматично відбувається по закінченню строку повноважень або внаслідок відсторонення від посади, позбавлення владних повноважень за протиправні діяння і неналежне виконання своїх службових обов'язків [4, с. 181-182].

Поряд з цим пропонується розглянути можливість притягнення до політичної відповідальності не тільки окремих держслужбовців, але й об'єднань владних осіб, кланів, корпорацій, що залучають до органів влади виразників виключно своїх інтересів [4, с. 182], чим створюють підстави для поширення корупційних форм діяльності в державному апараті.

Таким чином, з урахуванням вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

По-перше, в умовах значного зростання рівня корупційної злочинності в Україні постає необхідність пошуку більш прогресивних стратегій в напрямку протидії їй. Дослідження корупції як проблеми політичної кримінології створює підстави для виявити нових шляхів вирішення цієї проблеми.

По-друге, дослідження політичних аспектів корупції дозволяє з'ясувати недостатню активність політичних інститутів, зокрема, політичних партій, що призводить до появи нових форм корупції, таких як політичний протекціонізм, політичний спекулятизм.

По-третє, встановлення інституту політичної відповідальності за корупційні діяння в Україні дозволить виключити політичну складову при розгляді питання притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за скоєння корупційних злочинів. Адже в останньому випадку слід виходити не з політичних міркувань і політичної доцільності, а наявності достатніх правових підстав.

І насамкінець слід зазначити, що поєднання принципів культурологічної концепції протидії корупції в напрямку підвищення рівня політичної культури громадян і ефективного застосування інститутів нового антикорупційного законодавства дозволить реалізувати політичні засоби протидії корупційній злочинності в Україні і досягти конкретних результатів в напрямку протидії корупції в цілому.

1. *Корупція в Україні – не політика. Монографія / Журавський В.С., Михальченко М.І., Михальченко О.М. – К.: Фенікс, 2007. – 408 с.*

2. *Національна антикорупційна програма коаліції громадських організацій України “Свобода вибору” [Електронний ресурс] / Громадська організація України “Свобода вибору”. – Режим доступу: <http://www.anticorruption-ua.org>. – Станом на 21.04.2011 р.*

3. *Чемерис І. В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління / І. В. Чемерис // Стратегічні пріоритети – № 3(12). – 2009. – С. 110–118.*

4. *Коновалов А.В. Перспективы реализации политической ответственности в антикоррупционном законодательстве // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты. Межведомственный научный сборник / Главный редактор А.И. Комарова. – М. – 2010. – Том 2(40) – С. 175-183.*

НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА

Азаров Д.С.

кандидат юридичних наук, доцент

НОВИЙ КПК – ПРОКРУСТОВЕ ЛОЖЕ ДЛЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА

В українській мові є достатньо ідіом, якими можна вичерпно охарактеризувати процес запровадження у вітчизняне законодавство категорії «кримінальний проступок». На папері згадаю одну з пристойних – «задом наперед». У голові крутяться декілька інших – більш «категоричних».

Про логічність, послідовність та рівень наукової обґрунтованості цього процесу вже багато написано і ще більше сказано. Переважно стверджується, що вирішення питання про запровадження аналізованої категорії правопорушень має відбуватися в межах матеріального, а не процесуального кримінального права. Припускаю, що Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) писався із запасом, ніби на виріст. Його автори, очевидно, вважають, що категорія кримінальних проступків у матеріальному праві з'явиться неминуче, а тому вирішили наперед визначити відповідні процесуальні правила. Щоправда створенням процесуальних норм вони не обмежились, попутно закріпивши в КПК приписи, що мають матеріально-правовий характер. Наприклад, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК законом України про кримінальну відповідальність є законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність – Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки. Таким чином, в межах процесуального права без належного обговорення та наукового обґрунтування, похапцем вирішено щонайменше два непрості матеріально-правові питання: 1) проступки, як вид правопорушення, визнано саме кримінальними – за них має бути встановлено саме кримінальну відповідальність; 2) ці правопорушення будуть передбачені у самостійному нормативно-правовому акті – законі України про кримінальні проступки⁵. Обраний можновладцями підхід до запровадження категорії «кримінальний проступок» у вітчизняне законодавство мені видається відверто волюнтаристським і таким, що ігнорує низку важливих обставин.

1. Навряд чи може бути піддано сумніву чи якимсь застереженням аксіоматичне положення про те, що кримінальний закон має ґрунтуватися на Конституції України. У літературі вже неодноразово зазначалося, що в Основному Законі нашої держави не згадується поняття «кримінальне правопорушення», натомість вживається поняття «злочин». Відтак майбутній закон України про кримінальні проступки не узгоджуватиметься з низкою конституційних норм.

⁵ У КПК назва цього нормативно-правового акта починається чомусь з маленької літери – «закон України про кримінальні проступки».

Опоненти могли би зауважити, що у згаданому законі можна розширити зміст приписів, закріплених у Конституції України, як це зроблено у тексті чинного КПК. Наприклад, презумпція невинуватості за Основним Законом поширюється лише на злочини, тоді як відповідна за змістом ст. 17 КПК розрахована на кримінальні правопорушення, тобто і на злочини, і на проступки. Однак, таке «розширення» ймовірно допустиме лише у частині визначення обсягу прав і свобод людини і громадянина, оскільки їх перелік, що закріплений у Конституції України, не є вичерпним.

Водночас звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод людини і громадянина при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів прямо заборонено ч. 3 ст. 22 Конституції України. Відтак обмеження цих прав, що згідно зі статтями 29, 30, 31, 34, 39 Конституції України можливе у зв'язку зі скоєнням злочину, є неприпустимим при вчиненні особою кримінального проступку. Подібні обмеження можливо ввести не інакше, як через внесення змін до Основного Закону України.

У випадку прийняття закону України про кримінальні проступки необхідно буде вирішувати питання щодо можливості усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в разі вчинення ним кримінального проступку.

Однак основну увагу слід звернути на п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, відповідно до якого виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Якщо наведений перелік правопорушень не буде доповнений кримінальними проступками, можна припустити, що одного гарного дня, відповідальність за їх вчинення буде передбачена, наприклад, указом Президента України чи іншим підзаконним нормативно-правовим актом.

2. Встановлення процесуальних правил провадження у справах про кримінальні проступки відбулося до визначення сутності цих проступків та кола діянь, які визнаватимуться правопорушенням даного виду, що вочевидь суперечить логіці (про правила законодавчої техніки можна не згадувати – вітчизняні нормотворці вже давно засвідчили зневажливе ставлення до них). Це сталося не випадково, а цілком свідомо, заплановано. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України» як першочергове завдання передбачене розроблення та подання в установленому порядку проєкту КПК. Лише протягом шести місяців після прийняття КПК планувалося розробити проєкти Кодексу України про кримінальні проступки (саме кодексу, а не закону), закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК) щодо розмежування правопорушень залежно від ступеня їх суспільної небезпеки, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, а також Кодексу України про адміністративні проступки.

Тобто Кабінет Міністрів заздалегідь розпорядився спершу проєктувати процесуальні норми, а вже після цього підлаштовувати під них норми матеріального права. Думаю, що використання такого ірраціонального підходу негативно позначиться на рівні обґрунтованості визначення сутності кримінального проступку та кола відповідних протиправних діянь.

Нині КПК містить низку положень, що обмежують повноваження слідчого, слідчого судді, суду в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку. Так, за змістом статей 176 та 299 КПК до особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального проступку, можуть бути застосовані запобіжні заходи лише у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки. Чому до цього кола не увійшла, наприклад, застава?

Відповідно до ст. 208 КПК, особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку не можна затримати. Як тоді, наприклад, встановлювати особистість підозрюваного, складати протокол (наразі у Кодексі України про адміністративні правопорушення, передбачено можливість застосування адміністративного затримання на строк до трьох годин, а в окремих випадках – до трьох діб)?

Згідно зі ст. 300 КПК для досудового розслідування кримінальних проступків не дозволяється виконувати негласні слідчі (розшукові) дії. Чому заборонено застосовувати контрольовану поставку чи закупку (наприклад, закупку предметів порнографічного характеру, збут яких передбачено ст. 301 КК, або закупку незаконно вироблених дисків для лазерних систем зчитування, відповідальність за незаконну реалізацію яких встановлено у ст. 201 КК)?

Рационально відповісти на ці запитання можна було би лише за умови визначення тих діянь, які є кримінальними проступками. Тепер коло таких правопорушень буде, напевно, формуватися з оглядкою на положення КПК⁶. Практика підготовки законопроектів, яка панує останнім часом, дає підстави вважати, що при розробленні проекту закону України про кримінальні проступки навряд чи буде запропоновано вносити зміни до чинного КПК, який можновладці видають за виняткове досягнення у галузі реформування кримінальної юстиції.

3. Упровадження категорії кримінального проступку в чинне законодавство здійснюється за відсутності ґрунтовної доктринальної основи. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, не може служити дороговказом, оскільки, на мою думку, у ній не визначено чіткі критерії, за якими має формуватися коло кримінальних проступків (до того ж є очевидним, що автори КПК не надто зважали на положення цієї концепції). Розроблення таких критеріїв – справа фахівців у галузі кримінального та адміністративного права, а не процесуалістів. Проте спершу, як видається, необхідно визначити мету виокремлення кримінальних проступків (чи, можливо, правопорушень з іншою назвою). Виходячи з положень новоприйнятого КПК законодавець задумав розширити межі кримінальної юстиції за рахунок перетворення окремих адміністративних право-

⁶ Принагідно зазначу, що нове кримінальне процесуальне законодавство не можна вважати угодженням з кримінальним законом. Наприклад, за змістом ст. 91 КПК у кримінальному провадженні не обов'язково доказувати наявність в діяннях особи складу злочину як підстави кримінальної відповідальності. У цій статті йдеться лише про частину ознак складу злочину, а деякі з таких ознак взагалі не згадуються, зокрема, потерпілий, предмет злочину, суспільно небезпечне діяння, причинно-наслідковий зв'язок, знаряддя та засоби вчинення злочину, ознаки суб'єкта злочину, емоційний стан.

порушень на кримінальні проступки – правопорушення, за які має наставати кримінальна відповідальність.

Тож постає питання, чи це чергова «гуманізація» кримінального законодавства, чи це «дегуманізація» адміністративного деліктного права? А можливо це щось інше...?

Басиста І.В.

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ ПОЧАТКОВИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА КПК 2012 РОКУ

Слідчий, оцінюючи певні фактичні дані (докази), має право приймати рішення: складає постанови, якими вирішує долі людей, зокрема, закриває кримінальні провадження за відсутності події чи складу кримінального правопорушення, у випадках, що визначені у КПК, визначає міру запобіжного заходу, затримує осіб. Проведений нами аналіз норм чинного КПК свідчить, що у ньому повноваження слідчого, у порівнянні із КПК 1960 року значно обмежені. Ця тенденція чітко відслідковується на стадії досудового розслідування, де значна кількість процесуальних рішень віднесені до повноважень слідчого судді. Здавалося б, процесуальних проблем із даного приводу у слідчій діяльності повинно поменшати, однак можемо із впевненістю констатувати, що на практиці ситуація погіршилася, не лише через неготовність слідчих працювати в умовах дії КПК 2012 року, але й через низку прогалин та колізій щодо унормування повноважень слідчого на проведення ряду процесуальних дій під час досудового розслідування.

Похідною від означеної вище є проблема належного інформаційного забезпечення для прийняття правильного і обґрунтованого процесуального рішення. Формування ж належного інформаційного забезпечення є тривалим процесом, який включає отримані результати проведених першочергових слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, здобутих фактичних даних у процесі провадження слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій чи процесуальних дій, застосування науково-технічних засобів та використання даних методичних і криміналістичних рекомендації тощо. Для будь-якої стадії кримінального процесу чи виду вчиненого злочину або кримінального провадження воно може відрізнитися. Належне інформаційне забезпечення при прийнятті процесуального рішення слідчого є запорукою не лише його законності, обґрунтованості, вмотивованості, доцільності і своєчасності, а також перебуває у причинно-наслідковому зв'язку із базовими судовими рішеннями – обвинувальними чи виправдувальними вироками.

Ряд новацій, які закріплені у чинному КПК не дозволяють слідчому сформувати належне інформаційне забезпечення для прийняття процесуальних рішень. Так, законодавець у КПК 2012 року ліквідував процедуру підготовки відмовних матеріалів і в цілому стадію порушення кримінальної справи із всіма процесу-

альними рішеннями слідчого, які на ній приймалися. На практиці це викликало ряд непорозумінь, адже імперативна вказівка законодавця про невідкладне (не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення) внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відповідних відомостей спричинила хаотичне, без належної кваліфікації, а часом і без жодної кваліфікації прийняття слідчим такого доленосного процесуального рішення. Справа також і в тому, що у ряді випадків законодавець не залишив для слідчого іншого виходу, як прийняття формального рішення, адже для того щоб вірно кваліфікувати, для прикладу ступінь тілесних ушкоджень потерпілого, належність зброї до вогнепальної чи речовини до наркотичного чи психотропного середника, слід отримати висновок експерта. На сьогоднішній день експертизу можна призначити лише у процесі досудового розслідування чи судового розгляду.

Проведений нами аналіз основних показників діяльності слідчих підрозділів за два місяці після вступу КПК 2012 року в дію свідчить, що значна кількість інформація вноситься слідчими до Єдиного реєстру досудових розслідувань без жодної кваліфікації. Це означає, що досудове розслідування та доказування проводяться по не визначеному складу злочину.

Відповідно до змін до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69, які затверджено наказом Генерального прокурора України від 14 листопада 2012 року № 113, у випадку вчинення кримінального правопорушення досудове розслідування розпочинається невідкладно. Якщо у заяві, повідомленні, всупереч вимогам частини 5 статті 214 КПК України, не наведено достатньої інформації про вчинене кримінальне правопорушення, то для її встановлення проводяться наступні дії: направлення вимоги до установ, підприємств, організацій про надання документів або відповідних даних, тощо. Такі дії повинні бути виконані у строк, що не перевищує 7 днів. При не підтвердженні під час перевірки обставин, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення, відповідно до пунктів 1 або 2 частини 1 ст. 284 КПК України приймається постанова про закриття кримінального провадження. За умови встановлення обставин, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення, проводиться досудове розслідування відповідно до вимог статті 214 КПК України [1, с.4]. Така новела на практиці сприяє збільшенню прийнятих слідчим необґрунтованих початкових процесуальних рішень – про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та кінцевих процесуальних рішень – про закриття кримінального провадження.

За КПК 1960 року початкові рішення слідчого стосувалися початку стадії досудового розслідування та ми їх класифікували наступним чином: рішення про порушення кримінальної справи, про прийняття її до свого провадження або про виділення справи в окреме провадження (щодо нової кримінальної справи). Відповідно до частини першої статті 97 КПК 1960 року прокурор, слідчий, орган дізнання зобов'язані були приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, в тому числі і в справах, які не підлягали

їх віданню. У частині другій статті 97 КПК 1960 року вказувалося, що по заяві або повідомленню про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з трьох рішень: порушити кримінальну справу; відмовити в порушенні кримінальної справи; направити заяву або повідомлення за належністю. Непорушення чи несвоєчасне порушення кримінальної справи, як ми вже неодноразово зазначали у юридичній літературі, як правило, призводило до укріптя злочинів, втрати доказів, без яких ускладнювалося чи ставало неможливим встановлення істини у справі, наслідком було порушення законних прав учасників кримінального судочинства, в першу чергу це стосувалося потерпілого. Якщо кримінальна справа порушувалася без належних приводів і підстав, то кожен громадянин вправі був оскаржити таке процесуальне рішення слідчого до суду та вимагати відшкодування завданих збитків [2, с.64]. У силу принципу публічності, який діяв за КПК 1960 року суд, прокурор, слідчий і орган дізнання зобов'язані були в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину та встановити подію злочину, винних осіб та вжити заходів до їх покарання [3, с.4–11]. Тобто, порушення кримінальної справи було складним процесуальним поняттям, під яким розуміли стадію кримінального процесу, окремий процесуальний акт – рішення та кримінально-процесуальний інститут, норми якого визначали умови, порядок і обставини порушення кримінальної справи [4, с.36–42]. Постанова як формалізоване процесуальне рішення слідчого про порушення кримінальної справи вимагало дотримання встановлених вимог при її підготовці, зокрема щодо відображення певних відомостей у кожній із трьох частин [5, с.126–128; 265, с.278]. У практичній діяльності траплялися випадки, коли означені вище вимоги нехтувалися слідчими, вони не виносили постанови про порушення кримінальної справи, а суди не реагували на такі порушення [6, с.84], хоча правовою основою для проведення процесуальних дій, спрямованих на розкриття злочину були саме ці процесуальні документи [7, с.279–280].

Процесуальне рішення слідчого про порушення кримінальної справи повинно було базуватися на наявних законних приводах і підставах, які визначалися у частині першій статті 94 КПК 1960 року [8, с.126–128]. Згідно з частиною другою статті 94 КПК 1960 року підставою для порушення кримінальної справи вважалися достатні дані, які вказували на наявність ознак злочину [9]. На сьогоднішній день у чинному КПК ні приводів, ні підстав для прийняття початкового процесуального рішення слідчим про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань не передбачено, на що вже зверталася увага у юридичній літературі [10, с.35–37].

Отже, проведений нами порівняльний аналіз КПК 2012 року та КПК 1960 року засвідчив, що питання прийняття початкових рішень слідчим на стадії досудового розслідування на сьогоднішній день є недостатньо врегульованим у порівнянні із КПК 1960 року, тому чинний кримінальний процесуальний закон та відомчі нормативно-правові документи потребують усунення наявних прогалин та колізій шляхом внесення науково-обґрунтованих змін та доповнень.

1. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань [Текст]: Наказ Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 р. № 69. – К.: ГПУ – 21 с.

2. Галаган, О. І. *Захист прав і свобод суб'єктів кримінального судочинства в Україні та ФРН: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* [Текст]/ О. І. Галаган, В. А. Савченко. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 200 с.
3. Басиста, І. В. *Кримінальний процес України: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп.* [Текст]/ І. В. Басиста, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко – К.: Центр учбової літератури, 2012 – 328 с. (Гриф МОНмолодьспорту).
4. Тимошенко, Ю. П. *Приводи до порушення кримінальної справи та шляхи вдосконалення їх нормативно-правової регламентації* [Текст]/ Ю. П. Тимошенко // *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: наук. теорет. журн.* – 2008. – №3. – С. 36-42.
5. Басиста, І. В. *Кримінальний процес України: навч. посіб.* [Текст]/ І. В. Басиста, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко – К.: Центр учбової літератури, 2010 – 352 с. (Гриф МОНмолодьспорту).
6. Савицький, В. М. *Надо ли реформировать стадию возбуждения уголовного дела?* [Текст]/ В. М. Савицький // *Советское государство и право.* – 1974. – № 8. – С. 84.
7. Коваленко, Є. Г. *Кримінальний процес України: підручник* [Текст]/ Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688с.
8. Басиста, І. В. *Кримінальний процес України: навч. посіб.* [Текст]/ І. В. Басиста, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко – К.: Центр учбової літератури, 2010 – 352 с. (Гриф МОНмолодьспорту).
9. *Кримінально-процесуальний кодекс України: станом на 1 вересня 2011 р.: (відповідає офіц. текстові)* [Текст] – К.: Вид. Паливода А.В., 2011. – 210 с – (Кодекси України).
10. Берназ, В. Д. *Некоторые проблемы организации начала досудебного расследования в контексте нового Криминального процессуального кодекса Украины* [Текст]// *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції 16 листопада 2012 р.* / В. Д. Берназ. – Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 35-37.

Загурський О.Б.

кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Особливого значення в період дії нового КПК України, набуває проблема дослідження понятійного апарату кримінального процесуального закону. У зв'язку із збільшенням обсягу кримінального процесуального законодавства України і його динамічності, враховуючи необхідність єдиного розуміння, тлумачення і застосування кримінального процесуального закону, питання понятійного апа-

рату кримінального процесуального законодавства набувають особливої актуальності.

Точність і ясність юридичних формулювань, їх адекватне відображення в тексті кримінально-процесуального закону, правильне та однакове застосування правової термінології, значною мірою визначають ефективність цього закону, сприяють охороні прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві [1, с. 1].

Важливим є як безпосередньо зміст дефініції, що міститься в конкретному законодавчому акті, так і доцільність використання дефініції як такої в законодавчому тексті в кожному окремому випадку. Як невизначеність основоположних понять у тексті закону, так і відсутність належного балансу між визначеністю законодавства та наявністю певного простору для роз'язу суб'єкта правозастосування у певних випадках можуть бути джерелом порушення прав людини" [1, с. 8].

В.М. Стратонов вважає, що "зростаючі вимоги до дотримання законності у сфері кримінального судочинства свідчать про необхідність розробки системи гарантій належного застосування норм з оціночними поняттями і термінами. З кримінально-процесуального закону повинні бути виключені ті з них, які не несуть належного смислового навантаження, а лише ускладнюють правозастосовний процес. Іншим ефективним засобом упорядкування практики реалізації оціночних термінів є роз'яснення змісту частини з них безпосередньо в тексті кримінально-процесуального закону" [2, с. 335].

Порівняльний аналіз КПК України 1960 р та нового КПК України 2012 р. Показує, що в ст. 32 "Роз'яснення значення термінів Кодексу" КПК України 1960 р., містилося роз'яснення 20 термінів. Варто зауважити, що зміни до даної статті вносилися протягом 1963-2011 рр. і перманентно відображали стан розвитку кримінальної процесуальної політики відповідного періоду. Аналогічно ст. 3 "Визначення основних термінів Кодексу" КПК України від 13 квітня 2012 р., містить роз'яснення основних 26 термінів.

Термінологічні положення статті 3 потребують удосконалення та доопрацювання. Зокрема, нелогічним є визначення понять «дизнання» та «досудове слідство» з огляду на запропоноване проектом об'єднання нині відокремлених стадій дізнання та досудового слідства в одну – «досудове розслідування», яке розпочинатиметься з моменту надходження інформації про вчинений злочин до правоохоронних органів, яка обов'язково вноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У той же час в інших статтях проекту поняття «дизнання» використовується як синонім «досудового розслідування кримінального проступку», а поняття «досудове слідство» – як синонім «досудового розслідування злочину» (стаття 294) [3].

Поява у тексті проекту КПК України додаткових положень та уточнень, призвела до спотворення окремих інститутів, розрегулювання відповідних процесуальних механізмів, руйнації цілісності концепції розбудови моделі сучасної кримінальної юстиції. Цілком закономірно, що фрагментарні та несистемні поправки, в тому числі й такі, які відтворюють або спрямовані на збереження існуючих традиційних процедур з питань кримінального переслідування, не можуть

довершити іншу, більш прогресивну, хоча і не в усьому досконало викладену в проекті, модель організації кримінальної юстиції [4].

Аналіз кримінального процесуального законодавства країн пострадянського простору показує, що існують різні назви статей, які визначають зміст кримінально-процесуальних термінів: "Основні поняття" (ст. 5 КПК Російської Федерації (61 термін); ст. 7 КПК Республіки Азербайджан (47 термінів)); "Роз'яснення деяких понять і найменувань", "Роз'яснення деяких понять" (ст. 6 КПК Республіки Білорусь (53 терміни); ст. 7 КПК Республіки Казахстан (43 терміни)); "Визначення основних понять" (ст. 10 Модельного КПК для країн СНД (53 терміни)); "Терміни і висловлювання" (ст. 6 КПК Республіки Молдова (50 термінів)) [5-10].

Т.С. Подорожна зазначає, що "процес формування понять і термінів на перших етапах становлення будь-якої науки не застрахований від стихійності, в результаті якої з'являються терміни, що розуміються спеціалістами по-різному. Деякі стихійно утворені терміни, подібні до дефініцій понять. Це зумовлює необхідність упорядкування термінології, системного підходу до неї, єдиної методології до вироблення понять, термінів та їхніх визначень" [11, с. 199].

Таким чином, з метою однозначного трактування юридичної термінології, ст. 3 КПК України доцільно доповнити такими термінами: апеляційна скарга, вирок, житло, захист, касаційна скарга, клопотання, колегія присяжних, кримінальне переслідування, медіатор, реабілітація, реєстрація кримінального правопорушення, сторони кримінального провадження, сторона обвинувачення, сторона захисту, представники, суд, судові засідання, судовий розгляд та ін.

1. *Малярчук Т.В. Понятійний апарат кримінально-процесуального права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. / Т.В. Малярчук. – К., 2011. – 16 с.*
2. *Стратонов В.М. Перспективи використання оціночних понять і термінів у кримінально-процесуальному законодавстві України / В.М. Стратонов, Д.К. Василяк // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики, присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 8 жовтня 2011 р.). – Одеса, 2011. – С. 332-336.*
3. *Висновок Головного науково-експертного управління на проект Кримінального процесуального кодексу України (реєстраційний № 9700 від 13 січня 2012 р.) від 2 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312. – Час доступу: 18.02.2013 р.*
4. *Зауваження Головного юридичного управління до проекту Кримінального процесуального кодексу України (реєстраційний № 9700 (друге читання)) від 22 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312. – Час доступу: 18.02.2013.*
5. *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>. – Дата доступа: 18.02.2013.*

6. *Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>. – Дата доступа: 18.02.2013.*
7. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=kk9900295&p2={NRPA}>. – Дата доступа: 18.02.2013.*
8. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442 – Дата доступа: 18.02.2013.*
9. *Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iacis.ru/html?id=22&pag=31&nid=1>. – Дата доступа: 18.02.2013.*
10. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2> – Дата доступа: 18.02.2013.*
11. *Подорожна Т.С. Упорядкування юридичної термінології: системний підхід / Т.С. Подорожна // Розвиток України в ХХ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: збірник тез доповідей за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Одеса, 30 жовтня 2009 р.). – Одеса, 2011. – С. 199-206.*

Зеленський С.М.

кандидат юридичних наук, доцент

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ДОЦІЛЬНОСТІ КОНВЕРГЕНЦІЇ МОДЕЛЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Кримінальне провадження на засадах, що їх визначив Кримінальний процесуальний кодекс України, відображає основні принципи, якими має керуватися українське суспільство у протидії злочинності. Забезпечення справедливості кримінального правосуддя включає процедурну справедливість, як одне із вихідних положень кримінального провадження, що реалізує справедливість кримінального закону.

Вчені констатують, що на початку третього тисячоліття, незважаючи на активізацію процесів демократизації суспільних відносин, практично в усіх державах Східної Європи стрімко впав рівень довіри до влади взагалі і судової влади зокрема [1, с. 9]. Шлях до їх відновлення – це створення умов, за яких особа, суспільство та держава будуть захищеним від кримінальних правопорушень, а також відновлення справедливості, порушеної внаслідок їх вчинення. Таким є завдання кримінального провадження і отже чинний кримінальний процесуальний закон відповідає уявленням людей, що склалися у суспільстві в цей час про його справедливість.

Ідея створення справедливого судочинства не нова. Вона покладена в основу усіх правових систем сучасності. Слід погодитися з тим, що виникають проблеми визначення фундаментальних основ, світоглядних і методологічних, на яких базується новий кримінальний процесуальний закон [2, с. 72]. Найбільш важливою серед них слід назвати проблему визначення доцільності поєднання у ньому різних моделей права англосаксонської і континентальної.

Джерелом англосаксонського права є звичай. Система англосаксонського (англо-американського) права бере свій початок ще у XII ст. і була створена на основі судових рішень (прецедентів). Такі рішення вироблені з участю громадян, що брали вирішенні судових справ в якості присяжних, разом з королівськими роз'їзними суддями. Вони найчастіше не знали, ані прецедентів, ані актів королів, але добре знали свої звичаї і традиції. Звичаєві норми істотно вплинули на зміст судових рішень. Нині ця система судових рішень (прецедентів) називається "загальне право". Кількість прецедентів дедалі зростала. Крім того у системі загального права стала виявлятися тенденція до її формалізації і консерватизму. Все це у XV ст. створило підґрунтя для якісно нового етапу її розвитку, пов'язаного із особливим порядком оскарження (апеляції до монарха) з проханням розглянути справу "по совісті", "по справедливості", а не по прецеденту. Таким чином з'являються дві самостійні системи права: загального прецедентного і "права справедливості". В подальшому у кінці XIX ст. судді стали застосовувати і норми загального права, і норми "права справедливості". Утворилася єдина система прецедентного права [3, с. 222].

На відміну від країн англосаксонської (англо-американської) правової системи найважливішим джерелом права в Україні виступає закон. Наша держава належить до романо-германської правової системи, де закони приймаються парламентом і мають вищу юридичну силу, поширюються на всю територію держави, на всіх громадян. Закон має пріоритет стосовно всіх інших джерел права. Він може заборонити чи легалізувати звичай, окремі положення судової практики, нормативні договори.

В Україні лише у 1991 році разом із здобуттям незалежності відбулася зміна поглядів у суспільстві на побудову вітчизняної правової системи. Проголошення України правовою державою, діяльність якої базується на принципах демократії, верховенства права, держави в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, вимагає впровадження міжнародних правових стандартів та механізмів їх реалізації.

Наша держава взяла на себе досить відповідальні зобов'язання, щодо забезпечення права кожної людини при висуненні проти неї будь-якого кримінального обвинувачення, на справедливий і відкритий розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону у зв'язку з ратифікацією 17 липня 1997 р. Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (далі – Конвенція). 11 вересня 1997 року вона набула чинності у нашій державі. Визнається обов'язковою в Україні юрисдикція Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і

застосування Конвенції (включно з питанням тлумачення і застосування принципу верховенства права) [4]. Практика цього суду, як відомо, є прецедентною,

Забезпечення справедливості кримінального провадження має вирішальне значення для забезпечення конституційного принципу верховенства права в Україні. Одним із проявів верховенства права те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції [5].

Адаптація правової системи України до європейських стандартів є одним із основних завдань на шляху до її становлення як правової та демократичної. Проголошення головним напрямом правової політики імплементації у національне законодавство міжнародних правових стандартів, запозичених зокрема з прецедентної системи права, виявилось декларативним, не підкріпленним ґрунтовними науковими дослідженнями щодо механізмів імплементації. На цей час створено лише передумови для інтеграції держави в єдиний правовий простір Європи. Перевіркою правильності точок зору на запозичення у кримінальному процесуальному законі має бути громадська оцінка практичної діяльності державних органів у вирішенні кримінально-правових конфліктів під час кримінального провадження на засадах справедливості.

1. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія / В. Д. Бринцев. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
2. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006-2011 роки). Частина I. Загальні положення і досудове провадження : монографія / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2012. – 288 с.
3. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
4. Головатий С. П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу / С. П. Головатий // Право України. – № 5. – 2011. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1019.html>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.

Кадук С.В.

кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАТУРНИХ КОЛЕКЦІЙ

Беззаперечним є те, що раціональна організація кримінально-процесуальної діяльності, а також функціонування судово-експертних установ у сучасних умовах процесу диференціації і інтеграції науки нероздільно пов'язані з наступним покращенням якості інформаційного забезпечення наукових досліджень і своєчасним впровадженням у судочинну та експертну практику новітніх досягнень науково-технічного прогресу.

Вирішення завдань організації та ефективного пошуку інформації за умов значної кількості її джерел в сучасних умовах неможливе без застосування комп'ютерних технологій. Одним з основних напрямів впровадження комп'ютерних технологій у слідчу та експертну діяльність є створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем. Усе це повністю стосується і облікової діяльності щодо організації функціонування криміналістично-довідкових, зокрема, натурних колекцій. Сьогодні облікова діяльність базується на використанні сучасних досягнень у сфері телекомунікаційних та комп'ютерних технологій. Саме ці технології надають реальну можливість передачі облікової інформації миттєво на будь-які відстані, виключаючи її втрату чи спотворення, поєднуючи окремі обліки в автоматизовані інформаційні системи та інтегровані банки даних, в автоматичному режимі аналізувати інформацію і виявляти зв'язки між певними об'єктами. [1. с. 41].

На початку 70-х років почалися інтенсивні дослідження щодо оптимізації правової довідково-інформаційної служби. З самого початку вони пов'язувалися з використанням електронно-обчислювальної техніки, з автоматизацією. Спеціалісти в цій галузі запевняли, що використання електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) дозволить підвищити оперативність правового інформаційного обслуговування, звільнить співробітників довідкових відділів і груп від ручного збирання інформації і зосередить їх зусилля на дослідженні важливих теоретичних і практичних проблем юридичної науки.

Фонди довідкової літератури і натурних колекцій на цьому етапі вдосконалення інформаційного забезпечення склали основу АІПС загальноекспертного призначення (передусім інформація про теорії, методи судової експертизи, наукові публікації тощо). Мали місце спроби максимально повно і точно узагальнити інформацію про об'єкти судових експертиз (зокрема натурних колекцій-зразків) у вигляді описань їх ознак і властивостей. Наприклад, співробітниками групи автотехнічних досліджень провідних експертних установ МВС та Мініюсту паралельно розроблювалось програмне забезпечення для автоматизованого пошуку моделей транспортних засобів за слідами протекторів шин і частинами освітлювальних приладів. База даних охоплювала відомості про 200 моделей і модифікації транспортних засобів, 86 моделей шин, 100 зовнішніх світло-сигнальних приладів. [1. с. 58].

Доцільність створення АІПС, які містять зображення об'єктів натурних колекцій (АІПС натурних колекцій) зумовлена: різноманітністю об'єктів судових експертиз; необхідністю забезпечення зручності для зберігання інформації; потребою забезпечення обміну інформаційним фондом між різними експертними установами; швидкістю отримання необхідної інформації про об'єкт.

Після запиту щодо певної сукупності ознак експерт має можливість отримати відеозображення з претендентів (розсіювачів) на дисплеї, оскільки крім закодованої інформації про кожен розсіювач зберігається і його цифрове відеозображення в полі 256x256, отримане за допомогою відеокамери. Наступне зруження кола претендентів може бути досягнуте шляхом порівняльного аналізу їх відеозображень порівняно з частинками, наданими на експертизу. Відеозображення може бути роздруковане разом з іншою необхідною інформацією про розсіювач.

Розроблена в цей спосіб АІПС може істотно допомогти під час дослідження частин полімерних розсіювачів ТЗ у будь-якій лабораторії, укомплектованій мінімальним набором вимірювальних засобів, ІЧ-спектрометром навіть за відсутності натурних колекцій полімерних розсіювачів.

У системі НДЕКЦ МВС створена локальна інформаційна база про особливості конструкцій ВП, обставини їх застосування і рівень спеціальних знань злочинців у вибуховій справі на основі колекції речових доказів, вилучених з місць вибухів. При введенні інформації експертові можуть бути запропоновані тексти та графічна «підказки».

У цій же системі експертної служби МВС, поряд із натурною колекцією куль і гільз та інформаційною картотекою, даний вид довідково-допоміжного обліку також здійснюється використанням автоматизованих інформаційних систем. Такі системи називаються автоматизовані балістичні інформаційні системи (АБІС).

У системі з АБІС вже частково функціонує, оскільки знаходиться на стадії завершення розробки, АІПС «Зброя» – автоматизована інформаційно-пошукова система, що містить відомості про різні види вогнепальної зброї. Вона призначена для швидкого пошуку необхідної інформації в процесі вирішення криміналістичною експертизою питань щодо належності наданого на дослідження предмета до певного виду (моделі) вогнепальної зброї. Ця система дозволяє: отримати інформацію за такими видами вогнепальної зброї, як: автоматичні пістолети, револьвери, пістолети-кулемети, автомати, гвинтівки, кулемети, гладкоствольна зброя, старовинна ручна вогнепальна зброя, гранатомети, переносні ракетні комплекси. Також система призначена вибирати зброю за складними критеріями, сортувати інформацію за будь-яким параметром, редагувати її.

У систему внесений довідник сертифікованої зброї. У ній в достатній кількості відображено іноземну наукову літературу та довідникові матеріали від виробників зброї. Особлива увага в новій версії системи відводиться якості зображень зброї. На певні зразки в базі даних зберігаються 8-10 зображень (вигляд справа і зліва, маркування, зброя в розібраному вигляді, зріз затвора, дульний зріз). Зображення дозволяє детально розглянути будь-які елементи конструкції зброї.

У експертно-криміналістичних відділах використовується АПС “Взуття”, що містить близько 600 зображень верху і підшви взуття. Спочатку в експертному підрозділі формувалася картотека фотознімків різного взуття, а оскільки з часом об’єм її значно зріс, та відповідно, збільшився час, що витрачається на встановлення зовнішнього вигляду взуття з малюнком підшви, подібним до виявленого на місці події. Це зумовило створення автоматизованої бази даних, у яку через сканер були введені фотозображення взуття.

АПС “Взуття” так побудована, що експертові для безпосереднього користування ЕОМ не вимагається спеціальної підготовки, оскільки вся необхідна інформація (функція “підказка”) міститься в програмі.

Підсистемою АПС “Взуття” згодом стане активно розроблювана інтерактивна база даних щодо відбитків підшви на ґрунті. У комплекті підсистеми є картотека з більш ніж 300 видів взуття (підшва і зовнішній вигляд), що включає як вербальний кодовий опис, так і відтворення безпосереднього зображення з необхідним ступенем детальності. У процесі роботи з системою користувач має можливість безпосереднього перегляду бази даних і ведення власної картотеки, а також пошуку і встановлення конкретного зразка, що є в нього, за ключовими позиціями опису. Зображення знайденого типу взуття (як підшви, так і загального вигляду) може бути видане в графічному режимі.

Крім вищенаведеного, у системі експертних установ МВС також створені та функціонують наступні АПС: «Марка» про зразки лакофарбових матеріалів; «Снаряд» про вітчизняні боєприпаси до артилерійських систем малого калібру; «Заряд» про вітчизняні промислові вибухові речовини; «Детонатор» про вітчизняні засоби ініціювання зарядів вибухових речовин. Усе більшого значення набувають електронні каталоги та довідники (у вигляді спеціалізованих комп’ютерних програм «Патрон», «Пістолети», «Револьвери», «Passport» та ін., а також програм загального призначення – енциклопедії зброї тощо).[2.с. 82].

Новітня інформаційна технологія, належне фінансування і цілеспрямоване об’єднання зусиль усіх експертних служб дозволять: якісно змінити інформаційне забезпечення і взаємодію підрозділів експертно-криміналістичної служби; значно автоматизувати працю експертів; інтегрувати автоматизацію інформаційно-пошукової системи криміналістичного призначення; обмінюватися інформацією через систему передачі даних з підрозділами МВС та іншими правоохоронними органами, а також через НБ Інтерполу – з експертними системами інших країн.

1. *Захаров В.П. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур: навч.-практ. посібник / В.П. Захаров, В.І. Рудешко. – Львів: ЛьвДУВС, 2007. – 372 с.*
2. *Пахомов А.В. «Коллекция в правоохранительных органах».- М. изд-во «Юрлитинформ». – 2001.- с.260*
3. *Криминалистические учеты / сост. Э.А.Разумов. - К. : РИО МВД Украины, 1991.- 244 с.*
4. *Бірюков В.В. Сучасні Інформаційні системи підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС / В.В.Бірюков. [Електронний ресурс] // Форум права*

– Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vludvs/2009_4/09_4_5_4.pdf

Лотоцький М.В.

кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕХІДНИХ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК 2012 р.), на нашу думку, порушило рівність конституційних прав і свобод громадян та рівність їх перед законом і судом. Незважаючи на втрату чинності Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року (далі - КПК 1960 р.), за ним продовжується здійснюватися судове провадження для окремих категорій громадян.

Конституція України (ст.1) проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Відповідно, правовий статус особи в правовій державі має базуватися, насамперед, на конституційному принципі рівності правового статусу людини і громадянина.

Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. У свою чергу, утвердження прав і свобод людини є головним обов’язком держави. Також Конституцією України, серед інших прав і свобод людини та громадянина, ст. 21 гарантує людям рівність у правах. Ст. 24 Основного Закону України вказує, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Також Конституцією України (ст. 58) передбачено, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної сили в часі, крім випадків коли вони пом’якшують або скасовують відповідальність.

Ми підтримуємо думку науковців про те, що саме проголошення принципу «рівності особи» перед законом і судом є передумовою створення правової держави. Але закріплення його на конституційному рівні є недостатнім. Необхідне його впровадження в діяльність держави та суспільства.

Будь - яка правова держава повинна забезпечити рівність прав і свобод не тільки для своїх громадян, а й іноземців та осіб без громадянства, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов’язком.

Завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК 2012 р.) є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Відповідно до перехідних положень КПК 2012 кримінальні справи які надійшли до суду до 20 листопада 2012 року розглядаються відповідно до КПК 1960 р., який втратив чинність відповідно до п. 2 розділу X «Прикінцевих положень» КПК 2012.

Враховуючи статистичні дані за перше півріччя 2012 року у судах всіх інстанцій на розгляді знаходилось до 300 тисяч кримінальних справ а у СІЗО під вартою перебувало 33 167 осіб. До цих підсудних, відповідно до перехідних положень КПК 2012, судовий розгляд справ та оскарження рішень судів здійснюється за КПК 1960 р.

Відповідно до п. 11 розділу XI «Перехідні положення» КПК 2012 р. кримінальні справи, які надійшли до суду від прокурорів з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до дня набрання чинності КПК (до 19 листопада 2012 року включно) розглядаються судами першої, апеляційної, касаційної інстанції та Верховним Судом України в порядку та у строки, визначені КПК 1960 року.

Докази які зібрані на досудовому розслідуванні (відповідно до КПК 2012) не будуть вважатися доказами для суду, якщо вони не будуть досліджені та підтверджені під час судового провадження. Однак, п. 7 розділу XI «Перехідні положення» КПК 2012 р. зовсім по іншому трактує це положення.

Запобіжні заходи, що були обрані до 19 листопада 2012 р. включно, продовжують свою дію до моменту їх припинення. Якщо до підсудного було застосовано запобіжний захід відповідно до КПК 1960 р. то п. 9 «Перехідних положень» КПК 2012 р. не дозволяє застосувати чи змінювати запобіжні заходи відповідно до КПК 2012 р. Клопотання про зміну запобіжного заходу розглядається судом відповідно до КПК 1960 р.

Апеляційні чи касаційні скарги на кримінальні справи, які надійшли до суду першої інстанції до 19 листопада 2012 року включно або розгляд яких в суді на цей час продовжувався, або були розглянуті судом першої чи апеляційної інстанції, подаються та розглядаються відповідно до КПК 1960.

П. 12 р. XI «Перехідних положень» вказує, що суди першої, апеляційної чи касаційної інстанції можуть постановляти рішення про повернення кримінальної справи прокурору для проведення додаткового розслідування. КПК 2012 не передбачає повернення справи на додаткове розслідування прокурору.

Підсумовуючи вищесказане, слід зауважити, що судове провадження відповідно до п.п. 7, 8, 9, 11, 12, 15, 16 розділу XI «Перехідних положень»:

- порушує ст. ст. 21, 24, 58 Конституції України;
- порушує принципи, закріплені в КПК 2012 р.: верховенство права (ст. 8); рівності перед законом і судом (ст. 10); доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21); безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст. 23); розумні строки (ст. 28);
- не може бути застосовано п. 4 ст. 28 КПК 2012 р. (Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово);
- не дозволяє застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження відповідно до КПК 2012 р. (розділ II КПК 2012 р.);
- не може застосовуватися кримінальне провадження на підставі угод (глава 35 КПК 2012 р.);

- кримінальні справи не можуть розглядатися судом присяжних (п. 3 ст. 31 КПК 2012 р.);

- передбачено направлення кримінальної справи прокурору на додаткове розслідування

- не дозволяється стороні захисту збирати докази (пд. 8 п. 1 ст. 42);

- розгляд справ у всіх судових інстанціях проводиться не чинним КПК 1960 (п. 2 розділу X «Прикінцеві положення»)

Таким чином, судове провадження, яке застосовується до окремих осіб відповідно КПК 1960 р. (включаючи неповнолітніх), не дає можливості в повній мірі використовувати переваги чинного КПК 2012 р. та порушує права громадян, гарантовані Конституцією та законами України.

Висновки. На даний час можна констатувати, що набрання чинності КПК 2012 р. є значним кроком на шляху до європейської інтеграції України, декриміналізації та демократизації суспільства, впровадження та практичної реалізації принципу верховенства права, захисту основних прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією України, чинними законами України та міжнародно-правовими актами. Однак, даний нормативно-правовий акт є недосконалим і потребує вдосконалення. На нашу думку, суттєвим його недоліком є судове провадження відповідно до п.п. 7, 8, 9, 11, 12, 15, 16 розділу XI «Перехідних положень». Виключення цих пунктів з КПК 2012 р. дасть змогу здійснювати правосуддя на засадах рівності громадян перед законом і судом.

Микитин Ю.І.

кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА І КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРИМИРЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ ЯК ПІДґРУНТЯ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ

Міжнародні стандарти, національне кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство, існуюча правозастосовча практика дають підстави стверджувати про можливість і доцільність впровадження інституту медіації в Україні.

Чинні КК України та КПК України містять норми, які можуть бути підставою застосування медіації, а також врахування її наслідків при прийнятті певних процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Стаття 46 КК України [1] вказує, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або злочин середньої тяжкості, вчинений з необережності [69], звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. У вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві існує деяка невідповідність форми і змісту. Далеко не досконала норма матеріального права, що закріплена у статті 46 КК України, донедавна була реалізована у КПК України не повно. Так примирення у кримінальних справах врегульовувалось статтями 6, 7-1, 8, 27 КПК України 1960 р. [2]. Потенційна ефективність інституту прими-

рення була обмежена, а медіація може стати прийнятним інструментом виразу його форми. Однак з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу [3] 13 квітня 2012р. можна стверджувати, що медіація, відновний підхід отримали можливість свого втілення на основі глави 35 «Кримінальне провадження на підставі угоди», а саме через інститут угоди про примирення.

Частина 1 статті 469 КПК України передбачає, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження. У контексті даного дослідження під «іншою особою» маємо на увазі особу саме медіатора.

Важливо, що частина 3 статті 469 КПК України містить перелік категорій кримінально-правових конфліктів, які можуть бути розв'язані шляхом укладення угоди про примирення. До них належать: 1) кримінальні проступки; 2) злочинів невеликої тяжкості; 3) злочини середньої тяжкості; 4) кримінальні правопорушення, провадженням за якими здійснюється формі приватного обвинувачення (шістдесят складів злочину, визначених статтею 477 КПК України).

Для того, щоб створити оптимальну систему умов реалізації інституту медіації в межах кримінального провадження, необхідно якісно повне визначення процесуальної форми, від якого можна було б відштовхуватись. Відповідно, медіація може розглядатися як спосіб досягнення примирення, його форма. Медіація співвідноситься з примиренням як форма зі змістом, як матеріальне з процесуальним.

Вбачається, що примирення у кримінальному провадженні – це юридичний стан, що виникає внаслідок вирішення кримінально-правового конфлікту, при якому потерпілий відмовляється від вимоги про притягнення до кримінальної відповідальності особи, що вчинила злочин або спільно з нею визначає покарання, а сама особа, яка його вчинила, у передбачених законом випадках залагоджує спричинену шкоду (відшкодовує збитки або усуває заповідяну шкоду).

Отже, примирення у кримінальному провадженні, що закріплено у матеріальному та процесуальному законодавстві, є основою для впровадження, функціонування та практичного розвитку медіації.

1. *Кримінальний кодекс України/ Верховна Рада України. – Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001. – № 25-26. – ст.131.*
2. *Кримінально-процесуальний кодекс України: офіційне видання. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 272 с.*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіційний вісник України 2012, 37 від 25.05.2012, ст. 1370.*

Стеблинська О.С.

кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЛІ ОРГАНІВ СЛІДСТВА І ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЗГІДНО НОВОГО КПК УКРАЇНИ

Головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини, у тому числі неповнолітніх. Високий рівень злочинності серед неповнолітніх, кризові явища у соціальній та економічній сферах в Україні викликають необхідність посилити соціальний захист дітей, визначити пріоритетні напрями у цій важливій роботі, одним з яких є увага до дітей при виникненні в них конфлікту із законом.

13 квітня 2012 р. був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК), який набув чинності 20 листопада 2012 р., в якому також передбачено і особливі порядки кримінального провадження щодо неповнолітніх [3]. Окрім того, після прийняття нового КПК генпрокурор В. Пшонка вже пообіцяв Президенту України В. Януковичу впродовж трьох місяців запровадити ювенальну юстицію в Україні. Водночас ні детально виписаних законів, ні відповідних фахівців, ні тим більше реабілітаційних структур поки немає [2].

Однак, з моменту прийняття і введення в дію КПК в українському суспільстві точаться гострі дискусії серед з приводу прогресивності процесуального порядку здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх та його наслідків для українських сімей та неповнолітніх. Напруження цієї дискусії полягає в тому, що є побоювання, що в нашій країні завдяки новому КПК буде можливість деяких служб проникнення в сім'ї відповідно, можуть бути зловживання в цьому сенсі, це може бути використано в шкоду нормальному розвитку неповнолітніх. Проте, як зазначив у своєму виступі Президент України В.Ф. Янукович 4 грудня 2012 р. на Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини запровадження нового Кримінального процесуального кодексу створить умови для покращення цієї ситуації у середовищі неповнолітніх. Назріла нагальна необхідність зміни основних напрямів діяльності кримінальної міліції у справах дітей - з карального на відновний [1].

Як слушно зазначає Татаров О.Ю., ефективність подальшого реформування органів кримінальної юстиції значною мірою залежить від чіткого розмежування їх функціонального призначення, компетенції та підпорядкування. Тож дослідження повноважень слідчого та їх обмеження засобами відомчого та судового контролю і прокурорського нагляду стають особливо актуальними сьогодні, у зв'язку з оновленням кримінально-процесуального законодавства [5, с. 460]. Власне це стосується й вимог і про здійснення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи слідчим, що спеціально уповноважений на здійснення розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд

та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

У сфері кримінального права та процесу, які мають справу з найбільш небезпечними формами девіантної поведінки неповнолітніх, дуже гостро стоїть питання забезпечення їх прав та законних інтересів. І ці напрями діяльності держави повинні: надавати відповідний правовий захист неповнолітнім, які вчинили злочин або стали його жертвами; сприяти ефективній реалізації певних заходів до таких делінквентів; виконувати функцію профілактики їх правопорушень. Для цього кримінальне право і судочинство зобов'язані мати відповідні методи та форми здійснення цих завдань щодо неповнолітніх.

Погодимося з точкою зору Л.М. Корнозової, що в даній площині проблема існує не у викорененні злочинності, а в знаходженні адекватних відповідей на це явище з урахуванням моральних цінностей та здорового глузду суспільства [4, с. 522]. При цьому треба зважати на наявність різних за ступенем тяжкості злочинів (ст. 12 КК України), що вчиняються неповнолітніми, різні їх вікові групи, що потрапляють до кримінального процесу, відмінності у ступені їх соціалізації та причинах, що призвели до порушення закону. Все це зумовлює необхідність введення диференційованої системи заходів впливу на неповнолітніх і форм провадження по справах таких осіб.

Особливості компетенції прокуратури, обсяг її повноважень визначають специфіку діяльності органів прокуратури як суб'єктів профілактики злочинів неповнолітніх. Прокуратура не лише виконує свої безпосередні функції щодо запобігання злочинам, але й здійснює нагляд за виконанням органами держави та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, іншими недержавними структурами вимог законів, які регламентують їхню діяльність щодо запобігання злочинам. Профілактичні функції виконуються при здійсненні нагляду за дотриманням законів органами дізнання та досудового слідства. Профілактична діяльність прокурора реалізується також у процесі його участі в судовому розгляді справ. Так, прокурор зобов'язаний виявляти обставини, що сприяють вчиненню злочинів, з'ясувати механізми їхнього впливу на поведінку підсудного.

Досвід іноземних держав, причому з різними правовими системами (наприклад, Австрії, Нідерландів, Норвегії, Федеративної Республіки Німеччини, Фінляндії, Франції тощо) свідчить, що рішення про направлення матеріалів кримінальних справ на медіацію на досудових стадіях або приймається, або контролюється прокурорами. На цій стадії процесу прокурор має переконатися, що виконуються умови, викладені у Рекомендації NQ R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах зокрема: що у матеріалах справи є достатні докази причетності підозрюваної або обвинуваченої особи до злочину і останній визнає свою вину; що обидві сторони проінформовані про свої права, характер процесу

медіації та про можливі наслідки прийнятого рішення; що ані потерпілий, ані злочинець не спонукалися до участі у відновних процедурах будь-якими несправедливими способами тощо. У більшості зазначених країн прокурор також вирішує питання подальшого спрямування справи у разі досягнення згоди між сторонами.

Така роль прокурора повністю відповідає і чинному кримінальному процесуальному законодавству України. Згідно з КПК саме на прокурора покладено обов'язок вирішувати питання: направляти кримінальну справу до суду з обвинувальним актом чи винести постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У тих випадках, коли таке рішення приймає слідчий, він, згідно з чинним законом, повинен узгодити його з прокурором. Це стосується і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, що передбачено статтею 46 Кримінального кодексу України.

Це лише окремі аспекти вдосконалення контролю над злочинністю неповнолітніх. Але головною метою таких дій є поступове приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів з прав дитини.

1. *Виступ Президента на Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини* // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua> – офіційне інтернет-представництво
2. *Каплюк Г., Блохур А. Підводні камені ювенальної юстиції в Україні* // Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/7143.html>
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.* // Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. *Судебная власть / Под ред. И.Л. Петрухина. – М.: ООО «ТК Велби». – 2003. – 720 с. – С. 522*
5. *Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС)* [Текст]: [монографія] / Татаров О.Ю. – К.: – Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 321 с. – С. 460

Люліч В.А.

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ЗАХИСНИКА НА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Нині в Україні впроваджується новий етап судово-правової реформи, яка покликана забезпечити здійснення кримінального судочинства на засадах верховенства права, захисту прав і свобод людини та змагальності. Вказане передбачає удосконалення юридичних механізмів реалізації на рівних засадах прав сторін обвинувачення і захисту, зокрема, у збиранні та поданні ними доказів.

З 19 листопада 2012 року набрав законної сили новий Кримінальний процесуальний кодекс України [1], у якому законодавець однією із основоположних засад здійснення кримінального провадження закріпив принцип змагальності сторін та свободи у поданні ними суду своїх доказів (ст.22 КПК України), нама-

гаючись втілити і конкретизувати конституційні засади здійснення судочинства (п.4 ч.3 ст. 129 Конституції України) [2].

У свою чергу дія принципу змагальності сторін передбачає наділення їх певними процесуальними правами та закріплення способів реалізації цих прав.

Так, у частині 2 ст. 22 КПК України законодавець визначив, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів.

Проте, з метою з'ясування практичної можливості реалізації прав сторін у збиранні доказів, необхідно вяснити, якими правовими засобами забезпечується збирання доказів захисником та яким чином вказаний процес закріплено у нормах нового Кримінального процесуального кодексу України.

Діючий кодекс розглядає збирання доказів як один із елементів процесу доказування, кінцевою метою якого є встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч.2 ст. 91 КПК України).

Аналіз змісту збирання доказів свідчить про комплексність даного поняття та розглядає його, як «урегульовану КПК діяльність уповноважених суб'єктів з виявлення й фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження» [3, с.249].

Таким чином, серед основних елементів процесу збирання доказів слід назвати уповноважених суб'єктів, які наділені певними правами, а також процедури виявлення та фіксації доказів, які відбуваються у визначений законодавством спосіб.

Відповідно до ч.1 ст. 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кодексом.

Утверджуючи принцип змагальності, законодавець до суб'єктів збирання доказів відносить сторону обвинувачення (прокурора, органи досудового розслідування), сторону захисту (підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого, законних представників підозрюваного, обвинуваченого, захисника) та потерпілого, визначивши способи збирання доказів кожним із них, що раніше на законодавчому рівні не регламентувалося.

Слід відмітити, що статтею 42 КПК України сторони захисту, а саме, підозрюваному, обвинуваченому, надано право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази. Разом з тим, визначаючи права захисника, як сторони захисту, у ч.4 ст. 46 КПК України знаходимо лише посилання на те, що він користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, за винятком невід'ємних прав підзахисного.

Окрім того, відповідно до ч.2 ст. 93 КПК України сторона обвинувачення збирає докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій,

передбачених КПК України, метою яких є отримання (збирання) доказів або їх перевірка (ст. 223 КПК України).

У той же час, сторона захисту та потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч.3 ст. 93 КПК України).

Так, регулюючи процедуру збирання доказів, законодавець серед суб'єктів збирання доказів назвав захисника, децю розширивши засоби збирання доказів (витребування та отримання висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ініціювання проведення слідчих дій). Поряд з цим, окремою нормою не визначив процесуальні права захисника.

Також, одним із елементів процесу збирання доказів є їх фіксація (закріплення), тобто приведення зібраних даних у встановлену законом форму (процесуальні акти) [4, с.276]. Проте, вказавши на можливість витребування та отримання захисником інформації, речей і документів, законодавець не передбачив процесуальну форму вчинення таких дій та не відніс їх до процесуальних.

Єдиним процесуальним документом захисника, за допомогою якого він реалізує право на збирання доказів, Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює клопотання.

Так, відповідно до ч.3 ст. 93 КПК України ініціювання стороною захисту проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових дій) та інших процесуальних дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею 220 КПК України). При цьому, клопотання сторони захисту відповідно до ст.220 КПК України для слідчого чи прокурора не є обов'язковими і підлягають спочитку розгляду та вирішенню відповідними суб'єктами.

Таким чином, сторона захисту і надалі фактично обмежена у засобах збирання доказів та позбавлена можливості проведення власного розслідування, продовжує залежати від сторони обвинувачення щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Тому, у світлі судової реформи є необхідним законодавчо розширити права захисника в процесі кримінального доказування з метою збирання виправдовувальних даних та забезпечення рівності сторін захисту та обвинувачення.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною радою України Законом №4651-VI від 13.04.2012 р. – Х.: Право, 2012. – 392 с.*
2. *Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – Х.: Фактор, 2011. – 128 с.*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.С. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.*

4. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / О.М. Бандура, С.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за аг. Ред.: В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.*

Максимів Л.В.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО АРЕШТУ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАЧІ ОСОБИ (ЕКСТРАДИЦІЇ)

У зв'язку зі вступом 20 листопада 2012 року в законну силу Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту КПК) будь-які питання, що стосуються процесуального порядку видачі осіб (екстрадиції) набули актуальності. С ряд особливостей застосування тимчасового арешту щодо осіб, які розшуковуються за вчинення злочину за межами України до отримання запиту про екстрадицію.

Тимчасовий арешт – взяття під варту особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України, на строк, визначений Кримінальним процесуальним кодексом України або міжнародним договором України, до отримання запиту про видачу (екстрадицію) [1].

Питання застосування тимчасового арешту не є новим для національного правового поля, так як було передбачено Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 13.12.1957 року [2] та Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо видачі особи (екстрадиції)» від 21.05.2010 року [3].

Стаття 583 чинного КПК регулює питання застосування тимчасового арешту. До затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, застосовується тимчасовий арешт до сорока діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу. У випадку затримання особи, яка вчинила злочин за межами України, прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого здійснено затримання, звертається до слідчого судді із клопотанням про застосування тимчасового арешту до вказаної особи. До клопотання в обов'язковому порядку додаються такі документи: протокол затримання особи; документи, що містять дані про вчинення особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави; документи, що підтверджують особу затриманого.

Клопотання розглядається слідчим суддею у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи. Під час розгляду клопотання про застосування тимчасового арешту слідчий суддя встановлює особу затриманого, надає йому можливість зробити заяву з приводу його затримання, перевіряє наявність документів, що містять дані про вчинення вказаною особою злочину на території іноземної держави та обрання щодо неї запобіжного заходу компетентним органом іноземної держави, а також вислуховує думку прокурора та інших учасників з цього приводу. Розглянувши клопотання у повному обсязі слідчий суддя виносить ухвалу про:

- 1) застосування тимчасового арешту;
- 2) відмову в застосуванні тимчасового арешту, якщо для його обрання немає підстав [1].

Необхідно зазначити, що ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, щодо якої застосовано тимчасовий арешт, її захисником чи законним представником, прокурором.

У випадку, якщо максимальний строк тимчасового арешту (сорок діб) закінчився, а запит про видачу цієї особи не надійшов, особа підлягає негайному звільненню з-під арешту. Однак, законодавцем передбачено, що звільнення особи з-під тимчасового арешту у зв'язку з несвоєчасним надходженням до центрального органу України запиту про видачу не перешкоджає застосуванню до неї екстрадиційного арешту в разі отримання в подальшому такого запиту. У разі надходження запиту про видачу особи (екстрадицію) до закінчення строку тимчасового арешту ухвала слідчого судді про застосування тимчасового арешту втрачає юридичну силу з моменту винесення слідчим суддею ухвали про застосування екстрадиційного арешту щодо цієї особи [1].

Слід зазначити, що питання застосування тимчасового арешту у юридичній літературі є досить дискусійним, однак в переважній більшості воно досліджується в умовах дії КПК 1960 року. Так, свого часу В.С. Березняк дав визначення «тимчасового арешту» як процесуального заходу, що здійснюється на підставі отримання запиту (клопотання) про тимчасовий арешт (взяття під варту) відповідно до ратифікованих міжнародних конвенцій, міжнародних договорів і внутрішнього законодавства України шляхом тимчасового взяття під варту особи, яка розшукується іншою державою та перебуває на території України до отримання запиту (клопотання) щодо її екстрадиції [4]. Ю. Петренко ставив на один набель поняття видачі та тимчасового арешту, вказуючи на «затримання осіб, стосовно яких надійшов запит про їх видачу чи тимчасовий арешт» [5].

На наше переконання, тимчасовий арешт не може вважатися запобіжним заходом, оскільки чинний КПК містить вичерпний перелік запобіжних заходів. Крім того, тимчасовий арешт не можна віднести й до категорії тимчасових запобіжних заходів, оскільки у частині 2 статті 176 КПК вказано, що тимчасовим запобіжним заходом є тільки затримання особи [1].

На нашу думку, поняття тимчасового арешту необхідно розглядати як засіб забезпечення видачі осіб (екстрадицію). Тобто, під визначенням поняття «тимчасовий арешт» слід розуміти процесуальний засіб забезпечення видачі осіб, який проявляється у вигляді взяття під варту особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України і затриманої на території України, на строк, що не перевищує сорок діб, до отримання запиту про видачу (екстрадицію).

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>*

2. *Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.nau.ua/doc/?code=995_033*

3. *Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо видачі особи (екстрадиції) : Закон України від 21.05.2010 № 2286-VI [Електро-*

ний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

4. Екстрадиція як інститут кримінально-процесуального права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 [Електронний ресурс] / В.С. Березняк; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2009. – 20 с. – укр. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09bvspri.zip>
5. Петренко Ю. Інститут екстрадиції в новому КПК не узгоджується з міжнародними зобов'язаннями [Електронний ресурс] / Юрій Петренко. – Режим доступу: zib.com.ua/3iB..._za_novim_kpk_ne

Пришляк С.О.

Дякун М.В.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

За своєю правовою природою запобіжні заходи є примусовими засобами, що застосовуються до особи, коли вона ще не визнана винною у вчиненні злочину та, у відповідності із принципом презумпції невинуватості, вважається невинуватою.

Характеризуючи стан наукової розробки теми запобіжних заходів, слід виділити праці таких науковців, як О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, В. І. Фаринник, В. В. Сташис, Л. Д. Удалова. Необхідно зазначити, що вони досліджували лише загальні для всіх запобіжних заходів категорії (поняття запобіжних заходів, їх специфічні правові властивості, підстави застосування тощо) або тільки окремі види запобіжних заходів.

Новий кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) вніс суттєві зміни до системи заходів процесуального примусу. Не оминули вони і таку важливу складову, як запобіжні заходи. Зокрема, у КПК відсутні підписки про невиїзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляд командування військової частини. Проте з'явилися нові запобіжні заходи: особисте зобов'язання, домашній арешт, серед яких на особливу увагу заслуговує саме домашній арешт [1, с. 8]. Відповідно до положень КПК, зокрема згідно із ч. 1 ст. 181 КПК, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [2, с. 5].

Виходячи з ідеї КПК та переліку запобіжних заходів, домашній арешт буде застосовуватись в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим. Частиною 2 ст. 181 КПК встановлено, що домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачено у вигляді позбавлення волі. Стаття 299 КПК містить певне застереження про недопустимість застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту під час досудового розслідування кримінальних проступків [3, с. 4].

Щодо процесуального оформлення домашнього арешту. Частиною 3 ст. 181 КПК передбачено, що про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту постановляється ухвала, яка передається для виконання органу внутріш-

ніх справ за місцем проживання підозрюваного або обвинуваченого. Що ж до виборони особам, які перебувають під домашнім арештом, отримувати та відправляти кореспонденцію, як доречно зазначає В. І. Фаринник – це питання потребує розширеного тлумачення [5, с. 3].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про поштовий зв'язок» письмова кореспонденція – це прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети [4, с. 10]. Під час домашнього арешту додатково може бути передбачене обмеження на отримання та відправку всіх поштових і телеграфічних відправлень (кореспонденції, посилок, прямих поштових контейнерів, телеграм), а також обмеження на користування іншими послугами зв'язку (крім проведення поштових переказів грошових коштів).

З метою уникнення перешкоджання провадженню у справі обвинуваченому (підозрюваному) може бути заборонене спілкуватися з журналістами, робити заяви через ЗМІ.

При обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту суддя зобов'язаний керуватися ст. 178 КПК, в якій детально перераховані обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу. Це не тільки вагомість доказів або тривалість строку, що загрожує обвинуваченому, але і наявність у нього постійного місця проживання та роботи, міцність соціальних зв'язків, а також його репутація [2, с. 3]. Наприклад, було б нелогічно застосовувати домашній арешт до зловмисника, у якого немає житла. А людині з доброю репутацією, яка завдала шкоди на ґрунті ревнощів або помсти, можна дати шанс уникнути п'язниці. Варто зауважити, що домашній арешт не повинен обмежувати права та свободи людини, а тому вказівка в ухвалі на окремі обмеження має бути вмотивована судом.

Таким чином, законодавець запровадив нову, європейську, систему запобіжних заходів, зокрема, домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід у порівнянні з триманням під вартою, його запровадження є прогресивним для українського законодавства.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/46516-17/para338#n338>
2. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17-19.
3. М. Й. Вільгушинський Питання застосування домашнього арешту О // Юридичний вісник України. – 2012. – № 112((114365))
4. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2759-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 6. – Ст. 39.
5. Фаринник В. І. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою // Юридичний вісник України. – 2012. – № 25. – 23-29 червня.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЗГІДНО НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Правовому регулюванню меж судового розгляду присвячений параграф 2 глави 28 нового Кримінального процесуального кодексу (далі по тексту КПК), а також статті 404, 433 КПК та ін.

Слід одразу підкреслити, що новий Кодекс містить багато новел, які забезпечують реалізацію на практиці принципів рівності та змагальності сторін у кримінальному провадженні.

Проте окремі його положення, в ракурсі меж судового розгляду, є дискусійними і потребують удосконалення. В рамках цього дослідження слід звернути увагу на наступне:

1. Межі судового розгляду включають питання визначення меж судового розгляду, зміну обвинувачення в суду, висунення додаткового обвинувачення, відмову від підтримання державного обвинувачення, а також погодження будь-яких змін обвинувачення.

Процесуальний порядок зміни обвинувачення в суді першої інстанції повинен враховувати положення викладене у ч. 2 ст. 338 КПК України, в якій йдеться про те, що прокурор, який бере участь у судовому засіданні, дійшовши до переконання, що обвинувачення потрібно змінити, може прийняти рішення про зміну обвинувачення тільки після виконання вимог ст. 341 КПК України.

Формулювання статті 341 КПК України викликає певні заперечення, зокрема, щодо відсутності строків необхідних для погодження процесуальних документів та підготовки прокурора, що вступає у справу, до судового засідання.

Тому, ст. 341 КПК України варто викласти в наступній редакції:

«Стаття 341. Погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення та відмови від підтримання державного обвинувачення

1. Якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що необхідно відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінити його або висунути додаткове обвинувачення, він повинен погодити відповідні процесуальні документи з керівником органу прокуратури, в якому він працює. Суд за клопотанням прокурора відкладає судові засідання *на три дні впродовж яких прокурор складає та погоджує відповідні процесуальні документи*.

У разі якщо в судовому засіданні брав участь керівник органу прокуратури, який дійшов одного з зазначених переконань, він повинен, *впродовж зазначеного терміну*, погодити відповідні процесуальні документи з прокурором вищого рівня.

2. Якщо керівник органу прокуратури, прокурор вищого рівня відмовляє у погодженні обвинувачувального акта із зміненням обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді

прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві. У такому разі *суд відкладає розгляд не менше ніж на сім днів для надання можливості прокуророві, що братиме участь у справі, підготуватися до підтримання нового державного обвинувачення. За клопотанням сторони обвинувачення цей строк може бути скорочений або продовжений. Після закінчення цього строку судовий розгляд продовжується в загальному порядку*».

Термін у сім днів встановлюється за аналогією строку, що надається стороні захисту для підготовки до захисту проти нового обвинувачення, що надається в порядку ч. 4 ст. 338 КПК України, для забезпечення реальної змагальності сторін.

2. Згідно з діючим кримінально-процесуальним законодавством, а саме ст. 404 КПК суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. В Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку» від 15.05.2006 р. № 1, зазначається – апеляційний суд перевіряє вирок суду першої інстанції в межах апеляції. У зв'язку з цим, він не наводить у своєму вирокі доводи на підтвердження тих висновків суду першої інстанції, які не оспорено в апеляції, і скасовує вирок цього суду лише в тій частині, у якій визнав його незаконним чи необґрунтованим [2]. Це зобов'язує сторони особливо уважно продумувати і обґрунтовувати підстави для оскарження судового рішення, а суд – діяти в межах визначених апеляційною скаргою.

Проте, ч. 2 ст. 404 передбачає, що суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення.

Таким чином, обов'язок переглядати справу в межах апеляційної скарги визначений в ч. 1 ст. 404 КПК, згідно ч. 2 цієї ж статті не є абсолютним. Тому, можна говорити про повну відсутність меж судової перевірки в апеляційній інстанції стосовно обвинуваченого, якщо закон одночасно встановлює обмеження в частині права суду апеляційної інстанції переглядати кримінальну справу, і одночасно ж надає право суду, у випадку встановлення обставин, що стосуються інших засуджених чи виправданих, переглядати кримінальну справу, в тому числі по відношенню щодо цих осіб, та й взагалі виходити за межі, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого чи особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Таке формулювання викликає певні заперечення, апеляційний суд може прийняти рішення на користь інших осіб (стосовно яких апеляції не надійшли), лише у випадку вчинення злочину у співучасті, і лише в межах апеляції, поданої іншими учасниками процесу для того, щоб не існувало двох різних рішень

в одній справі. Інший порядок свідчить про ревізійний характер апеляційного перегляду.

На підставі викладеного, варто внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України, виклавши ч. 2 ст. 404 в наступній редакції:

«2. Якщо розгляд апеляційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення в межах визначених апеляційною скаргою вимог.»

3. З тлумачення ч.3 ст. 338 можна зробити висновок, що потерпілому, у випадку зміни обвинувачення в порядку визначеному цією статтею надається право підтримувати обвинувачення в суді. Проте, п. 4 ч.3 ст. 56 «Права потерпілого» передбачає, що під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право підтримувати обвинувачення в суді, лише у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Вбачається, що таке формулювання суперечить ч.3 ст.338 КПК.

Тому, п. 4 ч.3 ст. 56 «Права потерпілого» варто викласти в наступній редакції: «4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримки державного обвинувачення чи зміни прокурором обвинувачення в порядку ч.3 ст. 338 цього Кодексу».

Таке формулювання цього пункту відповідатиме принципам рівності та змагальності сторін.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України // Закон і Бізнес. № 22 (1061), 26 травня 2012 р.*
2. *Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 1 // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-06>*

Харченко І.Г.

ГІПНОЗ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В БОРОТЬБІ З ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

У теорії та практиці гіпнозу стосовно діяльності боротьби з правопорушеннями розрізняють такі види гіпнозу:

1. Репродукційно-активізаційний (метод гіпнорепродукції пережитих станів), пов'язаний із стимулюючим впливом на пам'ять. З позиції нейролінгвістичного програмування гіпноз є відтворенням раніше пережитого стану. Суб'єкти просять запам'ятати у деталях ту чи іншу ситуацію, у якій у нього швидше за все настає природний сон. Зосередження уваги на деталях цієї ситуації і викликає глибокий сон (гіпноз).

2. Купіруючий, що знімає стресові та психотравматичні наслідки кримінальних посягань (суб'єкт спостерігає за собою, напруга його почуттів слабшає, що оберігає його від ремісії відповідних негативних емоцій).

Метод протиставлення, що дозволяє розділяти один від іншого різні аспекти переживання з тим, щоб можна було пережити його по-новому. Суб'єкта приму-

шують пережити минулу подію, але потім він повинен «відійти у бік» та спостерігати свої власні дії з боку, нібито переглянути кінострічку. Людина при цьому не відчуває та не усвідомлює, не переживає те, що насправді усвідомлювала та переживала. Такий чинник сприяє отриманню у загіпнотизованого об'єктивної та неупередженої інформації.

Інформація, отримана під час гіпнозу слідчими органами, могла б бути досить корисною. З цього питання ведуться дискусії між багатьма вченими. Одна з версій неприпустимості гіпнозу при допиті - небажані наслідки гіпнозу і протипоказання до його застосування. А саме:

1. Небажаним наслідком гіпнозу, на думку багатьох психотерапевтів, може бути настання душевного підкорення гіпнотизеру. Така людина не наважується на самостійний вчинок. Вона вважає, що їй потрібна порада з приводу всяких дрібниць.

2. Інший випадок - це люди, котрі мають міцну нервову систему. Вони можуть перемоти свої психічні розлади самостійно.

3. Гіпноз може призвести до відчуття втоми, занепокоєння, страху, припадку. Але ці явища завжди швидко минають.

4. Існує велика проблема при гіпнозі мужчиною-гіпнотизером: жінки після сеансу гіпнозу часто відчувають до гіпнотизера прив'язаність чи симпатію. У практиці досить багато випадків, коли жінка після гіпнотичного сеансу звинувачує мужчину-гіпнотизера в сексуальному вимаганні.

5. У процесі гіпнозу може настати несподіваний перехід гіпнозу в істеричний суперечний стан із сильним проявом афекту (коли сеанс супроводжує виникнення істеричних припадків або епілептичного приступу) [4-5].

6. Протипоказано гіпнотизувати людей, які бояться гіпнозу, оскільки в таких випадках гіпноз малоефективний. У певних випадках існують заборони гіпнозу: висока температура, різка інтоксикація, непритомність, оглушення, кома, галюцинаторні синдроми.

А.Б. Мощанський (УМВД Пермської області) [14] повідомив про три випадки застосування «репродуктивного гіпнозу по кримінальних справах». У двох випадках, лише він, у гіпнотичному стані інформація від свідків і потерпілих сприяла розшуку злочинця. Аналіз криміналістичної і психологічної літератури дає змогу виділити ряд вимог, щоб уникнути порушень прав і законних інтересів учасників розслідування:

1) добровільна попередня згода допитуваного на допит із використанням гіпнозу;

2) висока кваліфікація та спеціальні пізнання у галузі медицини і гіпнології, спеціаліста-гіпнолога;

3) відомості, отримувані під гіпнозом, не можуть бути визнаними доказами по справі, а виступають тільки як орієнтовна інформація;

4) допит із використанням гіпнозу може проводитися з дозволу судових органів;

5) хід допиту із застосуванням гіпнозу повинен фіксуватися відеозаписом;

б) гіпноз має використовуватися не тільки з метою актуалізації забутого, а й для здолання конфлікту. Гіпноз у практиці оперативно-розшукової діяльності може використовуватися тільки по відношенню до свідків та потерпілих.

1. Чечель Г., Седих Л. Особенности квалификации перступления, совешенного загипнотизированным лицом // Уголовное право. - 2009, - №3, - с. 54
2. Слободяник А.П. Психотерапия. Внушение. Гипноз. - К.: Вид-во «Здоров'я», 1978. - С. 151-154.
3. Буль П.И. Основы психотерапии. - Л.: Медицина, 1974.
4. Слободяник О.П. Судова психіатрія: Навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вузів. - Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1963.
5. Ротенберг ВС. Гипноз и образное мышление // Психологический журнал. - 1985. - №2. - Т.6.
6. Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика. - М: БЕК, 1996. - С. 133

Шпілярович В.В.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИТЕРІЇВ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ, ЩО ХАРАКТЕРНІ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ, ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ

Під впливом інтеграційних і глобалізаційних процесів спостерігається тенденція зближення різних галузей права. Основною базою такого зближення виступають загальнолюдські цінності, принципи верховенства права, принципи демократичної, соціально-правової держави тощо.

У зв'язку з цим дослідження правової природи заходів безпеки, що характерні для кримінального права України, свідчить про недопустимість ототожнення останніх із заходами безпеки кримінально-процесуального характеру.

Необхідність розмежування та наукового обґрунтування зазначених вище інститутів обумовлюється відсутністю теоретичних надбань з відповідної проблеми.

Навіть те, що спільність заходів безпеки у кримінальному праві України та кримінально-процесуальних заходів безпеки виражається в їх застосуванні до відповідної особи виключно за мотивованим рішенням суду, винесеному у встановленому законом порядку, не перешкоджає виокремлювати надто багато критеріїв, які суттєво відокремлюють їх одне від одного. Перш за все, сама назва відповідних заходів свідчить про їх характер – одні належать до різновиду заходів кримінально-правового характеру, інші – до кримінально-процесуальних заходів.

З'ясовуючи питання про суб'єктний склад реалізації заходів безпеки, заходи безпеки, що характерні для кримінального права України, за мотивованим рішенням суду застосовуються до особи, яка перебуває у так званому "небезпечному стані", або вчинила злочин як такий, передбачений відповідною нормою Особливої частини КК України. Відповідно до закону України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ та закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь

у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ заходи безпеки кримінально-процесуального характеру застосовуються не до особи, визнаної судом у встановленому законом порядку винною у вчиненні того чи іншого протиправного суспільно небезпечного діяння, а до [1, ст. 2; 2, ст. 2]:

а) працівників суду і правоохоронних органів, їх близьких родичів;

б) осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, свідок, експерт, спеціаліст тощо), їх членів сімей та близьких родичів.

Ще однією ознакою, яка дозволяє розмежувати заходи безпеки, що існують у кримінальному праві України, від заходів безпеки, що застосовуються до працівників суду, працівників правоохоронних органів чи до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є мета (цілі) їх застосування. Так, перші є тими "іншими кримінально-правовими наслідками" [3, ч. 3 ст. 3], що можуть настати для особи у разі вчинення нею протиправного суспільно небезпечного діяння, застосовуються з метою не допустити у майбутньому вчинення нею повторного чи рецидивного кримінального правопорушення. На відміну від заходів безпеки, що притаманні вітчизняному кримінальному праву, заходи безпеки кримінально-процесуального характеру забезпечують захист працівників суду і правоохоронних органів від перешкоджання виконання покладених на них законних обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників [1, ст. 1]. Застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, спрямовані на захист життя, життя, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [2, ст. 1].

Таким чином, порівнюючи заходи безпеки, які існують у кримінальному праві України, із заходами безпеки, що застосовуються до відповідних суб'єктів кримінального процесу, доцільно виділяти такі критерії їх розмежування:

1) характер заходів безпеки;

2) суб'єкти, до яких можуть бути застосовані зазначені вище заходи;

3) мета (цілі) реалізації (застосування) заходів безпеки, характерних для кримінального права та кримінально-процесуальних заходів безпеки.

1. Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ [Текст] // ВВР. – 1994. – № 11. – ст. 50.

2. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ [Текст] // ВВР. – 1994. – № 11. – ст. 51.

3. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ [Текст] // ВВР. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

Копотун І.М.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Злочинність у кримінально-виконавчих установах має свої особливості, зумовлені конкретно-історичними умовами її формування. Одні з них мають як би зовнішній, атрибутивний характер, що надає злочинності свій «національний колорит» (наприклад, властивий тільки вітчизняним злочинцям особлива жаргонна мова, татування, тюремні традиції та звичаї), інші відображають специфіку організації спільної злочинної діяльності, прийомів і способів вчинення злочинів, сфер кримінальної спрямованості. Оскільки зазначені особливості склалися протягом тривалого часу, запобігання злочинності у кримінально-виконавчих установах (у т. ч. надзвичайних подій кримінального характеру) доцільно розглядати в рамках певних історичних етапів.

Зародження елементів самоорганізації контингенту місць позбавлення волі на території сучасної України пов'язано з розширенням професійної злочинності і подальшим розвитком тюремної системи. Становлення пенітенціарної системи в загальноукраїнському масштабі не в останню чергу визначалося прагненням держави використати позбавлення волі в якості одного з основних способів приборкання професійної злочинності, яка серйозно знижувала і без того критично низький поріг соціальної та політичної стабільності в країні.

Зі становленням системи місць позбавлення волі в масштабах всієї держави і початком тримання в них представників професійної злочинності – «лихих людей» – стає можливим зародження традицій самоорганізації членів злочинних асоціацій в неволі.

Умови тримання засуджених в тогочасних вітчизняних тюрмах із самого початку їх існування були вельми далекі від ідеалу: панувала тіснота, задуха, голод, від яких колодники (так за тих часів називали засуджених до позбавлення волі. – І. К.) нерідко вмирали. Зазвичай арештантам накладали кайдани, колодки, сковували попарно при виведенні за межі тюрми. Їжею, одягом і взуттям засуджені забезпечувалися за свій рахунок або родичів. Ті, хто не міг сам себе забезпечити і не мав родичів, існували виключно на подаяння.

Правил тримання арештантів не було, гігієнічний стан місць ув'язнення ніким не контролювався. За цих умов боротися зі свавіллям тюремної адміністрації було практично безнадійно: відкрито бралися «обіцянки», колядників нерідко продавали в холопство.

Природно, що, потрапляючи в нестерпні умови ув'язнення, арештанти – «таті», розбійники, вороги державного порядку, зібрані з різних місць і насильно на довгі роки об'єднані під одним дахом, – створювали свій порядок і встановлювали свої закони. Формувалася тюремна община, або артіль. Практично

ні проблеми арештантського життя знаходилися в полі зору громади. Сходкою як вищим органом тюремної громади вирішувались і питання формування та розподілу общинних фінансів, вибору старости і писаря, покарання винних арештантів, взаємовідносин із тюремною адміністрацією.

Виникнення тюремної артілі, безумовно, було закономірним явищем розвитку покарання у виді позбавлення волі на території сучасної України XVI–XVII ст. Але тюремна община, або артіль, несла в собі не тільки (навіть не стільки) позитивний заряд. Опікуючи арештантів, вона вимагала від них беззаперечного підпорядкування своїм неписаним законам: сформувалася своєрідна арештантська мораль.

Тоталітарний характер тюремної артілі був однією із найсильніших перешкод для пенітенціарного впливу суспільства і держави на особистість засудженого.

Формування тюремної арештантської громади в тюремних установах XVI–XVII ст. стає одним із найважливіших факторів пенітенціарної криміналізації, що вплинуло на розвиток не тільки системи місць ув'язнення, але і всього тогочасного суспільства, якщо врахувати ту роль, яку відіграло позбавлення волі (і не тільки як вид покарання) в історії Російської імперії (у складі якої довгий час перебували українські землі). Цим визначаються особливості становлення пенітенціарної системи, системи запобігання злочинності у державі. Таким чином, протягом XV–XVII ст. відбувалися процеси зміцнення тюремної громади, стратифікації контингенту місць позбавлення волі, консолідації прошарку так званих звичних злочинців-професіоналів, поширення «злодійський субкультури» за межі пенітенціарних установ. Поява тюремної общини не уникли й інші європейські країни. Невипадково головною ідеєю у сфері виконання покарань стає роздільне тримання засуджених.

Теоретичне і практичне вивчення діяльності у сфері боротьби зі злочинами сприяло формуванню відповідних наукових напрямів. Одним із них став «тюремний рух» – пенітенціарія, у вітчизняному розумінні – тюремознавство, що стало важливою ланкою у складній системі боротьби зі злочинністю. Тюремний рух зародився у другій половині XVIII ст. у Європі, а потім в Америці. Його засновником по праву вважається англієць Дж. Говард (1726–1791). Його починання активно підтримував англійський філософ І. Бентам (1748–1832), у Північній Америці – відомі політичні діячі Т. Пейн (1737–1809) та Б. Франклін (1706–1790). Ґрунтуючись на принципах гуманізму і справедливості, тюремний рух вів пошук нових форм каральної політики з боку будь-якої державної влади. Із цією метою розроблялися відповідні реформи, склалися плани побудови нових тюрем, обґрунтовувалися проекти більш гуманних правил та інструкцій щодо тримання засуджених, які пропонувалися урядам різних держав. Кримінальне покарання, на думку засновників тюремного руху, не є актом помсти або відплати (що відповідало старовинним правовим теоріям і настільки яскраво проявлялося у кривавому законодавстві середньовіччя), а міра запобігання злочинам і засіб виправлення злочинця. Ідеологи тюремного руху стояли на позиціях помірності кримінальних покарань та їх співмірності вчиненим злочинам.

Притула А.М.
кандидат юридичних наук

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ РОЗДІЛЬНОГО ТРИМАННЯ – ПОТРЕБА В КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯННЯ

Одним із завдань Української держави під час здійснення правосуддя – є кримінально-правова охорона прав і свобод людини, захист її від протиправних посягань. Згідно ст. 28 Конституції України – Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Злочини проти правосуддя є одними з високолатентних, оскільки вчиняються працівниками правоохоронних та судових органів. Кількість злочинів проти правосуддя в останні роки в Україні демонструє сталу тенденцію до зростання. У 2009 році було зареєстровано – 4563 злочинів проти правосуддя, у 2010 – 4945 (зростання на 8,4 %), у 2011 – 5324 (зростання на 7,7 %), у 2012 (на 20 листопада) - 4965.

Основними питаннями, що потребує першочергового вирішення у Державній пенітенціарній службі України є складна ситуація з розміщенням осіб узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах [2]. Одними з актуальних проблем сучасної пенітенціарної системи України, зокрема слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України, ізоляторів тимчасового тримання Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, є проблеми переповнення, поширення інфекційних захворювань та фізичне і психічне насильство, що застосовується співробітниками оперативних, слідчих підрозділів, підрозділів нагляду та безпеки шляхом поміщення затриманих осіб з порушенням правил роздільного тримання. Це підтверджується, наприклад, останнім рішенням Європейського суду з прав людини від 15 травня 2012 року у справі «Каверзін проти України» (Суть справи - Олександр Каверзін під час перебування під вартою в результаті тортур втратив зір). Усе це свідчить про існування системної проблеми на державному рівні [7].

Наприклад, у Лук'янівському СІЗО при нормі заселення 2850 місць, фактично утримується близько 4000 чоловік. З офіційних джерел понад наявні місця у слідчих ізоляторах у ДПтС України тримається 2,6 тисяч осіб [2]. Слід визнати, що фактично ДПтС України сама взяла на себе проблему, якою мають опікуватися суди і слідчі органи – вибір доцільного запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі. Приймання заарештованих понад ліміти – це сприяння порушенню санітарних норм, норм живої площі, породження корупційних проявів серед працівників пенітенціарної служби та правоохоронних органів, тощо.

На жаль, непоодинокі випадки підселення затриманих осіб у камери, з порушенням вимог роздільного тримання, для незаконного отримання свідчень у кримінальному провадженні.

Порушення правил роздільного тримання, потребує криміналізації та віднесення його до розряду злочинів, або як мінімум, кримінальних проступків.

Д.О. Балобанова вказує, що до підстав кримінально-правової заборони слід відносити: 1) суспільну небезпеку, якою охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіяваної потерпілим; 2) типова і достатню поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня їхньої суспільної небезпеки та страху перед злочинністю; 3) динаміку суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхню складову – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації; 7) рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції [1].

Останнім часом діюче законодавство почало передбачати та значно розширювати права некурящих осіб. З'являються зали для некурящих, купе для некурящих. Можливо є потреба і у камерах для некурящих.

Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» № 481/95-ВР від 19.12.1995 р. у статті 15-1. «Основні засади обмеження шкідливого впливу споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів» декларує охорону права тих, хто не курить, жити в середовищі, вільному від тютюнового диму [3].

На виконання вимог цього закону, слід у ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» [4] внести додатковий пункт про роздільне тримання ув'язнених: курящих та некурящих осіб.

Іншими методами захистити права затриманих та ув'язнених в даний час не уявляється можливим, як криміналізувавши дії з незаконного розміщення ув'язнених та затриманих з порушенням відомчих правил співробітниками Державної пенітенціарної служби України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

У зв'язку з вищевикладеним, стаття 371 Розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини КК України, може бути сформульована наступним чином:

«Стаття 371. Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або порушення правил тримання під вартою.

2. Завідомо незаконні арешт або тримання під вартою, поміщення у місця позбавлення волі затриманих, засуджених з порушенням правил роздільного тримання та норм наповненості, - карається ..».

Під тяжкими наслідками у цій статті, слід розуміти – будь-які види тілесних ушкоджень середнього та тяжкого ступеню важкості, згвалтування, отриману інфекційну хворобу тощо.

Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» у статті 3 «Заборона катування» (Жодна людина не може зазнава-

ти катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання) та статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» ч. 1 п. е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг [5].

Зазначеними заходами, на нашу думку, можливо частково розв'язати вищевказану проблему – виключити загрозу життю та здоров'ю затриманих та ув'язнених, дотримуючись при цьому зобов'язань, які взяла на себе Україна, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

1. Балобанова Д.О. *Теорія криміналізації: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д.О. Балобанова, Одес. нац. юрид. акад. — О., 2007. — 17 с.*
2. Лісіцков О.В. *Державна пенітенціарна служба України : сьогодення та перспективи // Теоретичні та прикладні проблеми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4 травня 2011 р.) – К. : Нац. акад. внутр. справ. – 2011. – С. 5.*
3. *Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України № 481/95-ВР від 19.12.1995 р // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 46. - Ст. 345.*
4. *Про попереднє ув'язнення: Закон України № 3352-ХІІ від 30.06.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 35. – Ст. 360.*
5. *Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 40. - Ст. 263.*
6. *Про ратифікацію Європейської конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню : Закон України № 33/97-ВР від 24.01.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 11. - Ст.94.*
7. *Євросуд зобов'язав Україну реформувати правову систему й викоринити практику катування осіб, які тримаються під вартою [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Міністерства юстиції України // Режим доступу <http://www.minjust.gov.ua/0/40355> Дата доступу 25.05.2012.*
8. *Українська влада повинна почати впроваджувати закон про відповідальність міліції до початку Євро-2012 [Електронний ресурс] : Офіційний сайт Міжнародної організації «Міжнародна амністія» // Режим доступу <http://amnesty.org.ua/node/245> Дата доступу 28.05.2012.*
9. *Притула А.М. Деякі проблеми пенітенціарної служби та шляхи їх подолання // Формування пенітенціарної системи України: проблеми сьогодення : матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 25 травн. 2012 р. – Одеса, 2012. - С. 109.*

Клім С.І.

БІНАРНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СІМ'Ю В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Впродовж довгого часу тривають дискусії навколо нарізної проблеми забезпечення прав та інтересів дитини, матір якої відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. На сьогоднішній день в Україні функціонує дві виправні колонії з будинками дитини, зокрема: Чорноморська виправна колонія №74 та Чернігівська виправна колонія №44. Незважаючи на наявність закріплених у Кримінально-виконавчому кодексі України норм, що спрямовані на встановлення гарантій забезпечення реалізації права дитини на повноцінний розвиток, практика їх реалізації засвідчує, по-перше, про те, що держава «забуває» про свої зобов'язання у випадках, які стосуються витрати бюджетних коштів (наприклад, адміністрація Чорноморської виправної колонії без остраху публічного резонансу клопоче про надання спонсорської допомоги у вигляді одягу, їжі, медикаментів та інших необхідних речей дитячого вжитку, зазначаючи при цьому, що можливість утримання дітей в Дитячому будинку при колонії не передана бюджетом [1]); і друге, власне, впливає з першого, - умови проживання та виховання дітей в таких місцях не є належними для нормального розвитку. Така ситуація породжує необхідність встановлення пріоритету в бінарному концепті права на сім'ю: звісно, надати чітку та остаточну відповідь на питання що важливіше, - матеріальні інтереси дитини (і як наслідок реалізація права на повноцінний духовний та фізичний розвиток) або надання їй середовища материнської любові (в результаті здійснення права жінки на материнство), видається неможливим, оскільки в даному випадку задіяння моральна складова суспільних відносин, а законодавець може лише встановити зовнішні рамки регулювання таких відносин. Отож, розглянемо існуючі міжнародні стандарти регламентації даного питання.

Аналіз міжнародно-правового регулювання охорони та захисту прав дитини свідчить про дуалістичний підхід міжнародного співтовариства до перебування дитини із матір'ю в місцях позбавлення волі. Так, з однієї сторони Конвенція про права дитини закріплює право дитини на батьківське піклування (ст.7), зазначаючи при цьому, що держави-учасниці Конвенції поважають та стимулюють підтримку регулярних особистих відносин дитини з батьками. Разом з тим, підкреслюється обов'язок держав першочергово увагу найкращому забезпеченню інтересів дитини, що породжує дилему забезпечення умов для повноцінного розвитку дитини у Будинках дитини при виправних колоніях. Деталізується дане положення в Мінімальних стандартних правилах поводження із ув'язненими (прийняті резолюцією ООН 663 СІ (XXIV) 31 липня 1957 року). Правила відображають загальний принцип і практику поводження із в'язнями, зокрема одним із беззаперечних постулатів є створення умов для матерів-в'язниць, що мають новороджених дітей, - «матерям-в'язням дозволено залишати немовлят коло себе. Держави повинні передбачити створення ясел, де працював

би кваліфікований персонал. Туди слід поміщати дітей у періоди, коли матері не матимуть можливості піклуватися про них».[2]

Більш конкретні заходи створення умов для проживання дітей разом із матір'ю у виправних колоніях передбачені Рекомендацією 1469 Парламентської асамблеї Ради Європи «Матері та діти молодшого віку в пенітенціарних установах», серед яких на увагу заслуговує обов'язок держави виділяти у виправних установах блоки загального та полегшеного режиму, які мають соціальну службу, для утримання в них невеликої кількості матерів. В цих блоках необхідно організувати догляд за дітьми з належними умовами, де головна увага приділялась би інтересам дітей. Персонал повинен мати спеціальну підготовку по догляду за дітьми. Аналогічні положення передбачають і Європейські пенітенціарні правила 2006 року.

Кримінально-виконавчий кодекс України в цілому відповідає встановленим міжнародним стандартам, але характеризується ілюзорністю встановлених правил з точки зору практичної цінності, тому з метою встановлення найбільш оптимальних умов для проживання дитини, розглянемо позитивний досвід прогресивних держав.

Викликає інтерес практика США. У Дитячому центрі при виправній установі "Бедфорд Хіллз" в американському штаті Нью-Йорк є ясла, де діти ув'язнених, які беруть участь у розроблених для них програми, знаходяться до досягнення одного року. Коли з'являється впевненість у тому, що мати і дитина зможуть жити разом, цей період продовжується ще на півроку. Центр займається як дітьми, що проживають разом зі своїми матерями у виправній установі, так і дітьми, які живуть за межами цієї установи, а також допомагає жінкам відчутти себе справжніми матерями.[3] На увагу заслуговує те, що адміністрації виправних установ застосовують індивідуальний підхід для вирішення кожної окремої справи щодо залишення або відібрання дитини від матері.

Отже, відповідь на питання щодо пріоритетності права жінки на материнство та особисте виховання дитини або все ж таки права дитини на належний рівень життя та фізичний, духовний й моральний розвиток під час відбування матір'ю покарання у вигляді позбавлення волі, кроїться, на нашу думку, в можливості встановлення додаткових гарантій здійснення прав дитини шляхом встановлення системи державного контролю за добросовісністю виконання батьківських обов'язків.

Вирішуючи питання щодо залишення дитини з матір'ю у виправній установі необхідно враховувати декілька факторів: по-перше, нагальним питанням є передбачення статті видатків у бюджеті на реалізацію статті 115 КВК України стосовно надання харчування, одягу, взуття, білизни і комунально-побутових послуг ув'язненим та їх дітям безоплатно; по-друге, оскільки поміщення дитини в таку установу через просторову та соціальну обмеженість впливає на її розумовий та фізичний розвиток, необхідно персоніфіковано підходити до кожної окремої дитини та матері при наявності відповідного висновку органів опіки та піклування щодо здійснення останньою цілосовісно своїх батьківських обов'язків; по-третє, на нашу думку, неможна повністю ізолювати дитину від суспільства, внаслідок чого необхідно серед гарантій права на повноцінний роз-

виток дитини передбачити можливість її тимчасового перебування у родичів; і, насамкінець, є потреба у перегляді строку перебування дитини з матір'ю у виправній колонії, оскільки в трирічному віці вже відбувається формування її особистості, тому доцільніше врахувати поради психологів та скоротити термін такого перебування до одного року, що мінімізує травму дитини від розставання з матір'ю, залишаючи при цьому можливість його подовження з урахуванням строку позбавлення волі.

1. *Офіційний сайт Дитячого будинку Чорноморської виправної колонії №74.* - <http://dobroe-delo.com.ua>
2. *Резолюція ООН 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року «Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями»/[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>*
3. *Руководство для административных учреждений исполнений наказаний и других должностных лиц. Женщины в местах заключения. Серия справочников по уголовному правосудию/[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.unodc.org>*

Луполова І.А.

Постернак С.В.

УКРАЇНСЬКИЙ СІЗО – ТЕРИТОРІЯ ТОРТУР

«Рабство знищує людину ще до того, як вона починає любити свої кайдани»

Л. Вовенарг

Нині у СІЗО в Україні перебувають близько 40 тисяч осіб. При цьому завжди ці заклади в Україні переповнені. І що найголовніше - вина даних осіб є недоведена, а утримуються вони навіть гірше ніж самі ув'язнені.

Неодноразово вченими зверталась увага на захворювання, які можна отримати від нетривалого перебування в стінах вітчизняного СІЗО. Найпоширенішою хворобою є туберкульоз та маса інфекційних захворювань, викликаних грибок та антисанітарію.

Через хвороби виникає велика смертність. За даними Державної пенітенціарної служби України, лише у першому півріччі 2011 року в закладах виконання покарань померла 601 особа. Це при тому, що за увесь 2010 рік там було зафіксовано 808 смертей, а у 2009 році – 761. Тенденція зовсім не втішна [2].

СІЗО які будувалися майже 100 років тому не можуть забезпечувати належні умови для утримання осіб, що потрапили до його стін.

Представник секретаріату Європейського комітету із запобігання тортуру Й.Фрістедт під час візиту до колонії у Дніпропетровській, Харківській та Вінницькій областях зазначив: «Що в одній з камер одночасно утримувалися 44 в'язні. Кожен мав лише один квадратний метр власного простору. На всіх там стояло лише 28 ліжок. Тож, їм доводилося спати або по черзі, або удвох»[1].

Ще однією не вирішеною проблемою є катування і жорстоке поводження з людьми, які знаходяться в СІЗО. Це було добре висвітлено у фільмі К. Усова «Тюрма № 1». Вказане є нелюдським поводженням. Ми погоджуємось з члена-

ми робочої групи Ради ООН з прав людини, які запропонували дієвий механізм, що зможе повністю розв'язати цю проблему, - створити окремий незалежний орган для розслідування випадків катувань правоохоронцями. Оскільки першою причиною неспроможності нинішньої правоохоронної системи побороти таке явище, як катування, полягає в тому, що за правоохоронцями наглядають... самі ж правоохоронці[3].

Останнім часом діюче законодавство почало передбачати та значно розширювати права некурящих осіб. З'являються зали для некурящих, купе для некурящих. Можливо є потреба і у камерах для некурящих [4].

Тому, потрібно нарешті звернути увагу на цю проблему, а не закривати на неї очі. Бо сьогодні ти при владі, а завтра уже ні. І тобі доведеться бути в таких жахливих умовах. Уряд України частково розпочав вирішувати цю проблему[5].

Як висновок, пропонується:

1. Лікуванням хворих в УВП ДПтС України повинне займатися МОЗ України.

2. Дієвіше використовувати запобіжний захід - домашній арешт.

3. Підтримати позицію Притули А.М. що одного з критеріїв класифікації засуджених та затриманих - у ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» внести додатковий пункт про роздільне тримання ув'язнених: курящих та некурящих осіб.

4. Встановити граничні терміни перебування осіб в СІЗО під час досудового слідства та судового розгляду.

1. *Територія тортур: в українських СІЗО досі змущуються над в'язнями [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://nt.ck.ua/index.php/blog-novini-sv%D1%96tu/3211-teritor%D1%96ja-tortur-v-ukra%D1%97ns-kihs%D1%96zo-dos%D1%96-znuwajut-sja-nad-v-jaznjami.html>. Дата доступу: 05.02.2013.*

2. *Державна пенітенціарна служба України [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>. Дата доступу: 03.02.2012.*

3. *Петренко П. В Україні все добре, але у СІЗО катують і на журналістів надають [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/ravlopetrenko/article/10404.aspx>. Дата доступу: 07.02.2012.*

4. *Притула А.М. Деякі проблеми пенітенціарної служби та шляхи їх подолання / А.М.Притула // Формування пенітенціарної системи України: проблеми сьогодення : матеріали наук.- практ. конф., м. Одеса, 25 травня 2012 р. – Одеса, 2012. – С. 109.*

5. *Правительство выделит миллиард на строительство тюрем [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://politika.lg.ua/2011/12/pravitelstvo-vydelit-milliard-na-stroitelstvo-tyurem/> Дата доступу: 08.02.2013.*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ

Бабенко А.М.

кандидат юридичних наук

КРИМІНОГЕННИЙ «ПРОСТІР» УКРАЇНИ ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

У сучасній Україні протидія злочинності є одним з напрямків внутрішньої політики держави. Цей напрямок на сьогодні стає одним з головних і пріоритетних [1, с.19]. Пов'язано це з тим, що сучасний стан злочинності в Україні є одним з найбільш небезпечних явищ, що турбує суспільство. Злочинність завдає матеріальної, моральної та фізичної шкоди, підвищує рівень небезпеки та тривоги у суспільстві, істотно впливає на якість життя населення, потребує величезних витрат державних коштів на боротьбу з нею.

У юридичній літературі злочинність визначається як відносно масове, історично мінливе соціальне явище, яке має певну територію і часову поширеність, являє собою цілісну, засновану на статистичних закономірностях систему одиничних суспільно-небезпечних діянь, заборонених кримінальним законом [2, с.36]. Вона характеризується кількісними та якісними показниками в масштабах всієї країни і в межах окремих регіонів, іншими словами злочинність об'єктивно існує у певній територіально-просторовій системі, так би мовити являє собою певний криміногенний простір.

Під криміногенним простором, як базовим поняттям нашого дослідження, ми розуміємо розподіл злочинності та її видів у територіально-просторовій системі, що вимірюється кількісно-якісними показниками стану злочинності і характеризується рівнем кримінальної враженості території країни, області, міста чи району впродовж певного часу.

В свою чергу, кримінологічну політику держави, за висловленням кримінологів, можна вважати своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, зміст, принципи діяльності держави у сфері не репресивного напрямку, а з іншого -- використовується найбільш обґрунтована із соціально-політичних позицій наявна або розробляється відповідно до неї нова теорія запобігання злочинності [3, с.5].

За висновками П.Л. Фріса кримінологічна (профілактична) політика є мистецтвом управління складною системою заходів запобіжного впливу на злочинність, заснована на глибокому вивченні злочинності та її причин, соціальних можливостей щодо зниження ступеню активності їх прояву, розробці науково-обґрунтованої стратегії й тактики запобіжної діяльності, що визначає основні, некаральні напрями в боротьбі зі злочинністю і розглядається як основоположна частина кримінальної політики, виконує провідну роль у загальнодержавному процесі протидії правопорушенням [4, с.223]. Отже, кримінологіч-

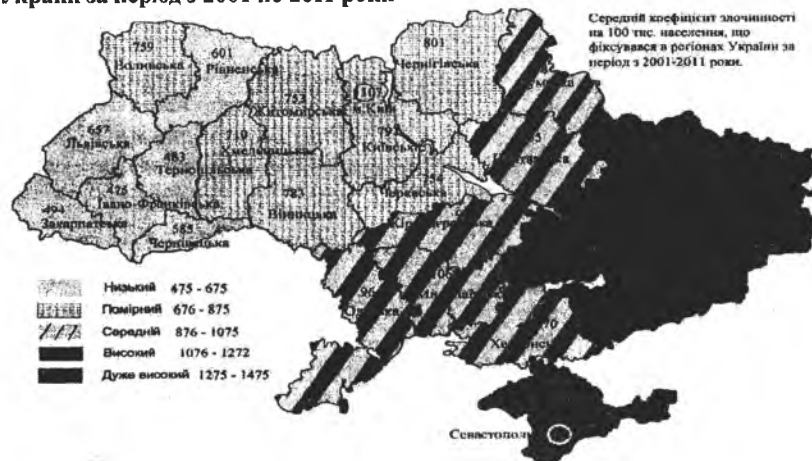
на політика спрямовується в першу чергу на злочинність і має мету зниження ступеню інтенсивності її прояву. Разом з цим ефективність протидії злочинності обумовлена наявністю науково обгрунтованої інформації про злочинність та її видів, саме це є об'єктом багатьох сучасних кримінологічних досліджень.

Одним з малодосліджених в Україні напрямків кримінологічних досліджень є вивчення регіональних особливостей розподілу злочинності, іншими словами – криміногенного простору. Такий стан української кримінології можна пояснити висловленням А.П. Закалюка, який звертаючи увагу на необхідність вивчення територіальних відмінностей злочинності, вказує на складність, багатоаспектність, тривалість такої роботи і, на необхідність залучення до неї великої кількості фахівців [5, с.72 -73]. З цього приводу цілком справедливим є твердження П.Л. Фріса про те, що політика у сфері профілактики злочинів може успішно здійснюватися тільки в тому випадку, якщо вона спирається на наукові знання про причини, закономірності злочинності, тенденції її розвитку, зв'язки з іншими соціальними процесами [4, с.218]. У цьому контексті теоретичним підґрунтям для ефективної кримінологічної політики можуть виявитися отримані нами знання щодо закономірностей криміногенного простору України.

Проведеним нами дослідженням вдалося виявити систему показників, що найбільш повно відображають криміногенну ситуацію на регіональному рівні. Методика нашого аналізу полягала в тому, що шляхом багатоетапної процедури нами був здійснений відбір вихідних показників злочинності, які можливо було би використовувати для створення моделі кримінологічної класифікації регіонів України. У якості індикаторів кримінологічних відмінностей були використані середні коефіцієнти інтенсивності злочинності та середня питома вага злочинності в регіонах від загальноукраїнських показників, розрахованих за період 2001-2011 роки (Карта №1).

Карта № 1

Середній коефіцієнт злочинності на 100 тис. населення, що фіксувався в Україні за період з 2001 по 2011 роки

За даними, отриманими нами в результаті проведеного дослідження, регіони України за рівнем інтенсивності злочинності об'єднуються у п'ять класів. У **перший клас** входять території з *низькою кримінальною враженістю*, з середньою інтенсивністю злочинності від 475 до 675 злочинів на 100 тис. населення. У нього увійшли 6 областей (або 22% від загальної кількості регіонів) – Закарпатська, Ів. Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька.

Другий клас складають регіони з *помірною кримінальною враженістю*, з середньою інтенсивністю злочинності від 676 до 875 злочинів на 100 тис. населення. Такими показниками характеризуються 7 (30%) регіонів - Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області.

Третій клас об'єднує регіони із *середньою кримінальною враженістю*, з середньою інтенсивністю злочинності від 876 до 1075 злочини на 100 тис. населення. В цей клас увійшли 6 (22%) регіонів - Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська та Херсонська області.

У **четвертий клас** увійшли 4 (15%) регіони з *високим рівнем кримінальної враженості* від 1076 до 1272 злочинів на 100 тис. населення. Такою інтенсивністю характеризувалися АР Крим, Донецька, Харківська області та м. Київ.

П'ятий клас об'єднав 4 (15%) регіони з *дуже високим рівнем кримінальної враженості* з середнім коефіцієнтом інтенсивності від 1275 до 1475 злочинів на 100 тис. населення. Такі показники виявлені у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській областях та у м. Севастополь.

Перші два класи ми відносимо до *позитивної криміногенної зони*. Останні два – до *негативної*. Третій клас об'єднує групи регіонів в середню – *перехідну зону* криміногенного простору України.

Звертають на себе увагу деякі особливості криміногенного простору України: по-перше, криміногенний простір України має стійки закономірності та нерівномірний розподіл злочинності по її території; по-друге, східні регіони характеризуються вищою інтенсивністю злочинності ніж західні та центральні і більшість південних; по-третє, інтенсивність злочинності зростає, з заходу на схід, і, відповідно, знижується зі сходу на захід.

З наведеного можна зробити висновок, що: а) територіальний простір злочинності в Україні має свої, власно притаманні закономірності; б) в негативній криміногенній зоні сконцентровано більше регіонів ніж у перехідній – 8 (або 30%), тоді як у середній (перехідній) лише 6 (або 22%); в) найвища концентрація регіонів – 52% (або 13 з 27 регіонів), спостерігається у позитивній криміногенній зоні.

Аналіз структури злочинності також свідчить про нерівномірність розподілу злочинності в регіонах. Розраховані нами середні показники питомої ваги злочинності в регіонах у період 2001-2011 р. свідчать про те, що п'ять промислових регіонів, що сконцентровані у негативній криміногенній зоні України – Донецька (11,5%), Дніпропетровська (9,73%), Луганська (6,93%), Харківська (6,64%) та Запорізька (5,81%) області складають близько половини – 41% у структурі загальнодержавної злочинності і здійснюють найбільший тиск на стан злочинності в Україні. Питома вага п'яти східних регіонів України у три рази перевищує питому вагу семи областей західної України (їх загальна питома вага складає

14%) і будь-якої сукупності областей: південних (п'ять регіонів складають 16%), північних (6 регіонів – 16%) чи центральних (4 регіони – 10%) районів України.

Регіональний аналіз дозволив нам виявити деякі закономірності територіального простору злочинності в Україні. Ними виявилися – нерівномірність, диференційованість, стійкість територіального розподілу злочинності, стабільність груп регіонів за рівнем кримінальної враженості. Практична значимість такого аналізу полягає в тому, що він дає можливість не шаблонно підійти до протидії злочинності, а з урахуванням її територіальних відмінностей. Не викликає сумніву, що однакова тактика та стратегія запобігання злочинності у промисловому Донецькому регіоні і, наприклад, аграрному Закарпатському, можуть привести до діаметрально протилежних результатів. Тому програмування та планування заходів запобігання злочинності повинні враховувати регіональну специфіку.

Проведений рейтинговий аналіз злочинності в регіонах протягом 2001-2011 р. свідчить про стабільність виявлених груп. Це, на наш погляд, вказує, з одного боку, на певні закономірності злочинності, особливості її детермінації, з іншого – на існування системних прорахунків в організації запобігання злочинності, а отже, і у діючій системі запобігання злочинності і, як наслідок, в реалізації кримінологічної політики держави.

І це при тому, що відомі вчені неодноразово звертали увагу на те, що виділення певних сил і засобів протидії злочинності, їх обсяг і характер багато в чому залежать від характеристики злочинності, її структури, «географії», особливостей прояву та ін., а також завдань (найближчих і віддалених, перспективних), які визначені в межах країни в цілому або конкретного регіону [4, с.216].

Феномен низької ефективності діючої системи запобігання злочинності в Україні може полягати у відсутності науково-обґрунтованої, цілісної картини про криміногенний простір України, а також у шаблонності заходів запобігання, у ґрунтуванні виключно на загальноукраїнських показниках і тенденціях злочинності, відсутності практики врахування регіональної специфіки детермінації злочинності та її територіальних особливостей. Цілком очевидним є той факт, що в Україні назріла нагальна потреба у корегуванні діючої системи протидії злочинності, а можливо й у розробленні нової – заснованої на її регіональних особливостях, детермінуючих факторах, науково-обґрунтованому прогнозі та тенденціях злочинності в регіонах.

1. Митрофанов А.А. *Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»* / Анатолій Анатолійович Митрофанов. – Одеса, 2005. – 186 с.
2. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед]; за ред. проф. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.*
3. Голіна В.В. *Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні* [В.В. Голіна, С.Ю. Лукашевич, М.Г. Колодяжний; [за заг. ред. В.В. Голіни]]. – Х.: Право, 2012. – 304 с.

4. Фріс П.Л. *Кримінально-правова політика України: дис. ... докт. юрид. наук: спец: 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»* / Павло Львович Фріс. – Київ, 2005. – 440 с.
5. Закалюк А. П. *Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім „Ін Юре”, 2008. – Кн. 3: Практична кримінологія. – 320 с.*

Басиста І. В.

кандидат юридичних наук, доцент

Гуцуляк М.Я.

кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ, ФОРМИ ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИННОСТІ В ОВС

Розвиток сучасного демократичного суспільства, незалежно від політичного режиму країн, ставить до категорії першорядних завдань формування засад законності та їх дотримання у діяльності правоохоронних органів. Демократична розбудова України та прагнення наблизити її до норм європейського суспільства також вимагають окремої уваги до негативних процесів та явищ, які мають місце в діяльності правоохоронних, в тому числі органів внутрішніх справ. Регресивний аналіз свідчить, що прояви корупційних діянь та невинуватого насильства у діяльності правоохоронців є негативним явищем, що супроводжує етапи історичної трансформації кожної держави. Навіть тепер, незважаючи на принципове реформування поліцейських систем більшості європейських країн, органи правопорядку залишаються у центрі активної критики суспільства через недостатню «прозорість» в їхній діяльності, відсутність незалежного суспільного контролю у цьому напрямку та непоодинокі випадки вчинення працівниками правоохоронних органів протиправних вчинків.

Побудова української держави та наближення до норм сучасного європейського суспільства неодмінно привертає увагу до процесу реформування органів внутрішніх справ України. Оскільки успішне виконання правоохоронцями громадського призначення знаходиться у прямій залежності від рівня дотримання ними вимог закону, саме категорія «законність» стає сьогодні запорукою авторитету МВС України.

Необхідність зміцнення законності у сфері правоохоронної діяльності привертає увагу урядових структур, що знаходить втілення у активній імplementації міжнародних норм та розробленні стратегічної реорганізації МВС України. Переорієнтація діяльності ОВС на потреби населення, встановлення політики «прозорості», організаційно-управлінські зміни також демонструють зацікавлене ставлення керівництва МВС до вдосконалення правоохоронної діяльності, підвищення рівня службової дисципліни серед працівників.

Всупереч переліченим вище завданням продовжують мати місце деструктивні явища, які є гальмівним важелем позитивних перетворень в системі ОВС. Особливої актуальності стан законності та службової дисципліни набуває через

факти корупції, зловживання працівниками ОВС своїм службовим становищем, випадки порушень ними закону.

У вітчизняній доктрині кримінального права класифікації злочинів приділено чимало уваги. Але питання класифікації злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, розроблено в дуже незначній мірі, очевидно, через відсутність до останнього часу будь-яких «відкритих» досліджень з цієї проблеми. Однак, проблема класифікації злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, на практиці не є штучною, оскільки сьогодні відомчі нормативні акти передбачають відповідальність за різні форми порушень законності. Актуальною є й потреба визначення підходів щодо класифікації протиправних діянь працівників ОВС України. В основі структурування злочинності, залежно від цілей та завдань, застосовуються різні підходи до класифікації злочинів.

Глибоко досліджуючи означену проблематику, Ю.А. Мерзлов вважає, що при класифікації злочинів, вчинених працівниками блоку кримінальної міліції, за основу повинен братися об'єкт посягання, що надасть можливість встановити поширеність окремих видів злочинів, спрямованість посягань [2, с.13-14].

За аналогічним принципом здійснює класифікацію злочинів, які були вчинені працівниками міліції громадської безпеки, О.С. Черепашкін [3, с.30]. В обох випадках до категорії «інші протиправні діяння» автори включають склади злочинів, пов'язані з порушенням працівниками міліції правил безпеки дорожнього руху, викраденням, незаконним виготовленням, придбанням, збереженням, перевезенням, збутом вогнепальної зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин.

На думку С.А. Алтухова, до злочинів, вчинених працівниками міліції, можуть бути віднесені різні кримінально-правові класи діянь, обумовлені сферами службової діяльності працівників:

- 1) злочини проти конституційних прав і свобод громадян;
- 2) злочини проти власності;
- 3) злочини проти державної влади та інтересів державної служби;
- 4) злочини проти правосуддя [1, с.37].

Таким чином, якщо за критерій класифікації прийняти форму вини працівника ОВС, який вчинив злочин, то даний вид злочинів можна розподілити на:

- умисні злочини;
- необережні злочини;
- злочини зі змішаною формою вини.

Класифікація за таким критерієм обумовлюється тим, що всю масу досліджуваних злочинів складають три відносно самостійні кримінологічні групи, які мають свої специфічні особливості детермінації, що, у свою чергу, обумовлює відповідну диференціацію заходів їх попередження.

На підставі вищевикладеного, дослідження злочинів, що вчиняються працівниками ОВС, на нашу думку, слід здійснювати з урахуванням розподілу всієї сукупності на наступні види:

- 1) злочини, що вчиняються працівниками ОВС у сфері з службової діяльності;
- 2) злочини, що вчиняються працівниками ОВС у побуті;

3) злочини, що вчиняються працівниками ОВС поза сферою сімейно-побутових відносин та не пов'язані з службовою діяльністю.

Також доцільно класифікувати злочини, вчинені працівниками ОВС в залежності від їхньої приналежності до тієї чи іншої служби, підрозділу ОВС. Факт приналежності працівника до певної служби, підрозділу ОВС змінює специфіку виконуваних службових функцій, і, як наслідок, зміст службових повноважень та компетенцію, якими працівники володіють в силу службового становища.

Щодо профілактики та забезпечення ефективності протидії злочинності сферою працівників ОВС, враховуючи реалії правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану, ми вважаємо, що на рівні держави та відомства системно слід впроваджувати, що найменше наступні заходи:

- Удосконалення законодавчих положень, які регулюють відносини у сфері правоохоронної діяльності (Закон України «Про міліцію», Положення «Про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ» тощо.);
- Здійснення реформування ОВС та приведення їхньої діяльності у відповідність до міжнародних стандартів, спрямованих на дотримання прав і свобод людини та громадянина;
- Підвищення рівня соціальних гарантій працівників міліції та матеріально-технічного забезпечення діяльності структурних підрозділів ОВС;
- Відмова керівництва правоохоронних органів від системи оцінки ефективності діяльності ОВС виключно на підставі статистичних даних про стан злочинності – «показникова система»;
- Забезпечення реалізації політики держави в частині відновлення та підвищення рівня довіри населення до правоохоронців шляхом викорінення проявів шквотних діянь зі сторони підлеглих та притягнення їх до відповідальності;
- Залучення представників громадськості для участі в процесі контролю та нагляду за діяльністю структурних підрозділів органів внутрішніх справ;
- Поступне впровадження передового досвіду правоохоронної діяльності Європейських країн, що на даний час реалізується через набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року.

1. Алтухов С. А. *Преступления сотрудников милиции (понятие, виды, особенности профилактики)*. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 271 с.

2. Мерзлов Ю. А. *Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых сотрудниками службы криминальной милиции*. Дисс. канд. юрид. наук. – Омск, 1998. – С. 13-14.

3. Черепашкин А. С. *Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых сотрудниками милиции общественной безопасности*: Дисс. канд. юрид. наук. – Омск, 2004. – С. 30.

Блажівський Є.М.

кандидат юридичних наук

КРИМІНОГЕННИЙ ВПЛИВ ПОЛІТИКИ НА ПРОТИДІЮ ЗЛОЧИННОСТІ: ДОСВІД КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ

Загальновідомо, що політика – це мистецтво управління державою і суспільством. Як правило, політику розглядають як специфічний вид соціальної управлінської діяльності, результатом якої може бути як поліпшення якості життя певних верств населення, так і його погіршення.

Неефективна або малоефективна соціальна політика органів державної влади і місцевого самоврядування в різних сферах життя суспільства, як правило, призводить до криміналізації і підвищеної віктимізації особистості, соціальних груп, всіх інститутів суспільства і держави. Тому не випадково в сучасному лексиконі з'явилися нові незвичні для юридичної науки терміни „кримінальне суспільство” і „кримінальна держава”. Поява цих наукових категорій – це своєрідне відбиття не стільки розвитку правових наук, скільки певних „досягнень” політики.

Криміналізація політичної сфери життєдіяльності в сучасному суспільстві визнається як державними, так і суспільними (політичними) діячами, представниками засобів масової комунікації; про неї свідчать матеріали кримінальних справ і журналістських розслідувань, а також результати новітніх кримінологічних досліджень.

Криміналізація політичної сфери життя суспільства відбувається в усіх напрямках. Найбільше активно криміналізуються державні структури як носії владних повноважень з розпорядження державними фінансовими, матеріальними, природними, інформаційними та іншими ресурсами. Очевидно, не в меншому обсязі відбувається криміналізація інститутів громадянського суспільства – політичних партій, блоків, об'єднань та інших громадських організацій, суб'єктів господарювання різних форм власності. Криміногенні фактори сфери політичної діяльності, перш за все, виявляються в тенденції використання демократичних інститутів на користь окремих економічно впливових груп, що прагнуть до фактичної узурпації державної влади шляхом корупції державних структур.

Неефективна політика вищих посадових осіб з управління державою, її основними ресурсами і суспільством може привести до соціальної недуги – слабкості влади, а звідси – до політичної і, як наслідок, до економічної нестабільності. У подібних умовах державні ресурси стають ласою принадою як для закордонних, так і для вітчизняних злочинців, їх організацій і співтовариств. Для одержання доступу до державних ресурсів з метою подальшого розпорядження ними злочинці, їхні групи і співтовариства використовують традиційні для них кримінальні засоби. По-перше, корупцію або продажність державних службовців, наділених правом одержання, розподілу або управління значними

державними і суспільними ресурсами в різних сферах життєдіяльності. По-друге, шаптаж, погрози, фізичний примус і усунення, або дискредитацію посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування з метою усунення їх зі сфери державного управління ресурсами.

Такий стан справ у суспільстві є нічим іншим, як результатом реалізації певної внутрішньої та зовнішньої політик держави. Причин тому кілька:

– невинувато різкий стрибок від соціалістичної системи розподілу соціальних благ до фактично нічим неврегульованих ринкових відносин і стрімкої лібералізації економічної діяльності, поспішна і непродумана передача державної власності в приватні руки;

– управлінські реформи, які торкались засад суспільного і державного ладу, носили спонтанний, суперечливий і незавершений характер. Реформа системи соціального управління в основному обмежувалася лише прийняттям правових норм про регулювання в різних галузях без наступного контролю за їх реалізацією;

– суперечлива податкова політика держави в перехідний період, пов'язана з недосконалістю податкового законодавства, непродуманою і непередбаченою зміною оподаткованої бази, кризою платоспроможності господарюючих суб'єктів і населення, пільгами, відстрочками і розстрочками податкових платежів, створювала сприятливий ґрунт для здійснення підприємцями, керівниками господарюючих суб'єктів і чиновниками різних відомств і різного рівня нових видів економічних і службових злочинів;

– самоусунення держави від соціального контролю за сферою вирішення етнічних і релігійних протиріч привело до ескалації міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, які продукують на тлі расової нетерпимості, що іноді переростає в одержимість систематично вчиняти насильницькі злочини проти передбачуваних або дійсних іногородців або іновірців;

– в умовах судово-правової реформи відбувалося розширення правоохоронної системи за рахунок появи нових органів, оновлення кадровий склад правоохоронних органів і судів, змінилися основи кримінального, цивільного, господарського судочинства. Але всі ці заходи поряд з підвищенням ефективності протидії злочинності також породжували нові проблеми. Протидія злочинності в період реформування проводилась і ведеться зараз різними галузями державної влади роз'єднано, що не відповідає криміногенній ситуації в суспільстві, яка склалась.

Ефект зростання перерахованих вище недоліків політики реформування суспільства примножувався ще й суперечливою антикриміногенною політикою. Протиріччя політики боротьби зі злочинністю проявлялися у відмові від деяких усталених методів протидії злочинності, які ще не вичерпали свого антикриміногенного потенціалу. Крім того, формування гуманістичних засад у сфері боротьби зі злочинністю супроводжувалося мріями політиків і деяких фахівців про позитивний вплив на злочинність демократичних перетворень усередині суспільства, пов'язаних з розширенням прав і свобод людини.

Таким чином, сучасним керівникам Української держави доводиться враховувати недоліки реформування суспільних відносин, зроблені їхніми попередниками, щоб знизити їх криміногенний потенціал.

Загальнодержавні заходи політичного характеру з протидії злочинності повинні бути направлені на створення умов, що перешкоджають проникненню кримінальних елементів і їх ставлеників до органів законодавчої, виконавчої, судової влади і різкому зниженню їх впливу на діяльність основних інститутів держави.

В останнє десятиріччя була гіпертрофована роль місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, що призвело до часткової втрати суспільством і державою можливості контролювати їх діяльність. В результаті частина чиновництва як би „приватизувала” функції своїх відомств і установ і стала використовувати надані їм права в своїх корисливих інтересах і на користь структур, у тому числі і кримінальних, від яких вони знаходилися в прямій або непрякій залежності. Настав час для створення умов, що забезпечують більшу прозорість і підконтрольність цих органів.

Для цього, в першу чергу, необхідно законодавчо забезпечити інформаційну прозорість процесу ухвалення рішень органів влади, використання ними бюджетних коштів, у тому числі через доступ до фінансових документів державних органів з боку недержавних організацій і засобів масової інформації (наприклад, визначити переліки документів, що підлягають обов'язковому опублікуванню та ін.), ввести в дію механізми суспільного впливу на діяльність відомств (забезпечити проведення незалежних експертиз суспільно значущих проектів рішень, інформування, функціонування зворотного зв'язку).

В даний час нерідко за змінами в структурах органів державної влади, їх статусу і функцій стоять корпоративні, а не державні інтереси; відсутні обґрунтовані критерії змін структури, що породжує можливість корисливого лобіювання з боку тих або інших економічних структур і злочинних співтовариств; безконтрольно зростає чисельність державного апарату. Для запобігання цьому, необхідною є законодавча регламентація вказаних питань з обов'язковим визначенням обґрунтованих критеріїв створення структур і штатів органів виконавчої влади, чітким розмежуванням функцій ухвалення рішень, їх реалізації, контролю і надання послуг.

Також необхідно звузити діапазон дозвільної діяльності органів і посадовців виконавчої влади. Для цього слід, на нашу думку:

- розробити і ввести в дію адміністративно-процедурний кодекс, який би кодифікував процедури з підготовки і ухвалення управлінських рішень і інші адміністративно-управлінські дії;

- законодавчо звузити сфери застосування дозвільного принципу в різних його формах, а де він повинен бути збережений – забезпечити „прозорість” для суспільства і засобів масової інформації процесів ухвалення рішень (наприклад, при ліцензуванні, сертифікації, акредитації, реєстрації і т.д.);

- розглянути можливість введення в практику роботи органів виконавчої влади принципу „позитивного адміністративного мовчання”, який добре зарекомендував себе в деяких країнах (якщо в певний термін немає відмови або

додаткового запиту від державного органу, питання вважається вирішеним позитивно);

- ліквідувати можливості вибору посадовцем однієї з декількох санкцій, передбачених за одне і те ж правопорушення (на відміну від „вилок” покарань, передбачених у кримінальному судочинстві, такі ж „вилки” в адміністративному провадженні – пряма умова для корупції);

- обмежити видання підзаконних (особливо відомчих) нормативних актів шляхом: введення законодавчих критеріїв для їх видання; звуження можливостей ухвалення законів з нормами, які відсилають правозастосовника до інших актів; максимально можливого кодифікування підзаконних актів, що стосуються прав і інтересів громадян.

Для запобігання встановлення корупційних зв'язків в органах виконавчої і законодавчої влади необхідне чітке законодавче регулювання питань контролю майнових статків депутатів і урядовців, а для цього необхідно:

- встановити жорсткі заходи відповідальності (аж до відставки, позбавлення повноважень) за явний обман при декларуванні доходів і майна посадовцями органів влади і державними службовцями;

- забезпечити інформаційну „прозорість” декларованих відомостей при дотриманні принципу недоторканності приватного життя;

- привести допустимі розміри виборчих фондів у відповідність з реальними витратами на проведення виборчих кампаній;

- законодавчо дозволити завчасно, а не в період виборчих кампаній формувати виборчі фонди для збору внесків;

- створити умови для підвищення ролі засобів масової інформації в незалежному висвітленні ходу виборчих кампаній і контролі за дотриманням виборчого законодавства на всіх етапах.

Йосипів А.О.

кандидат юридичних наук

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МАРГІНАЛЬНИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННОСТІ

До недавнього часу у вітчизняній кримінологічній літературі були відсутні роботи, присвячені аналізу злочинності осіб, що відносяться до категорії маргінальних.

Як зазначає Садков С.В., таке явище, як маргінальність, безсумнівно слугує однією з причин злочинності. Тісний взаємозв'язок між маргінальністю і злочинністю безперечний і виглядає цілком виразно. В даному випадку мова йде не тільки про кількісні показники ступеня взаємозв'язку зазначених соціальних явищ, статистичної (кореляційної та функціональної) залежності, а й про якісні характеристики.[1, с. 43].

З точки зору Ю.Ф. Кваші, маргінальними називаються громадяни, які «віддають перевагу негативній соціальній поведінці, проте ще не стали на злочинний шлях [2, с. 123]». Тим самим, автором не враховується можливість ведення маргінального способу життя особами раніше судимими і такими, що не стали

на шлях виправлення. Хоча, як показують дослідження, найбільше число злочинів (близько 60%) вчиняється протягом 1 року після звільнення з місць позбавлення волі, і більш того, близько 20% рецидивістів скоюють нові злочини ще перебуваючи в місцях позбавлення волі [3, с. 388].

Суб'єктивні особливості маргінальних осіб, їх спосіб життя і спілкування, вчинення ними правопорушень та злочинів, тим більше протягом тривалого часу, дають підставу для висновку про те, що більшість з них є відчуженими особистостями. Це проявляється головним чином у слабких контактах з іншими людьми, в неприйнятті норм, що діють в суспільстві, в активній або пасивній опозиції маргінала суспільним цінностям. У той же час, маргінальний спосіб життя сам по собі здатний поглиблювати дистанцію між маргінальною особистістю та суспільством. Причому він може формуватися як в силу суб'єктивних причин, наприклад при небажанні працювати, перебувати на утриманні родичів, займатися жебрацтвом, проституцією і т.д.; так і об'єктивних причин, наприклад, при наявності в країні масового безробіття, низького рівня заробітної плати, а також фізичних недоліків чи обмежень у тієї чи іншої людини.

Як зазначає А.І. Атоян "маргінал не обов'язково є злочинцем або правопорушником, як необов'язково вірним є і зворотне" [4 с. 2].

Тобто, маргінальна особистість може формуватися і в силу об'єктивних, не залежних від конкретної людини причин, але при цьому, для ведення цією людиною маргінального способу життя необхідна наявність іншого, не менш значимого ніж відчуження критерію - делінквентної поведінки (різновид девіантної поведінки з антисоціальною спрямованістю).

Для нас кримінологічний інтерес представляє поведінка, що суперечить правовим нормам, що завдає шкоди соціальному порядку і благополуччю оточуючих людей, яке виражається як у дії, так і бездіяльності і визначається, з точки зору психології, як «делінквентна» або антисоціальна [5, с. 33]. Тому як критерій, що визначає маргінальний спосіб життя, на наш погляд, доречним є вживання терміну «делінквентна» поведінку.

Як нам видається, складовими компонентами «делінквентної» поведінки є зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, психотропними речовинами, що в свою чергу носить і антисоціальний характер, тобто наносять шкоду близькому оточенню і суспільним відносинам; надмірне утриманство; невиконання цивільних і конституційних обов'язків.

У числі факторів, що характеризують маргінальну особистість, слід відзначити і їх протиправну поведінку, що передувє вчиненню ними злочинів. Як відзначається в роботі Д.М.Заріпової, 37,3% засуджених маргіналів раніше притягувалися до адміністративної відповідальності за вчинення різних правопорушень [6, с. 213].

Аналізуючи злочинність взагалі, її поширеність, структуру, динаміку, зовнішні та внутрішні характеристики, в тому числі різні аспекти її детермінації, можна прийти до висновку, що саме маргінальний спосіб життя в значній мірі її зумовлює. Так, на думку А.І.Долгової, «злочинність знаходиться на піку негативних соціальних відхилень [7, с. 57]», таких як: алкоголізм, наркоманія, проституція, безробіття, бездомність і т.д.

Взаємозв'язок маргінальності та злочинності може трактуватися не тільки у вигляді припущення, що маргінал в силу ряду обставин схильний до правопорушень, вчинення злочинів, але і у вигляді припущення, що маргінал, який перебуває на «околиці», на «дні» соціального життя («люмпени», «бичі», «бомжі», повії, жебраки і т.п.), меншою мірою захищений у правовому відношенні, ніж інші, і частіше стає жертвою злочинів різного роду. Втім, умови життя маргіналів подібного роду є такими, що грань між віктимністю чи злочинністю зникає, Стати жертвою злочину або самим злочинцем в даному випадку ними нерідко сприймається як норма, в порядку речей [1, с. 45].

Безумовно, всі негативні процеси, що відбуваються в суспільстві не можуть не позначитися на його членах, так чи інакше призводячи до маргіналізації її окремих членів, в тому числі і до вчинення ними правопорушень та злочинів. Тобто, існує безумовний зв'язок між маргіналізацією та злочинністю. Стрелковська Ю.О. зазначає, що існує і зворотній зв'язок - вплив злочинності на маргіналізаційні процеси в Україні. Під взаємодетермінацією маргінальності та злочинності вона пропонує розуміти процес взаємообумовлювання, взаємозначення зазначених явищ [8, с. 67].

Вплив маргінальності на рівень злочинності у суспільстві, на думку Стрелковської Ю.О. вбачається можливим дослідити за двома основними напрямками:

- 1) розгляд маргінальності як криміногенного чинника;
- 2) вивчення віктимологічного аспекту маргінального становища індивіда.

Дійсно, щоб розглядати маргінальний спосіб життя як один із проявів злочинного, необхідно щоб він характеризувався криміногенністю.

У науковій літературі існують різні думки щодо криміногенності маргінальності. Так, А.Ю. Голодняк зазначає, що сама по собі маргінальна поведінка не обов'язково є злочинною, але майже завжди - криміногенною [9 с. 28]. Із цього питання висловлюються О.М. Черниш та М.О. Черниш: маргіналізм є криміногенним завжди; як суспільне явище він має у своєму розпорядженні комплекс, тобто всі без винятку умови, що породжують злочинність [10 с. 53]. З цього приводу ми зазначимо, що дана точка зору є занадто категоричною, і скоріше можна стверджувати, що маргіналізм завжди може стати криміногенним в силу посилення впливу на осіб, що ведуть маргінальний спосіб життя негативних явищ. Оскільки не кожен алкоголік чи наркоман є злочинцем, і далеко не кожна особа, що відбула покарання повторно вчиняє злочин.

Маргінальна злочинність безумовно залежить від загальних тенденцій злочинності, і якщо ми спостерігаємо зростання злочинності взагалі, то аналогічно простежується і збільшення числа злочинів, скоєних особами, що ведуть маргінальний спосіб життя.

Разом з тим криміногенність маргінальності завжди залежить від особливостей особистості, а в кінцевому підсумку - від умов її формування, виховання, зовнішніх впливів на протяжні всього життя індивіда. У цьому сенсі стан маргінальності, як зазначається в кримінології, - це прикордонний стан індивіда, який опинився на межі антигромадської поведінки, але саме по собі такий стан ще не дає підстав для уявлення про неминучість його переходу в антигромадську

поведінку [11, с. 3]. У той же час не можна недооцінювати активності злочинного світу по залученню в свою сферу маргінальних верств. Як показує практика боротьби зі злочинністю та проведені кримінологічні дослідження, маргінали є зручним і дешевим «матеріалом» для організованих злочинних груп. У цих випадках вони виконують роль так званих «шісток». Вони виконують незначні завдання, пов'язані з «наводкою», «підігривання» в заздалегідь запланованих ситуаціях, виконанням дрібних доручень і т.п. Їх частка в матеріальній вигоді, отриманій від злочинів, дуже незначна. Нерідко їх примушують взяти на себе відповідальність за ті злочини, які вони не скоювали. До лав організованих груп злочинців потрапляли і відомі спортсмени, що втратили фізичну форму, але ще здатні застосувати свою силу в операціях злочинної групи [1, с. 54].

Крім того, подальшої деградації маргінальних осіб, що скоюють злочини сприяють зловживання ними спиртних напоїв та наркотичних засобів.

Так, за даними МВС України, питома вага осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння (із загального числа осіб, які вчинили злочини) зріс з 19,8% у 1999 році до 26,6% в 2004 році. А питома вага злочинців, які перебували в стані наркотичного сп'яніння з 0,6% в 1999 році до 0,9 в 2003 р.

Таким чином, визначивши поняття маргінального способу життя, а також відзначивши його взаємозв'язок зі злочинністю та її окремими видами, можна констатувати, що маргінальна злочинність має тенденції аналогічні із загальною злочинністю. У той же час, її якісні характеристики залежать як від детермінації і причинності злочинності взагалі, так і від властивостей конкретної особистості і її соціально-психологічних особливостей.

1. Садков Е.В. *Маргинальность и преступность*/ Е.В. Садков, *Социологические исследования. Ежемесячный научный и общественно-политический журнал.* – 04/ 2000. – № 4. – с. 43-48.
2. *Криминология/Под общ. ред. Кваша Ю.Ф. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2002.* – С.468.
3. *Криминология/Под ред. Малкова В.Д. - М.: Юстициформ, 2004.* -С.388,389.
4. Атоян А.И. *Маргинальность и право / Социомаргиналистика. Избранные главы. Глава двадцать пятая / Атоян А.И. – Луганск, 1993. – 17 с.*
5. *Девантология / Психология отклоняющегося поведения. -М.: Издательский центр «Академия», 2003. -С.33.*
6. Зарипова Д.М. *Предупреждение преступности маргинальных групп населения: теоретические и прикладные аспекты/Д.М.Зарипова. Казань: изд. «Татполиграф», 2003 - С.349.*
7. Долгова А.И. *Криминология/А.И.Долгова. -М.: Норма, 2004. -С.57.*
8. Стрелковська Ю.О. *маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження Одеса – 2008, с. 16 Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право*
9. Голодняк А. Ю. *Криминологические особенности антиобщественного поведения подростков из маргинальной среды и предупреждение совершаемых ими преступлений: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Голодняк Антонина Юрьевна. – М., 2003. – 180 с.*

10. Черныш А.М. *Маргиналы и маргинальная преступность / Черныш А.М., Черныш М.А. – Вид-во Української академії наук “ВІР”, 2004. –348 с.*

11. Клочков В.В. *Маргинальность и проблемы раннего предупреждения антиобщественного поведения/ В.В. Клочков. - М., 1976. С. 3.*

Канібер Ю.М.

кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ТОРГІВЛІ БЕНЗИНОМ

На початку літа 2011 року на території прикордонних з Російською Федерацією регіонів (Донецька, Луганська, Харківська, Сумська, Чернігівська області) набула масового розповсюдження протиправна торгівля громадянами бензином і дизельним паливом, що не могло не викликати зацікавленості з боку правоохоронних органів і кримінологів, адже з профілактичної точки зору незаконна торгівля підкацюзими товарами відноситься до так званих «фонових» криміногенних явищ, безпосередньо пов'язаних з факторами і проявами економічної злочинності. Актуальності дослідженням криміногенної ситуації з приводу розповсюдження адміністративних правопорушень в громадських місцях і в сфері торгівлі на той період додала підготовка до проведення заключної частина чемпіонату Європи з футболу 2012 року. З того часу ми проводимо за цим явищем кримінологічне спостереження, яке поступово набуло якості кримінологічного моніторингу.

Кримінологічний моніторинг може бути визначений як різновид практичної кримінологічної діяльності, що полягає у систематичному спостереженні за станом та тенденціями розвитку суспільних процесів і явищ, пов'язаних зі злочинністю, у отриманні і обробці інформації про них (формуванні кримінологічної характеристики) з метою розробки політики протидії злочинності, здійснення ефективного профілактичного впливу, інформування громадськості і досягнення зворотного зв'язку з громадою. По відношенню до протиправної торгівлі автомобільним паливом найбільш адекватними з точки зору достовірності і повноти отриманої інформації, на наш погляд, виявились застосування в моніторингу методів оперативно-розшукової кримінології [1], які не обґрунтовано рідко використовують в сучасних кримінологічних дослідженнях об'єктів, що мають високий ступінь латентності. Це методи опитування учасників процесу і переважно негласного візуального спостереження за їх діями з метою подальшого узагальнення, правової оцінки і кримінологічного аналізу.

Про первинні результати моніторингу ми вже інформували науковців і правоохоронців [2]. Сьогодні можливо зробити висновок, що ситуація лише погіршилась, торгівля бензином набуває більш організованих форм, стає елементом повсякденності. У прикордонних з Росією регіонах в зонах завищення приблизно у 100 кілометрів від кордону торгівля бензином залишається масовим явищем, особливо у великих містах. Наприклад, у м.Харкові таких «точок» торгівлі щоденно більше тридцяти. Торгівля ведеться наливом з каністр, розміщених біля (на) легкових автомобілях або з причепів до них, які належать

місцевим мешканцям, хоча зустрічаються і громадяни Росії. Бензином торгують на перехрестях або вулицях з жвавим рухом, де їх не помітити не можливо в денні години з 7.00 до 16.00. Дизельним паливом торгують «з доставкою» або за місцем проживання торгівця у приватному секторі, в гаражних кооперативах, де зустрічаються «власні заправокники», що торгують бензином та дизпаливом невеликим оптом до 300-500 літрів переважно споживачам на вантажних автомобілях і автобусах. Місця такої торгівлі постійні, широко відомі водіям, як і особи, що ведуть торгівлю автомобільним паливом. З однієї такої точки щодня реалізується в середньому 300-800 літрів палива, що за рік при щоденній торгівлі виростає в значні обсяги реалізації. Привабливість для споживача такого палива попри явно протиправний порядок реалізації полягає у декількох факторах: ціна незначно нижча (до 50 копійок) від середнього на автозаправках; рекламування бензину як якісного, завезеного безпосередньо з Росії; більш точний у порівнянні з АЗС налив, так би мовити наочно з каністри, без обману. Таке паливо користується популярністю у водіїв що бажають зекономити кошти, професійних таксистів та перевізників вантажів. Заправляються навіть водії дорогих авто і правоохоронці.

Стихийна торгівля автомобільним паливом породжує низку негативних наслідків, створює небезпеку для громадян, тому що проводиться в антисанітарних, пожежно небезпечних, екологічно жакливих умовах, пов'язана з порушенням довго переліку нормативних актів, в тому числі, антикорупційних.

Відповідно до постанови Верховної Ради України від 12.09.1996 №365/96-ВР „Про перелік товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір” бензин і дизельне паливо відносяться до підакцизних товарів, торгівля якими згідно Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 року підлягає ліцензуванню, повинна крім інших платежів супроводжуватись сплатою акцизного збору. Торгівля відповідно може вестись лише зареєстрованими у встановленому порядку суб'єктами господарської діяльності з дотримання дуже жорстких вимог до роздрібно торгівлі виключно на АЗС. Безумовно, що фізичним особам займатись такою діяльністю заборонено. Більш того, така діяльність підпадає під адміністративну відповідальність, що передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення. Стаття 164 встановлює відповідальність за порушення порядку провадження господарської діяльності, тобто торгівлі без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без одержання ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності. Протоколи за ці правопорушення повинні складати вповноважені особи органів внутрішніх справ та державної податкової служби.

В органах внутрішніх справ ці правопорушення повинні бути б стати предметом уваги підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю або служби дільничних інспекторів міліції. Не реагує з цього приводу на порушення законодавства прокурорський нагляд. Залишається лише припускати, з яких причин службові особи ОВС і податкової служби, проте як і інших контролюючих органів, полишають ці правопорушення без уваги. Вибір варіантів невеликий: не знають про ці факти, що малоймовірно з огляду на масовий публічний характер торгівлі; знають, але не сприймають цю діяльність, як

нелегальну і правопорушення, з причин незнання законодавства і низької професійної підготовки, небажання виконувати покладені обов'язки; зацікавлені у існуванні і підтримують таку торгівлю з корупційних мотивів. У будь якому варіанті позиція правоохоронних органів виглядає непривабливо, як невиконання власних обов'язків.

Але це лише частина проблеми, у підґрунті якої лежить бажання окремих громадян отримати неоподаткований прибуток від незаконного продажу бензину, який нелегально або напівлегально ввозять на митну територію України з Росії. Різниця вартості на одному літрі палива становить до 4-х гривень, що в умовах зростання цін на автопаливо стає суттєвим мотивом правопорушень. Діяльність виходить достатньо прибутковою і дає змогу покривати витрати, включаючи й корупційні. Таким чином, постають питання до посадових осіб митної і державної прикордонної служби з приводу виконання покладених на них обов'язків, щодо контролю легальності ввезення такої кількості палива приватними фізичними особами, що дозволяє їм організувати щоденну торгівлю паливом. Тим більше, як показало наше дослідження, торгівлю на вулицях займаються переважно наймані або добровільні реалізатори. Перевізники палива через кордон не мають на це часу, займаються перевезенням професійно, щоденно, груповими спільнотами або сім'ями, що підвищує рівень безпеки і стабільності бізнесу.

Всі комерційні перевізники бензину поділяються на дві категорії: ті, що перевозять паливе в штатних баках автомобілів без переобладнання більше ніж один раз на добу, і професіоналів, що переобладнують свій легковий автомобіль і встановлюють неслужбові корупційних стосунків з посадовими особами державної прикордонної служби. Останні на автомобілях замість штатних бензобаків встановлюють спеціально виготовлені бензобаки ємністю 150 літрів (на ВАЗ-2104 та інші) і більше, додаткові баки і каністри до 600 літрів або баки заводського вироблення на імпортних автомобілях. Наприклад, марки Мерседес, максимально можливого розміру з модельного ряду цих авто, що мають великий літраж двигуна і відповідно великий до 170 літрів бензобаки, що зовні виглядають, як штатні. У такий спосіб бензин провозять відкрито за домовленістю або приховують від митного контролю, що підпадає під адміністративну відповідальність, передбачену статтею 352 Митного кодексу України - переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, тобто з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів. Зрозуміло, що у цій схемі беруть участь і російські прикордонники. Достатньо невеликий час поспостерігати в темний час доби, наприклад, за роботою російсько-українського пункту пропуску через селище Журавльовка Белгородського району Белгородської області (Росія) і відповідно нашого пункту пропуску на селище Стрілече Дергачівського району Харківської області, поруч з міжнародним автомобільним пунктом пропуску «Гоптівка» на трасі Москва-Крим.

Підакцизні товари дозволено ввозити на митну територію України лише суб'єктам зовнішньої економічної діяльності, тому порядок сплати акцизу за

ЗЛОЧИННОСТІ – ГРОМАДСЬКУ ПРОТИДІЮ (СУЧАСНИЙ ДОСВІД США)

бензин поза баком автомобіля по відношенню до фізичних осіб Митним кодексом зрозуміло не передбачений. Очевидно, що перетнути кордон в місцевих пунктах пропуску, маючи зайвий бензин поза баком автомобіля, без притягнення до адміністративної відповідальності за порушення митного законодавства можливо лише за умов бездіяльності або незаконного сприяння посадових осіб прикордонної та митної служби.

Схема перевезення нафтопродуктів достатньо однотипна. Особа використовує можливості законодавства (Закон України від 22.2.2012 про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про порядок перетинання українсько-російського державного кордону жителями прикордонних регіонів України та Російської Федерації), що дозволяє громадянам, які проживають у прикордонних з Росією регіонах перетинати кордон на свій вибір не у міжнародних пунктах пропуску автомобілів, а у місцевих пунктах пропуску, де відсутні митні пости, контрольні функції виконують посадові особи державної прикордонної служби, а митники, до компетенції яких власне входить здійснення митного контролю і притягнення до відповідальності за неправомірне ввезення бензину, присутні зрідка лише під час планових сумісних з прикордонниками заходів. У інший час митники не втручаються в діяльність прикордонників, уникаючи зайвих конфліктів, і приїзять лише для оформлення правопорушень митного законодавства, якщо їх виявляють і повідомляють про це прикордонники.

Прогноз відносно подальшої стабільності незаконного ввезення з Росії і незаконної торгівлі бензином та дизпаливом фізичними особами позитивний. Для цього залишаються економічні передумови. Крім того, умови для цього створені всією системою наших правоохоронних органів. Процес залишається відносно керованим, про що свідчать дві обставини. По-перше, відсутність значної адміністративної профілактичної практики притягнення до відповідальності, хоча окремі заходи з залученням ЗМІ проводяться. По-друге, за минулий рік незаконна торгівля бензином по всіх прикордонних регіонах одночасно припинялась на період проведення заключної частини чемпіонату Європи по футболу і виборів до Верховної Ради і одночасно відновлювалась по закінченню цих подій.

1. Исиченко А.П. *Оперативно-розыскная криминология: Учеб. пособие для вузов.* - М.: ИНФРА-М, 2001. – 69с.
2. Канибер Ю.М. *Криминологічне спостереження за протиправною торгівлею бензином// Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 7 квітня 2012р.)* - Х.: ХНУВС, 2012 – С.134-139.

США завжди привертала до себе увагу з боку світової спільноти, як країна із найпотужнішою економікою, наймогутнішою армією, високим ступенем впровадження інноваційних технологій та ін. Разом із тим, США має один з найвищих рівнів злочинності та судимості, через що до рейтингу найбільш криміногенних міст світу потрапили Новий Орлеан та Детройт, в яких на 100 тис. населення приходиться 67 і 46 вбивств відповідно [1]. Незважаючи на те, що населення даної держави складає близько 5 % всього населення світу, кількість засуджених до позбавлення волі дорівнює чверті цього показника у світовому масштабі, не враховуючи 5 млн американців, які умовно-достроково звільнені від відбування покарання [2].

Такий стан справ у сфері реалізації кримінологічної політики вимагає від політикуму США вироблення адекватних, рішучих, а іноді й жорстких дій щодо приборкання злочинності та утримання її на відносно безпечному для суспільства рівні. Саме завдяки такій репресивній державній політиці систему запобігання злочинності в США називають поліцейською. Один із радикальних кроків у цьому напрямку був здійснений у 1994 р. і пов'язаний із прийняттям закону про правопорядок та контроль над насильницькою злочинністю (The Violent Crime Control and Law Enforcement Act). Він передбачав виділення близько 30 млрд дол. США на: будівництво нових тюрем; збільшення витрат на ресоціалізацію засуджених; розширення штату поліцейських на 100 тис. осіб; криміналізацію 60 федеральних злочинів; посилення каральної практики [3, с. 26].

Наслідки такої політики разом із розширенням заходів загальносоціального запобігання призвели до істотного скорочення злочинності, показники окремих проявів якої схожі з аналогічними даними 40-річної давнини. Наприклад, протягом останніх 10 років злочинність у США зменшилась на третину, в тому числі вбивств – на 36,7 %, згвалтувань – на 18,2 %, грабежів на 40,2 %, крадіжок – на 55 % [4]. За офіційною інформацією ФБР про індексну злочинність (UCR – Uniform Crime Reports), у 2002–2011 р. відбулось скорочення насильницьких злочинів на 15,5 %. Протягом цього ж періоду майже на 20 % зменшились відносні показники майнових злочинів [5].

Суттєві досягнення у сфері запобігання злочинності в США, окрім вказаного, можна пов'язати також із широким залученням громадськості до діяльності щодо протидії злочинності. Це підтверджується 30 %-им показником цивільних осіб у «мільйонній армії» правоохоронців даної країни [5]. Переваги громадськості порівняно з іншими суб'єктами запобіжної діяльності пояснюються: значною економією бюджетних асигнувань; ефективністю цього запобіжного напрямку; скороченням у суспільстві страху перед злочинністю; зменшенням

латентної частини злочинності й віктимізації громадян; підвищенням довіри населення до органів кримінальної юстиції тощо.

Серед різних форм залучення громадськості до практики запобігання злочинності в США можна виділити такі.

Патрулювання у громадських місцях. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. було розпочато кардинальне реформування поліції США, ідеї якої впроваджуються й нині. Концепція базується на політиці орієнтації на місцеві громади (community policing), одним із напрямів якої є широке залучення громадян до патрулювання у громадських місцях. Деякі приклади з такої практики:

– 300 патрульних груп місцевих мешканців чисельністю майже 14 тис. осіб в м. Вашингтон здійснюють патрулювання разом із поліцейськими чи бійцями національної гвардії (результат: скорочення нічних крадіжок зі зломом на 40 % та питомої ваги угонів авто у структурі всієї злочинності з 12 % до 2 % [6]);

– патрулювання «Ангелів-охоронців» – груп добровольців, які пройшли спеціальну підготовку і виконують охорону громадського порядку в уніформі без зброї (результат: зменшення рівня майнових злочинів на 10 % [7, с. 16]);

– охорона громадського порядку з боку безробітних у Нью-Йорку, Лос-Анджелесі та Чикаго у 2009 р. допомогла місцевій поліції скоротити на 7,5 % зареєстровані грабежі та на 19 % – угони автомобілів [7, с. 16] та ін.

Участь у програмах профілактичного спрямування. Аналіз різних профілактичних програм, які здійснюються в межах роботи різних урядових й неурядових організацій, показує, що кількість цих проектів на даний час в США сягає за сотню; приймаються вони на різних рівнях (федеральному, конкретному штаті чи місцевому); реалізуються в межах загального чи спеціального рівнів запобігання злочинності; спрямовані на протидію, як правило, конкретному виду злочинності чи «фоновому» явищу.

На даний час у США набула широкого поширення програмна реалізація наукових ідей сучасного американського кримінолога Д. Кеннеді. Суть його запобіжної кримінологічної теорії втілена у програмах «Припинення вогню» (Operation Ceasefire) і «Втручання у ринки наркотиків» (Drug-market Intervention – DMI). Вони базуються на переконанні членів та ватажків вуличних банд, які спеціалізуються на насильницькій та наркотичній злочинності, щодо припинення їх злочинної діяльності. Вперше означені програми були реалізовані у 2003 р. в м. Хай-Пойнт (штат Північна Кароліна). Після обнадійливих результатів ця практика на даний час поширилась майже у 100 містах США та навіть інших державах (Великобританія, Австралія, Бразилія, Колумбія, Мексика, деякі країни Карибського басейну) [9].

Безперечно, сучасна профілактична політика США включає й інші, не менш актуальні та ефективні форми участі громадськості у протидії злочинності: надання інформації про вчинені злочини (програми «Зупини злочинця», «Сусідське спостереження»); просвітницькі заходи (діяльність Цивільних поліцейських академій, організації «Національна асоціація міської варти»); запровадження геолокаційних загальнодержавних проектів на кшталт «Карта злочинності» тощо.

1. *Топ 10 самых криминальных городов мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dekatop.com/archives/3760> – Загол. с экрана.*
2. *Преступность в США [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://xpressa.ru/translates/2932-presupnost-v-ssha.html> – Загол. с экрана.*
3. *Квашиш В. «Цена» преступности как криминологическая проблема / В. Квашиш // Угол. право. – 2008. – № 6. – С. 94–102.*
4. *Квашиш В. Преступность в США: реальность позитивных изменений или «временное исключение»? / В. Квашиш // Угол. право. – 2005. – № 5. – С. 97–100.*
5. *Crime in the United States – 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2011/crime-in-the-.s.-2011/fbi-releases-2011-crime-statistics> – Заголовок з екрана.*
6. *Иншаков С. М. Зарубежная криминология : учеб. пособ. / С. М. Иншаков. – М. : Инфра-М–Норма, 1997. – 374 с.*
7. *Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. – Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2003. – 288 с.*
8. *Винокур Б. ДНД по-американски: граждане США все активнее участвуют в патрулировании своих городов / Б. Винокур // Новые известия. – 2010. – 21 января.*
9. *Монсен Л. Новый подход сокращает преступность в Хай-Пойнте (штат Северная Каролина) / Л. Монсен [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/article/2012/08/20120802134062.html#axzz27fYnkZE6> – Загол. с экрана.*

Маляр Г.В.

кандидат юридичних наук

УСУНЕННЯ КОРУПЦІОГЕННИХ ЧИННИКІВ У НОРМАХ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Конституція України, прийнята у 1996 році, дійсно була кроком уперед щодо надання прав та свобод, закріплення демократичних основ побудови держави та суспільства. Разом з тим, по сьогоднішній день більшістю з задекларованих у Конституції прав неможливо скористатися. Окрім економічним перепон, тобто брак коштів, на забезпечення реалізації норм основного закону, є ще й проблеми з гармонізацією законодавства. Так, після прийняття Конституції, у деяких сферах не було гармонізовано вже існуюче законодавство відповідно до нових конституційних норм. Здавалося б все просто, всі нормативно-правові акти, які з прийняття Конституції стали їй суперечити просто повинні втратити силу. Але ж на практиці ними продовжують керуватись, більше того, ігноруючи норми Конституції.

Зокрема, суперечністю законодавства створена нерівність випускників державних ВНЗ, що навчалися за бюджетні кошти. Ще у 1991 році в ст. 52 Закону України «Про освіту» було встановлено обов'язок випускників вищих навчаль-

них закладів, які здобули освіту за кошти державного або місцевого бюджетів, відпрацювати за направленням і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Пізніше, в Указі Президента України «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» № 77 від 23 січня 1996 та в Постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням» № 992 від 22 серпня 1996, ця норма доповнюється обов'язком відшкодувати повну вартість навчання у разі відмови відпрацювати три роки.

У тому ж таки 1996 році приймається Конституція України, де закріплюється право кожного на **доступність і безоплатність** вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах **на конкурсній основі**. Таким чином, будь-які норми законодавства не можуть обмежувати чи то порушувати надане Конституцією України право. Обов'язок випускника ВНЗ відпрацювати 3 роки або повернути кошти у разі відмови є ніщо інше, як порушення права на безоплатність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Зміст терміну «безоплатно» у контексті права на освіту розтлумачив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 04 березня 2004 р. Так, Конституційний Суд дійшов висновку, що «безоплатність» зазначених у положеннях частини третьої статті 53 Конституції України рівнів освіти у державних і комунальних навчальних закладах слід розуміти як можливість здобуття освіти у цих закладах без оплати, тобто **без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги**, відповідно до державного стандарту в межах тих видів освіти, безоплатність яких визначена у цих положеннях.

Забезпечення безоплатності освіти на всіх рівнях є однією з гарантій її доступності. У такому разі відпрацювання випускників, як форма повернення коштів за освіту, та повернення коштів у грошовій формі у разі відмови відпрацювати 3 роки – є нічим іншим, як порушенням конституційного права особи. Незважаючи на те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, на практиці у разі конфлікту норм, чиновники воліють виконувати норми законів та підзаконних актів, а не Конституції. Все тому що за невиконання норм закону чи підзаконного акту встановлена юридична відповідальність (від дисциплінарної до кримінальної), а от невиконання чи то порушення норм Конституції не тягне для порушника застосування заходів державного примусу.

Окрім такої суперечності, в законодавстві відсутній єдиний підхід до фінансування та підпорядкування державних вищих навчальних закладів. Адже, ще з радянських часів залишилися відомчі ВНЗ, які не підпорядковуються Міністерству освіти, зокрема: Академія Митної Служби України, Національний Університет державної податкової служби, ВНЗ системи ОВС, Національна академія прокуратури України, Національна академія СБУ та інші. Тож, такі ВНЗ можуть встановлювати власний порядок фінансових взаємовідносин зі студентами, що навчаються за кошти державного бюджету.

В результаті, випускники одних державних ВНЗ повинні відпрацювати три роки чи повертати кошти за навчання, а випускники інших так само державних – не мають такого обов'язку. Тобто, незважаючи на рівність громадян перед

законом, реалізація конституційного права на доступну і безоплатну вищу освіту відбувається у різний спосіб, залежно від ВНЗ, який обрав абітурієнт.

Так, якщо абітурієнт обрав для вступу один з ВНЗ системи ОВС, то він зобов'язаний по закінченню відпрацювати три роки за направленням. Такий обов'язок мотивується витраченими на курсанта бюджетними коштами. А от якщо абітурієнт обирає Академію Митної Служби чи Національний Авіаційний Університет і так само навчається за державний кошт, то він нічого не винен державі за освіту. Нерівність громадян перед законом, як одна з форм прояву відсутності у державі верховенства права, завжди має корупційний потенціал.

Крім того, що повернення коштів за «безоплатну» освіту суперечить Конституції, сама процедура виділення і повернення студентом коштів, витрачених державою на його навчання, містить чимало корупціогенних чинників.

Так, у 2012 р. керівництво одного з ВНЗ системи ОВС звернулось до суду з позовом про стягнення з колишніх дівчат-курсантів коштів, витрачених державою на їхнє навчання. Приводом для позову стало звільнення двох колишніх дівчат-курсантів з ОВС до закінчення трирічного терміну.

За розрахунком цього ВНЗ витрати за 4 роки навчання на одного курсанта склали 30965,66 гривень (13087,99 – грошове забезпечення; 13228,43 – харчування; 1243,50 – речове забезпечення; 3405,74 – комунальні послуги). За показами колишніх курсантів, два останні курси вони не харчувались у ідальні ВНЗ, про що ними складались кожні півроку відповідні рапорти. Після випуску курсантів ці рапорти начеб то знишувались. Таким чином, гроші з державного бюджету були виділені, курсанти ними не скористались, але повинні їх повернути. На теперішній момент прокуратура проводить перевірку по зазначеним даним, але питання не у цьому конкретному випадку, а у корупційному потенціалі такого порядку фінансування безоплатного навчання.

Дійсно, точно припустити кількість курсантів, які виявлять бажання у наступному році харчуватись так користуватись гуртожитком ВНЗ неможливо. Тому замовляючи бюджетні кошти на навчання, які містять в тому числі й вартість проживання та харчування, ВНЗ безумовно ризикує не витратити всі кошти. Але ж ці кошти з бюджету вже виділені, звичайно виникає спокуса і різні нехитрі схеми, аби їх не повертати. Цікаво, що є ВНЗ, які встановили інший порядок фінансування, коли гроші за фактично використане харчування та комунальні послуги студент сплачує зі своєї стипендії *post factum*. Таким чином не утворюється борг студента перед державою, не списуються гроші за фактично невикористані послуги.

Друга норма, яка несе потенційну корупційну загрозу, це вимога окремих ВНЗ повертати всі кошти, витрачені за 4 роки навчання, навіть, якщо випускник з обумовлених трьох років відпрацював деякий час, тобто повернув державі певну частину коштів. Такий порядок є підґрунтям для зловживання, та навіть «заробляння» на випускниках, що звільнились до закінчення трирічного терміну відпрацювання. Наприклад, у заяві до прокуратури колишніх курсантів М. та К. йшлося про те, що по місцю роботи були створені всі умови (матеріально-технічні), аби вони не змогли допрацювати необхідні три роки. Зрозуміло, що у цій конкретній справі розбиратиметься прокуратура, але ж є очевидним підґрунтя

для можливої корупції. Адже норми щодо порядку фінансування з державного бюджету вищої освіти та порядку повернення випускником цих коштів можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень під час їх застосування, можуть створити умови для легітимності корупційних діянь, а також можуть провокувати їх виникнення.

Тож, аби уникнути корупціогенності зазначених норм у сфері надання безоплатної вищої освіти, насамперед, необхідно привести у відповідність норми законодавства до положень Конституції. По-друге, уніфікувати порядок надання безоплатної освіти на конкурсній основі для студентів та курсантів всіх ВНЗ державної та комунальної власності та усунути існуючу нерівність. Як що ж держава не може забезпечити безоплатну вищу освіту, то необхідно з ч.2 ст. 53 Конституції України, в якій йдеться про те, що: «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах...» вилучити слово «безоплатність». Після цього проекти нормативно-правових актів про повернення коштів за навчання піддати антикорупційній експертизі (відповідно до ст. 13 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції»), та удосконалити, враховуючи вже існуючий досвід конфліктів між колишніми студентами та ВНЗ, яких в судовій практиці накопичилось чимало.

Медицький І.Б.

кандидат юридичних наук, доцент

«ЦІНА» ОКРЕМИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: У ПРОДОВЖЕННЯ ДИСКУСІЇ

Чинну систему покарань можна охарактеризувати як спрямовану у бік гуманізації, в тому числі, і через збільшення її обсягу за рахунок появи нових видів. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (надалі по тексті – в/с), не є новелою КК України, будучи відомим та застосовуваним інститутом. Військові підрозділи, у складі яких відбували покарання порушники військового порядку (переважно – солдати-утікачі), сформовані ще у 1826 році, під час правління імператора Миколи I. Відбуваючи покарання, засуджені працювали на тяжких роботах, займалися різними «солдатськими премудростями нижніх рангів». Після відбуття повного строку покарання та за умов позитивної характеристики з боку командування роти, арештантів могли повернути до армії [4, с.459].

У КК тримання в дисциплінарному батальйоні в/с передбачено санкціями статей 402-407, 409, 411-414 та 421 розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)». Як впливає зі змісту ст.62 КК, аналізований вид покарання призначається у випадках, передбачених кодексом, одночасно норма наділяє суд можливістю (із врахуванням обставин справи та особи засудженого) замінити в/с позбавлення волі на тримання в дис-

циплінарному батальйоні, навіть, якщо санкція статті не передбачає такого виду покарання.

Останнім часом у науковій літературі триває дискусія з приводу подальшого існування у системі покарань тримання в дисциплінарному батальйоні. З однієї сторони, реалізація такого кроку може суперечити подальшій гуманізації інституту покарання у кримінальному судочинстві, одним із принципів якого є широке застосування альтернативних позбавленню волі покарань. Суд буде позбавлений можливості застосовувати до засуджених в/с строкової служби менш суворий вид покарання, яким є тримання в дисциплінарному батальйоні [4, с.460]. З іншої ж, – наводяться достатньо переконливі доводи й противниками існування цього «рудименту» колишньої епохи.

Сьогодні у складі Військової служби правопорядку ЗСУ функціонує 1 дисциплінарний батальйон. За часів колишнього СРСР було створено 3 таких підрозділи, у яких відбували покарання солдати строкової служби за проявлену непокору, невиконання наказу, самовільне залишення військової частини, дезертирство, розкрадання зброї, інші злочини. Наявність такої цифри (зважаючи на чисельний склад радянських ЗС та стан тогочасної військової злочинності), побічно свідчить про порівняно невелику кількість випадків тримання в дисциплінарних батальйонах. Не змінилася вона радикально і за сучасного стану речей. Так, у 2009 р. за вчинення злочинів було засуджено 558 військовослужбовців (питома вага – 0,4% від загальної кількості усіх засуджених осіб), у 2010 році – 533 (0,3% відповідно). Найбільш розповсюдженими військовими деліктами є порушення статутних правил взаємовідносин між в/с за відсутності відносин підлеглих, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, заволодіння військовим майном, ухилення від військової служби [3, с. 334].

Позиція прихильників виключення аналізованого виду покарання пов'язана, головним чином, із економічними розрахунками затрат, які несе держава, забезпечуючи його виконання. Станом на січень 2012 року, покарання у вигляді тримання у дисциплінарному батальйоні відбувало всього 5 сержантів і солдатів [2]. За даними Головного управління військових прокуратур ГПУ, на порушників військової дисципліни припадає майже у 40 разів більша кількість персоналу, не менше 180 осіб, яким тільки на зарплату щороку виділяється 5,7 млн. гривень.

Перехід до ринкових відносин, загальна криза у сфері виробництва не могли не відбитися на всьому комплексі проблем, пов'язаних з виконанням кримінального покарання у вигляді тримання в дисциплінарних батальйонах, у тому числі на забезпеченні засуджених працею. Дисциплінарні військові частини виявилися незахищеними як соціально, так і економічно. Хоча і до початку реформ дисциплінарні військові частини мали недостатньо могутній потенціал, що головним чином давало змогу забезпечити працею засуджених, рівень якої залежав від таких об'єктивних причин, як відсутність необхідних спеціальностей у засуджених, труднощі забезпечення матеріально-технічними ресурсами для виробництва [1]. На даний час виробництво є законсервованим і головним чином виховна робота із засудженими зводиться до «політнавчання», стрійової підготовки та інших видів [2]. В чому ж тоді полягає відмінність між дисциплінарним батальйоном

та військовою частиною, звичайно, якщо її ще можна простежити? Тоді як ч.5 ст.71 Кримінально-виконавчого кодексу України імперативно покладає на в/с, які тримаються в дисциплінарному батальйоні, обов'язок займатися суспільно корисною працею, вимагає проведення з ними соціально-виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, громадського впливу. Це є першочерговим завданням. І вже як доповнення до вище перелічених заходів впливу – із засудженими *також* проводяться військові навчання (курсив мій – І.Б.).

Аналізуючи діяльність дисциплінарних військових частин з організації професійного навчання і трудового використання засуджених, науковці роблять висновки, що у цій сфері немає і єдиної організаційної бази. На результати професійної підготовки значно впливають такі чинники: засуджені не можуть пройти курс професійно-технічного навчання, тому що строки цього виду покарання варіюються в межах від шести місяців до двох років; більшість засуджених не має необхідної попередньої професійної підготовки для продуктивної трудової діяльності; перелік пропонованих спеціальностей (професій) не відповідає інтересам і нахилам багатьох засуджених [1].

На відміну від режиму у виправних та виховних колоніях, в дисциплінарному батальйоні немає наступної диференціації: ізоляції засуджених, постійного нагляду за ними, роздільного тримання різних категорій засуджених і ін. Як наслідок, можливі ситуації спільного тримання осіб, які вчинили злочини з необережності, та осіб, що уже мають підлітковий кримінальний досвід і засуджені за насильницькі злочини («дівчина»). Відбувати покарання може одночасно і в/с, який самовільно залишив частину, бажаючи уникнути конкретних проявів порушення статутних відносин з боку інших солдат по службі, так і безпосередні виконавці названого злочини.

Підводячи підсумки, можна констатувати ефемерність досягнення, за існуючих обставин, мети кримінального покарання у вигляді тримання військовослужбовців в дисциплінарному батальйоні. Постала потреба критичного осмислення доцільності існування означеного виду покарання, що вимагає прискіпливого вивчення ситуації (кримінального, кримінально-виконавчого, кримінологічного), з тим, щоб у подальшому сформувані одноставну позицію з локальних питань реформування системи кримінальних покарань.

1. Богатирьов І., Сокоринський Ю. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (проблеми і пропозиції) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/.../262crl52.pdf
2. На кожного зека з дисбату Україна витрачає 14 мільйонів на рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/na-kozhnogo-zeka-z-disbatu-ukrayina-vitrachaye-14-milyoniv-na-rik.html>
3. Проблеми протидії злочинності : підруч. / [Кальман О.Г., Козьяков І.М., Куц В.М., Лизогуб Б.В., Мірошниченко С.С., Подільчак О.М., Толочко А.М., Туркот М.С.]; за ред. проф. О.Г. Кальмана. – Харків: Вид-во ТОВ фірма «Нова-софт», 2010. – 352 с.
4. Сарнавський О.М. Теоретичні та прикладні проблеми призначення та виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військо-

вслужбовців // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 р. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 624 с.

Петечел О.Ю.

кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНУ

На сьогодні активно розвивається сфера психолого-педагогічних знань, пов'язана з осмисленням такого структурного компоненту суспільства, як підрастаюче покоління. Дослідження проводяться в напрямку намагання розкрити особливості різних вікових періодів, визначити взаємовідносини молодого покоління та дорослого світу, відношення до підрастаючого покоління тощо. Як зазначає Д. Фельдштейн, дитинство не тільки дуже чутливе до всіх змін у соціумі, відповідно реагуючи на них, саме воно ставить перед дорослими все нові і нові завдання, реально впливаючи на суспільство [3, с.3]. Тому ставлення до дітей тільки як до нащадків і не більше є надзвичайно великою помилкою. Відповідно, максимальних захист дітей від негативних впливів, в тому числі асоціальних, може дати серйозний потенціал для розвитку майбутнього покоління.

Розглядаючи питання віктимної поведінки неповнолітніх, слід вказати, що віктимна поведінка є різною, в залежності від того, в якому середовищі перебуває дитина: віктимна поведінка в сім'ї, віктимна поведінка в шкільному середовищі та віктимна поведінка «на вулиці». Спробуємо коротко охарактеризувати кожен із вказаних напрямів.

На формування поведінки дитини великий вплив має атмосфера в сім'ї. Найбільш криміногенним потенціалом володіють сім'ї, де панує атмосфера постійних сварок, які переходять у бійки між подружжям, побиття батьком чи матір'ю дитини. Така ситуація ставить останню перед вибором, який вона не може і не хоче зробити через небажання, незнання і не усвідомлення, чию позицію підтримати – батька чи матері. Дитина гостро переживає свою соціальну незахищеність і безпорадність. Ці переживання травмують нервову систему дитини, пригнічують її, впливають на психіку [92, с.68]. Жорстоке поводження батьків з дітьми, грубе приниження їх гідності призводять до виникнення у дітей озлобленості. Несприятливі сімейні стосунки через дисгармонію батьківсько-дитячих взаємин порушують психічний розвиток дитини, неадекватні моделі поведінки дорослих призводять до того, що з'являється все більше дітей, які «випадають» із сім'ї.

На нормальний соціально-психологічний розвиток дитини впливає холодність, відчуженість батьків у ставленні до дитини, конфлікти між батьками, фізичні покарання дітей. Дослідження, проведені І. В. Дубровіною, показують, що серед дорослих, дитина у 98% випадків хоче бачити партнером у спілкуванні матір [2, с. 99]. Це детермінує формування патологічних особливостей поведінки, зокрема, розвиток ранніх дитячих неврозів у вигляді страхів, тривожності,

роздратованості, акцентуації характеру як стійкого, неадекватного реагування на певні соціальні ситуації, яке перебуває на межі норми і патології.

Відсутність позитивних емоційних стосунків із близьким сімейним оточенням, упевненості дитини в постійності та надійності любові батьків, їхній незмінній підтримці та повному прийнятті проявляється згодом у спотвореннях особистісного розвитку. Як наслідок дії даних психологічних факторів є безконтрольна поведінка, знижена здатність дитини до адаптації, відсутність адекватного засвоєння моральних норм та правил поведінки, потреба в додатковому контролі з боку суспільства. Для такої дитини характерною стає агресивна або провокуюча поведінка, що має наслідком вчинення щодо неї насильницьких злочинів. Крім того, негативними наслідками є також низький рівень успішності в школі, безмістове та безцільне дозвілля, поширення шкідливих звичок, зниження самооцінки, ускладнення стосунків з оточенням, погіршення самопочуття, здоров'я. Для дітей, позбавлених достатньої уваги, ласки та батьківської любові, характерний високий рівень агресії.

Шкільне середовище відіграє важливу роль у становленні особистості, задоволенні її духовних потреб. Комфортне становище у школі, де неповнолітній проводить значну частину свого часу, є умовою його успішної соціалізації. Але і в школі при всій різноманітності навчальних закладів та програм до сьогодні не створені умови для можливості включення дітей в ситуації, які потребують прояву ними особистісної соціальної активності, самовизначення і відповідальності. Тому, не дивно, що обов'язкові заняття, при відсутності сформованої потреби у досягненні знань, сприймаються школярами як нав'язливі, непотрібні, ведуть до виникнення негативізму. Процес дезадаптації в школі проходить кілька стадій: рання стадія (негативне ставлення до навчальної діяльності, небажання вчитися, порушення дисципліни), середня стадія (прагнення дезорганізувати існуючий порядок – основний засіб соціального захисту і компенсації, сварливість, прагнення до привілейованого становища, приниження слабких), вища стадія (яскраво проявляються асоціальні потреби, цинізм, грубість, озлобленість, агресивність, які виступають засобом психологічного та соціального захисту).

Найважливішими факторами, які впливають на дитину, є досягнення в навчанні й взаємини з однокласниками та вчителями. Багатьма дітьми низькі бали успішності сприймаються як свідчення обмежених інтелектуальних можливостей, тому стають дуже сильними психотравмуючим фактором. Невстигаючий учень постійно перебуває в гнітючій ситуації неспіху. Звідси і негативне, зневажливе ставлення до вчителів, що породжують конфлікти між учнем і вчителем.

Низька успішність породжує в дітей небажання ходити до школи, щоб не бути об'єктом критики або глузування з боку вчителя, невдахою в очах однолітків.

Однією з причин дискомфорту почуття дитини в шкільному середовищі є пропуски занять через небажання вчитися. Вимоги вчитися при відсутності у дитини звички працювати, навичок докладати зусиль у процесі роботи сприйма-

ються як насильство над особистістю, викликають опір. Систематичні пропуски занять призводять до того, що дитина не хоче повертатися до "чужого" їй класу.

У деяких дітей відсутня мотивація до навчання. Трапляється, що поштовхом до залишення навчання є позиція батьків: байдуже ставлення до проблем дітей у школі, стеження лише за оцінками, авторитарний стиль виховання. Оскільки у віці 12-14 років підліток, як правило не наважується виявляти опір діям батьків, вчителів, негативні прояви часто залишаються непоміченими або сприймаються як незначні. Однак ці негативи з часом переходять у більш серйозні, стаючи детермінантами девіантної поведінки неповнолітніх [1, с. 150]. Вказані обставини негативно впливають і на відносини з однокласниками в школі, вони стають більш напружені, афективно забарвлені, іноді навіть агресивні, і як наслідок – бійки, образи, знущання дітей один над одним.

Помилкою у шкільному вихованні, яка часто веде до виникнення у дітей глибоких психічних травм, є переконання вчителя у необхідності публічного покарання винного учня. Часто це відбувається у вигляді навмисного або мимовільного приниження гідності молодшої людини, висміювання її на очах у однолітків. Систематичність таких дій в подальшому спричиняє до залишення навчання у школі, призводить до пошуку референтних груп на вулиці. Потреба зберегти відносини з однокласниками, але відсутність відповідних засобів у досягненні цієї мети, призводить до негативних форм поведінки. Основна мета – привернути увагу до своєї особи, показати свою перевагу над однолітками.

Необхідність самоствердження є однією з найголовніших потреб підлітка. І якщо таке самоствердження не реалізовується у сім'ї чи школі, дитина робить це на вулиці. Будь-які порушення в цій сфері, втрага дійсного чи уявного статусу у групі часто сприймаються неповнолітнім як трагедія. Типовим для них є самоствердження через насильство, нерідко воно поєднується з особливою жорстокістю. В основному така агресія спрямована безпосередньо на своїх однолітків, а тому неповнолітні часто стають жертвами насильства по відношенню один на одного. Крім того неповнолітні часто стають жертвами і з боку насильницьких дій з боку дорослих, щодо яких вони помилково відчували довіру та підтримку.

1. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства / Н. Ю. Максимова, К. Л. Мільотіна. – К., 2003. – 343 с.
2. Фельдштейн Д. Феномен Дитинства и его место в развитии современного общества / Д. Фельдштейн // Воспитание школьников. – №1. – 2005. – С. 3
3. Формирование личности в переходной период: От подросткового к юношескому возрасту / Под ред. И. В. Дубровиной. – М.: Педагогика, 1987. – 184 с.

Пряхіна Н.О.

кандидат юридичних наук

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК НАСЛІДОК НАСИЛЬСТВА ЩОДО НИХ

Субкультура насильства проникла у всі сфери життя неповнолітніх: сім'ю (якщо вона неблагополучна), школу, мікросередовище, міжособові, міжгрупові стосунки і таким чином внесла до духовного світу недостатньо соціалізованих

людей такі негативні компоненти, як жорстокість, злісність, безжалісність, злопам'ятство, ворожість. У результаті це формує відповідні стереотипні форми агресивної і насильницької поведінки, яка зберігається і в дорослому віці.

Агресивними діти і підлітки не народжуються, а стають в процесі дорослішання і соціального становлення. Дослідники Н. В. Анікіна, Ю. М. Антонян, С. А. Белічева, Ю. Ю. Бочарова, ЯМ. Семенюк, та ін. відзначають, що пік відхилень у поведінці спостерігається в підлітковому віці, так як підліткове середовище особливо болісно реагує на негативні наслідки кризового стану суспільства.

Пік насильницьких злочинів доводиться на 16-річний вік як для хлопців, так і для дівчат. Насильницькі злочини в цілому є переважаючим видом злочинної діяльності підлітків і характеризують асоціальну поведінку 14-17-річних. А. С. Личко [2] вважає, що підлітковий вік є справді критичним, але тільки стосовно становлення характеру як базису особистості. Особистість у цілому як система взаємин [3] (з її інтелектом, здібностями, схильностями, світоглядом та іншими компонентами) продовжує формуватися і після досягнення фізичної зрілості. Характер же закладається саме в підлітковому віці і в подальшому житті лише під впливом надзвичайних подій здатний зазнати значних змін. У період становлення характеру бувають особливо помітні його типологічні риси. Але, разом із загостренням типологічних рис, підлітковому віку властиві певні загальні якості - психологічні особливості, поведінкові моделі, які А. С. Личко [2] називає специфічно підлітковими поведінковими реакціями на дії середовища, перш за все найближчого соціального оточення.

У зв'язку з тим, що різних форм поведінки, які відхиляються від норми, багато, дослідники виділяють девіантну і делінквентну поведінку. Асоціальність розглядається як найбільш загальне поняття, що означає будь-яке відхилення від соціальних норм. Кримінальність, або делінквентність, передбачає схильність до правопорушень. Соціальна занедбаність означає стійке й абсолютне ігнорування соціальних норм або, іншими словами, тривалу і загальну соціальну зневагу. Будь-якого соціально занедбаного індивіда можна вважати асоціальним, але не кожен, у кого виявляється асоціальна поведінка, є соціально занедбаним. Той, хто скоює карані вчинки (злочини), не обов'язково соціально занедбаний, а соціально занедбаний індивід може бути і цілком законотриманим. У молоді делінквентна поведінка часто виявляється на ґрунті соціальної занедбаності (тобто постійної соціальної зневаги), а в соціально занедбаних часто виявляється делінквентність.

Очевидно, що мотивація девіантної поведінки різноманітна. Дослідники вказують, що одна і та сама форма девіантної і делінквентної поведінки може мати різну мотивацію залежно від характерологічного типу підлітків. Так, бійка для нестійкого підлітка - засіб розваг і задоволень; за наявності гіпертиміної акцентуації бійка може носити престижний характер - хочеться показати приятелям свою сміливість, зміцнитися в ролі лідера; у шизоїдів трапляються бійки в ім'я «відновлення справедливості»; для епілептоїда саме почуття гніву і прагнення помсти може приносити важко описувану насолоду.

Одним із найважливіших факторів формування насильницької поведінки вважається власне підліткове середовище. Проте М.Кле пише, що група, бу-

дучи природним феноменом підліткового віку, сама по собі не призводить до формування відхиленої, у тому числі й насильницької, поведінки. У більшості випадків підліткова група може тільки актуалізувати агресивні тенденції і насильницьку поведінку, сформовані під впливом сімейної соціалізації і пов'язані з порушенням виховання. [5]

Перші зразки поведінки дитина отримує в сім'ї. Це приклад батьків, які можуть демонструвати, неприйнятні з погляду соціальних норм способи взаємодії з іншими людьми. При цьому зразки поведінки батьків роблять більш тривалий вплив, приводячи до того, що діти, які постійно відчують видавши насильство, ставши дорослими, схильні використовувати у своїй родині ті ж способи взаємодії, що практикували й батьки. Також на агресивність дитини впливає і нестача батьківської ласки, тепла. У депривованих дітей відзначається високий рівень агресії і ворожості. особливою якістю агресії. Насильство над дітьми порушує їх особистісний розвиток, підвищуючи рівень ворожості та агресії, формуючи схильність до девіантної та делінквентної поведінки.

Які ж причини насильства над підлітками?

Ми бачимо причини насильства над підлітком в сім'ї в тому, що:

1. Деякі з батьків, поводячись зі своїми дітьми так само жорстоко, як поводитися з ними їхні батьки, вважаючи побою не насильством, а виховним впливом.

2. В окремих випадках батьки не відчують до дітей батьківських емоцій і почуттів і роблять з них винуватців усіх своїх нещастя, зриваючи на них гнів і образу.

3. Суспільство в період соціально-економічної нестабільності створює в родині особливу атмосферу тривожності, невпевненості, неспокою, відчуття ворожості навколишнього світу, що підвищує рівень агресивності особистості і, як наслідок, насильства в сім'ї.

Найбільшу небезпеку за своїм негативному впливу на дітей, як вказує С. А. Белічева, представляють кримінально-аморальні сім'ї, які ведуть асоціальний спосіб життя. Взаємні бійки, побиття дитини, побиття матері, п'яні бешкети, відсутність елементарної турботи про утримання дітей - ось основний фон життя такої родини Діти з таких родин «соціальні сироти». Внутрішньосімейна агресія тягне за собою формування агресивного типу особистості дитини.

Така дитина звикає до нецензурної лайки, агресивним нападам, садистським витівкам як можливості забезпечити собі нормальне існування. Він не здатний адаптуватися до нормативних вимог і правил поведінки в школі та громадських місцях. У шість-сім років така дитина прагне провокувати вчителя, проявляти агресію по відношенню до однолітків. Він відстає у розвитку, не може налаштуватися на навчання - йому важко, незрозуміло, нецікаво, Він уже розуміє, що він «інший», що він уже відстав, і мстить за це. До підліткового віку чітко вимальовуються тенденції розвитку характеру такого підлітка: він демонструє агресивний спосіб взаємодії з оточуючими або: навпаки, пасивність, в основі якої сильна невротизація особистості невпевненого в собі підлітка.

Значущість зазначених обставин для формування агресивності та жорстокості як властивостей особистості пов'язана не тільки з тривалістю, але й зі специ-

фікою впливу, обумовленої почуттями любові, емоційної близькості до батьків, характерними для неповнолітнього віку.

1. Петин И.Л. Механизм преступного насилия// И.Л. Петин.Спб.: 1987. - с.164
2. Личко А.Е. Подростковая психиатрия// А.Е. Личко Л.: Медицина. 1985. - 416с.
3. Мясищев В.Н. Личность и неврозы// В.Н. Мясищев. - Медгиз, 1960. - 187с.
4. Коцемировська О.О. Сучасний стан вивчення проблеми насильства: огляд традиційних концепцій та результати психосемантичного дослідження // Вісник Харківського ун-ту. Сер. Психол. - 1999. - № 460. - С. 68-71.
5. Кле М. Психология подростка: Психосексуальное развитие:// М. Кле. Пер. с фр. - М.: Педагогика, 1991. - 172 с.

Телефанко Б.М.

кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ І РІВЕНЬ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Рецидив (лат. recidivus – той що повертається, повертатися) взагалі – це повторне вчинення злочинів. Розрізняють рецидив легальний або юридичний і кримінологічний або фактичний. Згідно з ст. 34 Кримінального кодексу України (далі КК України): «рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин»[1]. Кримінологічний рецидив це повторне вчинення злочинів незалежно від наявності чи зняття (погашення) судимості. Проблема рецидиву злочинів не нова, вона постійно була предметом наукового осмислення. На сьогодні накопичено значний теоретичний матеріал.

У правовій науці немає єдності поглядів у питанні про ознаки загального поняття рецидиву злочину й рецидивіста. На думку професора В.Г. Лихолоба, рецидивна злочинність є підструктурою злочинності в країні або окремих її регіонах і розуміється як відносно масове, історично мінливе, минуше, соціально-правове явище, що включає в себе сукупність злочинів, учинених у певний проміжок часу на певній території особами, що раніше вчинили злочини. Рецидив злочинів – це сукупність передбачених карним законом суспільно небезпечних діянь, послідовно вчинених тією самою особою після судимості за попередній злочин [2, с. 56].

Думається, що слід погодитись з думкою В.Г. Лихолоба, оскільки про підвищену небезпеку особи рецидивіста свідчить та обставина, що повторний злочин вчиняється винним після засудження за попередній злочин і ці особи характеризуються високим рівнем конспірації і професіоналізмом. Питома вага рецидивної злочинності в державі коливається від 25 до 30%. Ріст рецидивної злочинності є власне одним із показників тенденції до «професіоналізації» злочинності. На думку автора, значна частина осіб, які вчинили злочини, надалі залишається схильною до таких дій і вдається до них, якщо є хоч найменша можливість уникнення покарання. Це означає, що покарання не досягнуло своєї мети.

Згідно ч. 2 ст. 65 КК України «особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових

злочинів». При призначенні покарання необхідно враховувати не тільки ступінь і характер суспільної небезпеси злочину і злочинця, обтяжуючі або пом'якшуючі обставини, передбачені в законі, але і глибоко вникати в особу злочинця, в причиновий механізм злочинної поведінки. Думається, що в тому, що призначено справедливе покарання, необхідно переконати і самого засудженого, щоб він знав за що відбуває покарання і це буде слугувати в якійсь мірі запорукою його виправлення.

Тенденції рецидивної злочинності в Україні дуже неблагополучні. Аналіз статистичної звітності говорить про її ріст як в абсолютному, так і в інтенсивному значенні. Згідно даних Департаменту інформаційних технологій МВС України, злочинів, вчинених особами, які раніше вчинили злочини у 2008 р. було 72833, у 2009 р. 73544, у 2010 р. 96830. Динаміка складає 31,7%. У 2008 р. виявлено осіб, які раніше вчинили злочини 46177, у 2009 р. 49422, у 2010 р. 60373, а у 2011 р. 102694. Динаміка складає 70,1%. З них кількість засуджених, які мають не зняту і не погашену судимість у 2008 р.у 34776 осіб, у 2009 р. у 36764 особи, у 2010 р. у 41523 осіб. Із них мали одну судимість у 2008 р. 19535 осіб, у 2009 р. 20280 осіб, а у 2010 р. 23152 особи [3]. Отже, майже половина з них мали другу, третю і т.д. судимість. Негативні наслідки злочинів нейтралізуються суспільством через покарання. Невідповідність кримінальної політики характеру кримінальної ситуації в Україні і її динаміці – це одна з найбільш актуальних проблем. Йде впровадження ідей гуманізації покарання рецидивістів, що не сприймається суспільством, особливо коли особа вчиняє злочин третій, четвертий раз, маючи не зняту чи непогашену судимість за попередні злочини. Зростання рецидивної злочинності підтверджує слабкий вплив кримінального покарання, яке на превеликий жаль не досягає своєї мети.

Взагалі система покарань в Україні досить дивна. Вона залишилась ще з радянських часів. У нас за дуже тяжкі злочини карають до позбавлення волі на десять – дванадцять років. Треба вивчати досвід європейських держав і привести своє законодавство у відповідність з європейським, а не з радянським. І якщо постає необхідність посилення суворості покарання, то це необхідно робити – скажімо, до тридцяти років позбавлення волі і таким чином унеможливується ймовірність повторення злочину. Мало того, що за умисні вбивства злочинці отримують невеликий строк, так вони ще й мають можливість достроково вийти на волю! Чим більш тривалим був строк позбавлення волі за умисний тяжкий чи особливо тяжкий злочин, тим більш зрілим стає злочинець на момент звільнення його з виправної колонії. Більш зрілий вік сам по собі є антикриміногенною обставиною, злочинець починає завершувати свою протиправну діяльність (кар'єру) і тому буде менша вірогідність рецидиву.

Старков О.В. вважає, що збільшення питомої ваги рецидивної злочинності у структурі всієї злочинності має як негативні, так і позитивні моменти. До позитивної сторони він відносить те, що ріст питомої ваги рецидиву означає зниження первинної злочинності, що свідчить на його думку про те, що в орбіту злочинного світу все менше втягуються нові особи, а крутяться старі особи [4, с.455]. Видається це не дуже правильним, бо стан, тенденції, рівень рецидивної злочинності такий самий як і стан всієї злочинності, тим більше, що рецидиві-

сти втягують в орбіту злочинності все нових людей, особливо з числа молоді, пропагують в суспільстві субкультуру злочинного світу. Тим більше, злочинність у світі зростає. Так, згідно даних ООН, на території країн колишнього СРСР злочинність зросла у вісім раз, а приріст злочинності в рік у світі складає в середньому 5% [5, с. 94]. Ще Гоббс вважав, що особливості злочинів неохідно враховувати представникам державної влади при призначенні покарання злочинцю. Той, хто виказує відкритий негатив до закону, заслуговує більшого покарання, ніж той, кому це не властиво. Для злочинів, породжених раптовими зривами емоцій, пом'якшуючою обставиною служить загальна недосконалість людської природи [6, с. 106]. І навпаки, заздалегідь обдуманий намір вчинити злочинне діяння обтяжує вину злочинця [7, с.32-33].

Таким чином, враховуючи стан висвітлення та науково-практичного осмислення законодавчого визначення рецидиву злочинів, призначення покарань за рецидив, маємо підстави вважати, що цей напрямок потребує ґрунтовних наукових досліджень і комплексні дослідження в цьому напрямку необхідні. У світі і в Україні спостерігається високий рівень тяжких і особливо тяжких злочинів, що супроводжуються насильством, жорстокістю, а також росте безкарність злочинців.

1. *Кримінальний кодекс України*. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2012. – 182 с.
2. *Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна*. – К.: Національна академія управління, 2010. – С. 56.
3. *Збірник даних судової статистики щодо розгляду судами України кримінальних справ, кількості та структури засуджених осіб у 2001-2010 роках*. – К. 2011р.
4. *Старков О.В. Криминология: Общая, Особенная и Специальная части: Учебник / О.В. Старков*. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2012. – 1048 с.
5. *Лунеев В.В. преступность в XXI веке: (методология прогноза) // Социологические исследования*. 1996. № 7. С. 94.
6. *Сравнительная криминология: монография / И.М. Клейменов*. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. – 368 с.
7. *Бачинин В.А. Философия преступления: конспект лекций / В.А. Бачинин*. – СПб., 2000. С. 32-33.

Шеремет О.С.

кандидат юридичних наук, доцент

БАГАТОГРАННІСТЬ УЧАСТІ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ

Прихильників будувати сучасну правову державу з кожним роком стає все більше. Саме незалежність дозволяє нам навчатися та набиратися досвіду розвинених країн, будувати економіку по-новому, застосовуючи новітні технології та досвід попередників. Вже сьогодні ми можемо спостерігати результати: продукція багатьох українських підприємств нічим не гірше, а іноді і краще іноземної за якістю і ціною, поступово підвищуються оплата праці та пенсії,

знижається рівень безробіття тощо. Проте, незважаючи на позитивні зрушення, не припиняються дебати на тему, коли життя було кращим, заможнішим, а особливо безпечним. Дійсно, спалахи насилля, жорстокості, агресії злочинців, корупція, тяжкі злочини – все це реалії сьогодення. Вченими-кримінологами встановлена низка причин, що впливають на зростання злочинності, а саме економічна криза, що виявляється в першу чергу у непомірному зростанні цін на продукти харчування і промислові товари, безробіття, правовий нігілізм, беззаконня, падіння моральних устоїв тощо. Під впливом кризових явищ в економіці, стійкої інфляції і політичної нестабільності відзначається зниження рівня правосвідомості, що тягне за собою зростання злочинності. Особливо гостро в останній час стала криза в духовно-моральній сфері, що призвело до різкого зростання так званої вуличної злочинності, зокрема, хуліганства, крадіжок, грабежів, розбійних нападів, зґвалтування, злочинів, пов'язаних з наркотиками та ін. Велика кількість таких протиправних дій вчинюються молоддю, особливо неповнолітніми. Дійсно, перші ознаки антигромадської спрямованості виявляються часто в ранньому віці у вигляді пустощів, немотивованих сварок, дрібних крадіжок, тобто в незначних порушеннях норм, встановлених в суспільстві. Недоліки морального формування і розвитку особи або не помічаються, або їм не надається належного значення; правопорушення, які мають суспільно небезпечний характер, своєчасно не припиняються, а це породжує безкарність і зневагу до дотримання елементарних правил і норм соціального життя. Правознавці і кримінологи також підкреслюють, що навіть на статистичному рівні виявляється, це в подальшому призводить до зростання професіоналізму і організованості злочинців.

Все зазначене потребує втручання широких верств населення під кутом зору моральних та етичних засад діяльності територіальної громади, співпраці влади на місцевому рівні та громадських організацій. Необхідно зазначити, що останнім часом питання залучення громадськості до різних сфер суспільного життя, особливо при забезпеченні правопорядку, стає дедалі актуальнішим. Як слушно зауважує О.М. Литвинов, ні для кого не є секретом, що сьогодні правоохоронна система переживає складний період організаційного реформування, переорієнтації та перепрофілювання. За цих умов, запобігання злочинам, профілактична робота із населенням повинна не втрачати своєї актуальності, а стати першочерговою для суспільства і держави [1, с. 3-5]. Одночасно, Президентом України поставлено завдання «опрацювати питання оптимізації механізму реалізації державної політики на місцевому рівні, в тому числі щодо функціонування територіальних органів центральних органів виконавчої влади» [2].

Виходячи з визначень науковців можна вказати, що на законодавчому рівні та в науковій літературі було сформовано низку визначень територіальної громади та її функцій. Але оскільки це не є предметом нашого безпосереднього дослідження, лише зазначимо, що в Україні цими проблемами займаються, такі науковці як О. Батанов, М. Баймуратов, М. Орзих, П. Рабінович, Н. Руда, М. Пухтинський, І. Смолин, А. Чемерис, П. Шевчук та ін. Зокрема, М. Баймуратов акцентує увагу на європейському виборі, становленні і розвитку місцевої спільноти та пропонує розглядати територіальну громаду як «сукупність фізичних

осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистісними зв'язками [3]. М. Пухтинський визначає дієздатність територіальної громади і робить акцент на тому, що це «свідомо сформована, соціально і політична активна людська спільнота, самодостатня у своєму існуванні і розвитку з погляду забезпечення фінансовими, економічними, природними ресурсами» [4]. М. Орзіх, І. Видрін концентрують увагу на складі суб'єктів органів місцевого самоврядування і зазначають, що до нього входять групи людей, а саме, громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що постійно мешкають або працюють на даній території, або володіють на території нерухомим майном, або сплачують місцеві податки та збори і які об'єднані спільними інтересами в політичній, соціально-економічній та культурно-побутовій сферах життя [5; 6].

Виходячи з вказаних підходів до визначення територіальної громади можна дійти висновку, що їй посилять протидіяти різного роду проявам злочинності за допомогою та у складі правоохоронних органів.

Враховуючи особистий досвід вивчення функціонування територіальної громади, у тому числі у роботі по запобіганню злочинам (робоча група була створена під особистим керівництвом О.С. Шеремета – прим. авт.), на сесії Чернігівської міської ради було затверджено Положення про громадські слухання у м. Чернігові. Ініціативна громадська слухання має або мер міста, або третина депутатів, або ініціативна група у кількості не менш 30 осіб. Предметом громадських слухань можуть бути питання, що відносяться до компетенції органів місцевого самоврядування. Так, у 2012 р. на громадських слуханнях були об'єднані точки зору влади і громадськості щодо посилення профілактики правопорушень та злочинів. Жителі міста висловлювали низку питань щодо необхідності відновлення громадських організацій на кшталт раніше існуючих добровільних народних дружин, які разом із правоохоронними органами зможуть підтримувати громадський порядок на вулицях міста.

Оскільки діяльність місцевої громади багатогранна, у жителів міста з'являється можливість донести свою думку до влади, і при цьому влада зобов'язана відреагувати на думку громадян. Зокрема, зараз прийнято низку рішень профілактичного характеру щодо виховання підростаючого покоління української молоді в дусі утвердження національних традицій, захист жінок від різних видів дискримінації, надання допомоги в реалізації їх можливостей в тій чи іншій сферах діяльності, відновлення традицій української етнопедагогіки, пропаганда святості сімейного вогнища, родинних почуттів. Також ефективними є взаємний обмін інформацією з питань профілактики правопорушень і злочинів.

Вказане дає підстави зробити висновок, що співпраця місцевої громади може бути реалізована в конкретній діяльності по загальному і спеціальному запобіганню злочинам.

1. Литвинов А.Н. *Предупреждение преступлений и правонарушений. Профилактическая работа с населением: научно-практическое пособие.* – М.: ЮРК-НИГА, 2004. – 160 с.

2. *Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади / Офіційний вісник Президента України від 09.12.2010 — 2010 р., № 32, / Спеціальний випуск /с. 3, ст. 1026.*
3. Баймуратов М.А. *Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине / М.А. Баймуратов.* – Х. : Одиссей, 2000. – С. 8.
4. Пухтинський М.О. *Проблеми реалізації конституційно-правових засад місцевого самоврядування / М.О. Пухтинський // Зб. наук. пр. УАДУ. – 1999. – Вип. 1. – С. 257.*
5. Орзіх М.П. *Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування / М.П. Орзіх // Місце та регіональне самоврядування України. – Вип. 4 (9). – К., 1994. – С. 45.*
6. Видрін І.В. *Территориальный коллектив как субъект местного самоуправления (государственно-правовые аспекты) / И.В. Видрин // Правоведение. – 1992. – № 4. – С. 86.*

Соловій О.Я.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ НЕГАТИВНОЇ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Посткримінальна поведінка має своїм змістом єдність протилежностей – правомірного і неправомірного, позитивного і негативного. Тому, цілком законним є необхідність дослідження різних видів поведінки злочинця після вчиненого ним діяння, їх кримінально-правові наслідки, поняття та механізм регулювання.

Окремі види посткримінальної поведінки, такі як дійове каяття (ст. 45 КК України), примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України), а також явка за повинною, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину та добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (пп. 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК України), передбачені законодавцем у Загальній частині КК України. Крім того, окремі статті Особливої частини КК України передбачають спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, як умови дотримання визначеної законом посткримінальної поведінки.

Поведінка, яка реалізується особою після вчинення злочину, може характеризуватись, як було сказано вище, або як позитивна, або як негативна.

В першому випадку вона може викликати можливість застосування правових норм так званого заохочувального характеру (наприклад, статті 50, 52, ч. 5 ст. 55 КК України, статті 45, 46 КВК України).

В другому випадку – застосуванню підлягають кримінально-правові норми, які посилюють відповідальність особи, визначають кваліфіковані умови відповідальності за новий злочин (як в плані кваліфікації діяння, так і в плані визначення умов відбування покарання).

Враховуючи обмежені рамки характеризувати усі види посткримінальної поведінки не видається можливим, у зв'язку з цим розглянемо види негативної посткримінальної поведінки, спрямованої на протидію розкриттю і розсліду-

ванню злочинів, а саме: приховання злочинця, приховання злочину, ухилення від слідства і суду.

Прихованням злочинця від слідства або суду слід рахувати такі умисні дії, які вчинені з метою ухилення від кримінальної відповідальності. На цій підставі під прихованням злочинця треба розуміти умисне здійснення дій, які перешкоджають його розшуку з метою уникнути кримінальної відповідальності [8, с. 59].

Способи приховання злочинця від слідства або суду різні: втеча з місця події, зміна місця проживання, проживання за чужими документами, зміна зовнішності тощо. Іноді деякі суб'єкти після скоєння тяжкого злочину спеціально здійснюють діяння, за які може бути призначене покарання у вигляді короткострокового позбавлення волі, розраховуючи, що у виправній колонії їх не шукатимуть. Питання про те, з якого моменту приховання злочинця набуває кримінально-правового значення, юристами вирішується неоднозначно [8, с. 59-61].

Приховання злочину є серйозною перешкодою до його розкриття і розслідування, а також викриття осіб, винних в його вчиненні, до відшкодування спричинених збитків.

В.Н. Карагодін, говорячи про приховання злочину, пише, що в криміналістичній літературі термін “проти дія розслідуванню” нерідко розглядається як синонім приховання злочину. Вважаємо, що це не зовсім правильно. Приховання злочину є лише одним із видів протидії розслідуванню. Автор дотримується позиції тих учених, які вважають, що дії з приховання можуть бути як елементами способу скоєння злочину, так і знаходитися за його межами. Перші пропонуються називати субструктурним, а другі – інфраструктурним приховуванням, що, на думку автора, відображає положення відомостей про такі дії в структурі криміналістичної характеристики злочину [3, с. 16-17].

Під *прихованням злочину* розуміється умисна дія (бездіяльність) або комплекс взаємопов'язаних дій злочинця, спрямованих на перешкодження, протидію розкриттю злочину і викриттю особи, що його вчинила, з метою уникнути кримінальної відповідальності або пом'якшити її [8, с. 64].

З об'єктивної сторони приховання злочину виражається у формі дії або бездіяльності. Усі способи приховання можуть бути поділені на наступні групи: 1) знищення доказів і інших джерел інформації про злочин і злочинця; 2) приховування інформації про злочин або її носія; 3) здійснення обманних діянь.

Способи приховання злочинів можна розділити на групи:

- 1) приховування інформації і (чи) її носіїв;
- 2) знищення інформації і (чи) її носіїв;
- 3) маскуванню інформації і (чи) її носіїв;
- 4) фальсифікація інформації і (чи) її носіїв;
- 5) змішані способи [5, с. 90].

Можливі інші групи способів приховання. Зокрема, розрізняють способи приховання а) самої події злочину в цілому і його злочинного характеру і б) окремих елементів або ознак злочину (місця, часу, мотивів, предмета злочину тощо).

Небеззаперечне визначення пропонує Л.В. Лівшиц: “Приховання злочину, як дія або бездіяльність, перешкоджає встановленню об'єктивної істини про

злочин шляхом умисної або ненавмисної дії на інформацію про злочинну подію або її носія” [6, с. 12-13]. З цим визначенням важко погодитися, тому що сам термін “приховування” означає “приховати, втаїти” [7, с. 663]. А приховати або втаїти ненавмисно не можна, тільки умисно, в даному випадку приховати злочин від правоохоронних органів з метою уникнути кримінальної відповідальності або пом'якшити її. Крім того, Л.В. Лівшиц вважає, що прикладами ненавмисного приховання злочину можуть слугувати дача свідком спотворених відомостей при допиті внаслідок добросовісної помилки або неправильної оцінки чіїх-небудь дій, знищення матеріальних слідів злочину потерпілими, що не знають про вчинення злочину або не знають про можливість їх виявлення і використання в розслідуванні, знищення фахівцем слідів через недотримання правил поводження з ними і т.д. [6, с. 13]. Наведені приклади ненавмисного приховання злочину ні за яких обставин не можна вважати прихованням, оскільки, по-перше, відсутня мета – приховати, по-друге, йдеться про добросовісну помилку свідка, неправильну оцінку чіїх-небудь дій, знищення матеріальних слідів злочину потерпілими, що не знають про скоєння злочину або що не знають про можливість їх виявлення і використання в розслідуванні, знищення фахівцем слідів через недотримання правил поводження з ними тощо. Хіба можна такі дії вважати прихованням злочину? Ми згодні, що такі ненавмисні дії перешкоджають розкриттю і розслідуванню злочину, проте, речі треба називати своїми іменами, якщо мало місце знищення фахівцем слідів злочину через недотримання правил поводження з ними, то питання стоїть про вчинення ним халатності і т.д.

В зв'язку з цим ми підтримуємо позицію тих учених, які вважають, що приховання злочину завжди здійснюється умисно. Причому намір на приховування може виникнути до, в час або після скоєння злочину. Мета – перешкодити працівникам слідства і суду встановленню істини, отриманню достовірної і повної інформації про вчинені суспільно небезпечні діяння і злочинця [9, с. 65]. Проблема приховання злочину, способу приховання злочину присвячені дослідження багатьох учених [1, с. 83; 2, с. 91-104; 3; 4, с. 336; 10, с. 13-15] та ін.

Ухилення від слідства або суду. У ч. 3 ст. 48 КК УРСР говорилося про переховування особи від слідства або суду, а в ч. 3 ст. 49 КК України говориться про ухилення особи від слідства або суду. Приховання злочинця можливе тільки шляхом дії, а ухилення може виражатися також і у бездіяльності [8, с. 62]. Отже, термін “ухилення” за об'ємом ширший, ніж “приховання”.

Ухилення від слідства або суду – це дії особи після вчинення нею злочину, спрямовані на те, щоб ускладнити встановлення його особи, сховатися, зникнути з поля зору працівників правоохоронних органів, ускладнити розкриття і розслідування злочину. Суспільна небезпека ухилення полягає в наступному: відносно тих осіб, що ухиляються, не здійснюється принцип невідворотності відповідальності; залишаються невирішеними завдання кримінального судочинства – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений; безкарність призводить до скоєння нових злочинів; не досягається мета загальної превенції злочинів [8, с. 59].

НЕДОЛІКИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Аналіз стану злочинності серед неповнолітніх, статистичні показники свідчать, що криміногенна ситуація у молодіжному середовищі дедалі ускладнюється. Неповнолітніми скоюється все більше жорстоких, зухвалих злочинів — навмисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, розбійних нападів. Слід зазначити, що вік злочинців дедалі молодшає, і до злочинної поведінки схильюються усе більше неповнолітніх. Наприклад, за даними Держкомстату кількість засуджених неповнолітніх у віці від 14 до 16 років становила: у 2006р. — 3715 осіб, у 2007р. — 2757, у 2008р. — 2418, у 2009р. — 2152, у 2010р. — 2989.

Аналіз причин та умов, які викликають протиправну поведінку підлітків, показує, що поряд з негативним впливом економічної нестабільності в Україні, загальним падінням моралі в суспільстві, утвердженням культу сили, ускладненнями матеріального характеру, безвідповідальністю навчальних закладів за процес виховання і відпочинку учнів, тощо в сучасних умовах нового забарвлення набуває і така специфічна причина злочинів неповнолітніх як недоліки сімейного виховання.

Роль сім'ї у становленні молодої людини є вирішальною. Як підтверджують дослідження українських і західних кримінологів, важливим є емоційний зв'язок дитини з батьками або одним із них. Якщо немає емоційного контакту і прив'язаності у сім'ї, у поведінці неповнолітніх розвиваються різного роду відхилення від норми [1, С.56].

Сім'я як соціальний фундамент кожного суспільства, його первинний осередок забезпечує відтворення та продовження людського роду, сім'я є джерелом росту та матеріального добробуту людей, у ній закладаються основи виховання та формування майбутньої особистості, формування шлюбно-сімейних уявлень у молоді, через неї передаються нащадкам духовні цінності історичного та культурного спадку, зберігаються особливості виховання дитини в родині [2, С.207].

Як справедливо зауважила М. Земська, «дитина погано почувається, якщо до неї ставляться зневажливо й несерйозно, якщо її принижують, критикують і безперервно повчають. Коли батьки часто заявляють дитині, що вважають її дурною й нездідною, вона може дійсно відчутти себе такою, а від постійної критики буде схильна відчувати свою неповноцінність» [3, С. 103].

Основні завдання сім'ї спрямовані на створення відповідних умов зростання дитини, передового досвіду, створення і збереження сім'ї, навчання необхідним умінням і навичкам, забезпечення захисту дитини, виховання в дитини ціннісного ставлення до себе та інших людей.

Психологічна модель особистості неповнолітніх в умовах сім'ї дуже складна. Так, установки неповнолітніх стосовно своїх батьків нерідко переносяться й на інших осіб, які їм здаються чимось подібними до батьків. Зокрема, дослідник із США Езра Воучел наголошує на тому, що в процесі соціалізації та станов-

Наслідки ухилення від слідства і суду. Очевидно, що ухилення є одним з видів негативної посткримінальної поведінки.

Незлочинне ухилення тягне за собою те, що відповідно до ч. 2 ст. 49 КК України перебіг давності зупиняється, якщо особа, яка вчинила злочин, ухилялася від слідства або суду, тобто час, протягом якого злочинець ухиляється, не зараховується до того терміну давності, що відповідає вчиненому злочину. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання (ч. 2 ст. 49 КК України).

Призупинення термінів давності має певне практичне значення: злочинець не може розраховувати на те, що в період його знаходження «в бігах» сплинуть терміни давності, вказані в ч. 1 ст. 49 КК України, і він не притягатиметься до кримінальної відповідальності.

На нашу думку, один із шляхів вирішення питання — враховувати ухилення при призначенні покарання як обставину, що характеризує особу винного, відповідно до ч. 3 ст. 65 КК України.

1. Великородный П. Г. Криминалистическое понятие способа уклонения от ответственности / П. Г. Великородный // Вопросы борьбы с преступностью. — Вып. 44. — М., 1986. — С. 83.
2. Гельманов А. Г. Способы сокрытия преступлений против жизни и здоровья граждан, их криминалистическое значение / А. Г. Гельманов // Вопросы раскрытия и расследования преступлений. — М., 1982. — С. 91—104.
3. Карагодин В. Н. Способы сокрытия преступления, их криминалистическое значение, методы распознавания и преодоления: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Карагодин Валерий Николаевич. — Свердловск, 1982. — 208 с.
4. Колесниченко А. Н. Актуальные проблемы методики расследования преступлений / А. Н. Колесниченко // Вопросы государства и права. — М., 1970. — С. 336.
5. Криминалистика / Под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина ; В 3-х т. Том 1. История, общая и частные теории. — М. : Академия МВД России, 1995. — 280 с.
6. Лившиц Л. В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза" / Л. В. Лившиц. — Уфа, 1998. — 18 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. проф. Н. Ю. Шведовой. — М. : Русский язык, 1982. — 816 с.
8. Сабитов Р. А. Квалификация поведения лица после совершения им преступления : [учеб. пособие] / Р. А. Сабитов. — Омск : Изд-во Ом. ВШМ МВД СССР, 1986. — 117 с.
9. Сабитов Р. А. Уголовно-правовое значение посткриминального поведения : [лекция] / Р. А. Сабитов. — Омск : Изд-во Омск. ВШМ МВД СССР, 1985. — 36 с.
10. Савельев В. А. Значение способов сокрытия краж личного имущества граждан в раскрытии, расследовании и предотвращении этих преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Савельев В. А. — М., 1990. — 231 с.

лення правосвідомості неповнолітніх саме сім'я формує, а потім закріплює їх основні установки, які позначаються в дорослому віці [4, с.166-167].

Сімейне неблагополуччя сприяє злочинній поведінці неповнолітніх зазвичай у взаємодії з іншими чинниками зовнішнього середовища. Так, обставини, що сприяють неправильному моральному формуванню особистості в сім'ї, Ю.М. Антонян умовно поділяє на суб'єктивні та об'єктивні.

Суб'єктивними обставинами названо: а) невиконання батьками своїх обов'язків щодо належного виховання дітей, неувага до їхніх інтересів, грубість, деспотизм тощо; б) виховання дітей неробами, егоїстами, користюлюбцями та інше в) наявність у сім'ї антигромадських поглядів, звичаїв та інших шкідливих пережитків, зокрема зневажливого ставлення до праці та інших важливих громадянських обов'язків; г) поганий приклад членів сім'ї, вчинення ними злочинів або інших правопорушень, аморальний спосіб життя, постійні сварки, пияцтво, наркотизм, проституцію; д) втягнення неповнолітніх у вчинення злочину або іншу антигромадську діяльність

До об'єктивних обставин віднесено такі, як: а) неповна сім'я, хвороба батьків та інші обставини, що ускладнюють здійснення ефективного нагляду за дітьми та їх виховання; б) матеріальні труднощі, погані житлові умови [5, с.8].

Антигромадський спосіб життя батьків справляє на виховання дітей руйнівний вплив. У нездоровому моральному кліматі сім'ї в підлітків скоріше можуть сформуватися антигромадські нахили.

Без сумніву, сімейне неблагополуччя спричиняє злочинну поведінку неповнолітніх. Проявляється це у тому, що: батьки не виконують своїх обов'язків щодо належного та відповідного виховання дітей, неувага до їхніх інтересів, грубість; аморальний спосіб життя, постійні сварки, пияцтво, наркотизм, проституцію; наявність у сім'ї антигромадських поглядів, звичаїв та інших шкідливих пережитків; матеріальні труднощі, погані житлові та побутові умови; поганий приклад членів сім'ї, вчинення ними злочинів або інших правопорушень.

Садизм, знущання та жорстокість, що панують у соціально неблагополучних сім'ях, змушують підлітків тікати з дому. Так з'являються бездоглядні та безпритульні діти. Безперечно, бездоглядні діти сучасної України – жертви економічних, політичних перетворень, ідеології, що змінилася. Усе це плата за ті негативні процеси, які відбуваються в нашій країні й прямо впливають на становище неповнолітніх. Правий був відомий юрист П.І. Люблінський, який вважав, що кожна криза в галузі соціального життя породжує свій вид бездоглядності [6, с.58].

Дефектами сімейного виховання насамперед є дефекти морально-правової позиції сім'ї, дефекти з відхиленнями у педагогічній позиції сім'ї, дефекти, що пов'язані зі структурною неповнотою родини а також дефекти пов'язані з матеріально-побутовими умовами родини.

Пияцтво, алкоголізм і наркоманія дорослих, часто це супроводжується зі спробами втягнення неповнолітніх у це, аморальний спосіб життя батьків, постійні конфлікти, які виливаються у сварки, скандали, бійки, скоєння ними злочинів та інших правопорушень, негативний вплив судимих осіб – все це впливає на формування психіки людини та сприяє злочинності неповнолітніх. Окреме

місце займає бездоглядність і безпритульність дітей та підлітків як одних з найнебезпечніших виявів недоліків сімейного виховання.

За деякими даними, більше половини дітей, які вчиняють злочини, походять з «проблемних» сімей, кожний третій підліток-правопорушник має неповну сім'ю, у 14% таких дітей батьки є алкоголіками, у 4% неповнолітніх злочинців останні ведуть аморальний спосіб життя, а у майже 10% — родичі (батьки, брати, сестри) були позбавлені волі [7, с.99-102].

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок про те, сімейне виховання є одним із головних факторів, які впливають на формування неповнолітнього злочинця. Батьківська любов формує в дитини почуття безпеки, підтримує сприятливий стан її емоційно-чуттєвого світу, виступає як джерело життєвого досвіду, необхідного дитині, яка росте. Недоліки виховання дитини у сім'ї призводять до того, що діти досить часто починають вести антигромадський та анти суспільний спосіб життя.

1. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. - 2-ге вид. перероб. і доп. - Х.: Право, 2009. - 288 с.*
2. *Соціальна педагогіка: Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А.Й. Капської. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 488 с.*
3. *Земська М. Семья и личность: Пер. с польск. - М.: Прогресс, 1986. - 160с.*
4. *Американская социология: Перспективы, проблемы, методы / Под ред. Г.В. Осипова. - М.: Прогресс, 1972. - 392с.*
5. *Антонян Ю.М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагополучные влияния на личность в микросреде). - М., 1975.*
6. *Люблинский П.И. Борьба с преступностью в детском и юношеском возрасте: Социально-правовые очерки. - М.: Типография М.К.Х., 1923.*
7. *І. Васильківська, (Національний педагогічний університет ім. Михайла Драгоманова) Міністерство юстиції України, Право України, 2000. № 4.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Азаров Денис Сергійович - заступник декана факультету правничих наук Національного університету «Кієво-Могилянська академія», кандидат юридичних наук, доцент

Андреев Андрій Васильович - здобувач кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Бабенко Андрій Миколайович - доцент кафедри кримінального права та кримінології Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

Балобанова Дарія Олександрівна - доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент

Басиста Ірина Володимирівна - начальник кафедри кримінально-правових дисциплін та ОРД факультету громадської безпеки та соціальної роботи ЛьвДУВС, кандидат юридичних наук, доцент

Блажівський Євген Миколайович - ректор Національної академії прокуратури України, Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук

Бойко Андрій Михайлович - декан юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, завідувач кафедри кримінального права та кримінології, доктор юридичних наук, професор

Брич Лариса Павлівна - кандидат юридичних наук, доцент

Бурдін Володимир Миколайович - доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Валіков Ігор Анастолійович - аспірант кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Василевич Віталій Вацлавович - начальник кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Газдайка-Василишин Ірина Богданівна - доцент кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Гальцова Вікторія Володимирівна - асистент кафедри кримінального права № 2 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук

Гладун Олександр Зіновійович - старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук

Горох Олексій Петрович - доцент кафедри галузевих правових наук Національного університету «Кієво-Могилянська академія», кандидат юридичних наук, доцент

Грищук Віктор Климівич - директор Навчально-наукового інституту права, психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ, Заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, академік Академії наук вищої освіти України, доктор юридичних наук, професор

Гумін Олексій Михайлович - завідувач кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, доцент

Гуцуляк Микола Ярославович - доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та ОРД факультету громадської безпеки та соціальної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Данченко Катерина Михайлівна - здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

Денисова Тетяна Андріївна - проректор з науково-педагогічної роботи Класичного приватного університету, директор Інституту права імені Володимира Сташиса, доктор юридичних наук, професор

Дудоров Олександр Олексійович - Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, професор

Дякун Микола Васильович - юридичний факультет Львівського державного університету внутрішніх справ

Ємельянов В'ячеслав Павлович - професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Житний Олександр Олександрович - професор кафедри кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Загурський Олександр Богданович - доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Зеленський Сергій Миколайович - доцент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка, кандидат юридичних наук, доцент

Йосипів Алла Олексіївна - доцент кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Кадук Світлана Володимирівна - старший викладач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук

Камєнський Дмитро Васильович - завідувач кафедри галузевих юридичних дисциплін Бердянського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук

Канібер Юрій Миколайович - доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології ННІПМК Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Карєлова Галина Андріївна - науковий консультант судді Конституційного Суду України

Клім Сюзанна Іванівна - викладач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету

Козич Ігор Васильович – старший викладач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук

Колб Олександр Григорович – директор Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Колодяжний Максим Геннадійович - старший науковий співробітник сектора дослідження проблем запобігання злочинності Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Кондратішина Вікторія Вікторівна - доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат юридичних наук

Копотун Ігор Миколайович - начальник Інституту кримінально-виконавчої служби, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Костенко Олександр Миколайович - завідувач відділом проблем кримінального права, кримінології і судоустрою Інституту держави і права ім.В.М.Корецького НАН України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

Красницький Іван Васильович - начальник факультету з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Куц Віталій Миколайович - завідувач кафедри кримінального права Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, професор

Литвинов Олексій Миколайович - начальник кафедри кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Лотоцький Михайло Васильович - доцент кафедри кримінального права і процесу Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук

Луполова Ірина Анатоліївна - Інститут національного та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету

Люліч Валентина Анатоліївна - старший прокурор прокуратури Рівненської області з питань правозахисної діяльності, протидії корупції та злочинності у сфері транспорту, здобувач кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Інституту права ім. І.Малиновського Національного університету «Острозька академія»

Максимів Людмила Василівна - здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ

Максимів Ольга Дмитрівна - викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та ОРД Львівського державного університету внутрішніх справ

Маляр Ганна Василівна - Державний науково-дослідний інститут митної справи, кандидат юридичних наук

Марисюк Костянтин Богданович - доцент кафедри кримінального права та кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент

Машталер Наталія Степанівна - здобувач кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ

Медицький Ігор Богданович - доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Мельник Петро Васильович - доцент кафедри кримінального права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент

Микитин Юрій Іванович – заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Митрофанов Ігор Іванович - завідувач кафедри кримінального та цивільного права і процесу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, кандидат юридичних наук, доцент

Мірошниченко Вікторія Вікторівна - лаборант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Мірошниченко Наталія Михайлівна - асистент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мнищенко Євгенія Сергіївна – здобувач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, адвокат

Музика Анатолій Ананійович - завідувач кафедри кримінального права і криміналістики юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор юридичних наук, професор

Музика Леся Анатоліївна - доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу Академії адвокатури України, кандидат юридичних наук, доцент

Навроцький В'ячеслав Олександрович - декан юридичного факультету Навчально-наукового інституту права, психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ, член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор

Назимко Єгор Сергійович - старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Неледва Наталія Василівна - доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, кандидат юридичних наук

Орловська Наталя Анатоліївна - професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, доцент

Острогляд Олександр Васильович - завідувач кафедри кримінального права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент

Палюх Лідія Михайлівна - доцент кафедри кримінального права та кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент

Пальченкова Вікторія Михайлівна - завідувач кафедри теорії та історії держави і права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, кандидат історичних наук, доцент

Панов Микола Іванович - завідувач кафедри кримінального права № 2 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Заслужений діяч науки і техніки України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

Петечел Олексій Юрійович - доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

Письменський Євген Олександрович - начальник кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент

Політова Анна Сергіївна - викладач кафедри кримінального права та кримінології Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

Попелюшко Василь Олександрович - директор Інституту права імені І. Малиновського Національного університету «Острозька академія», доктор юридичних наук, професор

Постернак Сніжана Віталіївна - Інститут національного та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету

Пругула Анатолій Михайлович - доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, кандидат юридичних наук, адвокат

Пришляк Світлана Орестівна - викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ

Пряхіна Наталія Олександрівна - доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Ризак Яна Володимирівна – аспірант Національної академії прокуратури України

Савінова Наталія Андріївна - головний науковий співробітник Інституто-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник

Скільський Іван Ігорович - суддя Івано-Франківського окружного адміністративного суду

Смушак Олександра Маркіянівна - викладач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Созанський Тарас Іванович - начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Соловій Олександр Ярославович - здобувач кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ

Соловій Ярослав Іванович - професор кафедри кримінального права та процесу Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент

Стеблінська Оксана Степанівна - в.о. начальника кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Телефанко Богдан Миколайович - професор кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Торбеєв Микола Олександрович - аспірант кафедри кримінального права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Триньова Яна Олегівна - професор кафедри кримінального права Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук

Туз Назарій Дмитрович - здобувач кафедри кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ

Федорак Леся Миколаївна - доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Фріс Павло Львович – завідувач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, За-

служений діяч науки і техніки України, академік АН ВО України, доктор юридичних наук, професор

Харченко Вадим Борисович - завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Харченко Іван Григорович – доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника

Черепій Петро Петрович - завідувач криміналістичного полігону Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Шведова Ганна Леонідівна - ст. викладач кафедри історії та теорії держави і права Чорноморського державного університету ім. Петра Могили

Шеремет Олег Семенович - секретар Чернігівської міської ради, кандидат юридичних наук, доцент

Шпіляревич Вікторія Вікторівна - викладач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

Концептуальні та доктринальні засади політики в сфері боротьби зі злочинністю..... 3

<i>Фріс П.Л.</i> Політика у сфері боротьби зі злочинністю: поняття, напрями, завдання (вироблення підходів).....	3
<i>Бойко А.М.</i> Правова оцінка відшкодування заподіяної злочином шкоди у випадку умовного припинення провадження у кримінальній справі за кримінальним кодексом Польщі.....	9
<i>Бурдін В.М.</i> Окремі питання розуміння готування до злочину.....	11
<i>Грищук В.К.</i> Стадії негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини.....	16
<i>Гумін О.М.</i> Причини розповсюдження кримінальної насильницької поведінки в українському суспільстві.....	19
<i>Денисова Т.А., Пальченкова В.М.</i> Правове регулювання та організація патронажу над звільненими з місць позбавлення волі: історичне минуле та практика сьогодення.....	27
<i>Дудоров О.О., Письменський Є.О.</i> Проблеми встановлення виду умислу при кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи.....	33
<i>Ємельянов В.П.</i> Деякі питання вдосконалення кримінально-правової протидії тероризму в Україні.....	37
<i>Колб О.Г., Кондратишина В.В.</i> Сучасні наукові підходи щодо виконання кримінальних покарань в Україні у контексті боротьби зі злочинністю в місцях позбавлення волі.....	41
<i>Костенко О.М.</i> Про концептуальні засади антикорупційної політики в Україні.....	46
<i>Литвинов О.М.</i> Поріг криміналізації суспільства: роздуми на тему вітчизняних реалій протидії злочинності.....	51
<i>Музика А.А.</i> Чи існує в Україні кримінально-правова політика?.....	56
<i>Навроцький В.О.</i> Розмежування повноважень між Верховним Судом України та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ при розгляді заяв щодо кримінальних справ, у яких прийняте рішення ЄСПЛ.....	61

<i>Орловська Н.А.</i> Питання заохочувальних санкцій у контексті кримінально-правової політики.....	66
<i>Панов М.І.</i> Диференціація кримінальної відповідальності як принцип кримінально-правової політики.....	69
<i>Попелюшко В.О.</i> Чи виправдана кардинальна зміна правової політики щодо розкриття злочинів?.....	74
<i>Харченко В.Б.</i> Основні засади політики в сфері боротьби із злочинністю через уявлення людей про справедливість та її відновлення.....	78
Кримінально-правова політика..... 83	
<i>Балобанова Д.О.</i> Динаміка кримінального права України та її складові.....	83
<i>Брич Л.П.</i> Проблеми розмежування складів злочинів за ознаками суб'єктивної сторони у судовій практиці України.....	86
<i>Василевич В.В.</i> Окремі питання з'ясування змісту ефективності законів та інших нормативно-правових актів у сфері протидії злочинності.....	91
<i>Газдайка-Василишин І.Б.</i> Окремі аргументи на користь декриміналізації необережного знищення або пошкодження майна.....	94
<i>Гальцова В.В.</i> Проблеми кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами проти сім'ї, прав та законних інтересів неповнолітніх.....	98
<i>Гладун О.З.</i> Сучасний стан нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням.....	101
<i>Горох О.П.</i> Кримінально-правова політика у сфері оптимізації інститутів Загальної частини КК України: новий погляд на усталені доктринальні положення.....	104
<i>Житний О.О.</i> Кримінальне право України у контексті викликів глобалізації: готовність до виконання соціальних завдань та перспективи розвитку.....	107
<i>Каменський Д.В.</i> Протидія легалізації злочинних доходів у банківській сфері як складова сучасної кримінально-правової політики США.....	110
<i>Козич І.В.</i> Чи має сучасна політика в сфері протидії злочинності систему?.....	113

<i>Красницький І.В.</i> Роль сучасної кримінально-правової науки у формуванні кримінально-правової політики в Україні	116
<i>Куц В.М.</i> Кримінальне правопорушення – нове явище національної кримінально-правової політики	119
<i>Марисюк К.Б.</i> Система кримінальних покарань могла б бути іншою (до річниці Проекту Закону України №9208)	123
<i>Мельник П.В.</i> Зміни і доповнення до розділу VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини Кримінального кодексу України: пеналізація та депеналізація	127
<i>Митрофанов І.І.</i> Роздуми щодо сучасної кримінально-правової політики	129
<i>Музика Л.А.</i> Окремі аспекти цивільно- та кримінально-правової політики	133
<i>Назимко Є.С.</i> Аналіз чинників трансформації сучасної кримінально-правової політики у сфері покарання неповнолітніх на законодавчому рівні.....	136
<i>Неледва Н.В., Міршніченко В.В.</i> Угода про примирення як вирішення кримінально-правового конфлікту.....	139
<i>Острогляд О.В.</i> Стабільність та динамізм кримінального законодавства в ракурсі гуманізації кримінальної відповідальності	142
<i>Палюх Л.М.</i> До питання про родовий об'єкт злочинів проти правосуддя	145
<i>Політова А.С.</i> Щодо криміналізації відповідальності за зайняття гральним бізнесом.....	148
<i>Савінова Н.А.</i> До питання про доктрину кримінально-правової політики забезпечення інформаційного суспільства в Україні	152
<i>Созанський Т.І.</i> Чи враховуються положення Загальної частини КК України в диспозиціях статей Особливої частини КК України, при визначенні моменту закінчення складу злочину?	156
<i>Соловій Я. І.</i> Конфіскація майна як альтернатива позбавленню волі на сучасному етапі реалізації кримінологічної політики української держави	158
<i>Триньова Я.О.</i> Біоетичні засади кримінально-правової політики в Україні	161

<i>Федорак Л.М.</i> Кримінально-правова політика України у сфері визначення інституту множинності злочинів	164
<i>Андрєєв А.В.</i> Поняття та види кримінальної відповідальності	165
<i>Валіков І.А.</i> Про здоров'я населення як об'єкт зайняття гральним бізнесом	168
<i>Данченко К.М.</i> Значення принципів кримінально-правової політики	171
<i>Карелова Г.А.</i> Кримінальна відповідальність в контексті політики в сфері боротьби зі злочинністю	174
<i>Максимів О.Д.</i> До питання загально-політичних принципів політики України в сфері боротьби зі злочинністю	178
<i>Маїсталер Н.С.</i> Окремі питання кваліфікації судами України заподіяння шкоди здоров'ю декількох осіб	181
<i>Мирошніченко Н.М.</i> Правові наслідки кримінального проступку.....	185
<i>Мнишенко Є.С.</i> До питання підстав посилення заходів кримінально-правової політики в сфері права на освіту в Україні	188
<i>Ризак Я.В.</i> Диференціація кримінальної відповідальності за хабарництво	192
<i>Смушак О.М.</i> Причетність до злочину за кримінальним кодексом України та Франції: порівняльний аналіз	194
<i>Торбєєв М.О.</i> Деякі особливості форм кримінальної поведінки в сфері радіаційної безпеки	197
<i>Череній П.П.</i> Кримінально-правова характеристика специфічних ознак суб'єктивної сторони умисного вбивства з особливою жорстокістю	200
<i>Шведова Г.Л.</i> Інститут політичної відповідальності в системі заходів протидії корупції в Україні.....	204

Новели кримінального процесуального законодавства та кримінально-процесуальна політика..... 208

<i>Азаров Д.С.</i> Новий КПК – прокрустове ложе для матеріального права	208
<i>Басиста І.В.</i> Проблеми прийняття початкових процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування за КПК 2012 року.....	211

<i>Загурський О.Б.</i> До питання удосконалення понятійного апарату кримінального процесуального закону	214
<i>Зеленський С.М.</i> Справедливість як критерій доцільності конвергенції моделей кримінального судочинства	217
<i>Кадук С.В.</i> Сучасні засоби функціонування натурних колекцій	220
<i>Лотоцький М.В.</i> Актуальні питання перехідних положень нового Кримінального процесуального кодексу України	223
<i>Микитин Ю.І.</i> Кримінально-правова і кримінально-процесуальна політика у сфері примирення за новим КПК України як підґрунтя для застосування медіації	225
<i>Стеблінська О.С.</i> Окремі питання ролі органів слідства і прокуратури в системі органів кримінальної юстиції згідно нового КПК України	227
<i>Люліч В.А.</i> Закріплення права захисника на збирання доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України	229
<i>Максимів Л.В.</i> Деякі особливості застосування тимчасового арешту як засобу забезпечення видачі особи (екстрадиції)	232
<i>Пришляк С.О., Дякун М.В.</i> Поняття та особливості застосування домашнього арешту за новим КПК України	234
<i>Скільський І.І.</i> Проблемні аспекти правового регулювання меж судового розгляду згідно нового Кримінального процесуального кодексу України	236
<i>Харченко І.Г.</i> Гіпноз та можливості його використання в боротьбі з правопорушеннями	238
<i>Шпіляревич В.В.</i> Деякі питання дослідження критеріїв розмежування заходів безпеки, що характерні для кримінального права України, та кримінально-процесуальних заходів безпеки	240
Питання кримінально-виконавчої політики	242
<i>Копотун І.М.</i> Витоки становлення кримінологічних засад протидії пенітенціарній злочинності	242
<i>Притула А.М.</i> Порушення правил роздільного тримання – потреба в криміналізації діяння	244
<i>Клім С.І.</i> Бінарність реалізації права на сім'ю в місцях позбавлення волі	247

<i>Луполова І.А., Постернак С.В.</i> Український СІЗО – територія тортур	249
--	-----

Особливості кримінологічної (профілактичної) політики

<i>Бабенко А.М.</i> Криміногенний «простір» України та кримінологічна політика запобігання злочинності: регіональний вимір	251
<i>Басиста І. В., Гуцуляк М.Я.</i> Поняття, форми та ознаки злочинності в ОВС	255
<i>Блажівський Є.М.</i> Криміногенний вплив політики на протидію злочинності: досвід кримінологічного моніторингу	258
<i>Йосипів А.О.</i> Взаємозв'язок маргінальних груп та злочинності	261
<i>Канібер Ю.М.</i> Кримінологічний моніторинг порушень правил торгівлі бензином	265
<i>Колодязний М. Г.</i> Злочинності – громадську протидію (сучасний досвід США)	269
<i>Маляр Г.В.</i> Усунення корупційних чинників у нормах, що регулюють надання безоплатної вищої освіти в Україні	271
<i>Медицький І.Б.</i> «Ціна» окремих видів покарань для українського суспільства: у продовження дискусії	274
<i>Петечел О.Ю.</i> Психологічні аспекти віктимної поведінки неповнолітніх жертв злочину	277
<i>Пряхіна Н.О.</i> Девіантна поведінка неповнолітніх як наслідок насильства щодо них	279
<i>Телефанко Б.М.</i> Призначення покарання і рівень рецидивної злочинності	282
<i>Шеремет О.С.</i> Багатогранність участі місцевої громади у запобіганні злочинам	284
<i>Соловій О.Я.</i> До питання про види негативної посткримінальної поведінки	287
<i>Туз Н.Д.</i> Недоліки сімейного виховання як основа формування особи неповнолітнього злочинця	291

Відомості про авторів

Наукове видання

Політика в сфері боротьби зі злочинністю

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції
(1-2 березня 2013 року, м. Івано-Франківськ)

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка і правка Ігор КОЗИЧ

Підписано до друку 19.02.13 Формат 60x84/16. Па-
пір офсетний. ум.друк.арк. 19,7 Наклад 300 прим.
Зам. №65/12-13.

Віддруковано в Юридичному інституті
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а
e-mail: lawdept@pu.if.ua

316 DEYC

787357